

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

**KAMU ÇALIŞANLARININ İSLAMİ FİNANSAL
OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ:
ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ**

Ayşegül KIRTEKE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi YAVUZ TÜRKAN

Bingöl – 2026

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

KAMU ÇALIŞANLARININ İSLAMİ FİNANSAL
OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ:
ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ

Ayşegül KIRTEKE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi YAVUZ TÜRKAN

Bingöl – 2026

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Bildirimi.....	I
Tez Kabul Ve Onay	II
Önsöz	III
Özet	IV
Abstract	V
Tablo Listesi	VI
Şekil Listesi.....	VII
Kısaltmalar	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÜNLEŞİK İSLAMİ FİNANS EKOSİSTEMİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

1.1. İslami Finans Sektörü Ve Araçları.....	4
1.1.1. İslami Bankacılık (Katılım Bankacılığı) Sistemi	4
1.1.2. İslami Sermaye Piyasası Araçları.....	9
1.1.2.1. Kira Sertikaları (Sukuk)	9
1.1.2.2. İslami Yatırım Fonları	11
1.1.2.3. İslami Hisse Senetleri ve İslami Endeksler	14
1.1.3. İslami Sigortacılık (Tekâfül)	15
1.1.4. Tasarruf Finansman Şirketleri	18
1.1.4.1. Tasarruf Finansman Şirketleri Finansman Uygulamaları.....	24
1.1.4.2. Tasarruf Finansman Şirketleri Uygulamalarının Faizsiz Finansman Açısından Uygunluğu.....	26
1.1.5. İslami Finansman Modelleri	31
1.1.5.1. Mudaraba.....	32
1.1.5.2. Muşaraka	34
1.1.5.3. Murabaha.....	37
1.1.5.4. İcara.....	41
1.1.5.5. Selem.....	43
1.1.5.6. İstisna	46

1.1.5.7. Karz-ı Hasen.....	49
1.2. Türkiye’de İslami Finans Uygulamaları	51
1.2.1. Türkiye’de İslami Finansın Tarihsel Gelişimi.....	52
1.2.2. Türkiye İslami Finans Sektörünün Mevcut Durumu	54
1.2.3. Türkiye’de İslami Finans Sektörünün Yasal ve Düzenleyici Çerçevesi	59
1.3. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulamaları	61
1.3.1. Mevcut Katılım Bankaları ve Organizasyon Yapıları	61
1.3.2. Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri.....	64
1.3.3. Katılım Bankalarının Döviz Uygulamaları	67
1.3.4. Dijital Katılım Bankacılığı Uygulamaları	70
1.3.5. Katılım Bankalarının Türkiye Ekonomisine Katkıları	72
1.4. İslami Sermaye Piyasası Uygulamaları.....	74
1.4.1. Kira Sertifikaları (Sukuk) Piyasası	75
1.4.2. Katılım Endeksleri	77
1.4.3. Katılım Yatırım Fonları	80
1.5. Tekâfûl (İslami Sigorta) Uygulamaları	83
1.5.1. Tekâfûl Sistemi ve İşleyişi	83
1.5.2. Türkiye’de Tekâfûl Pazarının Gelişimi	86
1.5.3. Mevcut Durum ve Potansiyel.....	89
1.6. Türkiye’de İslami Finans Sektörünün Sorunları Ve Çözüm Önerileri.....	92
1.6.1. Sorunlar	92
1.6.1.1. Yapısal, Kurumsal ve Operasyonel Yetersizlikler	93
1.6.1.2. Ürün Çeşitliliği, Mali Mühendislik ve Likidite Araçları.....	94
1.6.1.3. Düzenleyici Çerçeve, Uluslararası Standartlar ve Fetva Yönetişi	94
1.6.1.4. Toplumsal Algı, İmaj ve İnsan Kaynakları Açmazı	95
1.6.1.5. Teknolojik Altyapı, Dijitalleşme ve Şer’i Denetim Açığı	96
1.6.2. Çözüm Önerileri.....	97

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL VE İSLAMİ FİNANSAL OKURYAZARLIK

2.1. Finans Kavramı Ve Tanımı Finansal Okuryazarlık Kavramı Ve Tarihsel Gelişimi	101
--	-----

2.2. Finansal Okuryazarlığın Gelişimi Ve Önemi	102
2.3. Finansal Okuryazarlığın Bireysel Ve Toplumsal Etkileri.....	105
2.3.1. Finansal Okuryazar Olabilmenin Koşulları Ve Evrensel Standartlar.....	107
2.3.2. Finansal Okuryazarlığın Üç Sacayağı: Bilgi, Tutum ve Davranış	108
2.4. İslami Finans Kavramı	109
2.4.1. İslami Finansın Tarihsel Gelişimi	111
2.4.2. İslami Finansın Temel İlke ve Prensipleri.....	113
2.4.2.1. Faiz (Riba) Yasağı	113
2.4.2.2. Aşırı Belirsizlik (Garar) Yasağı	114
2.4.2.3. Kumar (Meysir) Yasağı	115
2.4.2.4. Helal Kazanç İlkesi	117
2.5. İslami Finans Ve Konvansiyonel Finans Arasındaki Temel Farklar	118
2.5.1. Felsefî Farklılıklar ve Mukayesesi	118
2.5.2. Finansal Yönetim Farklılıkları	120
2.5.3. Konvansiyonel Finansal Yönetimin Yapısal Yaklaşımı	121
2.5.4. Sistemler Arası Etkileşim ve Adaptasyon	121
2.6. İslami Finansal Okuryazarlık Ve İslami Finansal Okuryazarlığın Önemi	122
2.6.1. Finansal Eşitlikten Ekonomik Güce.....	123
2.7. İslami Finans Standartları Ve Tarihçesi.....	124
2.7.1. İslami Finans Standartları Kuruluşları	126
2.7.2. İslami Finans Standartlarının Bağlayıcılığı.....	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU ÇALIŞANLARININ İSLAMİ FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ: ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Önemi Ve Amacı	133
3.2. Literatür Taraması	133
3.3. Araştırmanın Yöntemi Ve Hipotezleri.....	141
3.4. Bulguların Değerlendirilmesi Ve Yorumlanması	154
3.4.1. Demografik Özelliklere Göre Non-Parametrik Test Bulguları	154
3.4.2. Katılımcıların İslami Finansal Kuruluşları Bilme Durumları.....	158
3.4.3. İslami Finans Araçları Normallik Testi Bulguları	165

3.4.4. Hipotezlerin Analizi Sonucu Elde Edilen Veriler.....	167
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	170
KAYNAKÇA.....	175
EKLER.....	202
Ek-1: Anket Formu.....	202
Ek-2: Bilimsel Etik Kurul İzin Bildirimi	205
ÖZGEÇMİŞ	207

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

13/08/2026

İmza

Ayşegül KIRTEKE

TEZ KABUL VE ONAY
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

229061925 Öğrenci Numaralı Ayşegül KIRTEKE tarafından hazırlanan “Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği” başlıklı bu çalışma, 13.08.2026 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği ile* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İşletme* Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Doç.Dr. Mesut ASLAN	İmza:
Danışman	: Dr.Öğr.Üyesi Yavuz TÜRKAN	İmza:
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yunus BAYDAŞ	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/.../ 202... tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Emrah AKYÜZ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

‘Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği konusunda yapılan bu çalışma; Bingöl Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Küresel finans sisteminde her geçen gün ağırlığını artıran İslami finans, tasarrufların katılım esaslı araçlarla ekonomiye kazandırılması ve finansal bilincin tabana yayılması noktasında stratejik bir öneme sahiptir. Toplumsal yapının ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde öncü bir rol üstlenen kamu çalışanlarının, İslami finans ürün ve araçlarına yönelik bilgi, farkındalık ve okuryazarlık düzeylerinin ampirik verilerle ölçülmesi, hem bölgedeki finansal potansiyelin açığa çıkarılması hem de katılım finans sektörünün derinleşmesi açısından kritik bir gösterge niteliğindedir.

Araştırmanın hazırlık ve yazım sürecinde kıymetli görüşleri, akademik rehberliği, yapıcı eleştirileri ve başaracağıma olan inancını her zaman hissettiğim kıymetli danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi YAVUZ TÜRKAN’a en içten şükranlarımı sunarım. Araştırmanın saha ve veri toplama sürecinde gönüllü olarak destek veren kurum amirlerine, meslektaşlarıma ve anket formlarını samimiyetle doldurarak araştırmaya katılım sağlayan tüm kamu çalışanlarına teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca varlıklarıyla bana güç veren, manevi desteklerini üzerimden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme ve arkadaşlarıma en derin sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

13/08/2026

Ayşegül KIRTEKE

ÖZET

Tezin Başlığı : <i>Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği</i>
Tezin Yazarı : <i>Ayşegül KIRTEKE</i>
Danışman : <i>Dr. Öğr. Üyesi YAVUZ TÜRKAN</i>
Anabilim Dalı: <i>İşletme</i>
Bilim Dalı : <i>İşletme</i>
Kabul Tarihi : <i>13.08.2026</i>
Sayfa Sayısı : <i>ön kısım (X) + tez (201) + ekler (6)</i>
<i>Bu çalışma, kamu çalışanlarının finansal davranışlarının İslami finans ilkelerine uyumunu ve okuryazarlık düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında AAOIFI ve IFSB standartları ekseninde, Şanlıurfa'daki 423 kamu görevlisinden anketle veri toplanmıştır. Normal dağılım göstermeyen verilere ($p < 0,05$) non-parametrik testler uygulanmıştır. Bulgulara göre; yaş, eğitim ve unvan gibi demografik unsurlar İslami finansal okuryazarlıkta anlamlı fark yaratmazken, 6-10 ve 16-20 yıl kıdemli personelin katılım bankacılığı ürünlerine eğilimi yüksek çıkmıştır. Kadınlarda faizsizlik inancı güçlü olsa da fiili tercihlerde getiri oranları baskındır. Gelir arttıkça katılım bankalarına güven, sukuk ve tekâfül farkındalığı doğrusal yükselmektedir. İstatistiki analizlerde, faizsizlik algısı-katılım bankası güveni ($rs = 0,522$) ve bankacılık güveni-tasarruf finansmanı cazibesi ($rs = 0,517$) arasında güçlü bağlar saptanarak H_5 ve H_7 hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcıların %70'inin ürünlerin fıkhi uygunluğundan emin olmaması sektörde bilgi asimetrisine işaret etmektedir. Çalışma, İslami finans ekosistemine yönelik stratejik öneriler sunmaktadır.</i>
Anahtar Kelimeler: <i>İslami Finansal Okuryazarlık, Katılım Bankacılığı, Tasarruf Finansman Şirketi (TFS), Kamu Çalışanları, Non-Parametrik Analiz</i>

ABSTRACT

Title of the Thesis: <i>Measuring the Islamic Financial Literacy Levels of Employees: A Case Study of Şanlıurfa Province</i>	
Author	: <i>Ayşegül KIRTEKE</i>
Supervisor	: <i>Dr. Öğr. Üyesi YAVUZ TÜRKAN</i>
Department	: <i>Business</i>
Sub-field	: <i>Business</i>
Date	: <i>13.08.2026</i>
Number of Pages: preliminary section (X) + thesis (201) + appendices (6)	
<i>This study aims to determine the compliance of public employees' financial behaviors with Islamic finance principles and their literacy levels. Data was collected from 423 public employees in Şanlıurfa via survey, based on AAOIFI and IFSB standards. Non-parametric tests were applied to data that did not show a normal distribution ($p < 0.05$). According to the findings, while demographic factors such as age, education, and title did not create a significant difference in Islamic finance literacy, personnel with 6-10 and 16-20 years of seniority showed a higher tendency towards participation banking products. Although women had a strong belief in interest-free banking, their actual preferences were dominated by interest rates. As income increased, trust in participation banks and awareness of sukuk and takaful increased linearly. Statistical analyses revealed strong correlations between the perception of interest-free banking and trust in participation banks ($r_s = 0.522$) and between banking trust and the attractiveness of savings financing ($r_s = 0.517$), leading to the acceptance of hypotheses H5 and H7. The fact that 70% of participants were unsure about the jurisprudential compliance of the products indicates information asymmetry in the sector. The study offers strategic recommendations for the Islamic finance ecosystem.</i>	
Keywords: <i>Islamic Financial Literacy, Participation Banking, Savings Finance Company (SFC), Public Employees, Non-Parametric Analysis</i>	

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: BDDK Lisanslı Tasarruf Finansman Şirketleri Güncel Durum Tablosu.	23
Tablo 1.2: BDDK Tarafından Faaliyet İzni Verilen Resmi Tasarruf Finansman Şirketleri Listesi	23
Tablo 1.3: Tasarruf Finansmanında Kullanılan Temel Katılım Finans Modelleri....	28
Tablo 1.4: Bankaların Unvanı ve Sermaye Yapısı Türü	63
Tablo 3.1: Katılımcıların Cinsiyete Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları	143
Tablo 3.2: Katılımcıların Yaşa Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları	145
Tablo 3.3: Katılımcıların Eğitim Düzeyine Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları.....	147
Tablo 3.4: Katılımcıların Unvan/ Sektöre Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları.....	150
Tablo 3.5: Katılımcıların İslami Finansal Araçların Faizsizliğine Yönelik Algıları İle Katılım Bankalarının Sunduğu Hizmetlere Yönelik Güven Düzeyleri.....	152
Tablo 3.6: Katılımcılar Eğitim Düzeylerinin Mann-Whitney U Testi Sonuçları....	152
Tablo 3.7: Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı (Rs) Analizi	153
Tablo 3.8: Demografik Özelliklere Göre Non-Parametrik Test Bulguları	155
Tablo 3.9: Bağımlı Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	157
Tablo 3.10: Katılımcıların İslami Finansal Kuruluşları Bilme Durumları.....	159
Tablo 3.11: Katılımcıların İslami Finansal Enstrümanları Bilme Durumları	161
Tablo 3.12: İslami Finans Araçları Normallik Testi Bulguları	165
Tablo 3.13: Araştırmanın Hipotezleri ve Sonuçları	167

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Tasarruf Finansman Şirketleri Kuruluş Tarihleri	22
---	----

KISALTMALAR

AAOIFI	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
API	Application Programming Interface
AR	Artırılmış Gerçeklik
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BES	Bireysel Emeklilik Sistemi
BİST	Borsa İstanbul
BM	Birleşmiş Milletler
BYF	Borsa Yatırım Fonu
CIBAFI	Council of Islamic Banks and Financial Institutions
DFA	Doğrulayıcı Faktör Analizi
DJIM	Dow Jones Islamic Market Index
DLT	Distributed Ledger Technology (Dağıtık Defter Teknolojisi)
DSN-MUI	Dewan Syariah Nasional–Majelis Ulama Indonesia
FinTech	Financial Technology (Finansal Teknoloji)
FOYA	İslami Finansal Okuryazarlık Algısı
FOYÖ	İslami Finansal Okuryazarlık Ölçeği
FTSE	Financial Times Stock Exchange
GIEI	Global Islamic Economy Indicator
IB	International Baccalaureate
IBFIM	Islamic Banking and Finance Institute Malaysia
IFSB	Islamic Financial Services Board
IIFM	International Islamic Financial Market
İFA	İslami Finansal Araçlar

İFO	İslami Finansal Okuryazarlık
İKAM	İslam İktisadı Araştırma Merkezi
İKB	İslami Kalkınma Bankası
IJISEF	International Journal of Islamic Economics and Finance Studies
JIEF	Journal of Islamic Economics and Finance
KARJIEF	Karatay Journal of Islamic Economics and Finance
KB	Katılım Bankaları
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KS	Katılım Sigortacılığı
KSP	Katılım Sermaye Piyasası
NCB	The National Commercial Bank
OKS	Otomatik Katılım Sistemi
ÖFK	Özel Finans Kurumu
PA	Participation Account (Katılımcı Hesabı)
PACFL	President's Advisory Council on Financial Literacy
PLS	Profit and Loss Sharing
POS	Point of Sale
PSA	Participation Special Account (Katılımcı Özel Hesabı)
ROA	Return on Assets (Aktif Karlılığı)
ROE	Return on Equity (Özkaynak Karlılığı)
RPA	Robotic Process Automation
s.	Sayfa
SEDDK	Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SPV	Special Purpose Vehicle

TDK	Türk Dil Kurumu
TFŞ	Tasarruf Finansman Şirketi
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TUJISE	Turkish Journal of Islamic Economics
vd.	Ve Diğerleri
VKŞ	Varlık Kiralama Şirketi
VR	Virtual Reality (Sanal Gerçeklik)
YEM	Yapısal Eşitlik Modellemesi

GİRİŞ

Küresel finansal sistem, son çeyrek yüzyılda köklü bir paradigma değişimi yaşamaktadır. 2008 küresel finans krizinin konvansiyonel bankacılığın yapısal kırılmalıklarını gözler önüne sermesi, COVID-19 pandemisinin dijital finansal hizmetlerin benimsenmesini hızlandırması ve sürdürülebilir finans modellerine olan talebin artması, alternatif finans modellerine olan ilgiyi benzeri görülmemiş bir düzeye taşımıştır. Bu dönüşüm sürecinde İslami finans, yalnızca Müslüman çoğunluklu ülkelerin değil, küresel finansal sistemin de dikkate değer bir bileşeni haline gelmiştir.

Türkiye’de İslami finans ekosistemi, 1985 yılında Özel Finans Kurumları ile başlayan serüvenini, 2005 yılında katılım bankacılığına geçişle kurumsallaştırmış; 2010’lu yıllarda sukuk ihraçları, katılım endeksleri ve tekafül uygulamalarıyla genişlemiş; 2023 yılında yayımlanan Katılım Finans Strateji Belgesi ile de sektöre stratejik bir vizyon kazandırmıştır. 2026 yılına ait kesin (nihai) veriler henüz kamuoyuna açıklanmamıştır. İslami finans sektörüne ilişkin BDDK kaynaklarında güncel resmi rakamlara göre 10 katılım bankası, 9 tasarruf finansman şirketi, 5 katılım sigorta şirketi ile Türkiye İslami finans ekosistemi, bankacılık sektörünün yaklaşık %8.5’ine ulaşmıştır. Ancak bu oran, Malezya’da %35, Suudi Arabistan’da %72 olan İslami bankacılık penetrasyon oranlarının oldukça gerisindedir (TKBB, 2024).

Türkiye’de katılım finans ekosisteminin makro ölçekte arzu edilen pazar payına ulaşabilmesi ve tabana yayılması, bireylerin bu sistemin fıkhi ve operasyonel işleyişine dair sahip oldukları kurumsal bilgi düzeyini ifade eden İslami finansal okuryazarlık düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Bireysel tasarruf sahiplerinin ve finansal sistemin asli aktörlerinin katılım finans araçlarını doğru tanıması, sektörel derinleşmenin önündeki en görünmez bariyerlerden birini oluşturmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022).

Bu sorunların merkezinde finansal okuryazarlık, özelde ise İslami finansal okuryazarlık eksikliği yer almaktadır. Bireylerin faizsiz finansman modellerini yeterince tanıması, katılım bankacılığı ile konvansiyonel bankacılık arasındaki farkı bilmemesi, sukuk ve tekafül gibi araçlara aşina olmaması, talep yönlü en büyük engeli oluşturmaktadır.

Şanlıurfa ili, hem Türkiye'nin sosyo-kültürel dokusundaki muhafazakar yapısı hem de dini hassasiyetlerin finansal tercihler üzerindeki belirleyici etkisi nedeniyle, İslami finansal okuryazarlığın analiz edilmesi açısından stratejik bir örneklem alanı sunmaktadır. Özellikle kamu çalışanları, düzenli gelir akışına sahip olmaları, maaş ödemeleri, kurum anlaşmaları ve tüketici finansmanları gibi süreçler nedeniyle bankacılık operasyonlarıyla sürekli temas halinde bulunmaları ve finansal sistemle etkileşimlerinin sürekliliği açısından, finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi için temsil gücü yüksek bir grubu oluşturmaktadır.

Bölgenin sosyo-kültürel ve inançsal yapısı gereği faizsizlik hassasiyetlerinin yüksek olması, kamu çalışanlarını İslami finansal okuryazarlık araştırmaları için stratejik bir odak noktası haline getirmektedir. Ancak literatürde, kamu çalışanlarının düzenli nakit akışlarına rağmen, katılım finansın özgün sözleşme tipleri (murabaha, mudarebe, müşareke) ve konvansiyonel sistemden ayrılan fıkhi nüansları konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları yönünde bulgular bulunmaktadır (Aslan, 2020).

Alan yazın incelendiğinde geleneksel finansal okuryazarlığa dair geniş bir birikim mevcut olmakla birlikte, kamu çalışanlarının İslami finansal okuryazarlık seviyelerini bölgesel bir örneklem dâhilinde inceleyen bütünsel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Finansal kararlarda dini hassasiyetlerin ve kurumsal güvenin etkili olduğu bilinen Şanlıurfa genelinde, kamu personelinin bu alandaki yetkinliklerinin ölçülmesi literatür açısından kritik bir gereksinimdir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Şanlıurfa'daki kamu çalışanlarının İslami finansal okuryazarlık algı ve farkındalıklarını tespit ederek, elde edilen bulguları katılımcıların demografik özellikleri ekseninde analiz etmektir.

İslami finans sistemi, katılım bankacılığı, tekafül sigortacılığı ve tasarruf finansman şirketleri gibi farklı bileşenlerden oluşan bütünlüklü bir yapıdır. Ancak mevcut literatür incelendiğinde, bu bileşenlere yönelik çalışmaların büyük ölçüde parçalı ve tek boyutlu kaldığı görülmektedir. Katılım bankacılığına ilişkin çalışmalar ağırlıklı olarak finansal performans, müşteri memnuniyeti ve tercih nedenlerine odaklanırken; tekafül sigortacılığı alanında finansal okuryazarlık düzeyini ölçen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Benzer şekilde, tasarruf finansman şirketlerine yönelik

literatür de büyük ölçüde hukuki yapı, mevzuat ve sistem tanımı gibi teknik konularda yoğunlaşmakta, bireylerin bu sistemlere ilişkin bilgi düzeyi ve finansal okuryazarlık boyutu ihmal edilmektedir.

Bu çalışma, literatürdeki bu önemli boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Şanlıurfa ilinde görev yapan kamu çalışanlarının geleneksel finansal okuryazarlık düzeylerinin yanı sıra İslami finansal okuryazarlık düzeylerini de ölçen bu araştırma, İslami finans sisteminin tüm bileşenlerini (katılım bankacılığı, sukuk, tekafül sigortacılığı ve tasarruf finansman şirketleri) bütüncül bir perspektifle ele alarak alana özgün bir katkı sunmaktadır. Mevcut çalışmaların aksine, bu tez İslami finans okuryazarlığını parçalı değil, sistemin tamamını kapsayan bütünleşik bir yapıda değerlendirmekte ve anket yöntemiyle elde edilen ampirik veriler ışığında bireylerin bilgi, tutum ve davranışlarını analiz etmektedir.

Hazırlanan bu çalışma toplam üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş mahiyetindeki ilk bölümde, islami finans sektörünün bileşenleri ve araçları üzerinde detaylı bir şekilde genel yapısı ele alınmıştır.

İkinci bölümde, islami finans sistemi ile finansal okuryazarlık kavramsal çerçevesi teorik olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda finansal okuryazarlığın gelişimi, önemi ve finansal okuryazarlığın temel bileşenleri incelenmiştir. İslami finans kavramı, temel ilkeleri, geleneksel finanstan farklılıkları ve islami finansal okuryazarlık kavramları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise literatür taraması ve ampirik (uygulamalı) analize yer verilmiştir. Bu kapsamda, Şanlıurfa ilinde görev yapan kamu çalışanlarından elde edilen veriler ışığında araştırmanın amacı, önemi, hipotezleri, evren ve örneklem seçimi ile veri toplama araçları açıklanmıştır. Ardından, pilot analiz bulguları ile katılımcıların demografik özelliklerine yer verilerek elde edilen istatistiksel sonuçlar yorumlanmış ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÜNLEŞİK İSLAMİ FİNANS EKOSİSTEMİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Küresel finansal mimaride kurumsal ağırlığı giderek artan ve Türkiye’de tarihsel gelişim süreçlerini tamamlayarak dinamik bir yasal-normatif yapıya kavuşan bütünleşik katılım finans ekosistemi; katılım bankacılığı, faizsiz sermaye piyasaları (sukuk, katılım endeksleri, fonlar), tekâfül sigortacılığı ve tasarruf finansmanı gibi makro bileşenleri bünyesinde barındırarak, *mudaraba*, *muşaraka*, *murabaha*, *icara*, *selem*, *istisna* ve *karz-ı hasen* gibi fıkhi enstrümanlar aracılığıyla reel ekonomik döngüyü ve üretimi finanse etmektedir; günümüzde dijitalleşme vizyonu, şubesiz bankacılık modelleri ve küresel finansal entegrasyon hamleleriyle operasyonel kabiliyetini optimize eden bu bütüncül yapı, karşı karşıya kaldığı yapısal, likidite odaklı ve mevzuatsal handikaplara yönelik geliştirilen rasyonel çözüm projeksiyonları, barındırdığı sistemik avantajlar ve maruz kaldığı riskler ekseninde ulusal iktisadi büyümeye katma değer sağlamakta ve Türkiye’nin küresel bir faizsiz finans merkezi olma vizyonuna analitik bir gelecek perspektifi sunmaktadır.

1.1. İslami Finans Sektörü Ve Araçları

İslami finans; faizsizlik, risk paylaşımı, helal kazanç ve toplumsal fayda ilkeleri temelinde şekillenen, reel ekonomiye dayalı modern bir finansal sistemdir. Geleneksel finansal sistemlere alternatif olarak ortaya çıkan ve küresel ölçekte hızla büyüyen bu sektör; bankacılıktan sermaye piyasalarına, sigortacılıktan fon yönetimine kadar geniş bir yelpazede etik ve şeriate uygun çözüm araçları sunmaktadır.

1.1.1. İslami Bankacılık (Katılım Bankacılığı) Sistemi

İslami bankacılık sistemi, finansal aracılık faaliyetlerinin tamamını İslam dininin iktisadi ve hukuki ilkeleriyle temellendirerek yürüten, faizsiz esasa dayalı bir bankacılık modelidir. Geleneksel finans sisteminden amorf yapısı ve fıkhi referanslarıyla ayrılan bu model, modern faizsiz finans ekosisteminin en baskın bileşenini oluşturmaktadır. Nitekim küresel ölçekteki toplam İslami finansal varlık havuzunun yaklaşık yüzde 85 gibi çok büyük bir kısmının doğrudan İslami bankacılık

sektörünün kontrolünde bulunması, bu kurumsal baskınlığı açıkça gözler önüne sermektedir (Alharbi, 2016, s.109).

Sistemin tarihsel arka planı kronolojik olarak incelendiğinde, İslamiyet'in kurucu dönemlerinde dahi günümüz modern bankacılık enstrümanlarına ilham verecek finansal pratiklerin yürütüldüğüne dair güçlü vesikalar mevcuttur. İslam'ın erken devirlerinde sahabelerin çek ve senet benzeri ticari vadeli ödeme araçlarını aktif biçimde kullandıkları, hatta Zübeyir bin Avvam gibi öncü şahsiyetlerin tacirlerden emanet (mevduat) toplayarak farklı coğrafyalarda kurdukları acenteler ve şubeler vasıtasıyla bu fonları transfer ettikleri bilinmektedir. Bu tarihi gerçekler ışığında, faizsiz finansın teorik ve pratik köklerinin kadim bir geçmişe uzandığı, ancak sistemin modern kurumsal bir kimliğe bürünerek küresel piyasalarda yer edinmesinin 1970'li yıllara rastladığı söylenebilir (Turan, 2021, s.106).

Modern dönemde faizsiz bankacılık düşüncesinin somut birer projeye dönüşmesi, ilk olarak 1963 yılında Mısır'ın Mit-Ghamr bölgesinde yerel imkanlarla başlatılan faizsiz tasarruf ve kredi girişimi ile vücut bulmuştur. Aynı zaman diliminde Malezya'da, kutsal topraklara gidecek vatandaşların birikimlerini faiz şaibesinden uzak şekilde finanse etmeyi amaçlayan Hac Fon Yönetimi (Tabung Haji) kurulmuştur (Orhan, 2018, s.85). Buna karşın, tam teşekküllü ve kurumsal ölçekteki ilk özel İslami finans bankası unvanının, 1975 senesinde Birleşik Arap Emirlikleri'nde operasyonlarına başlayan Dubai İslam Bankası'na ait olduğu literatürde daha yaygındır. Bu kurumsal hamleyi takiben, 1977 yılında Sudan ve Mısır'da Faysal İslam Bankaları faaliyete geçmiş, aynı süreçte Kuveyt Finans Kurumu kurulmuş, akabinde ise 1978'de Ürdün Yatırım ve Finans İslam Bankası ile 1979'da Bahreyn İslam Bankası sektöre dahil olmuştur (Alrifai, 2015, s. 98).

İnanç temelli bu yeni finansal paradigmanın küresel bir vizyon kazanmasındaki en stratejik eşik, 1973 yılında Cidde'de toplanan "İslam Devletleri Mali İşler Bakanları Konferansı" ile aşılmıştır. Bu üst düzey diplomatik ve ekonomik zirvenin neticesinde, 20 Ekim 1975 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurucu ortaklar arasında yer aldığı 29 Müslüman ülkenin sermaye ortaklığıyla, faizsiz makro projelerin hamisi konumundaki İslam Kalkınma Bankası (İKB) resmen tesis edilmiştir (Güçlü ve Kılıç, 2020, s.75). Bu kurumsal atılımlarla eş zamanlı olarak, petrol ihraç eden İslam

lkelerinin elde ettiği muazzam bütçe fazlaları, toplumların kendi inanç değerlerine uygun sosyo-ekonomik sistemler inşa etme arzusuyla birleşmiş ve böylece İşlami bankacılık müesseseleri dünya genelinde hızlı bir coğrafi yaygınlık kazanmıştır (Çizakça, 2011).

Gelişim sürecinde İşlami bankalar, faaliyet gösterdikleri ülkelerin yasal mevzuatlarına olan bağlılıkları ve kendilerine tanınan hukuki ayrıcalıklar bakımından üç temel kategoride yapılaşmıştır. İlk kategoride, yürürlükteki genel bankacılık kanunlarından tamamen veya kısmen muaf tutularak kendilerine özel imtiyazlar ve istisnai alanlar açılan bankalar yer almaktadır ki Sudan, Kuveyt ve Bahreyn'deki ilk kurumsal yapılar bu duruma örnektir. İkinci grupta, İşlami bankaların tüm finansal operasyonlarını ülkenin pozitif hukuk sistemiyle uyumlu hale getiren ve doğrudan faizsiz sisteme özgü müstakil birer özel kanunla kurulan bankalar yer almaktadır; Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya ve Türkiye'deki katılım bankacılığı modeli bu yasal kümenin koruması altındadır. Herhangi bir özel kanuni güvencesi bulunmayan, mevcut geleneksel bankacılık mevzuatının sert kurallarına tabi olan ve hiçbir yasal muafiyetten yararlanamayan yapılar ise üçüncü grubu oluşturmaktadır; Danimarka ve İngiltere gibi gayrimüslim coğrafyalarda faaliyet gösteren İşlami finansal pencereler ve bankalar bu gruba verilebilecek en bariz örneklerdir (Orhan, 2021, s.33).

Sistemin zerine inşa edildiği ahlaki ve hukuki kolonlar, İşlam hukukunun (fıkıh) iktisadi hayatı düzenleyen muamelat kısmına dayanmaktadır. Bu kuralların pratik hayattaki yansımaları; mutlak faiz yasağı, riskin taraflar arasında adil paylaşımı, akitlerdeki belirsizlik ile spekulatif işlemlerden kaçınma, her finansmanın reel bir varlığa dayandırılması ve dinen gayrimeşru kabul edilen sektörlerden uzak durulması şeklinde özetlenebilir (Ayub, 2017, s.75). İşlami bankacılığı konvansiyonel muadillerinden ayıran en radikal yapısal fark mutlak faiz (riba) yasağıdır. İşlam ncesi cahiliye dönemi Arap yarımadasında faizli borç ilişkileri toplumsal hayatın merkezinde yer almasına rağmen, İşlam vahyinin gelişiyle birlikte bu muameleler kesin bir dille haram kılınmış ve yeni bir finansal ahlak anlayışı inşa edilmiştir (Gül, 2017, s.1). Bu doğrultuda İşlami bankalar, geleneksel bankalar gibi parayı parayla satarak faiz geliri elde etmek yerine, fon toplama ve kullandırma süreçlerinin tamamını ortaklık temelli kâr-zarar paylaşımı esasına göre dizayn etmektedir.

Geleneksel bankacılık anlayışı riski bütünüyle müşterinin üzerine yıkan bir "risk transferi" mekanizması işletirken, İslami bankacılık modelinde riskin taraflarca göğüslenmesi, yani "riskin paylaşılması" temel ahlaki ilkedir. Bu fıkhi yaklaşım, İslam hukukundaki "nimette ve külfette ortaklık" kaidesiyle kavramsallaştırılmaktadır. Faizsiz bankalar, finansal destek sağladıkları ticari projelerde doğabilecek zarar riskini de kâr potansiyeliyle birlikte müşteriyle paylaşarak, toplumsal düzeyde daha adil ve ahlaki bir iktisadi bölüşüm modelini gerçekleştirmeyi amaçlar (Askari vd., 2010, s.45-60). Sistemin bir diğer kurucu sütunu olan "reel varlığa dayalı finansman" ilkesi gereğince, İslami bankaların sağladığı her türlü finansal destek mutlaka somut bir malın, hizmetin alım-satımına aracılık etmek ya da somut bir varlığın kullanım (menfaat) hakkını devretmek zorundadır. Bu katı kural sayesinde, paranın reel iktisadi döngüden koparak kendi içinde sanal bir değer üretmesinin önüne geçilmekte, spekülative balonların oluşması engellenmekte ve finans sektörü ile reel üretim ekonomisi arasında organik, sarsılmaz bir bağ kurulmaktadır (Alamad, 2019, s.78).

Aynı mantıksal silsile içinde, İslami bankacılık sisteminde aşırı belirsizlik içeren (garar) ve özünde kumar unsuru barındıran (meysir) hiçbir finansal sözleşmeye izin verilmemiştir. Hukuki terim olarak garar; akdin tarafları, bedeli veya vadesi noktasında netlik bulunmayan, sonucu meçhul olduğu için taraflar arasında ihtilafa yol açma riski yüksek olan işlemleri ifade ederken; meysir ise haksız kazanç doğuran spekülative oyunları ve kumar türevlerini kapsamaktadır. Bununla birlikte, İslam inancı bireysel ve toplumsal hayatı bir bütün olarak kuşattığından, ekonomik faaliyetlerin dini ve ahlaki değerlerden bağımsız, steril bir alanda yürütülmesi düşünülemez. Bu inançsal bütünlüğün tabii bir sonucu olarak İslami bankalar; alkol, domuz mamulleri, uyuşturucu maddeler, kumar, tütün ve silah sanayisi gibi İslam dini tarafından açıkça yasaklanmış ya da insanlığa zararlı görülmüş iş kollarında faaliyet gösteren hiçbir ticari işletmeyle finansman veya ortaklık ilişkisine girmemektedir (Bayındır, 2015, s. 65; Karaman vd., 2004, s.210).

Operasyonel işleyiş bakımından İslami bankacılık, fonların toplanması ve bu fonların reel sektöre kullandırılması şeklinde iki ana kanaldan yürütülmektedir. Bankalar fon toplama işlevlerini cari hesaplar ve katılım hesapları kanalıyla icra ederler. Geleneksel sistemdeki vadesiz mevduat hesaplarının faizsiz karşılığı olan cari hesaplar, güvenli bir koruma (veedia) mantığıyla çalışır ve hesap sahiplerine herhangi

bir maddi getiri veya kâr taahhüt edilmez. Katılım hesapları ise tam anlamıyla birer kâr-zarar ortaklığı yatırımdır; bu hesaplarda biriken fonlar bankanın uzman kadroları tarafından şer'i ilkelere uygun ticari projelerde ve finansman yöntemlerinde değerlendirilir, vade sonunda elde edilen ticari kâr veya uğranılan zarar, önceden belirlenen paylaşım oranları nispetinde hesap sahiplerine yansıtılır (Yanpar, 2015, s.95). Toplanan bu kaynakların reel ekonomiye aktarılması aşamasında ise icara (kiralama), murabaha (maliyet artı kâr marjlı satış), muşaraka (sermaye ortaklığı), mudaraba (emek-sermaye ortaklığı), selem (ön ödemeli peşin alım vadeli teslim), karz-ı hasen (faizsiz ödünç), vekâlet, teverruk ve istisna (eser/imalat sözleşmesi) gibi çok çeşitli ve esnek İslami finansman metotları kullanılmaktadır. Bahsi geçen bu kontrat tipleri, paranın kendisini bir ticaret malı yapmadan, faiz şaibesinden uzak ve tamamen üretime dayalı finansal çözümler üretmek üzere fıkhi süzgeçten geçirilerek modernize edilmiştir (Kettell, 2011, s.25).

Küresel finans sahnesinde İslami bankacılık, özellikle son yıllarda göz kamaştırıcı bir büyüme grafiği yakalamıştır. Bilhassa 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz esnasında sanal türev ürünlerin ve borç sarmallarının çökmesi, buna mukabil risk paylaşımını merkeze alan ve reel varlıklarla sıkı sıkıya tahkim edilmiş olan İslami bankacılık modelinin sarsıntılara karşı dirençli bir performans sergilemesi, sisteme yönelik küresel ilgiyi tepe noktasına taşımıştır (Boukhatem ve Moussa, 2018, s.231). Bankacılık sektöründe yaşanan bu niceliksel ve niteliksel büyüme, İslami finans piyasasının diğer tamamlayıcı unsurlarının da önünü açmıştır. Nitekim İslami sermaye piyasası enstrümanları (sukuk vb.), faizsiz sigortacılık (tekafül) ve İslami mikrofinans gibi alternatif alanlar, bankacılık sektörünün yakaladığı bu tarihsel ivmeye paralel olarak kurumsallaşmış ve hacimsel bir genişleme kaydetmiştir (Alam ve Rizvi, 2017, s.120). Tüm bu başarılarına rağmen sistemin önünde hala aşılması gereken yapısal engeller mevcuttur; küresel ölçekte yeknesak bir standardizasyonun yakalanamamış olması, şer'i uyum kurullarının kararlarındaki bölgesel ve mezhebi yorum farklılıkları, faizsiz para piyasalarındaki likidite yönetimi zorlukları, özgün risk yönetimi modellerinin kısıtlılığı ve hem fıkhi hem finansal bilgiye aynı anda vakıf nitelikli insan kaynağı yetersizliği sektörün öncelikli sorunları olarak listelenmektedir (Hassan vd., 2019, s.1). Bununla birlikte, taşıdığı adalet ve şeffaflık potansiyeliyle İslami bankacılık sisteminin gelecekte de büyüme trendini koruyarak küresel finansal

mimarinin en saygın ve vazgeçilmez sütunlarından biri olarak varlığını tahkim etmesi beklenmektedir (Beck vd., 2000, s.597).

1.1.2. İslami Sermaye Piyasası Araçları

İslami sermaye piyasası araçları, faizsiz finans ilkelerine uygun olarak yatırım yapmak ve fon sağlamak amacıyla geliştirilen, risk ve getiri paylaşımına dayalı finansal enstrümanlardır.

1.1.2.1. Kira Sertikaları (Sukuk)

Geleneksel borçlanma araçlarından olan tahvillerin İslami finans ilkeleri gözetilerek tasarlanmış alternatifi konumundaki sukuk, bütünüyle somut bir varlığa ya da hakka dayalı yapısal mimarisi sayesinde finansal piyasalar ile reel üretim ekonomisi arasında organik ve sarsılmaz bir köprü vazifesi görmektedir. Bir menkul kıymet türü olan sukuk enstrümanının felsefi ve hukuki temelini, faiz (riba) ve aşırı belirsizlik (garar) içeren işlemlerin mutlak surette reddedilmesi gibi faizsiz finansın ana omurgasını oluşturan düsturlar şekillendirmektedir. Etimolojik olarak Arapça bir finansal belge veya sertifika anlamına gelen "sak" sözcüğünün çoğulu olan sukuk, tarihsel perspektiften bakıldığında İslam medeniyetinin erken dönem ticari hayatında ödeme ve mülkiyet belgesi olarak kullanılan kadim enstrümanların modern sermaye piyasalarına başarıyla uyarlanmış bir versiyonu niteliğindedir. Modern finans literatüründe ise sukuk; belirli, somut ve helal bir varlık veya hizmet sepeti üzerindeki bölünmez ortaklık mülkiyetini ve hak sahipliğini tescil eden, hamillerine vade süresince periyodik getiri, vade nihayetinde ise anapara ödemesi sağlayan yatırım sertifikaları olarak tanımlanmaktadır (Kettell, 2011, s.143).

Klasik faizli tahvillerden yapısal olarak tamamen ayrılan sukuk, ihraççı kurumun yatırımcıya yönelik tek taraflı bir borç senedi veya yükümlülüğü değildir; aksine faizsiz finans paradigmasının en temel kurallarından biri olan "reel varlığa dayanma" ilkesinin sermaye piyasalarındaki somut tecellisidir. Dolayısıyla sukuk yatırımlarında, finansmana konu olan dayanak varlıklar üzerinde yatırımcılar adına şer'i ve hukuki normlara uygun gerçek bir mülkiyet bağı kurulmakta, hak sahipleri doğrudan doğruya bu varlıkların ticari operasyonlarından elde edilen reel kâr ya da kira gelirlerinden kendi payları nispetinde hak elde etmektedir (Asutay, 2012, s.98). Bu finansal mühendislik sürecinin operasyonel işleyişinde, öncelikle varlık kiralama

şirketi ya da özel amaçlı kurum (SPV - Special Purpose Vehicle) olarak adlandırılan tüzel kişiliğe sahip aracı bir yapı tesis edilmekte ve fıkhi esasa uygun dayanak varlıklar bu kuruma hukuken devredilmektedir. Söz konusu özel amaçlı kurum, ilgili varlıkları temsil eden sukuk sertifikalarını sermaye piyasalarında ihraç ederek fon arz eden yatırımcılardan kaynak temin etmekte ve toplanan bu likiditeyi ilgili varlık portföyünün finansmanında kullanmaktadır. Finansmana tabi tutulan bu reel varlık havuzunun işletilmesinden, kiralanmasından veya satışından elde edilen periyodik nakit akışları, sukuk hamillerine önceden belirlenen vadelerde kupon veya kâr payı ödemesi şeklinde dağıtılmaktadır. Yatırım sürecinin nihayetinde, yani vade sonunda ise dayanak varlıklar ihraççı veya kurucu tarafından önceden akdedilen sözleşme şartları dairesinde geri alınmakta ve elde edilen likidite ile sukuk sahiplerinin anaparaları kendilerine iade edilerek süreç sonlandırılmaktadır (Ulaş ve Bayram, 2021, s.229). Sukuk ihraçlarının yasal ve fıkhi zeminini oluştururken, projenin niteliğine göre farklı İslami akit türlerinden yararlanılmaktadır. Sektörde sıklıkla tercih edilen bu sözleşme modelleri arasında icara (kiralama), murabaha (maliyet artı kâr marjlı satış), istisna (eser/sipariş üzerine imalat), selem (peşin ödemeli vadeli teslim), müşaraka (kâr-zarar ortaklığı) ve mudaraba (emek-sermaye ortaklığı) gibi çok çeşitli fıkhi kontrat tipleri yer almaktadır (Visser, 2019, s.78).

Sukuk enstrümanının küresel piyasalarda arz ettiği bu niteliksel gelişim, İslami finans sisteminin geleneksel uluslararası finansal mimari ile olan entegrasyon sürecini ve uyumunu kayda değer ölçüde hızlandırmıştır. Günümüzde küresel sukuk ihraçlarının ağırlıklı olarak Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ile faizsiz finansın lider merkezlerinden Malezya coğrafyasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda, bütünüyle konvansiyonel finansal kurallarla yönetilen batılı seküler devletler ve uluslararası dev korporasyonlar da sukuk ihraçları gerçekleştirme yoluna gitmekte ve bu sayede faizsiz finans piyasalarında biriken devasa fon havuzlarından kendi ekonomileri için likidite temin etmektedir (Hesse vd., 2008, s.12). Küresel çapta sukuk arzının istikrarlı bir şekilde artması, faizsiz finansal sistemin derinleşmesini ve faizsiz kurumların en büyük handikaplarından biri olan likidite yönetimi süreçlerinin çok daha esnek ve etkin bir biçimde yürütülmesini sağlamaktadır. Özellikle büyük ölçekli altyapı yatırımları, enerji projeleri ve makro düzeydeki kamusal kalkınma faaliyetleri için sukuk mekanizması kanalıyla uzun

vadeli, istikrarlı ve faiz dışı finansman kaynaklarının üretilebilmesi, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme hedeflerini destekleyen son derece stratejik bir kaldıraç rolü oynamaktadır (Iqbal ve Mirakhor, 2011, s.187). Sektördeki bu devasa ihraç operasyonlarının fıkhi ve teknik meşruiyet zeminini korumak adına, İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) tarafından yayımlanan standartlar, küresel sukuk ihraçlarında en temel düzenleyici kurallar bütünü ve birincil referans kaynağı olarak kabul görmektedir. Bunun yanı sıra, İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) tarafından yürürlüğe konulan makro-ihtiyati düzenlemeler ve risk yönetimi standartları da sukuk piyasasının uluslararası normlara kavuşmasına, kurumsallaşmasına ve küresel yatırımcılar nezdinde güvenli bir liman olarak kabul görmesine çok yönlü katkılar sağlamaktadır (Avcu ve Eroğlu, 2015, s.56).

1.1.2.2. İslami Yatırım Fonları

İslami finans sisteminin dinamik enstrümanlarından birini teşkil eden İslami yatırım fonları, faizsiz finans ilkeleri doğrultusunda tasarlanmış ve yönetilen kolektif yatırım mekanizmalarıdır. İşleyiş mantığı ve organizasyonel yapısı bakımından konvansiyonel muadilleriyle paralellik gösteren bu fonlar, tüm yatırım süreçlerini İslam hukukunun (fıkıh) belirlediği meşruiyet sınırları içerisinde yürütmesi yönüyle onlardan radikal biçimde ayrılmaktadır. Bu kurumsal çerçevede, para hareketlerinin hiçbir aşamasında faiz (riba) unsuruna yer verilmemesi, akitlerde aşırı belirsizlik (garar) ile kumar ve şans oyunu (meysir) niteliği taşıyan spekülasyon işlemlerinden mutlak surette kaçınılması yasal bir zorunluluktur. Ayrıca fon portföylerinin oluşturulmasında; alkol ticareti, domuz mamulleri imalatı, şans oyunları, tütün endüstrisi ve gayriahlaki yayıncılık gibi inançsal açıdan haram veya zararlı kabul edilen sektörlerde faaliyet gösteren hiçbir şirkete yatırım yapılmaması temel felsefe olarak benimsenmektedir (Yıldırım ve İlhan, 2018, s.86).

Geleneksel sermaye piyasalarındaki fon yapılarından ayrılan İslami yatırım fonları, kendilerine özgü yapısal ve operasyonel niteliklere sahiptir. Bu ayrışmanın ilk ve en belirgin basamağını, fona dahil edilecek finansal varlıkların seçiminde uygulanan çok aşamalı "İslami arındırma ve filtreleme" kriterleri oluşturur. Bu eleme mekanizmaları vasıtasıyla, hem hedef şirketlerin iştirak sahalarının fıkhi uygunluğu hem de taşıdıkları finansal borçluluk rasyoları titizlikle analiz edilir. İkinci olarak bu

fonlar, sabit bir faiz geliri taahhüt etmek ya da sanal borç ilişkilerinden nemalanmak yerine, doğrudan ticari ortaklık mantığına dayanan ve risk içeren kâr-zarar paylaşımı esasına göre operasyonlarını yürütür. Üçüncü ve en kurumsal ayırt edici unsur ise fon yönetim şemalarında mutlaka bağımsız birer "Şer'i Danışma Kurulu"nın yer almasıdır. Bu fıkhi kurullar, fonun kuruluş aşamasından enstrüman seçimlerine ve dönemsel varlık dağılımlarına kadar tüm yönetim süreçlerini inançsal uyumluluk açısından sürekli denetim altında tutmaktadır (Akkuş, 2021, s.84).

Tarihsel gelişim çizgisi incelendiğinde, ilk kurumsal İslami yatırım fonu örneklerinin 1980'li yıllarda sermaye piyasalarında boy göstermeye başladığı görülmektedir. 1990'lı yılların başıyla birlikte küresel faizsiz finans ekosisteminde yaşanan makroekonomik ve kurumsal ilerlemeler, uluslararası politika yapıcılarının ve dev finansal otoritelerin dikkatini bu alana çekmiş ve buna paralel olarak kolektif yatırım fonları da hacimsel bir ivme yakalamıştır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren gözlenen asıl kitlesel ve küresel yükseliş ise özellikle Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin ham petrol ihracatından elde ettikleri devasa likidite fazlaları ve Malezya hükümetinin faizsiz finansa yönelik devlet politikaları eliyle inşa ettiği güçlü yasal ve kurumsal altyapı sayesinde perçinlenmiştir (Akkuş, 2021, s.84.)

Yatırım stratejilerine ve yönettikleri varlık sınıflarına göre çeşitlilik gösteren İslami yatırım fonları; hisse senedi, emtia, gayrimenkul, karma ve para piyasası fonları gibi farklı kurumsal formlarda piyasada yer almaktadır. Bu kapsamda İslami hisse senedi fonları, fıkhi eleme süzgeçlerinden başarıyla geçmiş meşru şirketlerin pay senetlerine yatırım yaparken; İslami emtia fonları başta altın, gümüş ve platin gibi kıymetli madenler olmak üzere helal ticaret kurallarına uygun tarımsal ürünleri ve hammaddeyi portföylerine dahil eder. Gayrimenkul projelerine, arsa ve ticari mülklere kaynak aktararak kira veya değer artış kazancı hedefleyen İslami gayrimenkul fonlarının yanı sıra; risk dağılımını optimize etmek amacıyla farklı helal varlık sınıflarını tek potada eriten İslami karma fonlar da mevcuttur. İslami para piyasası fonları ise faizsiz bankaların katılım hesapları ya da kısa vadeli sukuk ihraçları gibi likiditesi yüksek, düşük risk profiline sahip faizsiz enstrümanları değerlendirmeyi gaye edinmektedir (Akkuş, 2021, s.24).

Söz konusu fonların operasyonel ve hukuki işleyiş mimarisi, İslam borçlar hukukunun köklü bir akit tipi olan "mudaraba" (emek-sermaye ortaklığı) sözleşmesine dayandırılmaktadır. Bu yasal ortaklık modelinde, fonu finanse eden yatırımcılar sermaye sahibi (rabbü'l-mal) statüsündeyken, fonun profesyonel yönetimini üstlenen portföy yönetim şirketleri ise sahip oldukları teknik bilgi, tecrübe ve emeği ortaya koyan müteşebbis (mudarib) konumundadır. Yatırım dönemi sonunda elde edilen ticari kârlar, taraflar arasında henüz yolun başında kararlaştırılan adil paylaşım oranları nispetinde bölüştürülür. Olası bir ticari zarar durumunda ise herhangi bir kasıt veya ağır kusuru bulunmayan fon yöneticisi yalnızca harcadığı emeğin karşılığını alamama riskiyle karşı karşıya kalırken; finansal zararın tamamını, sermayesini kaybetme riskiyle baş başa kalan yatırımcılar üstlenmektedir (Çemberlitaş, 2022, s.88). Fonun yönetim mekanizmasında kritik bir denetim kalkanı vazifesi gören Şer'i danışma kurulları ise fona dahil edilen tüm varlıkların ve işletilen ticari stratejilerin fıkhi meşruiyetini anlık olarak izleyerek, kurallara aykırı bir durum saptandığında hızla devreye girmekte ve düzeltici ya da arındırıcı tedbirlerin alınmasını amir hükme bağlamaktadır (Çemberlitaş, 2022, s.46).

İslami yatırım fonlarının yatırım yapacağı şirketleri seçerken başvurduğu filtreleme metodolojisi, niteliksel ve niceliksel olmak üzere iki ana analitik kategoride işletilmektedir. Şirketlerin kurumsal kimliklerini ve iştigal sahalarını inançsal değerler ekseninde inceleyen niteliksel filtreler, İslam dini tarafından kesin olarak menedilen alkol, domuz eti, kumar, pornografi, tütün, konvensiyonel bankacılık ve eğlence sektörü gibi alanlarda faaliyet gösteren firmaları doğrudan yatırım evreninin dışına iter. Buna karşılık niceliksel filtreleme aşamasında ise ilk aşamayı geçen şirketlerin bilançoları, gelir tabloları ve finansal oranları mercek altına alınır. Bu sayısal denetim mekanizması; şirketlerin toplam faizli borçlarının varlıklarına oranını, bilançolarındaki nakit ve likidite seviyelerini ve ana faaliyet konusu dışından kazara elde ettikleri faiz/şaibe gelirlerinin toplam ciro içerisindeki payını titizlikle ölçerek, bu rasyoların küresel faizsiz finans otoritelerince belirlenen kabul edilebilir eşik değerleri aşmamasını güvence altına almaktadır (Akkuş, 2021, s.71).

1.1.2.3. İslami Hisse Senetleri ve İslami Endeksler

Sermaye piyasalarının en dinamik enstrümanlarından biri olan İslami hisse senetleri, faizsiz finans doktrinine uygun kurumsal ve operasyonel özelliklere sahip şirketlerin pay senetlerini ifade eden menkul kıymetlerdir. Faizsiz finans ekosisteminin genelinde carî olan katı meşruiyet kuralları, İslami hisse senetlerinin belirlenme sürecinde de kendisini göstermekte ve yatırım yapılacak şirketlerin iki aşamalı bir süzgeçten geçmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda işletilen niteliksel kriterler, hedef firmanın ana iştiğal alanını ve ticari operasyonlarını fıkhi kurallar zemininde denetlerken; niceliksel kriterler ise firmanın bilanço yapısını ve borçlanma rasyolarını mercek altına alarak finansal röntgenini çekmektedir. Dolayısıyla, İslam hukuku (fıkıh) zaviyesinden haram veya zararlı kabul edilen sektörlerde faaliyet gösteren ya da borçluluk seviyesi ile faizli nakit hareketleri belirlenen eşik değerleri aşan şirketlerin hisse senetleri, faizsiz yatırım evreninin dışarısında bırakılmaktadır (Özmen, 2023, s.187). Yatırımcılara finansal riskin rasyonel ve ahlaki bir düzlemde bölüşüldüğü bir alan açan İslami hisse senetleri, geleneksel hisse senetlerinde olduğu gibi, ortak olunan şirketin dönemsel kârına ve zararına doğrudan ortaklık payı nispetinde iştirak etmeyi öngörür. Bu yönüyle söz konusu enstrümanlar, paranın zaman değerine dayalı sabit bir getiri yerine, ticari külfet ve nimete birlikte katlanmayı amir hükme bağlayan faizsiz finansın temel risk paylaşımı felsefesiyle tam bir yapısal uyum sergilemektedir (Çemberlitaş, 2022, s.48).

Borsa performanslarının ve faizsiz sermaye hareketlerinin makro düzeyde takibini sağlayan İslami endeksler ise, fıkhi ve teknik süzgeçlerden başarıyla geçmiş meşru pay senetlerini tek bir potada eriten ve bu portföyün piyasa performansını ölçümleyen kurumsal göstergelerdir. Geleneksel endeks yapılarından içerik ve metodoloji olarak tamamen ayrışan İslami endeksler, bünyelerine yalnızca inançsal değerlerle çelişmeyen kurumsal aktörleri dahil etmektedir. Bu endekslerin inşasında ve sürdürülebilirliğinde, yukarıda zikredilen niteliksel ve niceliksel analiz araçları temel filtreleme mekanizması olarak vazife görür. Endeks havuzunda yer alan şirketlerin söz konusu finansal ve sektörel kriterlere olan sadakati, bağımsız kurullar eliyle periyodik ve düzenli aralıklarla denetlenmekte; mali yapısı bozulan veya iştiğal sahası kayan firmalar gecikmeksizin endeks listesinden tasfiye edilmektedir (Özmen, 2023, s.190).

Küresel finans sahnesinde, yatırım fonlarının ve kurumsal yatırımcıların benchmark (kıyaslama ölçütü) olarak kabul ettiği çok sayıda uluslararası İslami endeks ailesi mevcuttur. Bu alanda dünya çapında kabul gören makro göstergelerin başında; Dow Jones İslami Piyasa Endeksi (DJIM), FTSE Şariat Global Hisse Senedi Endeksi, S&P İslami Endeksi, MSCI İslami Endeksi ve STOXX İslami Endeksi gelmektedir (Öztürk ve Özdemir, 2024, s.79). 1999 senesinde finans dünyasına sunulan ve küresel ölçekteki ilk organize İslami endeks olma unvanını elinde bulunduran Dow Jones İslami Piyasa Endeksi, Dow Jones Global Endeksi şemsiyesi altındaki dev korporasyonların fıkhi arındırma kriterlerine göre ayıklanması neticesinde sektöre kazandırılmıştır (Çemberlitaş, 2022, s.48). Küresel piyasalardaki bu kurumsallaşmaya paralel olarak Türkiye sermaye piyasalarında da faizsiz hassasiyete sahip yatırımcılar için özgün endeks mimarileri geliştirilmiştir. Borsa İstanbul bünyesinde faaliyet gösteren bu yerel göstergelerin en belirgin örneklerini Katılım 30 Endeksi, Katılım 50 Endeksi ve Katılım Model Portföy Endeksi teşkil etmektedir. Bu yapılardan Katılım 30 Endeksi, Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören, hem sektörel hem de finansal rasyolar bakımından İslami finans standartlarına tam uyum sağlayan en yüksek işlem hacimli ve piyasa değerli 30 şirketin hisse senedinden meydana gelmektedir. Benzer bir metodolojik kurguyla işletilen Katılım 50 Endeksi ise aynı fıkhi ve teknik meşruiyet şartlarını taşıyan 50 seçkin şirketin hisse senedinin piyasa performansını temsil etmek üzere yapılandırılmıştır (Öztürk ve Özdemir, 2024, s.82).

1.1.3. İslami Sigortacılık (Tekâfül)

Geleneksel risk güvence yöntemlerinin İslam hukukuna (fıkıh) uygun bir alternatifi olarak kurumsallaşan İslami sigortacılık, faizsiz finans ilkeleri ekseninde yapılandırılmış kolektif bir finansal koruma mekanizmasıdır. Sektörde sıklıkla kullanılan ve Arapça "kefalet" kökünden türeyen "tekâfül" kavramı; bireylerin karşılıklı olarak birbirine güvence vermesini, yardımlaşmasını ve iktisadi dayanışmasını ifade etmektedir. Bu koruma sistemi, İslami bankacılık ve faizsiz sermaye piyasası enstrümanlarında olduğu gibi, konvansiyonel modelin merkezinde yer alan faiz (riba), taraflar arası aşırı belirsizlik (garar), haksız kazanç ve kumar (meysir) gibi dinen gayrimeşru kabul edilen yapısal unsurlardan bütünüyle arındırılmış bir finansal mimariye sahiptir (Aytekin, 2021, s.42). Tekâfülün modern finans piyasalarındaki kurumsal yansımaları 1970'li yıllardan itibaren görünürlük kazansa

da, sistemin felsefi ve ahlaki temelleri İslamiyet'in kurucu dönemlerine kadar uzanmaktadır. Nitekim İslam toplumlarında tarih boyunca tatbik edilen ve adli/mali yükümlülüklerin kabile veya meslek mensuplarınca ortaklaşa göğslenmesini öngören "âkile" müessesesi, bu yardımlaşma mantığının en somut tarihi tezahürüdür. Günümüz sermaye piyasalarındaki modern anlamda ilk kurumsal tekâfül şirketi ise 1979 senesinde Sudan coğrafyasında faaliyete geçmiştir (Yıldırım, 2014, s.49). 1980'li yıllara gelindiğinde Malezya ve Körfez ülkelerinin yasal mevzuat altyapılarını bu modele uyumlu hale getirmesiyle yaygınlaşan faizsiz sigortacılık, 2000'li yılların başından itibaren küresel finansal sistemin en hızlı büyüme kaydeden ve dikkat çeken bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Konak ve Demir, 2023, s.12).

Bu doğrultuda tekâfül operatörleri, katılımcılardan tahsil ettikleri primleri hiçbir şekilde faiz getirisi olan tahvil, repo veya mevduat gibi estrümanlarda değerlendirmez; paranın nemalandırılması sürecinde tamamen İslami finans ilkelerine uygun helal yatırım araçlarını tercih eder (Öner, 2018, s.59). Geleneksel poliçelerde taraflar arasında anlaşmazlıklara yol açabilen yapısal belirsizlikler ve kumar benzeri spekülasyon kazanç unsurları tekâfül mekanizmasında tamamen elimine edilerek, katılımcı ile şirket arasında mutlak şeffaflığa dayalı bir ilişki modeli tesis edilir (Aytekin, 2021, s.43). Şer'i meşruiyet zincirinin kırılmaması adına, toplanan primlerin aktarıldığı yatırım fonları alkol ticareti, şans oyunları, domuz mamulleri imalatı ve tütün endüstrisi gibi dinen yasaklanmış iş kollarında faaliyet gösteren kurumlara kesinlikle sermaye sağlamaz; yatırımlar fıkhi açıdan onaylanmış meşru sektörlerle yönlendirilir (Şen, 2023, s.56).

Sektörün kurumsal gelişim sürecinde, tekâfül yönetici şirketi (operatör) ile sisteme dahil olan katılımcılar arasındaki hukuki ve mali ilişkinin sınırlarını belirleyen çeşitli işleyiş modelleri geliştirilmiştir. Bunlardan "mudaraba" modelinde, poliçe sahipleri fon sağlayıcı sermayedar (rabbü'l-mal) statüsündeyken, tekâfül şirketi ise bu fonu yöneten emek sahibi müteşebbis (mudarib) konumundadır. Bu modelde ödenen primlerin yatırıma yönlendirilmesiyle elde edilen ticari kârlar, önceden akdedilen oranlar dairesinde taraflar arasında bölüştürülür (Yıldırım, 2014, s.49). "Vekâlet" modelinde ise tekâfül operatörü, katılımcıların oluşturduğu havuzun yönetimi için sadece önceden belirlenmiş sabit bir hizmet (vekâlet) ücreti tahsil eder; fonun finansal yatırımlarından elde edilen tüm kazanç ve kâr doğrudan katılımcıların ortak havuzuna

ait olur (Öner, 2018, s.59). Bu iki yaklaşımın sentezinden oluşan "karma (hibrit)" modelde ise tekâfûl şirketi, sigortacılık faaliyetlerinin ve havuzun idaresi için sabit bir vekâlet ücreti alırken, toplanan fonların finansal piyasalarda nemalandırılması aşamasında ise mudaraba esasına göre elde edilen kâra ortak olmaktadır (Konak ve Demir, 2023, s.12). Bir diğer alternatif olan "vakıf" modelinde ise tekâfûl şirketi tüzel kişiliğe sahip bağımsız bir vakıf tesis eder; katılımcılar havuza prim öderken hukuken bu vakfa bağış (teberru) yapmış kabul edilirler ve toplanan kaynaklar hem helal yatırımlarda değerlendirilir hem de hasara uğrayan üyelerin tazminat ödemelerinde kullanılır (Aytekin, 2021, s.43).

Tekâfûl sigortacılığının muhasebe yapısı ve fon akışları da konvansiyonel sigorta şirketlerinden bütünüyle farklı bir şemaya sahiptir. Katılımcıların karşılıklı yardımlaşma gayesiyle havuza aktardıkları primler fıkhi açıdan karşılıksız birer bağış (teberru) niteliğindedir ve bu kaynaklar şirket bünyesinde birbirinden tamamen steril iki ayrı hesap altında yönetilir. Bunlardan "Katılımcı Hesabı (PA)", bireylerin şahsi birikimlerinin izlendiği hesaptır; buraya aktarılan prim payları faizsiz enstrümanlarda işletilir ve doğan kâr doğrudan katılımcıların hanesine yazılır (Öner, 2018, s.60). Primlerin hasar riskini karşılamak üzere ayrılan kısmı ise "Katılımcı Özel Hesabı (PSA)" olarak adlandırılan ortak risk havuzuna aktarılır; bu hesaptaki meblağ yalnızca üyelerin uğradığı maddi zararların tazmin edilmesinde kullanılır (Yıldırım, 2014, s.49). Dönem sonunda havuzda biriken kaynakların tazminat ödemelerinden fazla vermesi durumunda, geleneksel sigortacılığın aksine bu "teknik fazla" (underwriting surplus) şirketin kâr hanesine geçmez; ya poliçe sahiplerine payları nispetinde iade edilir ya da gelecek dönemlerin risk kalkanı olarak havuzda bırakılır (Konak ve Demir, 2023, s.12).

Hizmet yelpazesi bakımından geleneksel sektörün sunduğu tüm güvenceleri kapsayacak şekilde çeşitlenen tekâfûl sistemi, dört ana operasyonel branşta faaliyet göstermektedir. Hayat dışı sigortacılığın faizsiz karşılığı olan "genel tekâfûl"; yangın, kaza, oto, mühendislik, nakliyat ve sağlık gibi branşları bünyesinde barındırarak, somut bir risk vuku bulduğunda katılımcının fiili zararını ortak fondan karşılamaktadır (Öner, 2018, s.59). Klasik hayat sigortalarının şer'i alternatifi niteliğindeki "aile tekâfülü" ise bireylerin vefatı, maluliyeti veya uzun vadeli hayatta kalma durumları için hem koruma kalkanı hem de faizsiz bir tasarruf mekanizmasını bir arada sunan

karma bir finansal üründür (Yıldırım, 2014, s.49). Sosyal kırılmalığı azaltmayı hedefleyen "mikro tekâfûl" ise dar gelirli kesimlerin ve küçük işletmelerin bütçelerine uygun, son derece düşük primli ve operasyonel yapısı basitleştirilmiş poliçeler üretmek özellikle gelişmekte olan coğrafyalarda finansal kapsayıcılığın artırılmasına stratejik destek vermektedir (Şen, 2023, s. 56). Son olarak "retekâfûl" mekanizması ise tekâfûl şirketlerinin üstlendikleri makro düzeydeki riskleri, fıkhi ilkelere göre çalışan daha büyük küresel faizsiz reasürans şirketlerine devrederek kendilerini finansal açıdan güvenceye alma işlemidir (Konak ve Demir, 2023, s.12).

Dünya genelinde özellikle Müslüman nüfus yoğunluğunun yüksek olduğı coğrafyalarda geometrik bir büyüme sergileyen tekâfûl pazarının küresel liderliğini Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, İran ve Sudan gibi ülkeler ellerinde bulundurmaktadır; bununla birlikte son dönemde Pakistan, Endonezya, Katar ve Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalarda da faizsiz sigortacılık sektörü dikkate değer bir kurumsal derinlik kazanmıştır. Türkiye finans piyasasında "katılım sigortacılığı" terminolojisiyle kavramsallaştırılan bu sistemin ilk yerel kurumsal örneğı 2009 senesinde ticari faaliyetlerine başlamıştır. Sektörün yasal regülasyon altyapısı ise Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" vasıtasıyla 20 Eylül 2017 tarihinde resmîyet kazanarak güçlü bir kanuni zemine oturtulmuştur. Söz konusu yasal mevzuat uyarınca, Türkiye'deki katılım sigortacılığı şirketlerinin operasyonlarını mudaraba, vekâlet veya karma (hibrit) model olmak üzere üç meşru şablon üzerinden yürütebilecekleri hükme bağlanmıştır; ayrıca şirketlerin tüm poliçe, sözleşme ve finansal yatırımlarının fıkhi ilkelere uygunluğunu anlık olarak denetlemek ve onaylamak üzere bünyelerinde bağımsız birer "Danışma Komitesi" kurmaları yasal olarak zorunlu kılınmıştır (Öner, 2018, s.59).

1.1.4. Tasarruf Finansman Şirketleri

Türkiye'de konut ve araç gibi yaşamsal ihtiyaçların finansmanında geleneksel bankacılık modellerine güçlü bir alternatif oluşturan Tasarruf Finansman Şirketleri (TFŞ), tabana yayılan bireysel birikimlerin ortak bir sermaye havuzunda birleşmesini sağlayan özgün bir yapıya sahiptir. Bu sistemin en temel ayırt edici özelliğı, tüm operasyonel süreçlerini faizsiz finans ilkeleri doğrultusunda yürütmesidir. Sektör, 7

Nisan 2021 tarihli ve 31447 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelikle birlikte yasal bir zemine kavuşmuş ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) denetimine tabi tutulmuştur. BDDK’nın bu düzenleyici ve denetleyici rolü, geçmişteki belirsizlikleri ortadan kaldırarak tasarruf sahiplerinin haklarını koruma altına almış, sistemin finansal piyasalardaki kurumsal güvenilirliğini en üst seviyeye taşımıştır. İhtiyat ve yardımlaşma gibi toplumsal dinamiklerle hareket eden bireylerin fonlarını optimize eden bu model, yüksek maliyetli varlık edinimini kitlesel bir dayanışma mekanizmasına dönüştürmektedir.

TFŞ, özü itibarıyla fon arz edenler ile fon talep edenleri aynı potada eriten bir finansal aracı konumundadır. Ancak bu aracılık rolü, klasik bankacılık ve diğer kredi kuruluşlarından çok keskin hatlarla ayrılmaktadır. Geleneksel finansal kurumlarda fon sağlayan ile fonu kullanan taraflar tamamen farklı aktörler iken, tasarrufa dayalı finansman modelinde fon talep eden kişi ile tasarrufu gerçekleştiren kişi aynı öznedir. Sistem, bireyin önceden belirli bir vadede ve miktarda tasarruf yapması şartına dayanır; dolayısıyla öncül bir birikim dönemi geçirilmeden sistemden fon talep edilmesi mümkün değildir. Bu döngüsel yapı, paranın bir meta gibi satılarak faiz geliri üretmesinin önüne geçer. Klasik bankacılıkta faiz, aracının temel kâr mekanizması ve sistem maliyeti iken; TFŞ modelinde sadece sistemin sürdürülebilirliğini, dijital altyapısını ve operasyonel süreçlerini yönetmek adına dönemsel organizasyon ücretleri talep edilir. Paranın ekonomi üzerinde oluşturduğu enflasyonist ve mali yük olan faiz bu şekilde tamamen elimine edilmekte, sistemin odağı doğrudan reel varlıklar ve üretime dayalı gerçek kazançlar üzerine inşa edilmektedir.

Geleneksel küresel finans sisteminde konut gibi yüksek ölçekli yatırımlar, ilgili varlığın ipotek edilmesi esasına dayanan ve faiz yükü içeren uzun vadeli kredilerle fonlanmaktadır. Hem Türkiye’de hem de küresel ölçekte yaygın olan bu ipoteğe dayalı borçlandırma yöntemi, özellikle ekonomik dalgalanma dönemlerinde gelir adaletsizliği, yoksulluk ve derin toplumsal zafiyetleri tetikleyen bir kapitalist sistem argümanına dönüşebilmektedir. Yirminci yüzyıldan devralınan bu yapısal krizler, dünya genelinde faizsiz ve riski paylaşan alternatif finansal arayışları hızlandırmıştır. Kıt kaynakların toplumun tüm katmanlarına adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını hedefleyen iktisat bilimi, mevcut pratiklerinin ezici çoğunluğunda faiz teorilerine bağımlı kalmıştır. Bu durum, özellikle faiz hassasiyeti yüksek olan Müslüman

coğrafyalarda, iktisadi teorilerin ve piyasa uygulamalarının evrensel adalet ve reel ekonomi ilkeleri doğrultusunda yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Tasarruf finansman sektörü, iktisat biliminin teori ve pratiklerinin insani, adil ve faizden arındırılmış bir modelle regüle edilmesinde çok kritik bir sosyo-ekonomik reform niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de finansal sistem içerisinde bankacılık pratiklerine yapısal bir alternatif olarak doğan tasarrufa dayalı finansman modeli, kökleri 20. yüzyılın son çeyreğine uzanan ve 1990’lı yılların başından itibaren kurumsallaşan özgün bir mekanizmadır. Son yıllarda küresel ve yerel piyasalarda geleneksel bankacılık sektörünün faiz artışları, likidite sıkışması ve enflasyonist baskılardan doğrudan etkilenmesi, bireysel kredi olanaklarının ciddi ölçüde daralmasına yol açmıştır. Paranın reel üretim ve varlık ediniminden ziyade finansal piyasalardaki spekülative araçlarda kalması, konut ve araç gibi temel ihtiyaçlara ulaşmayı zorlaştırınca, tasarrufa dayalı finansman sağlayan Tasarruf Finansman Şirketlerine (TFS) olan ilgi ivme kazanmıştır. Özellikle 2017 yılından itibaren hem firma hem de şube sayısı bazında agresif bir büyüme trendine giren sektör, alt yapı yetersizliklerine rağmen hızla genişlemiştir. Bu kontrolsüz büyümenin getirdiği riskleri bertaraf etmek ve sistemi sürdürülebilir kılmak amacıyla Nisan 2021’de yayımlanan 31447 sayılı yönetmelik, sektörü Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) denetimine tabi kılarak yasal bir statüye kavuşturmuştur. 2026 yılı itibarıyla bakıldığında, bu regülasyon hamlesinin yetersiz altyapıya sahip firmaları sistem dışına iterek, sektörün güvenle büyümesini sağlayan en önemli milat olduğu görülmektedir.

Anadolu coğrafyasında konut finansmanına yönelik kurumsal arayışlar aslında Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Türkiye, gelişmiş batı ülkelerindeki işlevsel ve derinlikli konut finansman modellerini yerelleştirmek için pek çok deneme yapmış olsa da uzun süre kalıcı ve istikrarlı bir sistem inşa edememiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, 1. Dünya Savaşı’nın yarattığı sosyo-ekonomik tahribatın ardından ortaya çıkan konut açıklarını kapatmak amacıyla stratejik adımlar atılmıştır. Bu kapsamda, o döneme kadar Şer’iye Mahkemeleri bünyesinde yetimlerin mallarını korumak ve nemalandırmak amacıyla işletilen Eytam Sandıkları, bir nevi konut bankacılığı fonksiyonu üstlenmiştir. Sandıklardaki birikimler, 22 Mayıs 1926 tarihli ve 844 sayılı kanunla yeni kurulan Emlak ve Eytam Bankası’na devredilmiş, bu kurum

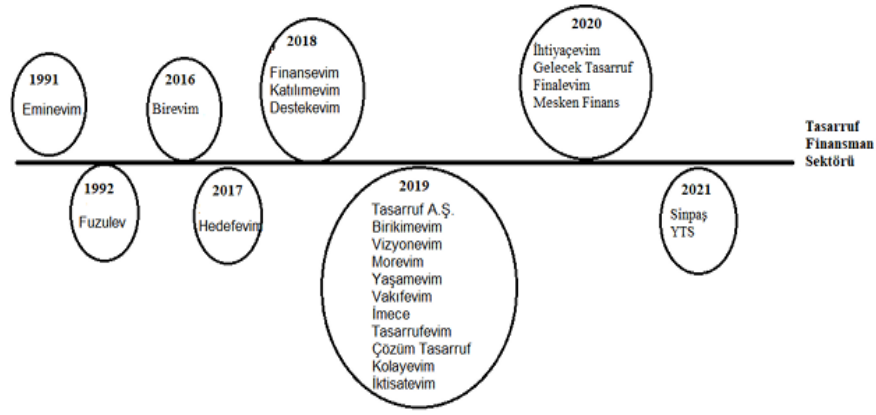
ilerleyen yıllarda Türkiye Emlak Kredi Bankası adını alarak konut imarında merkezi bir rol oynamıştır.

1950’li yıllara gelindiğinde ise rotayı Avrupa’ya çeviren Türkiye, Alman yapı tasarruf sandıkları (Bausparkasse) modelini örnek alarak konut piyasasında yeni bir yapılanmaya gitmiştir. Emlak Bankası bünyesinde 1951 yılında başlatılan bu girişimle, yapı tasarruf sandığı mantığına göre çalışan bir kredi havuzu oluşturulmuştur. Bu sistemden konut kredisi almak isteyen tasarruf sahiplerinin, belirli bir birikimi en az bir yıl boyunca sandıkta tutması zorunluluğu getirilmiş ve bu model 1965 yılına kadar piyasada aktif olarak kullanılmıştır. 1970’lerin ortalarında ise Birleşmiş Milletler (BM), gelişmekte olan ülkelerdeki kronikleşen barınma sorununu çözebilmek adına zorunlu tasarruf uygulamalarını tavsiye etmiştir. Türkiye, bu uluslararası yönlendirmeleri dikkate alarak 1980 sonrasında Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurmuş ve eş zamanlı olarak 2487 sayılı yasa ile yeni bir konut hesabı modelini devreye almıştır. Yasaya göre konut kredisi kullanacak bireylerin, mülk maliyetinin yüzde 25’ini Emlak Kredi Bankası’ndaki yapı tasarruf hesaplarında 3 yıl boyunca biriktirmesi şart koşulmuştur. Ancak bu mevzuat, daha sonra çıkarılan 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış ve makro düzeyde sürdürülebilir bir konut politikasına dönüştürülememiştir. TOKİ ise özellikle 2010 sonrasındaki kitlesel projeleriyle üretimi artırmış olsa da konut piyasasının genel finansman ihtiyacını tek başına dengelemekte ve fiyat istikrarı sağlamakta sınırlı kalmıştır.

Tarihsel süreçteki bu kamu odaklı denemelerin ardından, 1990’lı yıllarda tamamen sivil ve özel bir teşebbüs olarak tasarrufa dayalı finans modelinin ilk modern temsilcileri ortaya çıkmıştır. Sektörün öncü aktörlerinden Eminevim 1991 yılında, Fuzulev ise 1992 yılında kurulmuştur. Uzun yıllar boyunca piyasada üçüncü bir aktör olmadan sadece bu iki şirketle faaliyet gösteren sektör, başlangıçta konut yerine sadece araç edinimine odaklanmıştır. Bu dönemde firmalar "Emin Otomotiv" ve "Fuzul Otomotiv" unvanlarıyla anılmış, geleneksel imece mantığını "elbirliği sistemi" adı altında kurumsallaştırarak bireylerin sırayla araç sahibi olmasını sağlamışlardır. Sektörün konut piyasasına kitlesel olarak entegre olması ise FuzulEv’in 2004, Eminevim’in ise 2005 yılındaki stratejik dönüşümleriyle gerçekleşmiştir. 1991’den 2016’da Birevim’in kuruluşuyla başlayan yeni döneme kadar statik kalan pazar, 2018

ve 2019 yıllarına gelindiğinde faizlerin ve enflasyonun yükselmesiyle bir anda patlama yaşamış ve mantar tabancası gibi çoğalan firma sayısı 35'in üzerine çıkmıştır.

Tasarrufa dayalı finansman sektörü, uzun bir dönem boyunca düopol bir pazar yapısı sergilemiştir. Ancak 2016 yılı itibarıyla makroekonomik göstergelerde (enflasyon ve faiz oranları) yaşanan yukarı yönlü ivmelenme, sektörel dinamikleri tetikleyerek yeni aktörlerin piyasaya girişini hızlandırmıştır. Tasarruf Finansman Şirketlerinin (TFS) kuruluşun günümüze uzanan kronolojik gelişimi Şekil 1' de sunulmuştur.

Şekil 1.1: Tasarruf Finansman Şirketleri Kuruluş Tarihleri

Kaynak: İnternet sitelerinden alınan bilgiler ile yazar tarafından uyarlanmıştır, 15/10/2021

Nihayetinde BDDK'nın yasal düzenleme kalkanını devreye almasıyla birlikte, sermaye rasyoları ve operasyonel altyapısı yetersiz olan onlarca firma tasfiye sürecine sokulmuştur. Bu süreçte ayakta kalmayı başaran güçlü aktörler, konsolidasyon (birleşme) yoluna giderek yasal uyum süreçlerini tamamlamıştır. İntibak döneminde Çözüm Tasarruf firması Birevim bünyesine, Meskenfinans ise Katılmevim bünyesine katılarak operasyonlarını birleştirmiştir. BDDK'nın regülasyon süzgecinden geçerek lisans alan ve 2026 yılı finansal piyasalarında aktif olarak faaliyet gösteren yasal tasarruf finansman şirketlerinin güncel unvanları ve birleşme durumları aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır.

Tablo 1.1: BDDK Lisanslı Tasarruf Finansman Şirketleri Güncel Durum Tablosu

Şirket Resmi Unvanı	Sektörel Durumu / Birleşme Yapısı	Regülasyon Statüsü
Birevim Tasarruf Gayrimenkul Otomotiv Organizasyon Pazarlama ve Ticaret A.Ş.	Çözüm Tasarruf'u bünyesine katarak tek çatı altında birleşmiştir.	BDDK Lisanslı / Aktif
Emin Evim Emin Otomotiv İletişim Organizasyon Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.	Sektörün kurucu lideri olarak organik yapısıyla devam etmektedir.	BDDK Lisanslı / Aktif
Fuzul Gayrimenkul Yatırım A.Ş. (FuzulEv)	Öncü kurumsal yapılardan biri olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.	BDDK Lisanslı / Aktif
Katılmevim Tasarruf Finansman A.Ş.	Meskenfinans'ı bünyesine katarak tek şirket olarak konsolide olmuştur.	BDDK Lisanslı / Aktif
İmece Tasarruf Finansman A.Ş.	İntibak sürecini başarıyla tamamlayarak pazarda yerini korumuştur.	BDDK Lisanslı / Aktif
Sinpaş Tasarruf Finansman A.Ş.	Yapı endüstrisindeki köklü geçmişiyle lisanslı olarak faaldir.	BDDK Lisanslı / Aktif

Tablo 1. 2: BDDK Tarafından Faaliyet İzni Verilen Resmi Tasarruf Finansman Şirketleri Listesi

Sıra No	Şirket Unvanı	Resmi Web Adresi	Lisans/Durum Bilgisi
1	ADİL TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://iyifinans.com.tr	Faaliyet İzimli

Sıra No	Şirket Unvanı	Resmi Web Adresi	Lisans/Durum Bilgisi
2	ALBAYRAK TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://www.albayraktasarruf.com.tr	Faaliyet İzinli
3	BİREVİM TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://www.birevim.com	Faaliyet İzinli
4	EMİN EVİM TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://www.eminevim.com	Faaliyet İzinli
5	EMLAK KATILIM TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	http://www.emlakkatilimtfs.com.tr	Faaliyet İzinli
6	FUZUL TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://www.fuzulev.com	Faaliyet İzinli
7	İMECE TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://www.imecetasarruf.com	Faaliyet İzinli
8	KATILIMEVİM TASARRUF FİNANSMAN A.Ş.	https://www.katilimevim.com.tr	Faaliyet İzinli

Kaynak: Veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) resmi veri tabanından derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.1.4.1. Tasarruf Finansman Şirketleri Finansman Uygulamaları

Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren Tasarruf Finansman Şirketleri (TFŞ), sundukları finansman modellerinde operasyonel açıdan küçük nüanslar barındırsa da temelde birbirine oldukça paralel ve optimize edilmiş seçeneklerle katılımcıların karşısına çıkmaktadır. Sistemin ana varlık sebebi, konut ya da araç gibi yüksek bütçeli yatırımları gerçekleştirmek için yeterli sermayesi bulunmayan ve geleneksel faizli bankacılık mekanizmalarına alternatif arayan bireylere kitlesel bir çözüm sunmaktır. Bu noktada odaklanılması gereken temel unsur, tasarruf sahiplerinin finansal erişim kısıtlarıdır. TFŞ’ler faizsiz finans ilkelerini temel aldığı için, piyasadaki dalgalı faiz oranlarından ve doğrudan enflasyonist şokların yarattığı maliyet baskılarından kısmen arındırılmış, kendi dinamikleri olan özerk bir iç işleyişe sahiptir.

Bu özgün finansal modelin en ayırt edici niteliği, katılımcının toplam geri ödeme yükümlülüğünün, edineceği mülkün yalın maliyetine ek olarak sisteme giriş aşamasında belirlenen organizasyon ücreti ile sınırlandırılmış olmasıdır. Gayrimenkul

ve araç fiyatları makroekonomik parametrelere ve ülkedeki genel fiyat düzeyine göre şekillense de TFŞ'lerin sunduğu maliyet istikrarı ve faizsiz yapı, bu varlıklara yönelik dönemsel talebi sürekli canlı tutmaktadır. Sistemin hem kurumsal nitelik hem de katılımcı hacmi bakımından derinleşmesi, yastık altı birikimleri ekonomiye kazandırarak makro düzeyde reel büyümeye çarpan etkisiyle katkı sağlamaktadır. Ancak finansal okuryazarlığın ve rekabetin arttığı 2026 yılı piyasa koşullarında, bu şirketlerin sadece faizsizlik algısı ve geleneksel reklam stratejileriyle yetinmemesi; hem mevcut katılımcıların güvenini sürdürülebilir kılacak hem de toplumsal tabanda finansal rasyonelitesini kanıtlayacak çok daha esnek, şeffaf ve matematiksel olarak sağlam modeller üretmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Katılımcıların geçmişte faizli banka kredilerini geri öderken sergiledikleri borç sadakati ile tasarruf finansman sistemindeki ödeme disiplinleri arasındaki davranışsal ve psikolojik paralellikler de bu modelin kitlesel başarısını doğrudan şekillendiren mikro-ekonomik faktörler arasında yer almaktadır.

Sistem, özünde yardımlaşma, dayanışma ve el birliği gibi köklü toplumsal değerleri modern finansal enstrümanlarla yeniden canlandırma iddiası taşısa da bu kurgunun rasyonel ekonomik zeminlerden kopararak tamamen duygusal ya da yapay bir retorik üzerine inşa edilmemesi kritik bir öneme sahiptir. Nitekim bireylerin bu sistemi öncelikli tercih etme motivasyonları, dini inanç hassasiyetlerinin yanı sıra maliyet odaklı reel kazanç beklentileridir. Faizin inançsal boyutunun ötesinde, maddi evrende geleneksel kredilerin ana paranın katbekat üzerine çıkan geri ödeme yükleri, hanehalkı bütçelerini uzun vadede ciddi şekilde yıpratmaktadır. TFŞ'ler ise geliştirdikleri peşinatlı erken teslim yöntemi, çekilişli teslim yöntemi ve vade ortası teslim yöntemi gibi sistematik finansman modelleriyle bu maliyet baskısını minimuma indirmektedir.

BDDK tarafından yürürlüğe konulan "finansman sınırlamaları" mevzuatının güncel sektörel yansımalarına göre, tasarruf finansman sözleşmelerinde azami vadeler konut ve çatılı işyerleri için 120 ay, taşıt sözleşmeleri için ise 60 ay ile sınırlandırılmıştır. Hem şirketlerin risk yönetim algoritmalarında hem de katılımcıların bütçe planlamalarında bu yasal sınırları kati suretle gözetmesi gerekmektedir. Ancak konut ve araç fiyatlarındaki nominal artışlar ile toplumun genel gelir basamakları kıyaslandığında, 120 ve 60 aylık vade sınırlarının, özellikle alt ve orta-alt gelir

grubundaki bazı kesimlerin aylık taksitleri karşılamaını zorlaştıarak onları sistemin dışarısında bırakma riski bulunmaktadır. Bu bağlamda, tasarruf finansman sektörünün gelecekte daha kapsayıcı, toplumsal refahı tabana yayan ve makro fiyat dengeleriyle tam uyumlu yenilikçi finansal modeller geliştirmesi kaçınılmaz bir gelişim çizgisi olarak değerlendirilmektedir.

1.1.4.2. Tasarruf Finansman Şirketleri Uygulamalarının Faizsiz Finansman Açısından Uygunluğu

Ekonomik döngünün sürdürülebilirliği ve işleyiş mekanizması, finansal aracılık hizmeti sunan kurumların uyguladıkları teorik ve pratik modellerle doğrudan ilişkilidir. Geleneksel finansal ekosistemde faaliyet gösteren kurumlar, yapısal olarak sermayenin mutlak korunması ve bileşik bir şekilde büyütülmesi esasına dayanan bir model sunarlar. Özünü faiz mekanizmasından alan kapitalist ekonomik model, paranın kendisini bir meta olarak konumlandırarak tüm modern iktisat teorilerini bu eksen de şekillendirmiştir. Ancak küresel ölçekte sermaye hegemonyasının yarattığı sosyo-ekonomik dengesizlikler, finans dünyasında alternatif bir çıkış yolu arayışını tetiklemiştir. Bu arayışın ve yapısal dönüşümün merkez üssü, tarih boyunca ilahi dinlerin kök saldığı Asya ve Afrika coğrafyaları olmuştur. Bu iki kıta, finansal aracılık literatürüne yeni bir kimlik kazandırarak "Katılım Bankacılığı" veya "Faizsiz Finans" olarak adlandırılan, faiz dışı enstrümanları temel alan kurumları küresel ekonomiye kazandırmıştır.

Tarihsel süreç incelendiğinde, 20. yüzyıl öncesinde özellikle Müslüman toplumların ticari hayatında ilkel ya da bölgesel düzeyde pek çok faizsiz finansman pratiğine rastlanmaktadır. Buna karşın, kurumsal ve çağdaş anlamda faizsiz bankacılık düşüncesinin teorik olarak filizlenmesi 1942 yılında Pakistan merkezli çalışmalarla başlamıştır. Sistemik ve uluslararası düzeydeki ilk somut adım ise 20 Ekim 1975 tarihinde, Türkiye'nin de kurucu ortakları arasında yer aldığı 29 İslam ülkesinin stratejik ortaklığıyla İslam Kalkınma Bankası'nın (İKB) kurulmasıyla atılmıştır. İslami finansman uygulamaları, her türlü finansal operasyonu, fon toplama ve dağıtma metodunu İslam hukuku (fıkıh) ilkelerine tam uyumlu şekilde yürüttüğü için konvansiyonel sistemlerden kökten ayrılmaktadır. Bu ilkeler, temel kaynaklar olan

ayet ve hadislerin rehberliğinde, Müslüman toplumların tarihsel ticaret pratikleriyle doğrularak zamanla kurumsal standartlara ve küresel bir literatüre dönüşmüştür.

Faizsiz bankacılık ekosisteminin finansal derinlik kazanması, İslami finansal mimarinin kullandığı akit modellerinin de çeşitlenmesini ve modernize edilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de faaliyet gösteren ve 2026 yılı itibarıyla BDDK lisansı altında tamamen yasal bir çerçevede operasyonlarını yürüten Tasarruf Finansman Şirketleri (TFŞ), işleyiş modellerini bu evrensel faizsiz finans ilkeleriyle tam uyumlu hale getirmiştir. TFŞ’leri geleneksel kredi kurumlarından ayıran en radikal sınır, parayı borç vererek üzerinden sistematik bir faiz geliri üretmeyi kesin olarak reddetmeleridir. İslam iktisadının gelir ve kazanç helallığı konusundaki temel kriteri, ekonomik işlemlerin faiz şaibesinden tamamen uzak tutulmasıdır. Ticaret, ortaklık, kiralama ve sermaye yönetimi gibi iktisadi faaliyetlerin getiri ve risk paylaşım mekanizmaları faizsiz bir zemine oturtulduğunda, İslami finansal standartlar kurumsal olarak korunmuş olmaktadır.

Küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle hızla dönüşen ticari hayat, sermaye ve emek gibi temel üretim faktörlerinin modern fıkhi yaklaşımlarla yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Çağdaş hukuk kuralları ve BDDK mevzuat güncellemeleri eşliğinde, iş hayatındaki tüm paydaşların haklarının korunması ve toplumsal refahın artırılması hedeflenmektedir. Ancak küresel ekonomik sistemlerin baskın olarak faizli yapılar üzerine inşa edilmesi, İslami iktisat modellerinin pratik sahada hak ettiği hızı yakalamasını uzun süre engellemiş, sektörel yorumlar belirli dönemlerdeki donmuş fetvaların gölgesinde kalmıştır. Mevcut piyasa pratiklerinde karşılaşılan sorunlar için geçmişte üretilen fıkhi çözümler ve akit formları şu an için yeterli bir yasal ve dini zemin sunmaktadır. Ancak tasarruf finansmanı gibi dinamik alanlar geliştikçe ve yeni nesil finansal enstrümanlar sisteme dahil edildikçe, mevcut fıkhi müktesebatın yetersiz kalabileceği yeni griler ortaya çıkabilecektir. Bu noktada, İslam iktisadı ve katılım finans alanında çalışan çağdaş uzmanlar ile danışman komiteleri, sistemin ana omurgası olan "faizsizlik" ve "risk paylaşımı" ilkelerine sadık kalarak dönemin ihtiyaçlarına yanıt veren esnek fıkhi görüşler üretmektedir. Günümüz finansal mimarisinde lisanslı TFŞ’ler, kurumsal faaliyetlerini ve teslimat yöntemlerini fıkhi açıdan meşru kabul edilen üç temel İslami finansman sözleşmesi üzerine inşa etmektedir:

Tablo 1. 3: Tasarruf Finansmanında Kullanılan Temel Katılım Finans Modelleri

Fıkhi Sözleşme Modeli	Tasarruf Finansmanındaki Kurumsal Uygulanışı	Ekonomik Niteliği
Vekalet (Vekâle)	Katılımcıların oluşturduğu fon havuzunun yönetimi, işletilmesi ve mülk edindirme süreçlerinin takibi için şirketin belirli bir organizasyon ücreti karşılığında "fon yöneticisi" olarak vekil tayin edilmesini ifade eder.	Hizmet ve Yönetim Akdi
İcare / Kiralama	Finansman teslimatı aşamasında mülkiyetin veya kullanım hakkının, belirli bir dönemsel bedel karşılığında katılımcıya kullandırılması esasına dayanır. Sistemdeki vade ve taksit kurgularının fıkhi zeminini oluşturur.	Finansal Kiralama ve Menfaat Devri
Müşareke (Ortaklık)	Tasarruf sahiplerinin bir araya gelerek oluşturdukları ortak sermaye havuzu (elbirliği) ile sırayla konut veya araç sahibi olmalarını sağlayan, kar ve zararın paylaşıldığı kitlesel bir finansman ortaklığıdır.	Sermaye ve Risk Ortaklığı

Türkiye’de tasarruf finansmanı modelinin fıkhi altyapısını oluşturan akit türleri, katılım finans prensipleri kapsamında kurumsal bir kimliğe bürünmüştür. Bu doğrultuda öne çıkan ilk mekanizma olan vekâlet, bir kişinin veya kurumun belirli bir hukuki ya da ticari tasarrufu kendi adına yürütmesi için başka bir özneyi yetkilendirmesini ifade eder. Katılım finans literatüründe bir nevi acentelik ilişkisi olarak kurgulanan vekâlet sözleşmesi, yatırım sermayesini elinde bulunduran bireylerin fon yönetimi uzmanlığına sahip kurumlara yetki devretmesi esasına dayanır. Vekil sıfatıyla hareket eden finansal kuruluş, üstlendiği bu yönetim operasyonu karşılığında "vekâlet ücreti" adı verilen sabit bir işletme bedeli tahsil eder. Bu sabit hizmet bedelinin ötesinde, fon havuzunun işletilmesi sürecinde ortaya çıkabilecek nihai kâr ya da zarar doğrudan sermaye sahiplerine ait olur. Sektörün 2026 yılındaki güncel BDDK mevzuat standartlarında da vekâlet akdi, tasarruf sahipleri ile şirketler arasındaki hukuki ve finansal ilişkinin başlangıç noktasını ve meşruiyet zeminini oluşturan en temel kurumsal araçtır.

Sistemin varlık edindirme aşamasında devreye giren bir diğer kurumsal enstrüman ise icaredir. Fıkhi tanımıyla icare, menkul veya gayrimenkul bir varlığın mülkiyetini devretmeksizin, belirlenen bir bedel karşılığında kullanım hakkının (menfaatinin) belirli bir süreliğine kiralanması işlemidir. Nakit sermayesi yüksek maliyetli bir varlığı doğrudan satın almaya yetmeyen katılımcılar, kiralama formülü

sayesinde ilgili mülkten faydalanma imkanına kavuşurlar. Dönemsel kiralama sürecinin sonunda, başta kararlaştırılan taksitlerin ve mülkiyet devir bedelinin ödenmesiyle birlikte varlığın tasarrufu tamamen katılımcıya geçer. Katılım bankacılığı uygulamalarında da son derece yaygın bir kullanım alanına sahip olan bu yöntem, modern finans dünyasında finansal kiralama ya da küresel adıyla "leasing" olarak karşılık bulmaktadır.

Tasarruf finansmanı ekosisteminin kitlesel fonlama mantığıyla en çok örtüşen fıkhi dayanağı ise müşarekedir. Müşareke, tarafların ortak bir ticari amaca ulaşmak için sermaye ve emeklerini birleştirdikleri, süreç sonunda elde edilecek kâr veya zararı önceden belirlenen oranlarda paylaştıkları tam bir ortaklık modelidir. Bu yönüyle taraflardan birinin sadece sermaye, diğerinin ise yalnızca emek ortaya koyduğu mudarebe ortaklığından ayrılır; çünkü müşarekede her iki taraf da hem finansal katkı hem de yönetsel emek sağlama hakkına sahiptir. İslami finans pratiklerinde müşareke modeli "sürekli müşareke" ve "azalan müşareke" olmak üzere iki ana türe ayrılmaktadır. Sürekli ortaklıkta ticari girişim var olduğu müddetçe birliktelik devam ederken; azalan müşarekede katılımcı, diğer ortağın (finans kurumunun) hisselerini zaman içinde düzenli ödemelerle satın alarak tesis edilen mülkiyet ortaklığını kademeli olarak kendi lehine sonlandırır.

Tasarruf Finansman Şirketlerinin (TFŞ) işleyiş yapısı incelendiğinde, bu sistemlerin tek bir yalın sözleşmeden ziyade birden fazla fıkhi akdi bünyesinde barındıran "mürekkep mali akitler" sınıfına dahil olduğu görülmektedir. Finansal döngünün farklı aşamalarında bey (satım), icare (kiralama), mudarebe (emek-sermaye ortaklığı), vekâlet, karz (ödünç) ve şartlı hibe gibi fıkhi enstrümanlar aynı kurumsal çatı altında harmanlanmaktadır. İslam hukuku uzmanları, sistemin omurgasını genel olarak vekâlet, icare ve müşareke sacayağı üzerine oturtmaktadır. Örneğin çağdaş fıkıh çalışmalarında sistem, temelde vekâlet ve icare ortaklığıyla açıklanmaktadır. Katılımcının sisteme dahil olurken imzaladığı sözleşme, aslında şirkete verilen umumi bir vekâletname niteliğindedir. Katılımcı bu akitle kuruma, belirli taksit ve vade şartlarıyla ev ya da araç edinmesi, bu süreçte fon havuzunu meşru dairede yönetmesi ve kendisini zarara uğratmayacak her türlü yönetsel tasarrufta bulunması için tam yetki vermektedir. Aynı zamanda, teslimat sonrasında katılımcının aylık ödemeleri ifa

ettikçe borcunun azalması ve mülkiyet payının kendi lehine yükselmesi süreci, fıkhtaki azalan müşareke modelinin tam bir kurumsal yansımasıdır.

Sonuç olarak, 2026 yılı finansal ekosisteminde BDDK lisansı ile kurumsallaşmasını tamamlayan tasarruf finansman sektörü, İslam fıkhnın meşru kabul ettiğı akit modellerine tam uyum göstermektedir. Toplumun geniş kesimlerinin en temel barınma ve ulaşım ihtiyaçlarını faizsiz nakit alternatifleriyle çözmeyi vaat eden bu sistem, İslami finans ilkeleri düzleminde güçlü bir meşruiyet zeminine sahiptir. Tasarruf sahipleri, birikimlerini kurumsal havuzlara aktarırken imzaladıkları sözleşmelerle TFŞ'leri resmen vekil tayin etmekte ve böylece fıkhi uygunluğu tescil edilmiş finansal süreçleri başlatmaktadırlar. Bu kurumsal işleyişin konvansiyonel bankacılık kredilerinden en temel farkı, parayı faiz yüküyle borçlandırmak yerine emre, emeğe ve varlığa dayalı reel ortaklık modelleriyle ekonomiye kazandırmasıdır.

1.1.4.2.1. Sistemin Analitik Değerlendirmesi: Avantajlar, Riskler ve Gelecek Perspektifi

Türkiye'de tasarruf finansmanı sektörü, özellikle faiz hassasiyeti yüksek olan geniş halk kitleleri için şer'i ilkelere tam uyumlu ve geleneksel kredilere kıyasla oldukça düşük maliyetli bir finansal model sunmaktadır. Katılımcıların sisteme dahil olarak belirli bir vadede düzenli birikim yapması, bireylere zorunlu bir tasarruf alışkanlığı aşılakta ve makro düzeyde hanehalkı finansal disiplini güçlendirmektedir (Çelik ve Demir, 2025; Aktepe, 2025). Sistemin maliyet yapısının tamamen sabit olması ve bileşik faiz mekanizmalarından arındırılması, katılımcıları piyasalardaki ani faiz dalgalanmalarından ve finansal şoklardan doğrudan korumaktadır. Bununla birlikte, kura yöntemiyle sağlanan erken finansman hakkı, özellikle yüksek enflasyonist dönemlerde konut ve araç gibi varlıkların fiyat artış hızına karşı katılımcılar için çok güçlü bir ekonomik koruma kalkanı işlevi görmektedir. Ayrıca sisteme katılan bireylerin sürece tamamen kendi özkaynaklarıyla dahil olmaları ve öncül bir birikim dönemi geçirmeleri, konvansiyonel bankacılık kredileriyle kıyaslandığında sistem genelindeki temerrüt riskini (borcun ödenmeme riskini) minimum seviyeye indirmektedir.

Tüm bu yapısal avantajlara karşılık, tasarruf finansman modeli kendi içinde bazı kronik sınırlılıkları ve risk faktörlerini de barındırmaktadır. Özellikle kura tabanlı

teslimat modellerinde finansman sırasının ne zaman geleceğine dair yaşanan bekleme süresi belirsizlikleri, paranın zaman değerinden ötürü finansmanı dönemin sonuna doğru geç kullanan katılımcıların reel satın alma gücünde ciddi erimelere ve kayıplara yol açabilmektedir (Yılmaz ve Öztürk, 2025; Demir ve Özkan, 2025). Sektördeki bazı kurumlarda sisteme giriş esnasında talep edilen organizasyon ücretlerinin nispeten yüksek seviyelerde seyretmesi ve yasal mevzuatın finansal piyasalar tarihi içinde henüz çok yeni olması, denetim tecrübesinin olgunlaşma sürecinde yakından ve dikkatle yönetilmesi gereken yapısal zafiyetler oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda BDDK regülasyonu öncesindeki kontrolsüz dönemden kalan güven kırılmalarının ve toplumsal algıdaki soru işaretlerinin tamamen ortadan kaldırılabilmesi için, şirketlerin finansal tablolarında ve fon havuzu yönetimlerinde şeffaflığı en üst düzeye çıkarmaları kritik bir zorunluluktur.

2026 yılı güncel finansal piyasa verileri ve projeksiyonları incelendiğinde, tasarruf finansmanı sektörünün gelecek vizyonu, katılım bankalarının ekosisteme sağladığı kurumsal güven, likidite desteği ve artan ürün çeşitliliği ile her zamankinden daha güçlü bir konuma ulaşmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK, 2025) resmi öngörülerine göre, sektörün istikrarlı büyümesini sürdürerek 2028 yılına kadar toplamda 200 milyar Türk Lirası'nı aşan bir fon havuzu büyüklüğüne ve 500 bin aktif katılımcı sayısına ulaşacağı tahmin edilmektedir. Sektörün önümüzdeki süreçte bu hedefleri yakalayabilmesi ve sürdürülebilir bir büyüme patikasına oturması; giriş aşamasındaki organizasyon ücretlerinin rasyonel ve denetlenebilir sınırlara çekilmesi, kurada arkada kalan üyelerin bekleme sürelerinin optimize edilerek enflasyon kayıplarının telafi edilmesi ve finansman ürün gamının sadece konut ve araçla sınırlı kalmayıp çeşitlendirilmesi gibi stratejik reformların hayata geçirilmesine bağlıdır. Bu kurumsal ve yasal dönüşümler eksiksiz tamamlandığında, tasarruf finansman sistemi Türkiye'deki İslami finans ekosisteminin tam merkezinde, kitlesel ve sürdürülebilir bir lokomotif olarak yerini sağlamlaştıracaktır.

1.1.5. İslami Finansman Modelleri

İslami finansman modelleri; para kazanmanın temeline faiz yerine ticaret, ortaklık ve varlığa dayalı mülkiyeti koyan, riskin ve kârın adil paylaşımını esas alan

esnek finansal çözümler bütünüdür. Borçlandırmaya dayalı geleneksel yaklaşımların aksine reel üretimi ve somut varlıkları destekleyen bu modeller, bireylerin ve işletmelerin finansman ihtiyaçlarını şeri ilkelere ve etik standartlara uygun olarak karşılamasını sağlar.

1.1.5.1. Mudaraba

Faizsiz iktisat teorisinin ve İslami finansal mimarinin en köklü sütunlarından biri olan mudaraba, özgün bir ticari ortaklık rejimi olarak kabul edilmektedir. Kelime kökeni bakımından incelendiğinde, Arapça "Darb" (yeryüzünde yürümek, seyahat etmek, bir şeyi bir şeye vurmak) fiilinden türetilen bu kavram, tarihsel olarak ticaret maksadıyla rızık aramak üzere yola çıkma ve emek sarf etme eylemini sembolize etmektedir (Alsrtawy, 1999, s.213). İslam ekonomi hukukunda ise mudaraba; bir tarafın finansal sermayeyi, diğer tarafın ise mesleki bilgi, beceri ve emeği tedarik ettiği entegre bir "emek-sermaye ortaklığı" modeli olarak formüle edilmiştir (Sıddıki, 1970, s.22). Bu finansman kurgusunda, iktisadi yatırımlar gerçekleştirmek için yeterli nakit varlığı bulunan ancak bunu katma değere dönüştürecek operasyonel tecrübeye, zamana veya projeye sahip olmayan sermaye sahipleri ile pazar bilgisi yüksek, çalışmaya hazır fakat finansmandan yoksun müteşebbisler tek bir kurumsal potada bir araya getirilmektedir (Yurttadur ve Yıldız, 2017, s.13). Bahse konu akitte fon sağlayan aktör "rabbü'l-mal" (sermayedar) unvanını alırken, bu bütçeyi sahada fiilen işleten ve ticari organizasyonu sevk ve idare eden taraf ise "mudarib" (emek ortaklığı/işletmeci) olarak adlandırılır. Bir mudaraba mukavelesinin hukuken ve fıkhen geçerlilik kazanabilmesi; akit taraflarının tam yasal ehliyeteye (tasarruf salahiyetine) sahip olması ve sözleşmeye konu olan ortaklığın kurumsal mahiyetinin, sınırlarının ve şartlarının herhangi bir kuşkuyla yer bırakmayacak açıklıkta beyan edilmesi olmak üzere iki temel rüknün mevcudiyetine bağlıdır (Çetindaş ve Şahbalı, 2021, s.108).

Modern finans dünyasında bu sözleşmelerin bağlayıcı, şeffaf ve yasal olarak yürütülebilir yazılı metinler şeklinde tanzim edilmesi kurumsal bir zorunluluktur. Hazırlanan hukuki metnin yoruma kapalı, net ve tarafların haklarını koruyan bir yapıda tasarlanması gerekir. Bu bağlamda sözleşme içerisinde; tahsis edilen kesin sermaye tutarının, yürütülecek ticari faaliyetin kapsamının ve dönem sonunda elde edilecek kâr ya da zararın bölüşüm esaslarının mutlak surette yer alması icap eder. Burada kritik

olan fıkhi kaide, paylaşılacak kâr payının baştan sabit bir nominal rakam olarak değil, toplam kazanç üzerinden hesaplanacak matematiksel birer oran (yüzde) şeklinde takdir edilmesinin zorunlu oluşudur (Çetindaş ve Şahbalı, 2021, s.108). İşleyiş stratejileri ve müteşebbise tanınan operasyonel serbesti düzeyine göre mudaraba ortaklıkları iki temel sınıfa ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, fon sağlayıcının işletmeci konuma tam ve mutlak bir yönetsel yetki devri gerçekleştirdiği "Mutlak Mudaraba" modelidir; bu yapıda mudarib, sermayedara danışma ihtiyacı duymaksızın fıkhi sınırlar dahilinde uygun gördüğü her türlü kârlı ticari faaliyete fonu aktarabilir. İkinci türü teşkil eden "Kısıtlı Mudaraba" modelinde ise rabbü'l-mal, paranın işletileceği sektörü, coğrafi bölgeyi, zamanı veya iş ortaklarını belirli sınırlarla çerçevelemektedir. Ancak bu kısıtlamaların, işletmecinin ticari basiretini engelleyecek veya projeyi tamamen tıkayacak boyutta aşırı olmaması yasal bir gerekliliktir (Çetindaş ve Şahbalı, 2021, s.109).

Faizsiz bankacılık uygulamalarında mudaraba mekanizmasının hayata geçirilmesi genelde iki katmanlı (ikiz) bir süreç yönetimiyle yürütülmektedir. Sistemin ilk safhasında katılım bankaları, tasarruf sahiplerinden fonları katılım hesapları aracılığıyla toplarken kendileri "mudarib" (girişimci) rolüne bürünür ve tasarruf sahibini sermayedar konumuna yerleştirir. İkinci safhada ise toplanan bu likidite, reel ekonomide fon ihtiyacı duyan projelere aktarılır; bu aşamada banka, havuzda biriken kaynakların asıl sahiplerinin yetkili bir vekili ya da doğrudan bir finansal aracı ortak (sermaye sağlayıcı) vasfıyla hareket eder. İslami bankacılık felsefesinin kuramsal doğuş dönemlerinde birçok İslam hukukçusu ve iktisatçısı, bu çift taraflı mudaraba modelini tüm faizsiz finansal mimarinin en temel harcı ve vazgeçilmez yapı taşı olarak nitelendirmiştir (Çetindaş ve Şahbalı, 2021, s.107).

Mudaraba finansman modelinin operasyonel performans döngüsünde, ortaklığın pozitif bir mali netice üretmesi ve kâr elde edilmesi durumunda ortaya çıkan bu kazanç, başlangıçta resmi sözleşmeyle akdedilen paylaşımlı yüzdeler nispetinde tarafların hesaplarına aktarılır. Buna karşın, işlerin yolunda gitmemesi ve ticari girişimin zarar üretmesi durumunda, herhangi bir kasıt, ihmal veya sözleşme ihlali kanıtlanamadığı müddetçe mali kaybın tamamını sermaye sahibi üstlenir ve parasını kaybeder; mudarib ise bu süreçte harcadığı zamanı, emeği ve entelektüel mesaisini kaybetmiş olur. Finansal riskin bu şekilde asimetric dağılması, fon yönetimi ve risk

izleme süreçlerinde katılım bankaları açısından yapısal bir dezavantaj ve operasyonel risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Modelin katılım bankacılığı profesyonelleri tarafından yönetilmesini zorlaştıran bir diğer handikap ise, mülkiyet haklarına sahip olan sermayedarın yasal olarak projenin günlük sevk, idare ve yönetim mekanizmalarına müdahale etme hakkının bulunmayışıdır (Çetindaş ve Şahbalı, 2021, s.110).

Hukuki ve kurumsal anatomisi yönüyle geleneksel ticaret hukukundaki komandit şirket yapılarıyla büyük benzerlikler taşıyan mudaraba, kökleri İslam öncesi döneme kadar giden kadim bir ticari iş birliği akdidir. Günümüz modern katılım bankacılığı ekosisteminde bu model, doğrudan bir nakit kullandırma yönteminden ziyade çoğunlukla pasif tarafta yer alan bir "fon toplama aracı" olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte, mudarabanın risk ve ödül dengesini taraflar arasında adil bir teraziye oturtması, finansal işlemler ile reel üretim sektörleri arasında kopmaz organik bağlar kurması, onun faizsiz iktisat teorisinin temel etik manifestolarıyla nedimli tam bir uyum yakaladığını açıkça ispatlamaktadır (Çelenk ve Çebi, 2019, s.140). Konvansiyonel finans sisteminin parayı para ile satarak sömürü üreten borçlanma mekanizmalarının aksine mudaraba; riskin, nimetin ve külfetin hakkaniyetli paylaşımını güvence altına alarak taraflar arasında borçlu-alacaklı gerilimi yerine gerçek bir ticari ortaklık iklimi inşa etmektedir. Sahip olduğu bu yapısal meziyetlerle mudaraba, İslami finansal sistemin ahlaki, insani ve etik değerler bütününe operasyonel sahaya yansıtan en prestijli finansman enstrümanı olarak kabul görmektedir (Çelenk ve Çebi, 2019, s.126).

1.1.5.2. Muşaraka

Faizsiz iktisat teorisinin fıkhi ve ameli temellerini en üst düzeyde temsil eden muşaraka, İslami finansal mimarinin merkezinde yer alan özgün bir hakiki ortaklık modelidir. Etimolojik kökeni bakımından mercek altına alındığında, Arapça dilinde "şirket", "birliktelik" ya da "mülkiyette paydaşlık" manalarına gelen "şirk" kelimesinden türetilmiş akademik bir terimdir (Yanpar, 2015, s.142). Katılım finans literatüründe muşaraka; iki veya daha fazla iktisadi aktörün, finansal ölçeği belirlenmiş ticari bir girişim, yatırım veya fizibilite projesinde hem mali sermayelerini hem de yönetsel emek ve mesailerini birleştirmek suretiyle tesis ettikleri bütünsel bir

ortaklık rejimidir. Taşıdığı bu kurumsal ve operasyonel nitelikler yönüyle muşaraka, konvansiyonel borçlar hukukunda düzenlenen ve tüzel kişiliği bulunmayan adi ortaklık organizasyonlarıyla yapısal bir benzerlik sergilemektedir (Yurttadur ve Yıldız, 2017, s.13).

Bu finansman enstrümanının yönetim mekanizmasında, ortaklığı oluşturan taraflar hedeflenen projeye özgüledikleri nakdi veya ayni sermaye nispetinde girişime paydaş olurlar. Ancak mudaraba (emek-sermaye ortaklığı) modelinin aksine muşaraka kurgusunda, sermayedarın pasif kalması söz konusu değildir; akte taraf olan tüm ortaklar hem finansal kaynak sağlama hem de girişimin sevk ve idaresine fiili emekle iştirak etme hakkına ve sorumluluğuna sahiptir. Girişimcilerin portföye aktardıkları öz kaynak tutarlarının ya da üstlendikleri operasyonel iş yüklerinin mutlak bir eşitlik taşınması zorunlu olmamakla birlikte, mukavelede imza altına alınan yetki sınırları dahilinde her ortağın fonları işletme ve projeyi yönlendirme yetkisi bulunmaktadır (Yanpar, 2015, s.142). Uygulamada taraflardan birinin katılım bankası vasfını taşıdığı bu finansal ortaklık modelinde, çoğunlukla esnek yapıya sahip bir adi ortaklık şeklinde hayat bulan yatırımın dönem sonu mali bilançosu neticesinde doğan kâr ya da zarar, sözleşmedeki esaslar ve katılım payları doğrultusunda hissedarlar arasında bölüştürülmektedir (Alsrtawy, 1999, s.213).

Muşaraka yöntemi, İslami iktisat nizamının kurucu ahlaki değerlerinden biri olan "risk ve külfetin adilane paylaşımı" felsefesini operasyonel düzlemde en berrak şekilde yansıtan enstrümanların başında gelir. Borçlanmaya dayalı geleneksel bankacılık sisteminde, finans kuruluşlarının fonu sabit bir faiz getirisiyle kullandığı ve ticari riskin tamamını borçlunun omuzlarına yüklediği sömürüye açık yapıdan farklı olarak, muşaraka ekosisteminde projenin barındırdığı tüm iktisadi belirsizlik ve riskler ortaklar arasında hakkaniyet terazisinde dağıtılır (TKBB, 2015, s.12). Bu stratejik finansman metodolojisi kurumsal işleyiş biçimlerine göre iki ana kategori altında tasnif edilmektedir: sabit (daimi) muşaraka ve azalan muşaraka (müşaraka-i mütenakısa) (Yanpar, 2015, s.142). Bunlardan sabit muşaraka, ortaklık yapısının ve taraflara ait hisse oranlarının mukavele süresi boyunca hiçbir değişime uğramadan aynı seviyede korunduğu klasik ticari ortaklık şablonudur; bu modelde sermaye payları sabit kalırken, oluşan kâr veya zarar da baştan uzlaşılan rasyolar üzerinden dağıtılır. Buna karşılık azalan muşaraka (müşaraka-i mütenakısa) ise, fon sağlayıcı

konumundaki katılım bankasının ortaklıktaki mülkiyet payının zaman içerisinde planlı bir şekilde eridiği, buna mukabil diğer ortağın (müşterinin) payının kademeli olarak artarak nihayetinde varlığın tam mülkiyetine tek başına sahip olduğu yenilikçi bir finansman modelidir. Bu finansal kurguda banka başlangıçta projeye büyük ortak olarak dahil olmakta, ancak süreç içerisinde müşterinin gerçekleştirdiği periyodik fon ödemeleriyle bankanın hisse payı aşamalı olarak azalmakta ve vade sonunda bankanın ortaklıktaki varlığı tamamen son bulmaktadır (Yurttadur ve Yıldız, 2017, s.14).

Yenilikçi yapısıyla dikkat çeken azalan muşaraka modeli, küresel faizsiz finans piyasalarında özellikle gayrimenkul ve konut finansmanı alanlarında yaygın bir uygulama alanına sahiptir. Bahse konu finansal operasyonda, katılım bankası ile müşteri hedef mülkü birlikte satın alarak fıkhi anlamda bir mülkiyet ortaklığı (şirketü'l-milk) kurarlar; gayrimenkulün içinde ikamet eden veya onu işleten müşteri, bankanın mülkiyet payı için kuruma düzenli olarak kira öderken, eş zamanlı olarak bankaya ait hisseleri de periyodik taksitlerle satın almaya devam eder. Finansal takvim eksiksiz tamamlandığında, mülkün üzerindeki banka hisselerinin tamamı müşteriye devredilmiş olur ve gayrimenkulün tek maliki müşteri haline gelir (TKBB, 2015, s.13). Muşaraka modelinin hukuki ve fıkhi meşruiyet kazanabilmesi için riayet edilmesi gereken birtakım katı kurallar mevcuttur. Her şeyden önce, ortaklığa tahsis edilecek sermayenin net, belirli ve hesaplanabilir bir nakit varlık olarak ortaya konulması vazgeçilmez bir şarttır. Sermaye büyüklüğünün şüpheyi yer bırakmayacak şekilde bilinmesi, kâr paylaşım rasyolarının mukavelede net yüzdelerle yazılması ve olası bir zarar durumunda her ortağın kayba kesinlikle sermaye katılım oranı nispetinde katlanması modelin kurucu normlarıdır. Ayrıca tanzim edilen ortaklık akdinin her türlü yoruma ve gizli işleme kapalı, şeffaf, net olması ve paydaşların yasal hak ve mükellefiyetlerini eksiksiz şekilde barındırması hukuki bir zorunluluktur (Alsrtawy, 1999, s.214).

Katılım bankacılığı bünyesinde bu model yürütülürken, banka müşterisinin fizibilite projesine doğrudan ortak sıfatıyla iştirak eder ve dönemsel faaliyetler neticesinde realize edilen ticari kâr, imza edilen sözleşmedeki paylaşım oranlarına göre dağıtılır; ticari başarısızlık ve zarar vukuunda ise her bir ortak, projenin başlangıcında fona sunduğu sermaye payı ölçüsünde mali kayba rıza göstermektedir (Yanpar, 2015, s.143). İslami finans sisteminde muşaraka enstrümanının teşvik

edilmesinin ve tercih edilmesinin makroekonomik düzeyde çok yönlü avantajları bulunmaktadır. Bu model, sanal para hareketleri yerine doğrudan reel üretime ve yatırıma odaklandığı için ekonomideki üretkenlik katsayısını artırır, finansal sermayenin tek elde toplanmasını önleyerek tabana yayılmasına hizmet eder ve girişimcilik ekosistemini canlandırır. Dahası, borç-alacak ilişkisi yerine risk paylaşımına dayalı esnek bir sermaye yapısı sunduğu için makro düzeyde finansal istikrarı destekler ve kırılgan yapıları ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerine karşı çok daha mukavemetli hale getirir. Son tahlilde muşaraka modeli, faizsiz iktisat felsefesinin nihai gayesi olan sosyal adaletin tesisi, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ekonomik eşitlik hedeflerine kurumsal düzeyde hizmet eden en işlevsel ortaklık mekanizmasıdır (Iqbal ve Molyneux, 2005, s.64).

1.1.5.3. Murabaha

Küresel faizsiz bankacılık ekosisteminin operasyonel açıdan en işlek ve baskın damarını oluşturan murabaha, çağdaş katılım finans kurumlarının portföy çeşitliliğinde aslan payına sahip olan bir borçlandırma ve ticaret modelidir. Kelime yapısı incelendiğinde, Arapça literatürde "kazanç, nema veya fazlalık" manalarına gelen "ribh" kökünden türetilen bu kavram, terimsel olarak kâr ilavesiyle gerçekleştirilen şeffaf bir satım sözleşmesini ifade etmektedir (Yanpar, 2015, s.145). Katılım finans kuruluşlarının toplam plasman hacimleri içerisinde %75 ila %80 gibi oldukça yüksek bir tercih edilme rasyosuna sahip olan bu model, günümüz İslami bankacılık uygulamalarının pratik zeminini neredeyse tek başına domine etmektedir (Abdul-Khaliq, 2014, s.603). Özü itibarıyla nakdi bir borç ilişkisinden ziyade reel bir alım-satım (bey') akdine dayanan murabaha; finansman talebiyle gelen müşterinin gereksinim duyduğu herhangi bir ticari mal, hammadde veya menkulün banka tarafından peşin olarak tedarikçisinden satın alınması, ardından satın alınan bu varlığın üzerine önceden uzlaşılan net bir kâr marjı eklenerek müşteriye vadeli ve taksitli olarak devredilmesi esasına dayanır (Visser, 2009, s.53).

Bu ticari mekanizmanın fıkhi meşruiyet zemini, İslam hukukunun meşru ticaret ve mülkiyet haklarını koruyan genel kurallarına dayanmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır" ilahî beyanı, murabaha modelinin kurumsal ve hukuki meşruiyet kalkanını oluşturan en temel fıkhi nassı teşkil

eder (Bakara Suresi, 2/275). Klasik fıkıh doktrinde murabaha, satıcının ahlaki dürüstlüğüne ve beyanına itimat edilen "güven esaslı akitler" (büyû'l-emâne) kategorisinde konumlandırılır. Bu akit türünün en karakteristik vasfı, satıcının elindeki malı kaç mal ettiğini (maliyet fiyatını) ve bu maliyet üzerine ne kadar ek kazanç (kâr oranı) koyduğunu alıcıya hiçbir gizleme yapmaksızın, mutlak bir açıklık ve şeffaflıkla beyan etmek zorunda oluşudur (Cebeci, 2017, s.73).

Bir murabaha işleminin yasal ve fıkhi geçerlilik kazanabilmesi, silsile halinde birbirini takip eden birtakım katı şekil şartlarının ve operasyonel rükünlerin eksiksiz ifa edilmesine bağlıdır. Bu şartların ilk ve en kritiği, finansmana konu olan emtianın mülkiyet ve zilyetlik haklarının öncelikle katılım bankasına geçmesi, yani malın hukuken bankanın aktifine girmesidir. Bu aşamada finans kuruluşu, malın mülkiyetinden ve depolanmasından doğabilecek her türlü hasar, kayıp ve itlaf riskini (daman) bizzat kendi üzerine almak durumundadır (Yanpar, 2015, s.146). Ayrıca işlemin şeffaflık standardını korumak adına malın yalın maliyeti ile kurumsal kâr payının mukavelede kuruşu kuruşuna belirtilmesi icap eder. Belirlenen bu nihai satış fiyatı ve kâr marjı, tarafların karşılıklı serbest rızası (tarâdin) ile imza altına alındıktan sonra, piyasa koşulları ne yönde değişirse değişsin vade süresi boyunca kesinlikle artırılmaz veya tek taraflı olarak revize edilemez (AAOIFI, 2018, s.271).

Çağdaş katılım bankacılığı uygulamalarında murabaha, klasik formundan biraz farklılaşarak genelde "murabaha lil-âmir bi's-şirâ" (satın alma emri veren/talep eden için murabaha) şeklinde üçlü bir ilişki ağıyla yürütülmektedir. Bu kurguda müşteri, bankaya başvurarak belirli bir emtiayı onun adına satın alması yönünde kurumsal bir talep iletir ve kurum bu malı tedarikçiden peşin satın aldığı takdirde, kendisinin de o malı bankadan vadeli olarak satın alacağını önceden taahhüt eder (McMillen, 2012). Bahse konu vaat veya taahhüt mekanizması, finans kuruluşunun malı satın aldıktan sonra müşterinin cayması neticesinde uğrayabileceği potansiyel zararları ve stok riskini minimize etmek amacıyla geliştirilmiş bir kurumsal güvencedir; bununla birlikte, söz konusu satın alma vadinin hukuki açıdan ne derece bağlayıcı olduğu hususu, çağdaş İslam hukukçuları ve fıkıh akademileri arasında uzun soluklu teorik tartışmalara sebebiyet vermiştir (Radzali vd., 2019, s.366).

Uygulama aşamaları kronolojik olarak incelendiğinde murabaha süreci şu sistematik sıra ile icra edilir: İlk olarak müşteri, somut bir malın alımı için katılım bankasına finansman başvurusunda bulunur; müşterinin bu beyanı üzerine banka, malın tüm teknik niteliklerini, ham fiyatını ve üretici firmasını netleştirir. İkinci adımda banka, ilgili mal bedelini satıcıya peşin ödeyerek mülkiyeti kendi uhdesine geçirir. Nihai aşamada ise kurum, mülkiyetini taşıdığı bu emtiayı vadeli satış sözleşmesiyle müşterisine devreder (Ahroum vd., 2020). Bu operasyonel akış esnasında malın tedarikçi ile banka arasındaki nakliyesi sırasında yaşanabilecek her türlü zayi ve hasardan doğrudan katılım bankası sorumlu olur; malın zilyetliği müşteriye geçene dek riskin bankaya ait olması, murabahayı konvansiyonel bankaların nakit olarak kullandığı ve hiçbir fiziki risk üstlenmediği tüketici veya ticari kredilerden ayıran en temel yasal bariyerdir (Kettell, 2011, s.42).

Modelin tatbikinde fıkhi ve hukuki ihlallere düşülmemesi adına finans kurumlarının azami hassasiyet göstermesi gereken hassas dengeler mevcuttur. Kurumun henüz mülkiyetine geçirmedeği veya üzerinde tasarruf yetkisi doğmamış bir varlığı müşteriye satmaya kalkışması akdi batıl kılar; aynı şekilde satış bedeli ile ödeme takviminin mukavele anında net olarak dondurulması şarttır. Müşterinin taksitleri vaktinde ödeyememesi, yani temerrüde düşmesi durumunda uygulanacak gecikme cezaları hususunda ise İslam iktisatçıları iki farklı kurumsal yaklaşım sergilemektedir. Muhafazakar fıkıh ekolleri, geciken süreye bağlı olarak talep edilecek her türlü ek mali yaptırımın riba (faiz) yasağı kapsamına gireceğini savunarak buna kesinlikle cevaz vermezken; diğer bir grup hukukçu ise borcunu kasten geciktirenlerin cezalandırılması ve sistemik suistimallerin önlenmesi amacıyla, tahsil edilen gecikme cezalarının bankanın kâr hanesine aktarılmayıp doğrudan hayır kurumlarına bağışlanması (tasadduk) kaydıyla bu uygulamanın yürütülebileceğini kabul etmektedir (Usmani, 2021, s.87).

Sektörel kullanım sahaları oldukça geniş olan murabaha modeli, katılım finans kuruluşları tarafından mikro ve makro düzeydeki pek çok ekonomik ihtiyacın fonlanmasında işlevsel bir araç olarak istihdam edilmektedir. Bu bağlamda; bireysel konut ve konut edindirme projeleri, binek veya ticari araç alımları, işletmelerin ihtiyaç duyduğu ham madde, ara malı ve makine-teçhizat tedariki gibi çok çeşitli alanlarda bu modele müracaat edilmektedir (Jamaldeen, 2012, s.153.) Bilhassa gayrimenkul

sektöründe, konvansiyonel finansmanın paraya para kazandıran faizli mortgage (ipotekli konut kredisi) sistemine alternatif olarak geliştirilen murabaha kurgusunda, katılım bankası hedef meskeni mülk sahibinden peşin satın almakta, üzerine kurumsal kâr marjını ekleyerek müşterisine uzun vadeli ve sabit taksitli satış sözleşmesiyle devretmektedir (Abdullah ve Chee, 2010, s.156).

Murabaha modelinin faizsiz finans nizamı içerisinde bu denli ezici bir hakimiyet kurmasının ve yaygınlaşmasının arkasında rasyonel ve operasyonel bazı gerekçeler yer almaktadır. Her şeyden önce, uygulamasının son derece basit olması, muhasebeleştirme kolaylığı ve risk analizi / teminatlandırma süreçlerinin konvansiyonel bankacılık kalıplarına yakınlığı, katılım bankalarının risk yönetimi departmanları açısından bu modeli diğer ortaklık temelli (muşaraka, mudaraba) enstrümanlara kıyasla çok daha cazip kılmaktadır (Zaher ve Hassan, 2001, s.159). Ek olarak, kuruma öngörülebilir sabit bir getiri akışı sağlaması ve genel işleyiş algısı bakımından geleneksel bankacılık ürünlerine benzemesi, finansal okuryazarlığı konvansiyonel sisteme göre şekillenmiş olan kitleler tarafından modelin çok daha hızlı kavranıp benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Ne var ki bu yapısal ve şekli benzerlikler, teorik düzeyde sert akademik eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Nitekim bazı radikal İslam iktisatçıları ve hukukçuları, modern katılım bankalarının yürüttüğü murabaha operasyonlarının özü ve ekonomik sonuçları itibarıyla faizli kredi işlemlerinden ayırt edilemeyeceğini, yapılan işlemlerin sadece hukuki kılıflar (hiyel-i şer'iyye) vasıtasıyla şeklen İslami kurallara uydurulduğunu iddia ederek sistemi eleştirmektedirler (Al-Shamrani, 2014, s.78).

Tüm bu eleştirel yaklaşımlara rağmen, murabaha mekanizması ile konvansiyonel tüketici kredileri arasında iktisadi ve hukuki açıdan esasa dair kalın çizgiler bulunmaktadır. Klasik bir banka kredisinde finans kuruluşu müşterisine sadece soyut bir nakit satmakta, paranın nereye harcandığı ve alınan malın fiziki niteliğiyle hukuken ilgilenmemektedir; ayrıca kredi faiz oranları enflasyon ve piyasa volatilitesine göre yukarı yönlü değişkenlik arz edebilmektedir. Murabahada ise banka asla nakit para teslim etmemekte, bizzat ticari bir malın alım satım riskini (hasar sorumluluğunu) yüklenmekte ve baştan ilan edilen kâr oranını vade sonuna kadar sabit tutarak piyasa dalgalanmalarını müşteriye yansıtmamaktadır (Ahmad, 2010, s.210). Bununla birlikte, katılım bankalarının murabaha işlemlerindeki kâr marjlarını

belirlerken özgün bir hesaplama metodolojisi yerine, konvansiyonel para piyasalarındaki cari faiz oranlarını (Libor, Euribor veya merkez bankası politika faizlerini) birer referans ve benchmarking (kıyaslama) ölçütü olarak baz almaları madalyonun diğer yüzüdür. Bu durum, faizsiz finansın kendi iç dinamiklerinden doğan bağımsız ve yerli bir fiyatlama mekanizması ile endeks yapısı inşa etmesi gerektiği yönündeki makroekonomik tezleri ve reform çağrılarını sürekli olarak canlı tutmaktadır (Al-Jarhi, 2017, s.117).

1.1.5.4. İcara

Faizsiz finans doktrininin en işlevsel enstrümanlarından birini teşkil eden icara, reel varlıkların iktisadi döngüye kazandırılmasında kullanılan temel finansman modellerinden biridir. Etimolojik kökeni incelendiğinde Arapça dilinde "kiralamak, bir mülkün kullanım hakkını bedel karşılığı devretmek" manalarına gelen icara, İslami finansal mimaride bir iktisadi kıymetin mülkiyet haklarını değil, o kıymetten doğan menfaat ve faydalanma salahiyetini (menfaat mülkiyetini) muayyen bir vade boyunca devretmeyi ifade eder. İşleyiş mantığı yönüyle konvansiyonel finans nizamındaki finansal kiralama (leasing) yöntemiyle metodolojik benzerlikler barındırsa da icara, fıkhi meşruiyet kriterleri ve risk paylaşım normları doğrultusunda yapılandırılmış özgün ve bağımsız bir faizsiz finansman aracıdır (Yılmaz, 2014, s.85).

Bu finansal kurguda, fon sağlayan katılım kuruluşu (kiralayan/mucir), müşterisinin gereksinim duyduğu bir varlığı tedarikçisinden satın alarak ya da zaten kendi aktifinde bulunan bir iktisadi kıymeti, önceden üzerinde uzlaşılan net bir kira bedeli mukabilinde belirli bir vade için müşterinin (kiracı/müstecir) istifadesine sunar (Tekin, 2017, s.162). Bahse konu modelin en belirgin yasal karakteristiği, kiralama takvimi boyunca aynın (asıl mülkiyetin) finansman sağlayan kurumda kalması, kiracıya ise yalnızca kullanım hakkının (menfaatin) aktarılmasıdır. Fıkhi kurallar uyarınca, malın mülkiyet hakkından neşet eden yapısal riskler, sigorta (tekâfül) maliyetleri ve esasa dair büyük bakım-onarım yükümlülükleri malik sıfatıyla kiralayan kuruma aitken; mülkün olağan ve günlük kullanımından kaynaklanan rutin operasyonel giderler ise kiracı tarafından üstlenilir (Yazıcıoğlu ve Kazak, H. 2019, s.96).

İslam iktisat hukuku zaviyesinden tahlil edildiğinde icara, paranın doğrudan para doğurmasını engelleyen katı faiz (riba) yasağına takılmaması, sözleşmedeki hak ve yükümlülüklerin şeffaflığı sayesinde akdi sakatlayan belirsizlik (garar) unsurunu asgariye indirmesi ve en önemlisi de arkasında somut, fiziki bir varlık barındırması sebebiyle fıkhi meşruiyeti tam bir finansman modelidir. Bu sistemde müşterinin gerçekleştirdiği periyodik ödemeler, konvansiyonel kredilerde olduğu gibi borçlanılan paranın faizi olarak değil, somut bir varlığın sağladığı fayda ve kullanım hakkının meşru bedeli (ecr-i misl) olarak muhasebeleştirilir (Efe, 2021, s.308).

Finansal piyasalardaki uygulama alanları ve vadesel hedefleri doğrultusunda icara işlemleri, yapısal olarak farklı sınıflara ayrılmaktadır; nitekim küresel katılım finans sektöründe bu enstrüman çoğunlukla operasyonel icara ve "icara va iqtina" (mülkiyete götüren kiralama / finansal icara) olmak üzere iki temel kategoride işletilir. Operasyonel icara modelinde, sözleşme takviminin hitamında kiralamaya konu olan varlık tüm mülkiyet riskleriyle birlikte kiralayan finans kurumuna iade edilir. Sektörde çok daha yoğun biçimde tercih edilen icara va iqtina modelinde ise kiralama süresinin sonunda varlığın asıl mülkiyetinin de kiracıya devredilmesi hedeflenir. Buradaki hassas fıkhi denge, kiralama akdi ile mülkiyetin devri işleminin tek bir sözleşmede birleştirilmemesidir; devir işlemi, kiralama mukavelesinden tamamen bağımsız bir şekilde tanzim edilen ayrı bir satış vaadi sözleşmesi veya hibe senedi aracılığıyla nihayete erdirilir (Yılmaz ve Bağış, 2020, s.3158).

Türkiye'deki faizsiz finans ekosisteminde icara modeli, katılım bankacılığı uygulamalarında stratejik bir plasman yöntemi olarak ağırlığını hissettirmektedir. Türk pozitif hukuk sisteminde teknik olarak finansal kiralama çatısı altında değerlendirilen bu mekanizma, 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'nun yasal mevzuat sınırları dairesinde icra edilmektedir. Katılım bankaları, fon kullandırma süreçlerinde icara yöntemini özellikle yüksek montanlı gayrimenkul projelerinde, sanayi tipi makine-teçhizat alımlarında ve kurumsal taşıt filolarının finansmanında operasyonel bir araç olarak aktif şekilde istihdam etmektedir (Yardımcıoğlu vd., 2014, s.203).

İcara modeli, yalnızca bir bankacılık finansman aracı olmakla kalmayıp, faizsiz sermaye piyasalarının en gözde enstrümanı olan sukuk (kira sertifikası) ihraçlarında

da en güvenilir yapısal matris olarak konumlanmaktadır. "İcara sukuk" olarak adlandırılan bu menkul kıymetleştirme modeli, ihraççı şirket tarafından fona dayanak teşkil eden somut bir varlığın kiralanması ve bu kiralama operasyonundan elde edilen periyodik ve düzenli kira gelirlerinin, sertifika sahibi olan sukuk yatırımcılarına payları nispetinde dağıtılması esasına dayanır. Nitekim Türkiye sermaye piyasalarında gerek Hazine ve Maliye Bakanlığı Varlık Kiralama Şirketleri gerekse özel katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen kira sertifikası ihraçlarının çok büyük bir bölümü, bu hukuki şeffaflığı ve sabit getiri güvencesi yüksek olan icara altyapısına dayandırılmaktadır (Çanakcı, 2014, s.48). İcara modelinin İslami finans nizamı içerisindeki asli kıymeti, hayali veya spekülatif para hareketlerinin önüne geçerek tamamen reel, fiziki ve üretken varlıklara endeksli bir finansman koridoru açması, bu sayede makroekonomideki gerçek üretimi ve sabit sermaye yatırımlarını doğrudan desteklemesidir. Model, finansal işlemler ile reel iktisadi faaliyetler arasındaki organik bağları kuvvetlendirmek suretiyle, faizsiz iktisat teorisinin kurucu omurgasını oluşturan "tüm finansal hareketlerin mutlaka gerçek bir ekonomik faaliyete veya üretime dayanması" ilkesini kurumsal düzeyde en net şekilde gerçekleştiren finansman metodolojisidir (Sümer ve Yanık, 2021, s.208).

1.1.5.5. Selem

Faizsiz finans nizamında özgün bir hukuki tasarıma sahip olan ve tarihsel kökleri İslamiyet'in kurucu asırlarına kadar uzanan selem akdi, likidite ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan nevi şahsına münhasır bir finansman modelidir. Yapısal özellikleri bakımından selem; fıkhi standartları önceden belirlenmiş nitelikteki bir emtianın, ileri bir tarihte teslim edilmesi taahhüdü karşılığında, bedelinin akit anında nakden ve tamamen peşin ödenmesini öngören vadeli bir satış mukavelesidir. Tarih boyunca bilhassa tarımsal üreticilerin ekim ve hasat dönemleri arasında ihtiyaç duydukları işletme sermayesini temin etmek amacıyla müracaat ettikleri bu yöntem, modern katılım finans ekosisteminde de likidite yönetiminde işlevsel bir alternatif enstrüman olarak kurumsal varlığını sürdürmektedir (Kayahan ve Görkaş, 2023, s.320).

İslam borçlar hukuku zaviyesinden selem akdinin yasal dayanağı, Kur'an-ı Kerim'in genel ilkeleri ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetinde yer alan amir

hükümlere dayandırılmaktadır. Konuya ilişkin olarak İbn Abbas'tan nakledilen köklü bir rivayete göre, Hz. Peygamber Medine coğrafyasına hicret ettiğinde, yerel halkın tarımsal mahsuller üzerinde bir, iki ya da üç yıl gibi uzun vadeleri kapsayan selem akitleri icra ettiğini müşahade etmiş ve bu ticari işlemlerin fıkhi dalgalanmalara yol açmaması adına belirli katı kurallar altında yürütülmesine onay vermiştir. (Aynı çalışmada, Hz. Muhammed'in "Kim bir şeyde selem akdi yaparsa, onu belli bir ölçüde, belli bir tartıda ve belli bir zamana kadar yapsın" buyurduğu aktarılmaktadır (Kayahan ve Görkaş, 2023, s.321). İslam hukuku doktrininde normal şartlarda mevcut olmayan veya mülkiyette bulunmayan bir varlığın satışı (madumun satışı) kesin olarak yasaklanmış olmasına rağmen, selem akdi piyasanın hakiki ihtiyaçları, üreticinin korunması ve iktisadi tikanıklıkların aşılması gayesiyle bu genel kuraldan istisna tutulmuştur; yani kıyas ilkesine aykırı olmasına karşın fıkhen meşru kılınmış özel bir izin niteliği taşımaktadır.

Söz konusu finansman modelinin anatomik özellikleri incelendiğinde, onu çağdaş sermaye piyasalarındaki diğer katılım finans enstrümanlarından ayıran çok net kriterler göze çarpmaktadır. Selem mukavelesinde, satışı yapılan malın fiziki olarak alıcıya teslimi ileri bir vadede gerçekleşirken, malın karşılığı olan nakit bedelin (semen) henüz sözleşme masasında, peşinen ve eksiksiz olarak satıcıya aktarılması yasal bir rükündür. Bu operasyonel akış yönüyle selem, konvansiyonel vadeli işlem (forward) kontratlarıyla şekilsel bir benzerlik gösterse de forward sözleşmelerindeki bedelin de vadeli ödenmesi serbestisine karşılık, selemde paranın masada peşin ödenme zorunluluğu bu iki yapıyı birbirinden kesin hatlarla ayırır. Ayrıca bu kurguda finansman sağlayan aktör (alıcı), gelecekte teslim alacağı emtiayı, peşin ödeme yapmanın verdiği ticari avantajla cari piyasa fiyatının altında indirimli bir bedelle satın alır; vade günü geldiğinde malın spot piyasa değeri ile baştan ödenen peşin fiyat arasındaki bu olumlu fark, fon sağlayıcının meşru ticari kârını meydana getirir (Kayahan ve Görkaş, 2023, s. 322).

Bir selem mukavelesinin fıkhen ve hukuken geçerli bir akit sayılabilmesi için belirsizliği (garar) önleyecek mahiyette şu şartların eksiksiz tesis edilmesi elzemdir: İlk olarak, akde konu olan emtianın cinsi, nevi, miktarı, kalitesi ve ölçüm kriterleri gibi her türlü ayırt edici fiziki niteliği şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta mukaveleye yazılmalıdır. Bununla birlikte, malın hangi tarihte, hangi coğrafi noktada veya depoda

teslim edileceği de net olarak kararlaştırılmalıdır; modelin üreticiyi rahatlatan en esnek fıkhi hususu ise, satışı yapılan emtianın sözleşmenin imzalandığı saniyede satıcının fiili zilyetliğinde veya mülkiyetinde bulunması şartının aranmamasıdır. (Bu durum, genel İslami finans prensiplerinden bir istisna olarak değerlendirilmektedir. Normal şartlarda İslami finansta, satılan malın satış anında satıcının mülkiyetinde olması gerekmektedir.) Osmanlı iktisadi tarihinde de selem mekanizması, bilhassa tarım havzalarındaki çiftçilerin ve aynı üreticilerin nakit ihtiyaçlarının finansmanında merkezi bir rol oynamıştır. Devlet-i Aliyye döneminde bu enstrüman, üreticiyi tefecilik kısı kacından koruyan bir sosyal ve iktisadi kalkan vazifesi görmesinin yanı sıra, bir nevi erken dönem türev piyasa ve gelecek projeksiyonu işlemi olarak da işlevselleştirilmiştir (Kayahan ve Görkaş, 2023, s. 324).

Modern faizsiz finans kurumları, selem bu köklü geçmişini günümüz bankacılık standartlarına entegre ederek çeşitli plasman modelleri türetmişlerdir. Katılım bankaları, selem akdini günümüzde ağırlıklı olarak ziraat, hayvancılık ve endüstriyel tarım kollarındaki işletme sermayesi açıklarını kapatmak üzere istihdam etmektedir. Bahse konu finansal operasyonda, alıcı sıfatıyla hareket eden katılım bankası çiftçiye mahsulün bedelini peşin fon olarak aktarır; satıcı konumundaki çiftçi ise hasat dönemi geldiğinde taahhüt ettiği miktar ve kalitedeki ürünü bankaya teslim etmekle mükellef kılınır. Ancak klasik bankacılık doğası gereği katılım kurumlarının, fiziki olarak teslim alacakları tonlarca tarım ürününü depolama, muhafaza etme, lojistik ağlarını yönetme ve spot piyasada yeniden pazarlama gibi operasyonel risklerle ve maliyetlerle karşılaşması, bu yalın modelin ticari hayatta yaygınlaşmasının önündeki en büyük pratik bariyerlerden biridir (Efe, 2021, s.310).

Söz konusu lojistik ve operasyonel tikanıklıkları aşabilmek adına çağdaş katılım finans teorisyenleri tarafından "paralel selem" (selemü'l-muvâzî) adı verilen inovatif bir uygulama şablonu geliştirilmiştir. Paralel selem kurgusunda banka, birinci selem sözleşmesiyle üreticiden gelecekte teslim almak üzere peşin bedelle satın aldığı emtiayı, eş zamanlı olarak veya kısa bir süre sonra üçüncü bir tarafa (büyük toptancılara veya emtia alıcılarına) ikinci bir selem sözleşmesi tanzim ederek vadeli teslim şartıyla satar. Böylelikle finans kuruluşu, fiziki emtiayı hiçbir zaman deposuna almadan ve stok riski üstlenmeden, sadece kağıt üzerindeki vade ve fiyat farkından kâr elde ederek operasyonu nakde tahvil eder. Burada fıkhi geçerlilik açısından riayet

edilmesi zorunlu olan en hassas denge; bu iki ayrı selem sözleşmesinin hukuken asla birbirine bağlanmaması, şartlarının birbirine şart koşulmaması ve her iki hukuki işlemin de kendi mecrasında tamamen bağımsız ve otonom olarak icra edilmesidir. (Paralel selem uygulamasında, ilk selem akdindeki satıcı ile ikinci selem akdindeki alıcı arasında doğrudan bir ilişki kurulmaması gerekmektedir. Aksi takdirde, işlem İslami finans prensipleri açısından sorunlu hale gelebilir.)

Selem mekanizmasının sermaye piyasalarındaki menkul kıymetleştirilmiş yansması ise selem sukuk (kira/emek sertifikası) ihraçlarıdır. "Selem sukuk", bu akde dayalı olarak ihraç edilen ve fon arz eden yatırımcılara belirli bir vade planı dahilinde teslimi taahhüt edilen emtialar üzerinde hisseleri oranında hakiki bir mülkiyet hakkı bahşeden finansal senetlerdir. Bu kıymetli evrak türü, küresel piyasalarda özellikle büyük ölçekli tarım endüstrisi projeleri ile madencilik ve enerji gibi emtia bazlı makro yatırımların fonlanmasında stratejik bir kaldıraç olarak kullanılmaktadır. Bahse konu sukuk ihraç operasyonlarında, sertifikayı satın alan yatırımcılar selem konusu olan emtia havuzunun müşterek maliki (hissedarı) statüsünü kazanırlar ve takvim sonuna gelindiğinde söz konusu malların organize piyasalarda realize edilmesinden elde edilen toplam nakit gelirden payları nispetinde kâr payı alırlar (Deran, ve Dikmen, s.910).

1.1.5.6. İstisna

Faizsiz finans mimarisinin endüstriyel üretim ve kalkınma hamlelerinde en dinamik işlev gören yapı taşlarından biri olan istisna, kelime kökeni itibariyle Arapça'da "imal etmek, şekillendirmek, üretmek" anlamlarına gelen "sana'a" kökünden türetilmiş bir finansman metodolojisidir. Terimsel planda istisna; henüz fiziksel varlığı bulunmayan, ileride imal edilecek bir emtia veya projenin, teknik şartnameler doğrultusunda üretilmesi amacıyla bir imalatçıya sipariş verilmesi esasına dayanan hukuki bir satım akdidir. Bu enstrüman; altyapı yatırımları, tersanecilik, ağır sanayi ve büyük ölçekli imalat projelerinin fonlanmasında merkezi bir rol oynayarak, İslami iktisat felsefesinin en temel sütunlarından biri olan "finansal hareketlerin reel ekonomi ve somut üretimle doğrudan bağ kurması" kuralına kusursuz bir zemin hazırlar (Alsrtawy, 1999, s.213).

Bireysel bankacılık kulvarına bakıldığında bu akit modeli, henüz yapım aşamasına geçilmemiş veya inşaatı süren konut projelerinin (maket üzerinden gayrimenkul satışlarının) faizsiz esaslarla fonlanmasında fonksiyonel bir araç olarak karşımıza çıksa da bu kulvardaki pazar payı makro projelere kıyasla nispeten daha dar bir çerçevede kalmıştır. Özü itibariyle bir ileri vadeli ön sipariş mekanizması olan istisna, finans dünyası ile reel sınai üretim arasındaki bağları tahkim eden en organik finansal araçlardan biridir (Tok, 2009, s.7).

İstisna sözleşmesi, gelecekteki bir teslimatı hedeflemesi yönüyle selem akdi ile yöntemsel benzerlikler taşısa da fıkhi ve operasyonel rükünleri açısından çok keskin ayrım noktalarına sahiptir. Selem mukavelelerinde mal bedelinin henüz imza aşamasında nakden ve tamamen peşin ödenmesi katı bir yasal zorunlulukken, istisna akdinde ödeme takvimi tarafların mutabakatına göre vadeye yayılabilir, hakediş usulüyle taksitlendirilebilir veya kısmi olarak ifa edilebilir. İstisnaya konu olan iktisadi kıymetin mukavele anında kesinlikle henüz üretilmemiş, sıfırdan imal edilecek bir nitelikte olması şarttır ki bu da modeli terzi usulü siparişe dayalı üretim hatları için biçilmiş kaftan haline getirir. Ayrıca, selem sözleşmelerinde mahsulün veya emtianın teslim edileceği takvimin kuruşu kuruşuna, günü gününe belirlenmesi fıkhi geçerlilik şartıyken, istisna akitlerinde teslim zamanı konusunda bu denli katı bir kronolojik süre kısıtı bulunmamaktadır. Genel sektörel dağılımda selem daha ziyade tarımsal rekolte finansmanlarında tercih edilirken, istisna ağırlıklı olarak mühendislik, imalat ve proje finansmanı alanlarında istihdam edilmektedir (Marzuq, 2001, s.267).

Faizsiz finans normları çerçevesinde bir istisna mukavelesinin yasal meşruiyet kazanması, şeffaflığı sağlayan belirli şartların yerine getirilmesine bağlıdır. Sözleşme metninde; imal edilecek varlığın cinsi, nevi, kalitesi, geometrik ve teknik boyutları ile her türlü alametifarikası şüpheyi yer bırakmayacak netlikte tasvir edilmelidir. Siparişe konu olan ürünün hayali veya meçhul olmaması, tarafların üzerinde tam bir mutabakat sağladığı gerçek bir nesneye dayanması gerekir. Akdin selem modeline evrilmemesi ve istisna karakterini koruması adına bedelin tamamının masada peşin ödenmemesi genel kural olarak benimsenmişse de bazı İslam hukukçuları pratik kolaylık adına peşin ödeme kurgusuna da fıkhi cevaz vermişlerdir. Diğer faizsiz finansman kalıpları ile mukayese edildiğinde istisna modeli, katılım finans kuruluşlarına operasyonel manevra alanı tanıyan oldukça esnek ve dönüştürülebilir bir yapı arz eder. Bilhassa

geri ödeme ve finansman tedariki aşamalarında kurumlara likidite yönetim kolaylığı sunarak; peşin, vadeli, hakedişe bağlı veya karma ödeme modellerinin uygulanabilmesinin önünü açar. Katılım bankası bu süreçte, finansal gücünü kullanarak ürünü bizzat kendi üretim tesislerinde imal edebileceği gibi, asıl yaygın uygulamada olduğu üzere, müşterisi adına üçüncü bir profesyonel üreticiye bu siparişi paslayarak müşterisine vadeli bir ödeme konforu sağlayabilir (Yanpar, 2015, s.163).

Modern katılım bankacılığı pratiğinde istisna mekanizması iki farklı kurumsal şablon üzerinden yürütülmektedir. Teorik düzeyde kurgulanan ilk modelde banka, müşterisinin talep ettiği endüstriyel ürünü veya yapıyı doğrudan üretici sıfatıyla bizzat imal etme yükümlülüğü altına girer ve müşterisine esnek vadeli bir geri ödeme planı sunar. Ancak finansal kurumların kendi fabrikalarının veya inşaat ekiplerinin bulunmaması ve bu tarz doğrudan imalat operasyonlarının klasik bankacılık mevzuat ve işlevlerine aykırılık teşkil etmesi sebebiyle bu yöntem pratik sahada neredeyse hiç karşılık bulmamaktadır (Al-Kasani, 1986, s.3).

Sektörün ağırlıklı olarak yöneldiği ve işlerlik kazandırdığı ikinci kurumsal yöntem ise "paralel istisna" (el-istisnau'l-muvâzî) olarak isimlendirilen çift taraflı akit modelidir. Bu finansal tasarımda katılım bankası, müşterisiyle imzaladığı birinci sözleşmeyle malı teslim etmeyi taahhüt ederken, bu taahhüdünü yerine getirebilmek adına piyasadaki profesyonel bir müteahhit veya imalatçı firma ile tamamen bağımsız ikinci bir istisna sözleşmesi imzalar ve üretim bedelini imalatçıya hakediş usulüyle veya peşin olarak öder. İmalat aşaması tamamlanıp ürün bankaya hukuken teslim edildiğinde, banka da ilgili varlığı kendi müşterisine devreder; müşteri ise bu süreçte bankaya olan borcunu önceden kararlaştırılan vadeli taksitler halinde öder. Bu kurgu, bankanın doğrudan üretici riskine girmeden faizsiz bir finansal aracı ve fon sağlayıcı rolünü üstlenmesine olanak tanır (Yanpar, 2015, s.163).

İstisna uygulamalarının operasyonel safhalarında baş gösteren en kritik sistemsel risk, vade sonunda ortaya çıkan nihai ürünün teknik şartnamede ya da makette vadedilen kalite, nitelik ve ölçülerle tam olarak örtüşmemesi, yani kusurlu/farklı imalat problemidir. Katılım bankaları bu tür teknik ve hukuki ihtilafların, dolayısıyla müşteri memnuniyetsizliklerinin önüne geçebilmek adına inovatif bir çözüm modeli geliştirmişlerdir; bu doğrultuda, asıl üretici veya müteahhit firmanın bizzat finansmanı

kullanan müşteri tarafından seçilmesi ve imalat süreci boyunca fabrikanın veya şantiyenin denetim yetkisinin de bir vekalet akdiyle doğrudan müşteriye devredilmesi yöntemi uygulanmaktadır (Zayd, 1996, s.17).

Bu modelin sermaye piyasalarındaki menkul kıymetleştirilmiş izdüşümü ise altyapı ve kalkınma projelerinin finansmanında hayati bir kaldıraç görevi üstlenen "istisna sukuk" (imalat sertifikaları) ihraçlarıdır. İstisna sukuk, fona dayanak oluşturan gayrimenkul veya sınai varlık henüz fiziksel olarak inşa edilmeden veya üretilmeden önce sermaye piyasalarından uzun vadeli fon toplama imkanı tanınması bakımından nevi şahsına münhasır bir değere sahiptir. Yatırımcılara henüz var olmayan bir projenin gelecekteki hakiki mülkiyet paydaşlığını sunan bu menkul kıymet türü, İslami sermaye piyasalarında devasa köprü, otoyol, enerji santrali ve toplu konut projelerinin borçlanılmadan, tamamen varlığa dayalı olarak finanse edilmesinde en etkili finansal enstrümanlardan biri olarak kabul edilmektedir (Visser, 2009, s.75).

1.1.5.7. Karz-ı Hasen

Faizsiz finans ve İslam iktisat nizamının hem ahlaki hem de iktisadi boyutlarını bünyesinde barındıran en özgün enstrümanlarından biri olan karz-ı hasen, sosyal adaleti ve yardımlaşmayı merkeze alan manevi bir finansman modelidir. Kavramsal muhtevası incelendiğinde "güzel borç" anlamına gelen karz-ı hasen; herhangi bir maddi çıkar, nemalandırma veya dünyevi menfaat beklentisi gütmeksizin, darda kalmış veya finansmana ihtiyaç duyan kişilere verilen ve vade sonunda yalnızca verilen anaparanın aynen geri ödenmesinin talep edildiği mutlak faizsiz bir ödünç işlemini ifade eder (Aktepe, 2013, s.19). Kelimenin etimolojik ve semantik yapısı çözümlendiğinde, "karz" ifadesi borç verme eyleminin finansal ve iktisadi fon sağlama niteliğini ortaya koyarken, "hasen" sıfatı ise bu finansal işlemin arka planındaki ahlaki muhtevayı, estetiği ve insani yardım boyutunu simgelemektedir (Çelebi, 2019, s.202).

Kutsal metinlerde çeşitli vesilelerle zikredilen karz olgusu, katılım finans felsefesinde karz-ı hasen modelinin sarsılmaz dini ve hukuki temelini oluşturur. Bu bağlamda karz kavramı, Kur'an-ı Kerim'de on iki farklı yerde geçmekte ve ilahi hitapta mecazi bir anlatımla "Allah'a güzel bir surette borç vermek" şeklinde nitelendirilmektedir (Sırım, 2019, s.133). Nitekim Bakara Sûresi'nin 245. ayet-i kerimesinde yer alan "Kim Allah'a güzel bir borç verirse, Allah da bunu kat kat

fazlasıyla öder" ilahi beyanı, bu işlemin uhrevi mükafatını açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, aynı sûrenin 280. ayetinde borçlu kişinin mali açıdan sıkışması veya temerrüde düşmesi durumunda borcun ertelenmesi, hatta imkan dahilinde tamamen bağışlanmasının tavsiye edilmesi, karz-ı hasen uygulamalarının sosyal dayanışma bağlamındaki derinliğini gözler önüne sermektedir (Sırım, 2019, s.134).

Söz konusu finansal modelin ayırt edici yapısal nitelikleri, onu diğer İslami ve konvansiyonel enstrümanlardan tamamen ayırmaktadır. Her şeyden önce bu işlem, zekat uygulamalarının aksine hukuki ve dini bir zorunluluk (farz) teşkil etmeyip, teşvik edilen bir sünnet ve erdemli bir davranış niteliğindedir; ayrıca vakıf, infak ya da hibe gibi tamamen karşılıksız ve geri dönüşü olmayan bir mülkiyet devri olmayıp, belirli bir zaman diliminin ardından iade edilmek üzere kurgulanmış hukuki bir muameledir. Modeli diğer tüm ticari araçlardan ayıran en temel unsur, finansman sağlayan aktörün (mukriz) hiçbir ekonomik kazanç veya kâr marjı hedeflememesi, finansman alan tarafa (mustakriz) sunulan bu lojistik desteğin yegane karşılığı olarak yalnızca ilahi rızayı ve manevi kazancı ummasıdır (Çelik, 2024, s.17). Kurumsal ve fıkhi kurallar gereğince karz-ı hasene konu edilecek iktisadi varlığın; nakit para, altın, döviz, gümüş ya da buğday ve arpa gibi misli, tüketilebilir, harcanabilir ve vade sonunda kendi cinsinden ya da dengi üzerinden mislen geri ödenebilir nitelikte emtialar olması yasal bir zorunluluktur (Topoğlu, 2019, s.4).

İslam iktisat teorisi içerisinde karz-ı hasenin konumlandırılması, faiz nizamı ve zekat kurumu ile olan diyalektik ilişkisi üzerinden analiz edilmektedir. İslami ekonomi perspektifinde likiditenin ve sermayenin zengin tabakalardan dar gelirli kitlelere doğru organik olarak akması yapısal bir hedefken, modern kapitalist piyasa mekanizmalarında fon akışının faiz kanalları marifetiyle fakirden zengine doğru işlediği görülmektedir (Köse, 2018, s.8). Bu noktada karz-ı hasen, faizli borçlanma sarmalına insani ve ahlaki bir alternatif sunarak, cemiyet hayatında kardeşlik, güven ve sosyal dayanışma köprülerini tahkim eden işlevsel bir iktisadi model olarak parıldamaktadır. Nitekim Rum Sûresi'nin 39. ayetinde faiz ile zekatın makroekonomik karşılaştırması yapılarak, faiz yoluyla artırılmaya çalışılan malların ilahi kat bereketi taşımayacağı, zekatın ise iktisadi büyümeyi kat kat artıracığı beyan edilmiştir (Kaan, 2021, s.606). Teknik olarak faiz sömürüye dayalı bir borç ilişkisiyken, zekat ise zenginlerin matrahı üzerinden alınan karşılıksız bir sosyal transfer niteliğindedir; karz-

ı hasen ise hukuken bir borç ilişkisi doğurmasına rağmen, konvansiyonel kredilerden farklı olarak anapara üzerinde hiçbir artı değer ve fazlalık (riba) talep edilmeyen temiz bir finansal koridordur.

Günümüz finansal ikliminde karz-ı hasen uygulamaları, kurumsal mekanizmalar ve bireysel sosyal ilişkiler olmak üzere iki ana kulvarda icra edilmektedir. Kurumsal boyutta, modern İslami bankacılık otoriteleri nezdinde karz-ı hasen, ekseriyetle katılım finans kuruluşlarının sosyal sorumluluk projeleri, mikro kredi iştirakleri veya personel yardımlaşma sandıkları kapsamında sembolik olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki Türkiye'deki katılım bankacılığı pratiğinde karz-ı hasenin kurumsal plasmanlar içerisindeki payı son derece dar ve sınırlı bir çerçevede kalmaktadır (Canbay ve Pirali, 2019, s.287). Bu durumun temel iktisadi gerekçesi, karz-ı hasenin doğası gereği bir kâr üretme modeli olmaması ve katılım bankalarının da piyasa koşullarında ticari sürdürülebilirlik, ortakların kâr beklentisi ve hissedar rasyonallitesiyle hareket etme zorunluluğudur. Kurumsal bankacılıkta ortaya çıkan bu yapısal boşluğu telafi etmek amacıyla, özellikle sivil toplum örgütleri, dindar cemaat ağları ve vakıf müesseseleri bünyesinde özerk "karz-ı hasen sandıkları" ihdas edilerek toplumsal tabana yaygın bir mikro finansman modeli sunulmaya çalışılmaktadır (Sırım, 2019, s.146). Bireysel düzlemde ise, hanhalklarının geleneksel borçlanma ve yardımlaşma alışkanlıkları içerisinde önemli bir yer tutan karz-ı hasen pratikleri, modern hayatın getirdiği aşırı finansallaşma dalgası, kredi kartı bağımlılığı ve bireysel tüketiciliğin derinleşmesiyle birlikte ne yazık ki günden güne aşınmakta ve toplumsal hafızadaki ağırlığını kaybetmektedir (Yenice ve Genç, 2019, s.102).

1.2. Türkiye'de İslami Finans Uygulamaları

Türkiye'de İslami finans, 1980'li yıllarda "Özel Finans Kurumları" adıyla başlayan ve günümüzde Katılım Finans vizyonu ile büyüyen, katılım bankacılığından sukuk ihraçlarına, katılım sigortacılığından (takafül) fon yönetimine kadar geniş bir alana yayılan dinamik bir yapıyı temsil eder. Ülkenin küresel finans merkezlerinden biri olma hedefi doğrultusunda hızla kurumsallaşan bu uygulamalar; kamusal düzenlemeler, Katılım Finans Strateji Belgesi ve İstanbul Finans Merkezi gibi stratejik adımlarla hem yerel sermayeyi reel ekonomiye kazandırmakta hem de uluslararası faizsiz yatırım fonları için güçlü bir çekim merkezi oluşturmaktadır.

1.2.1. Türkiye’de İslami Finansın Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de faizsiz finans mimarisinin tarihsel tekâmülü, 1980’li yılların başından itibaren filizlenmeye başlayan ve günümüze kadar niteliksel ve niceliksel katmanlar kazanarak devam eden kapsamlı bir kurumsal dönüşüm hikâyesidir. İslam hukukunun katı faiz (riba) yasağı ekseninde şekillenen ve inanç hassasiyetleri yüksek kitlelerin konvansiyonel sistem dışı kalan atıl fonlarını iktisadi döngüye kazandırmayı amaçlayan arayışlar, ülkenin finansal yapısında alternatif bir kulvarın inşa edilmesini zorunlu kılmıştır (İslamoğlu ve Can, 2023, s.463).

Bu doğrultuda Türk bankacılık tarihinde faizsiz esasa dayalı ilk somut ve hukuki adım 1983 yılında yayımlanan kararname ile atılmış, bu yasal zemin üzerinde yükselen sektörün ilk öncü aktörlerinden Albaraka Türk ve Faisal Finans ise 1984 yılında kurumsal faaliyetlerine resmen başlamışlardır (Altun, 2025, s.539). Sektörün bu ilk emekleme evresinde, dönemin siyasi ve hukuki konjonktürü gereği "Özel Finans Kurumu" (ÖFK) idari unvanı altında konumlandırılan bu yapılar, Türkiye’deki faizsiz finansal ekosistemin kurucu omurgasını teşkil etmişlerdir. Esasen 1985 yılında fiilen geniş kitlelerle buluşan faizsiz bankacılık hizmetleri, bir yandan makroekonomik dışı açılma hamlelerinin lojistik altyapısını kurarken, diğer yandan da dini gerekçelerle geleneksel bankalardan uzak duran yerli tasarruf sahiplerinin finansal gereksinimlerine kurumsal bir sığınak sunmuştur (İslamoğlu ve Can, 2023, s.463).

Kronolojik akış içerisinde 1990’lı yıllar, Özel Finans Kurumlarının kendi içlerinde bir kurumsallaşma ve sektörel birlik oluşturma çabalarına sahne olduğu bir evre olarak kayda geçmiştir. Ne var ki söz konusu dönemde, ülkenin içinde bulunduğu yüksek enflasyonist ortam, siyasi istikrarsızlıklar ve finansal çalkantılar sebebiyle sektörün arzu edilen büyüme ivmesini yakalayamadığı ve pazar payının oldukça sınırlı bir bantta sıkışıp kaldığı görülmektedir (Altun, 2025, s.539). Katılım bankacılığının bu dönemdeki gelişim durgunluğu; o yıllardaki yasal mevzuatın kurumsal koruma ve güvenceler bakımından yetersiz kalması, likidite desteği ve merkez bankası mekanizmalarına entegrasyonda yaşanan yasal bariyerler ile elverişsiz makro pazar koşulları gibi sistemik yapısal omurgasızlıklara dayandırılmaktadır.

2000’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye’deki faizsiz finans sektörü adına gerçek anlamda tarihi bir paradigma değişimi ve milat yaşanmıştır. 2001 krizinin ardından

yeniden yapılandırılan bankacılık mevzuatı çerçevesinde yürütülen reformlar neticesinde, 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile "Özel Finans Kurumu" ibaresi tamamen tasfiye edilmiş ve bu kuruluşlar "Katılım Bankası" yasal unvanına kavuşmuştur (Altun, 2025, s.539). Gerçekleştirilen bu köklü terminolojik ve yasal revizyon, katılım bankalarının mevduat bankaları ile eşit hukuki statüye erişmesini sağlayarak sektörün kamusal meşruiyet algısını tahkim etmiş ve finansal piyasalardaki kurumsal ağırlığını netleştirmiştir (Hazıroğlu, 2020, s.245). Literatürde "Katılım Bankacılığı" nitelemesinin, küresel ölçekteki "İslami Bankacılık" kavramsallaştırmasından farklı olarak Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve yasal dokusuna özgü, evrensel finansal sistemle uyumlu özgün bir adlandırma stratejisi olarak geliştirildiği ve bu yönüyle uluslararası finans terminolojisinde de dikkat çekici bir yer edindiği vurgulanmaktadır (Hazıroğlu, 2020, s.245).

Türkiye'de faizsiz finansın geçirdiği bu tarihsel evrim, küreselleşme dalgaları ve dijitalleşmeyle birlikte finans dünyasının yaşadığı makro dönüşüm dinamiklerinden de bağımsız kalmamıştır (Yılmaz ve Bağış, 2020, s.3148). Zaman içinde finansal tüketicilerin ve kurumsal şirketlerin ihtiyaçlarının çeşitlenmesi, katılım bankalarını klasik murabaha cenderesinden çıkararak daha sofistike enstrümanlar geliştirmeye zorlamış ve bu durum faizsiz finans sektörünün kurumsal gelişimini kamçılamıştır. Bununla birlikte, dindar kitleler nezdinde geleneksel İslam iktisadı ilkelerine bağlılık ve faizsizlik hassasiyeti kararlılıkla devam ederken, neo-liberal ekonomi politikalarının bir çıktısı olarak konvansiyonel kapitalist finansal araçların toplumsal dokuya ve tüketim kalıplarına olan nüfuzunu genişletmesi de faizsiz finans kurumlarının önünde çelişkili ve aşılması gereken büyük bir meydan okuma olarak varlığını hissettirmektedir (Yılmaz ve Bağış, 2020, s.3148).

Sektörün tarihsel gelişim çizgisi üzerinde durulması gereken en karakteristik yönlerden biri de faizsiz finans pratiklerinin geçmişten bugüne uzanan kurumsal hafızasının bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerekliliğidir. Özellikle konvansiyonel para piyasalarının ve spekülatif köpüklerin patladığı küresel ve yerel finansal kriz dönemlerinde, katılım bankalarının reel varlığa dayalı, aşırı kaldıraçtan uzak ve muhafazakâr risk yönetimi felsefesi piyasaya ciddi bir güven telkin etmiş, bu sarsılmaz yapı kriz süreçlerinde katılım finans sektörünün konvansiyonel bankalara

kıyasla çok daha istikrarlı ve güvenli bir büyüme grafiği sergilemesine zemin hazırlamıştır (Canbaz, 2022, s.28).

Genel bir projeksiyonla ele alındığında Türkiye’de İslami finansın tarihsel yolculuğu, başlangıçtaki dar kapsamlı, sığ ve mevzuat dışı kalmış bir yapıdan, günümüzün çok boyutlu, kurumsallaşmış ve sermaye piyasalarına yön veren derinlikli ekosistemine geçişi sembolize etmektedir. İlk otuz yıllık süreçte neredeyse tamamen sadece ticari bankacılık ve emtia finansmanı kulvarına sıkışan sektör, günümüzde sukuk (kira sertifikaları) ihraçları, faizsiz yatırım fonları, bireysel emeklilik sistemleri (BES) ve katılım sigortacılığı (tekâfül) gibi çok geniş bir yelpazede finansal ürün çeşitliliğine ulaşmıştır. Sahip olduğu bu kurumsal olgunluk düzeyi ve bilhassa ülkedeki Müslüman nüfus yoğunluğunun getirdiği doğal pazar avantajı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’deki katılım finans kurumlarının sürdürülebilir büyüme, derinleşme ve küresel bir faizsiz finans merkezi olma noktasında son derece yüksek bir stratejik potansiyel taşıdığı net bir şekilde analiz edilmektedir (Kahraman, 2020, s.55).

1.2.2. Türkiye İslami Finans Sektörünün Mevcut Durumu

Türkiye, küresel faizsiz ekonomi mimarisinde sadece bir katılımcı olmanın ötesine geçerek, stratejik ve operasyonel ağırlığı yüksek küresel bir merkez olma hüviyetini pekiştirmektedir (DinarStandard. 2023, s.85). Dünya genelinde sayıları 2 milyarı aşan Müslüman nüfusun iktisadi hareketliliği incelendiğinde, İslami tüketim kalıpları doğrultusunda yapılan yıllık harcamaların trilyon dolarlık devasa bir hacme ulaştığı görülmektedir; nitekim bu kitlenin küresel pazardaki harcama büyüklüğü 2,29 trilyon dolar gibi makroekonomik bir büyüklüğü realize etmiştir (DinarStandard. 2023, s.8). Bu dinamik pazar içerisindeki kurumsal performansların ve ekosistem derinliğinin ölçüldüğü Küresel İslami Ekonomi Göstergesi (GIEI) sıralamalarında Türkiye, istikrarlı yükselişini sürdürerek dünya genelinde 7. basamakta konumlanmış ve küresel değer zincirindeki stratejik yerini tahkim etmiştir (DinarStandard. 2023, s.67). Türkiye, Global Islamic Economy Indicator’da Malezya, Suudi Arabistan, Endonezya, BAE, Bahreyn ve İran’ın ardından 7. sırada yer almaktadır.

Ülkedeki faizsiz finans yapısı derinlemesine analiz edildiğinde, sektörün homojen bir kalıptan ziyade çok boyutlu ve birbiriyle entegre çalışan katmanlı bir

ekosistem mimarisi sergilediği müşahede edilmektedir. Sektörün operasyonel motoru ve ana fon sağlayıcısı konumundaki katılım bankacılığı segmenti, dijitalleşme vizyonunun bir parçası olarak kurulan 2 adet şubesiz/dijital katılım bankası da dahil olmak üzere toplam 9 kurumla finansal sistemin taşıyıcı sütununu oluşturmaktadır (İLKE Vakfı, 2024, s.31). Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla ikisi dijital olmak üzere toplam 9 katılım bankası faaliyet göstermektedir: Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası, Emlak Katılım Bankası, Hayat Finans Katılım Bankası (Türkiye’nin ilk dijital katılım bankası), TOM Katılım Bankası (Dijital katılım bankası) ve Dünya Katılım Bankası (Eski adıyla Adabank, 2023 yılında katılım bankasına dönüştürülmüştür). Katılım bankalarının ulaştığı konsolide bilanço büyüklüğü 2,04 trilyon TL’lik bir aktif hacmini yakalarken, bu kaynaklardan reel sektöre ve tüketicilere aktarılan toplam fon miktarı ise 1,1 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir (İLKE Vakfı, 2024, s.12). Kurumların aktif kompozisyonundaki alt kırımlar incelendiğinde; likidite yönetiminin ilk halkası olan nakit değerlerin 42 milyar TL, faizsiz finansal kiralama (icara) alacaklarının 115 milyar TL, menkul kıymet portföyünün 380 milyar TL ve merkez bankası nezdinde bloke edilen zorunlu karşılıkların ise 220 milyar TL seviyesinde dengelendiği görülmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.12). Sektörün fiziksel hizmet sunum ve lojistik kapasitesi ise ülke geneline yayılan 1.455 adet kurumsal şube ve müşteri temas noktası olan 2.414 ATM ile desteklenmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.33). Kurumsal şube ağının beş yıllık periyotta %29,7 oranında net bir büyüme performansı kaydetmesi, faizsiz bankacılık hizmetlerinin coğrafi penetrasyonundaki kararlılığı gözler önüne sererken, bu genişlemeye paralel olarak istihdam edilen uzman personel havuzu da %33,5’lik bir artış grafiğiyle 20.806 profesyonele erişmiştir (İLKE Vakfı, 2024, s.34).

Ekosistemin bir diğer yükselen koridoru olan İslami sigortacılık (tekâfül) segmenti, sektörde faaliyet gösteren 7 katılım sigorta şirketi vasıtasıyla toplamda 24,4 milyar TL’lik bir prim üretimi hacmi üretmeyi başarmıştır (İLKE Vakfı, 2024, s.12. Bereket Sigorta, Katılım Emeklilik, HDI Katılım Sigorta, Neova Sigorta, Misyon, Türkiye Katılım Sigorta ve Türk Katılım Reasürans olmak üzere 7 katılım sigorta kuruluşu faaliyet göstermektedir.) Bu performans, ülke genelindeki tüm sigorta pazarının ürettiği 485,9 milyar TL’lik toplam konsolide prim hacmi içerisinde tekâfül

modelinin %5’lik bir pazar payına ulaştığını göstermektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.42). Küresel İslami sigorta piyasasının yukarı yönlü ivmesi ve büyüme projeksiyonları dikkate alındığında, Türkiye’deki tekâfül sektörü henüz yolun başında olup yüksek bir gelişim ve derinleşme potansiyeli barındırmaktadır; nitekim toplam sigorta havuzundan alınan payın yukarılara taşınması makro stratejik hedeflerin merkezinde yer almaktadır.

Faizsiz sermaye piyasaları cephesinde ise kurumsal derinleşme Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde geliştirilen endeks yapılarıyla kurumsallaştırılmıştır. Faizsiz yatırım ilkelerine uygun varlıkların listelendiği piyasada; BIST Katılım 30, Katılım 50, Katılım 100 ve Katılım Tüm endekslerinin yanı sıra sürdürülebilirlik kriterleri ile fıkhi normları harmanlayan BIST Sürdürülebilirlik Katılım Endeksi ve hisse senedi yatırımcılarına hitap eden BIST Katılım Temettü Endeksi olmak üzere toplam altı farklı finansal kategori hesaplanmaktadır. Bu yerli endeks mimarisinin yanı sıra, uluslararası kurumsal yatırımcıların Türkiye pazarını izlemesine olanak tanıyan Dow Jones Islamic Market Turkey Endeksi de uzun yıllardır Borsa İstanbul çatısı altındaki fıkhi uyumlu pay senetlerini küresel standartlarda tasnif etmektedir. Söz konusu endekslere dahil edilecek kurumsal şirketlerin belirlenmesinde, küresel İslami finans otoritelerinin de uyguladığı iki kademeli filtreleme metodolojisi tatbik edilmektedir; bu çerçevede ilk olarak kalitatif eleme ile alkollü içecek imalatı, şans oyunları, domuz eti endüstrisi ve faizli finansal işlemler gibi faizsizlik ilkeleriyle çelişen sektörler elenirken, ikinci aşamada ise kantitatif eleme ile şirketin toplam faizli borçlarının toplam varlıklarına oranının %33 kritik eşiğinin altında olması gibi rasyonel finansal filtreler işletilmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.46). Sermaye piyasalarındaki performans dinamikleri tetkik edildiğinde, katılım endekslerinin konvansiyonel pazar göstergelerine kıyasla pozitif yönde ayrılarak yatırımcısına güçlü bir getiri performansı sunduğu görülmektedir. Borçlanma araçlarına alternatif teşkil eden sukuk (kira sertifikası) cephesinde ise katılım bankaları eliyle gerçekleştirilen ihraç tutarı yıllık bazda 81,16 milyar TL olarak kayda geçmiş olup, bir önceki döneme kıyasla %3,27’lik sınırlı bir dönemsel daralma göstermiştir. Küresel sukuk ihraç pazarının yıllık 182,715 milyar doları, uluslararası sınır ötesi ihraçların ise 35,725 milyar doları bulduğu makro resim dikkate alındığında, Türkiye’nin faizsiz borçlanma araçları piyasasındaki ihraç hacmini ve para birimi çeşitliliğini artırma noktasında katetmesi

gereken önemli bir mesafe bulunmaktadır (İLKE Vakfı, 2024, s.52). Öte yandan, sürdürülebilir finans vizyonu doğrultusunda yeşil ve sosyal sukuk ihraçlarında da yenilikçi adımlar atılmış; Ekovar Çevre Grup, Türkiye Varlık Fonu İstanbul Finans Merkezi ve Türkiye Emlak Katılım Bankası gibi vizyoner kurumların öncülüğünde toplamda 1,426 milyar TL büyüklüğe ulaşan çevre dostu yeşil sukuk ihraçları başarıyla tamamlanmıştır (İLKE Vakfı, 2024, s.55).

Bireysel tasarrufların faizsiz finansal enstrümanlara kanalize edilmesinde ise Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), kurumsal zorunluluk içeren Otomatik Katılım Sistemi (OKS) ve bireylerin kendi iradeleriyle dahil oldukları Gönüllü BES olmak üzere iki ana aks üzerinden işletilmektedir. Yasal düzenlemeler uyarınca OKS kapsamında çalışanlarına emeklilik planı sunan şirketlerin, portföylerinde faizsiz fon alternatiflerini de bulundurmaları hukuken zorunlu kılınmıştır (İLKE Vakfı, 2024, s.56). Bu yasal kaldıracın da etkisiyle, faizsiz emeklilik fonlarının toplam BES havuzu içerisindeki payının %5 gibi sembolik bir orandan %25 seviyesine tırmanması, halkın inanç hassasiyetlerine uygun uzun vadeli birikim araçlarına yönelik kurumsal talebinin ne derece sistematik ve kitlesel bir artış gösterdiğinin en somut delilidir. Sistemdeki fon dağılım dinamikleri incelendiğinde ise alt kategoriler arasında net bir felsefi ayrışma izlenmektedir; nitekim Gönüllü BES havuzunda faizli enstrümanların ağırlığı %70'in üzerinde seyrederken, Devlet Katkısı Fonlarında bu oran %90'a yaklaşmaktadır. Buna tezat olarak, kurumsal bir zorunluluk olarak kurgulanan Otomatik Katılım Sisteminde (OKS) faizsiz katılım fonlarının payının %50 eşiğinin üzerinde kalması, faizsiz finans adına oldukça kritik ve ayırt edici bir başarı göstergesidir. OKS kapsamındaki fonların aylık bazda faiz tercihlerine göre dağılım eğrisi izlendiğinde, faizsiz seçeneklerin faizli fonlara karşı kurduğu üstünlüğü vade boyunca kesintisiz koruduğu görülmektedir. Güncel veriler ışığında, Otomatik Katılım Sistemi vasıtasıyla katılım esaslı emeklilik planlarına dahil olan aktif katılımcı sayısı 6 milyon barajını aşmış durumdayken; bireysel inisiyatifle faizsiz emeklilik fonlarını seçerek Gönüllü BES'e dahil olan tasarruf sahibi sayısı ise 2,8 milyon seviyesinde istikrar kazanmıştır (İLKE Vakfı, 2024, s.57).

Teknolojik inovasyon kulvarında ise faizsiz finans ilkelerini dijital algoritmalarla buluşturan 14 katılım fintek (finansal teknoloji) girişimi, ekosistemin dijital optimizasyon sürecinde katalizör rolü oynamakta ve geleneksel finansal

enstrümanların teknoloji odaklı alternatif yapılarını inşa etmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.11). Bahse konu fintek aktörleri; mobil cüzdan mimarilerinden dijital ödeme ağlarına, uçtan uca (peer-to-peer) kitlesel fonlama platformlarından robotik portföy danışmanlığına (robo-advisor) ve dağıtık defter (blokzincir) teknolojilerine kadar geniş bir yelpazede fıkhi uyumluluğu yüksek akıllı çözümler üretmektedir. Katılım fintek kulvarının bu hızlı büyüme trendi; esnek düzenleyici çerçevelerin (sandboxes) geliştirilmesi, şeriat uyum denetimlerinin dijital platform mimarilerine (kod düzeyinde) entegre edilmesi ve siber güvenlik ile veri mahremiyeti standartlarının faizsiz finans ilkeleriyle senkronize edilmesi gibi yeni nesil hukuki ve teknik yaklaşımları beraberinde getirmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.60).

Sektörün kurumsal sürdürülebilirliğini besleyen akademik altyapı katmanını incelendiğinde, İslam iktisadı ve finansı disiplininde lisans düzeyinde ihtisas eğitimi veren üç köklü yükseköğretim kurumu öne çıkmaktadır; bu alanda Sakarya Üniversitesi devlet üniversiteleri arasında lisans programı yürüten ilk ve tek kamu kurumu olma unvanını taşıırken, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ile Konya KTO Karatay Üniversitesi ise vakıf yükseköğretim kulvarında sektöre nitelikli insan kaynağı yetiştiren öncü eğitim üsleri olarak işlev görmektedir. Lisansüstü ve akademik ihtisaslaşma boyutunda ise ülke genelindeki 19 farklı üniversite çatısı altında; Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde bilimsel eğitim sunan 38'i yüksek lisans ve 8'i doktora seviyesinde olmak üzere toplam 46 lisansüstü program akademik literatüre katkı sağlamaktadır. Kurumsal araştırma kapasitesinin tahkimi amacıyla 11 üniversitede özerk İslam iktisadı ve finansı enstitüleri ile araştırma-uygulama merkezleri mesai harcamakta, bu kurumsal yapılara ek olarak İslam İktisadı Araştırma Merkezi (İKAM) sivil ve bağımsız bir düşünce kuruluşu (think-tank) olarak sektörel raporlar ve teorik projeler üretmeye devam etmektedir. Uluslararası akademik yayıncılık ve endeks kalitesi yönünden bakıldığında ise; Turkish Journal of Islamic Economics (TUJISE), Maruf İktisat, Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF), International Journal of Islamic Economics and Finance (IJISEF) ve Karatay Journal of Islamic Economics and Finance (KARJIEF) olmak üzere beş saygın ve hakemli akademik dergi, İslam iktisadı düşüncesinin evrensel literatürdeki güncel ve bilimsel gelişimine entelektüel yön vermektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.28).

1.2.3. Türkiye’de İslami Finans Sektörünün Yasal ve Düzenleyici Çerçevesi

Türkiye’de faizsiz bankacılık modelinin kurumsal ve yasal bir zemine kavuşma süreci, 16 Aralık 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’na dayanmaktadır. Bu tarihi idari tasarruf ile Türk finans literatürüne ve piyasasına "Özel Finans Kurumları" (ÖFK) şeklinde adlandırılan yeni bir aktör dahil edilmiş, böylece inanç hassasiyeti olan atıl fonların faizsiz prensipler dairesinde ekonomik sisteme kazandırılmasının önü açılmıştır (Hazıroğlu, 2020, s.5). Söz konusu kararın operasyonel altyapısını ve piyasa kurallarını netleştirmek adına, 25 Şubat 1984 tarihinde dönemin Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından kapsamlı bir uygulama tebliği yayımlanmıştır; bu tebliğle birlikte bahse konu kurumsal yapıların kuruluşu, piyasadaki faaliyet sınırları ve olası tasfiye süreçlerine ilişkin fıkhi ve hukuki usuller resmi olarak tayin edilmiştir (Yılmaz ve Bağış, 2020, s.3159).

Sektörün yasal statüsünün konvansiyonel sistemle tam entegrasyonu ve kurumsallaşması yolundaki en radikal dönüm noktalarından biri 1999 yılında yaşanmıştır. 4491 sayılı Kanun ile 4389 sayılı mülga Bankalar Kanunu’nda yapılan köklü reformlar neticesinde, Özel Finans Kurumları yasal statü açısından ilk kez ulusal bankacılık sisteminin asli ve hukuki bir bileşeni olarak tescil edilmiştir. Bu yasal hamle, kurumlara sadece resmi bir bankacılık kimliği kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda onları genel bankacılık mevzuatının emredici hükümlerine tabi kılarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) doğrudan denetim, gözetim ve otorite alanına dahil etmiştir (Canbaz, 2022, s.40).

Sektörün makroekonomik vizyonunu değiştiren ve modern finansal mimariye adaptasyonunu tamamlayan adım ise 1 Kasım 2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle atılmıştır. Bu kanun, faizsiz finans kulvarında hem terminolojik hem de yapısal bir devrimi beraberinde getirerek "Özel Finans Kurumu" ibaresini tamamen yürürlükten kaldırmış ve yerine uluslararası literatürle de uyumlu "Katılım Bankası" kavramını ikame etmiştir. Böylelikle katılım bankaları; mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının yanı sıra Türk bankacılık sisteminin üç temel sacayağından biri olarak yasal mevzuattaki yerini almıştır. Kanun kapsamında, katılım bankalarının kar ve zarara katılma hesapları yoluyla fon toplama modelleri, bu

fonları ticaretin finansmanında (murabaha, müşareke, mudaraba vb.) kullandırma mekanizmaları, kurumsal yönetim ilkeleri, risk yönetimi çerçeveleri ve iç denetim sistemleri çağdaş bankacılık normlarına uygun olarak yeniden yapılandırılmıştır (İslamoğlu ve Can, 2023, s.467).

Faizsiz sermaye piyasası enstrümanlarının ve derinliğinin yasal mevzuata işlenmesi ise özellikle 2010 sonrasındaki finansal çeşitlendirme politikalarıyla ivme kazanmıştır. Türkiye'nin faizsiz borçlanma aracı olan sukuk ihraçlarına yönelik ilk hukuki düzenleme, 2010 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından çıkarılan "Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Tebliği" ile hayata geçirilmiştir. Bu ilk mevzuat adımının ardından, 2012 yılında yürürlüğe giren 6362 sayılı yeni Sermaye Piyasası Kanunu ile kira sertifikaları (sukuk) kavramı güçlü bir birincil kanuni dayanağa kavuşturulmuştur. Kanunun çizdiği sınırları genişletmek amacıyla SPK tarafından 2013 yılında yayımlanan "Kira Sertifikaları Tebliği" ise piyasaya büyük bir esneklik getirmiştir; bu tebliğle sahipliğe, yönetim sözleşmesine, alım-satıma, ortaklığa ve eser sözleşmesine dayalı olmak üzere 5 temel sukuk türünün ihracına hukuki imkan tanınarak İslami sermaye piyasası araçlarının ürün yelpazesi uluslararası standartlara ulaştırılmıştır (Yılmaz, 2020, s.47).

Ekosistemin bir diğer koruyucu katmanı olan İslami sigortacılık (tekâfül) faaliyetlerinin kurumsal bir mevzuata bağlanması ise 2017 yılında gerçekleşmiştir. 20 Eylül 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" ile Türkiye'de tekâfül sigortacılığının yasal çeperi ilk kez net bir biçimde çizilmiştir. Bahse konu yönetmelik, yardımlaşma ve kooperatifçilik esaslarına dayanan katılım sigortacılığının fıkhi temellerini, risk paylaşım havuzlarının yönetim modellerini (vekalet, mudaraba veya hibrit modeller) ve en önemlisi kurumsal bünyede bulunması gereken fıkhi danışma komitelerinin çalışma prensiplerini hüküm altına almıştır (Yılmaz, 2020, s.48).

Faizsiz finans modelinin kurumsal itibarını ve fıkhi güvenilirliğini en üst düzeye çıkaran nihai yasal hamle ise BDDK tarafından Eylül 2019'da yayımlanan "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ" olmuştur. Katılım bankalarının tüm bankacılık faaliyet ve işlemlerinin, uluslararası faizsiz finans standartları ve İslam iktisadı ilkeleriyle tam bir uyum içinde yürütülmesini amaçlayan

bu tebliğ, her katılım bankasının kendi bünyesinde bağımsız bir "Danışma Komitesi" kurmasını yasal bir zorunluluk haline getirmiştir. Düzenleme ile söz konusu komitelerin üye nitelikleri, kurumsal bağımsızlıkları, görev, yetki ve sorumlulukları ile bankacılık kararları üzerindeki fıkhi bağlayıcılık esasları net bir biçimde belirlenerek sektörün operasyonel güvencesi tahkim edilmiştir (Kartal, 2019, s.93).

1.3. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulamaları

Türkiye’de katılım bankacılığı; mevduat bankacılığının faizli yapısından farklı olarak "kâr ve zarara katılma" prensibiyle çalışan, toplanan fonları reel ticaret ve üretim süreçlerine yönlendiren finansal bir modeldir. 1983 yılında Özel Finans Kurumları olarak mevzuata giren ve 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile resmi olarak banka statüsü kazanan katılım bankaları; murabaha (kâr paylı satış), icare (kiralama) ve mudarabe/müşareke (ortaklık) gibi faizsiz finansman yöntemleriyle hem bireysel hem de kurumsal müşterilerin finansal ihtiyaçlarını şer’i ilkelere uygun olarak karşılamaktadır. Günümüzde kamu ve özel katılım bankalarının yaygınlaşmasıyla sektör, Türk bankacılık sistemindeki payını ve finansal ürün çeşitliliğini her geçen gün artırmaktadır.

1.3.1. Mevcut Katılım Bankaları ve Organizasyon Yapıları

Türkiye’de faizsiz bankacılık ekosisteminin doğuşu, 1980’li yıllarda makroekonomik mimaride radikal bir dönüşümü simgeleyen serbestleşme ve dışa açılma politikalarının doğrudan bir tezahürü olarak şekillenmiştir. Bu dönemde, hem finansal sistemin araç çeşitliliğini artırma stratejisi hem de inanç hassasiyetleri nedeniyle konvansiyonel bankacılık ağına dahil olmayan atıl yerel ve uluslararası sermayenin ekonomiye kazandırılması felsefesi, faizsiz finansman modelinin kurumsal temellerini oluşturmuştur. Başlangıç evresinde küresel terminolojiden farklı olarak "Özel Finans Kurumları" (ÖFK) yasal kimliğiyle sektörel yürüyüşüne başlayan bu yapılar, 16 Aralık 1983 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan ve 25 Şubat 1984 itibarıyla operasyonel olarak yürürlüğe giren 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilk resmi ve meşru yasal koridoruna kavuşmuştur (Bağış ve Yılmaz, 2020, s.3160).

Günümüz finansal ekosistemi ve dijital dönüşüm dinamikleri çerçevesinde incelendiğinde, Türkiye’de faizsiz bankacılık standartlarında faaliyet gösteren katılım

bankalarının toplam sayısı dokuza ulaşmış durumdadır. Sektörün kurumsal gövdesini Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım oluştururken; yeni nesil finansal teknolojilerin ve şubesiz bankacılık modellerinin bir yansıması olarak ekosisteme dahil olan TOM Katılım, Dünya Katılım ve Hayat Finans da bütünüyle dijital platformlar üzerinden faizsiz bankacılık prensiplerine uygun olarak operasyonlarını sürdüren modern finansal kurumlar arasında yer almaktadır (İLKE Vakfı, 2024, s.31).

Tarihsel gelişim çizgisi içerisinde Türkiye’de faizsiz bankacılık modelinin fiili öncüleri, 1985 yılında kapılarını açan Albaraka Türk ve Faisal Finans Kurumu olmuştur. Sektörün ilk on yıllık gelişim periyodunda Kuveyt Türk, Anadolu Finans ve Asya Finans gibi aktörlerin de piyasaya entegre olması, faizsiz finansal hizmetlerin rekabetçi bir tabana yayılmasını sağlamıştır. 2005 yılına gelindiğinde ise 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile gerçekleştirilen devrim niteliğindeki reformlar neticesinde, "özel finans kurumu" nitelemesi tamamen terk edilerek bu yapılar "Katılım Bankası" statüsüne kavuşturulmuştur. Bu yasal dönüşüm, faizsiz finans kuruluşlarının konvansiyonel mevduat ile kalkınma ve yatırım bankalarıyla eşit haklara sahip, tam teşekküllü birer bankacılık aktörü olarak tescil edilmesini sağlarken; kurumların doğrudan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun (BDDK) proaktif denetim ve düzenleme şemsiyesi altına alınmasının da önünü açmıştır (Sırım, 2013, s.192). Bu kurumsal dönüşüm sürecinde, Anadolu Finans ve Family Finans kurumlarının tek bir çatı altında birleştirilmesiyle 2005 yılında Türkiye Finans Katılım Bankası kurulmuş, ilerleyen dönemde ise bu kurumun hâkim sermaye yapısı Suudi Arabistan merkezli The National Commercial Bank (NCB) grubuna geçmiştir. Faizsiz finans ekosisteminin kitlesel derinlik kazanması ve devlet güvencesiyle geniş kitlelere ulaşması ise kamu sermayeli katılım bankalarının sektöre dahil olmasıyla yeni bir faza taşınmıştır. Bu doğrultuda 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası’nın kurulmasını, 2016 yılında Vakıf Katılım ve 2019 yılında mülga tarihi misyonuyla yeniden hayat bulan Emlak Katılım’ın faaliyetlerine başlaması takip etmiştir. Kamu sermayeli bu üç güçlü aktörün sektöre girişi, faizsiz bankacılığın pazar payının ve kurumsal güvenilirliğinin makro düzeyde ivmelenmesinde kaldıraç rolü üstlenmiştir (Serçek ve Yıldız, 2022, s.43).

Katılım bankalarının organizasyonel mimarileri operasyonel verimlilik, risk yönetimi ve işlevsellik bakımından konvansiyonel bankacılık yapılarıyla büyük oranda paralellik gösterse de fıkhi meşruiyetin ve inanç ilkelerine tam uyumun sağlanması noktasında çok keskin yapısal farklılıklara sahiptir. Bu kurumsal yapıların organizasyon şemasındaki en ayırt edici ve stratejik organ, operasyonların ve finansal ürün tasarımlarının faizsizlik ilkelerine uygunluğunu denetlemek, gözetmek ve onaylamakla mükellef olan bağımsız Danışma Kurulları ya da diğer adıyla Danışma Komiteleri'dir. Söz konusu kurullar, bankanın piyasaya sürdüğü her türlü finansal sözleşmenin, yatırım enstrümanının ve dijital hizmetin fıkhi normlara uyumunu uçtan uca değerlendirerek onay mekanizması olarak işlev görür (Albaraka Türk, 2024, s.175). Kurumsal yönetim hiyerarşisinde genel yönetim yapısı; hissedarların temsil edildiği Genel Kurul, stratejik kararların alındığı ve makro politikaların tayin edildiği Yönetim Kurulu, günlük operasyonel süreçleri yöneten Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcılarından müteşekkil Üst Yönetim ile ihtisaslaşmış komitelerden oluşmaktadır. Kurumsal bünyede Kredi, Kurumsal Yönetim, Denetim ve Risk Yönetimi komiteleri gibi evrensel karar mekanizmaları aktif olarak çalıştırılmaktadır. Yasal mevzuat gereği "İç Sistemler" başlığı altında konumlandırılan Risk Yönetimi, İç Kontrol Merkezi ve Teftiş Kurulu Başkanlığı, bankanın mali ve operasyonel güvenliğini en üst düzeyde denetlemektedir. Bu ihtisas birimlerinin yanı sıra organizasyon şemasında; Bireysel, Ticari ve Kurumsal Bankacılık departmanları, Operasyon grupları, Bilgi Teknolojileri, Hazine yönetimi, İnsan Kaynakları, Mali İşler ve Hukuk başmüşavirlikleri gibi geleneksel ve modern bankacılığın gerektirdiği tüm fonksiyonel iş birimleri entegre bir biçimde faaliyet icra etmektedir (Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Vakıf Katılım, Ziraat Katılım, Emlak Katılım, TOM Katılım, Hayat Finans ve Dünya Katılım Bankaları 2024 Faaliyet Raporları).

Tablo 1.4: Bankaların Unvanı ve Sermaye Yapısı Türü

Sıra No	Banka Unvanı	Sermaye Yapısı / Türü	Resmi Web Adresi
1	ADİL KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel Sermayeli (Dijital)	https://www.adilkatilim.com

Sıra No	Banka Unvanı	Sermaye Yapısı / Türü	Resmi Web Adresi
2	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel / Yabancı Ortaklı	https://www.albaraka.com.tr
3	DÜNYA KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel Sermayeli	https://www.dunyakatilim.com.tr
4	HAYAT FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel Sermayeli (Dijital)	https://www.hayatfinans.com.tr
5	KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel / Yabancı Ortaklı	https://www.kuveytturk.com.tr
6	T.O.M. KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel Sermayeli (Dijital)	https://www.tombank.com.tr
7	TÜRKİYE EMLAK KATILIM BANKASI A.Ş.	Kamu Sermayeli	https://www.emlakkatilim.com.tr
8	TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş.	Özel / Yabancı Ortaklı	https://www.turkiyefinans.com.tr
9	VAKIF KATILIM BANKASI A.Ş.	Kamu Sermayeli	https://www.vakifkatilim.com.tr
10	ZİRAAT KATILIM BANKASI A.Ş.	Kamu Sermayeli	https://www.ziraatkatilim.com.tr

Kaynak: Veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) güncel finansal kuruluş listelerinden alınmıştır. Tasfiye sürecindeki kurumlar tablo dışı tutularak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.3.2. Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankacılığının operasyonel felsefesi, konvansiyonel bankacılık modellerinden keskin hatlarla ayrılarak bütünüyle faizsizlik ilkelerine ve İslam iktisadi normlarına dayalı alternatif fon havuzlama ve finansman aktarım modelleri üzerine inşa edilmiştir. Sektörün temel fonksiyonel döngüsü, paranın kendisini bir ticari emtia olarak konumlandıran faizli borç ilişkileri yerine, reel iktisadi faaliyetleri, üretimi ve varlığa dayalı ticareti merkeze alan kendine özgü yöntemlerle icra

edilmektedir (Alkış, 2018, s.120). Bu ekosistemde fon toplama süreci, temel olarak "Özel Cari Hesaplar" ile "Katılma Hesapları" kanalıyla organize edilmektedir. Tasarruf sahiplerinin günlük nakit yönetimi ve likidite ihtiyaçlarını karşılamak üzere açtıkları cari hesaplar, fıkhi açıdan birer "karz-ı hasen" (faizsiz ödünç) veya "veedia" (emanet) niteliğinde olup, hesap sahibine herhangi bir getiri taahhüdü ya da beklentisi sunmaksızın anapara korumalı olarak işletilir. Buna karşılık, fon arz edenlerin birikimlerini reel sektör yatırımlarında değerlendirmeyi hedefledikleri katılma hesapları ise bütünüyle kâr ve zarara ortaklık (mudaraba ve müşareke) sözleşmeleri esasına dayanmakta ve vade sonunda elde edilen ticari gelir veya zararın, önceden belirlenen paylaşım oranları nispetinde taraflara yansıtılmasını öngörmektedir (Alkış, 2018, s.124).

Sisteme dahil olan likiditenin idaresi, farklı vade yapılarına ve risk-getiri profillerine göre ayrıştırılmış özel yatırım havuzlarında rasyonel bir biçimde konsolide edilmektedir. Katılım finans kuruluşları, tasarruf sahiplerinin vade eğilimlerine ve fıkhi hassasiyetlerine uygun alternatif yatırım havuzları kurgulayarak fon yönetiminde esneklik sağlamaktadır. Geliştirilen bu kolektif havuz mekanizması, toplanan kaynakların farklı sektörlerdeki reel ticaret senaryolarına dağıtılmasını (diversifikasyon) mümkün kılarak hem finansal kuruluşun operasyonel risk dengesini optimize etmekte hem de fon arz edenlerin varlıklarını pazar dalgalanmalarına karşı koruma altına almaktadır. Havuzlarda biriken kaynakların iktisadi faaliyete dönüştürülmesi aşamasında ise bütünüyle İslami finans ilkeleriyle uyumlaştırılmış ticari finansman enstrümanları kullanılmaktadır. Bu kapsamda, bir malın maliyetine kâr eklenerek vadeli satılması esasına dayanan murabaha, bir varlığın kullanım hakkının kiralanmasını içeren icara, imalat ve sanayi projelerinin finansmanını yöneten istisna, tarımsal veya endüstriyel üretimde peşin ödemeli vadeli teslimatı düzenleyen selem ve doğrudan ortaklık modellerini içeren müşareke gibi zengin bir ürün sepeti proaktif olarak işletilmektedir (Alkış, 2018, s.127).

Bankacılık otoritelerinin en güncel verileri ışığında makroekonomik pazar payları incelendiğinde, katılım bankalarının toplam bankacılık sistemi içerisindeki aktif büyüklük ve fon payı istikrarlı gelişimini sürdürmektedir. Mevduat bankalarının pazarın ezici çoğunluğunu elinde tuttuğu, kalkınma ve yatırım bankalarının ise kurumsal finansman kulvarında belirli bir orana sahip olduğu mevcut finansal

mimaride; katılım bankacılığı sektörü konvansiyonel sistem karşısında dengeli bir grafik çizmektedir. Sektörel pazar payı oranlarının yıllar içerisindeki dönemsel seyrinin doğrusal bir hat izlemek yerine; makroekonomik konjonktüre, kamu katılım bankalarının sermaye enjeksiyon süreçlerine ve küresel piyasalardaki faiz/kâr payı makaslarına bağlı olarak dinamik dalgalanmalar sergilediği görülmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.32).

Fonların iktisadi alanlara kanalize edilmesi süreçlerinde şeffaflık, hesap verilebilirlik ve fıkhi risk yönetimi ilkeleri en üst düzeyde gözetilmektedir. Katılım finans kuruluşları, ortaklık modeline dayalı finansman süreçlerinin doğası gereği, konvansiyonel kredi analitiğinden farklı olarak İslami prensiplere tam uyumlu proaktif risk ölçüm modelleri uygulamaktadır. Kâr-zarar ortaklığı yaklaşımıyla finanse edilen projelerin taşıdığı ticari risklerin erken aşamada tespit edilmesi ve adil bir risk dağılım matrisinin oluşturulması mali istikrarın sürdürülebilirliği açısından kritiktir (Canbaz, 2022, s.28). Bu doğrultuda, müşterilere arz edilen tüm finansal ürünlerin, fon kullandırma limitlerinin ve yapılandırılan sözleşmelerin İslam iktisadı normlarına uygunluğu, banka bünyesinde çalışan bağımsız kurumsal danışma komiteleri ile şeriat denetim birimleri tarafından uçtan uca denetlenmektedir. Havuzlarda biriken fonların hangi yasal ve ahlaki sektörlerde yatırıma dönüştürüldüğü, elde edilen brüt gelirlerin katılma hesaplarına hangi matematiksel formüllerle dağıtıldığı gibi hassas konular, kamuyu aydınlatma platformları ve kurumsal raporlar aracılığıyla şeffaf bir biçimde kitlelerle paylaşılmaktadır (Hazıroğlu, 2020, s.7).

Yapay zekâ ve açık bankacılık teknolojilerinde yaşanan küresel ivmelenme, katılım bankalarının operasyonel süreçlerinde ve müşteri ilişkileri yönetiminde yapısal bir dönüşümü tetiklemektedir. Dijital finans platformları ve şubesiz bankacılık altyapıları sayesinde faizsiz finans ürünleri çok daha geniş bir tabana yayılmakta, fon toplama ve finansman kullandırma süreçlerindeki bürokratik bariyerler minimuma indirilmekte ve operasyonel işlem maliyetleri radikal bir biçimde düşürülmektedir. Özellikle yeni nesil mobil bankacılık ekosistemleri ve dijital katılım bankacılığı modelleri; akıllı sözleşmeler (smart contracts) yardımıyla murabaha ve sukuk gibi görece karmaşık fıkhi enstrümanları saniyeler içerisinde tamamlanabilir hale getirerek, İslami finans çözümlerine erişilebilirliği hem yerel hem de küresel ölçekte kitleleştirilmektedir (Güney, 2023, s.934).

1.3.3. Katılım Bankalarının Döviz Uygulamaları

İslam iktisadı literatüründe kambiyo ve döviz piyasası operasyonları, bütünüyle "bai' al-Sarf" (para değişim akdi) olarak kavramsallaştırılan fıkhi kurallar manzumesi tahtında sevk ve idare edilmektedir. Sektörün bu alandaki fıkhi meşruiyet zemini, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzun kendi cinsleriyle mübadelesinde eşitlik ve peşinlik şartını emreden, aksi yöndeki fazlalık içeren her türlü tasarrufu doğrudan faiz (riba) kapsamında değerlendiren meşhur hadis-i şerifine dayanmaktadır. Bu nebevi ölçü; farklı ya da aynı cinsten para birimlerinin birbiriyle takasında, paraların fiziki veya hükmi teslimatının eş zamanlı olarak elden ele (peşin) yapılması ve eğer aynı para cinsi söz konusu ise herhangi bir değer farkının oluşmaması şeklindeki iki temel kurucu unsuru zorunlu kılmıştır (Oziev vd., 2016, s.45). Dolayısıyla katılım finans kuruluşları, döviz ve arbitraj piyasalarında konumlanırken spekülative fiyat hareketlerinden (kumar benzeri kazançlardan) uzak durmak, finansal muameleyi mutlaka reel bir iktisadi varlığa istinat ettirmek ve sözleşmelerde belirsizlik ile aşırı risk (garar) unsurlarına yer vermemekle mükellef kılınmıştır. Katılım bankalarının konvansiyonel finans kurumlarından farklı olarak maruz kaldığı bu fıkhi kısıtlamalar, kurumların operasyonel hazine süreçlerini doğrudan etkileyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Yıldırım, 2020, s.518). Buna karşın, Türkiye'deki katılım bankaları ile mevduat bankalarının döviz bazlı kârlılık ve zarar rasyolarını ampirik olarak mukayese eden araştırmalar; iki ekosistem arasındaki performans varyasyonlarının kurumsal kimlikten ziyade, bankaların kendi iç dinamiklerinde geliştirdikleri bireysel hazine stratejilerinden ve likidite yönetim kabiliyetlerinden neşet ettiğini ortaya koymaktadır. Zira her iki bankacılık modeli de açık pozisyon risklerini ve döviz kuru dalgalanmalarının yıkıcı etkilerini asgariye indirebilmek adına yapısal olarak benzer makro riskten korunma (hedging) enstrümanlarına yönelmektedir (Ahmed, 2025, s.1).

Fıkhi normlar çerçevesinde icrası en sorunsuz ve mutlak kabul gören döviz enstrümanı olan spot döviz piyasası muameleleri, katılım bankalarının müşterilerine sunduğu öncelikli hazine hizmetlerinin başında gelmektedir. Alım ve satım bedellerinin işlem anında karşılıklı olarak ve eş zamanlı biçimde takas edilmesi esasına dayanan bu spot operasyonlar, fıkhi teslim (kabz) şartını bütünüyle karşıladığı için katılım finansın operasyonel omurgasını oluşturmaktadır (Ağkan, 2018, s.235). Ancak

iş türev piyasalara, para swaplarına ve vadeli döviz (forward) kontratlarına geldiğinde, Türk katılım bankacılığı sektörü bu enstrümanları İslam hukukunun katı sınırları ve kurumsal danışma komitelerinin getirdiği belirli kısıtlamalar dairesinde uygulamak mecburiyetindedir (Seçmen ve Tatlı, 2024, s.56). Gelecekteki bir vadede döviz alım satımını sabitleyen konvansiyonel forward işlemlerini, faiz ve vadeli para takası yasağı nedeniyle doğrudan bilançolarına yansıtamayan katılım finans kuruluşları, İslami finansal mühendislik yöntemleriyle fıkha uygun alternatif hedging modelleri üretme yoluna gitmiştir. Örneğin, Türkiye pazarının köklü aktörlerinden Kuveyt Türk ve Albaraka Türk'ün risk yönetimi pratikleri üzerinde yapılan sektörel incelemeler; bu kurumların döviz riskini bertaraf etmek amacıyla konvansiyonel spekülatif türev araçlar yerine, bütünüyle reel bir emtia ticaretine ya da mal alım satımına dayalı finansal türev ürünleri ikame etmeyi tercih ettiklerini göstermektedir (Shamshiyev ve Azrak, 2024, s.172). Bu yaklaşım konvansiyonel finans analistleri gözünde ilk etapta yeterince agresif bir koruma sağlanamadığı izlenimi uyandırır da katılım bankalarının kendi kurumsal kimliklerine özgü, daha muhafazakâr ve kapsamlı bir alternatif risk yönetim mekanizması inşa etme ihtiyacını sürekli olarak canlı tutmaktadır.

Bu alternatif arayışlarının bir tezahürü olarak, konvansiyonel faizli swap işlemlerinin fıkhi bir alternatifi şeklinde kurgulanan teverruk tabanlı swap muameleleri, katılım bankalarının hazine yönetiminde sıklıkla rağbet ettiği yenilikçi yöntemlerden biridir. Uluslararası emtia piyasalarında (örneğin Londra Metal Borsası) gerçek bir emtianın peşin alınıp vadeli satılması ve akabinde farklı para birimleri üzerinden nakit akışlarının organize edilmesi prensibine dayanan teverruk bazlı swaplar, katılım bankalarının bilançolarındaki çapraz kur ve likidite risklerini fıkhi güvence altında yönetmelerine olanak tanıyan işlevsel bir enstrümandır (Parlakkaya vd., 2022, s.608). Döviz volatilitisini dizginlemek adına katılım finans kulvarında yaygın olarak başvurulmuş bir diğer pratik yöntem ise "vaat (wa'd) mekanizması"dır. Bu kurguda, taraflardan yalnızca biri gelecekteki belirli bir vadede, önceden üzerinde mutabık kalınan muayyen bir kur seviyesinden döviz alımı veya satımı yapacağını tek taraflı olarak taahhüt etmektedir. Sözleşmenin çift taraflı bir bağlayıcılık yerine tek taraflı bir cayılmaz vaat içermesi, işlemin akit anında bir vadeli para takasına (yani faiz doğurabilecek bir yapıya) dönüşmesini engellediği için İslami prensiplere tam

uyumlu kabul edilmekte ve katılım bankalarının döviz koruma kalkanı olarak sıklıkla operasyonlara dahil edilmektedir (Shamshiyev ve Azrak, 2024, s.178).

Makro yasal çerçeve açısından bakıldığında, Türkiye’de faizsiz finans kurumlarının da tabi olduğu 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun ana gövdesi, tarihsel olarak konvansiyonel mevduat bankacılığı modelinin dinamikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak dizayn edilmiştir. Mevcut kanuni mimarinin bu tek tipleştirici yapısı, katılım bankalarının bütünüyle İslam iktisadı prensiplerine sadık kalarak esnek hareket etmesinde ve yeni ürün geliştirmesinde zaman zaman sistemsel ve bürokratik bariyerler üretmektedir (Acat ve Hank, 2023, s.103). Türkiye’deki katılım bankalarında risk yönetimi stratejilerini analiz eden akademik çalışmalar da fıkhi onay mekanizmalarından geçmiş finansal araç çeşitliliğinin konvansiyonel piyasaya kıyasla görece sınırlı kalmasının, hazine yöneticilerinin döviz riskinden korunma süreçlerinde operasyonel zorluklar ve maliyet artışları yaşamasına sebebiyet verdiğini doğrulamaktadır. Bu durum, katılım bankalarının küresel para piyasalarındaki manevra alanını daraltan yapısal bir handikap olarak varlığını hissettirmektedir (Parlakkaya vd., 2022, s.630). Ancak, Türkiye’de katılım finans ekosisteminin geleceğine ve vizyonuna odaklanan güncel projeksiyonlar, sektörün makroekonomik büyüme potansiyelinin son derece yüksek olduğunu ve geleneksel mevduat bankalarının da pazar payından yararlanmak adına hızla katılım bankacılığı pencereleri açarak veya müstakil katılım bankaları kurarak bu kulvara entegre olduklarını vurgulamaktadır (Kahraman, 2020, s.55).

Sektörün bu kitlesel genişlemesine ve 2026 yılı perspektifinden bakıldığında dijital katılım bankalarının da oyuna dahil olmasıyla birlikte, Türk katılım bankalarının döviz ve likidite yönetimi uygulamalarının çok daha zengin bir enstrüman çeşitliliğine kavuşacağı öngörülmektedir. Sektörün geçmiş yıllardaki büyüme trendi incelendiğinde, örneğin 2023 yılında toplam bankacılık aktifleri içerisindeki payını %8 seviyelerine tırmandırmayı başaran katılım bankacılığı, bu kurumsal ve finansal genişlemesini sürdürerek döviz piyasalarında hem yerel mevzuata hem de uluslararası faizsiz finans standartlarına (AAOIFI vb.) tam uyumlu, teknoloji tabanlı yeni finansal korunma araçlarının geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır (Akbaş, 2023, s.12).

1.3.4. Dijital Katılım Bankacılığı Uygulamaları

Finansal hizmetler endüstrisinde dördüncü sanayi devrimiyle birlikte yaşanan radikal teknolojik kırılmalar, Türkiye'deki katılım finans mimarisini de yapısal bir dönüşüm sürecine zorlamaktadır (Yıldırım ve Yıldırım, 2022, s.73). Endüstri 4.0 paradigmasının getirdiği ileri analitik ve otomasyon imkânları, katılım bankalarının hizmet kalitesini optimize ederken, fıkhi meşruiyet sınırları içerisinde işleyen akıllı finansal ekosistemlerin inşasına da kılavuzluk etmektedir (Tekin, 2020, s.1625). Bu doğrultuda Türk katılım bankacılığı aktörleri; yapay zekâ algoritmalarından bulut bilişim mimarilerine, dağıtık defter teknolojilerinden (blockchain) büyük veri analitiğine kadar uzanan geniş bir derin teknoloji sepetini operasyonel süreçlerine entegre etmiş durumdadır. Albaraka Türk ve Kuveyt Türk gibi sektörün kurumsal hafızasını temsil eden öncü kuruluşlar, makine öğrenmesi tabanlı akıllı müşteri hizmetleri altyapıları ve robotik süreç otomasyonu (RPA) alanlarında sektörel standartları belirlemektedir. Bu kapsamda devreye alınan doğal dil işleme yeteneğine sahip gelişmiş diyalogsal yapay zekalar (chatbotlar) ve kişiselleştirilmiş mobil finansal asistanlar, müşteri deneyimini proaktif bir boyuta taşıırken kurumların operasyonel iş yüklerini ve hata paylarını minimize etmektedir (Tekin, 2020, s.1638).

İnternet ve mobil şube çözümleri, katılım bankalarının şubesizleşme ve uzaktan hizmet sunum stratejilerinin merkez üssü konumundadır. Küresel pandeminin fiziki temas üzerindeki kısıtlayıcı etkilerinin de katalizör rolü oynamasıyla birlikte, özellikle 2020-2023 aralığını kapsayan dönemde katılım finans ağında dijital kanalları aktif olarak kullanan bireysel müşteri portföyü iki katına yaklaşmış, ticari ve kurumsal segmente ait dijital kullanıcı hacminde ise iki kattan fazla bir büyüme ivmesi kaydedilmiştir (Güney, 2023, s.932). Bu dijital kitleselleşme; matbu ve fiziksel süreçlere dayanan geleneksel ödeme sistemlerini de evrimleştirerek QR kod tabanlı yeni nesil çek muameleleri, temassız dijital cüzdan ekosistemleri ve bulut tabanlı sanal POS (Point of Sale) yazılımları gibi inovatif alternatifleri katılım bankalarının hizmet repertuarına dahil etmiştir. Sektör, teknolojik çevikliğini koruyabilmek adına finansal teknoloji (Fintech) girişimleriyle organik ve stratejik ortaklıklar kurmakta, bu sayede hem kurumsal altyapısını esnekletirmekte hem de konvansiyonel sistemin dışındaki genç ve teknoloji odaklı müşteri segmentlerine erişim sağlamaktadır (Tekin, 2020, s.1638).

Sektörün teknolojik olgunluk seviyesinde ulaştığı en kritik kilometre taşlarından biri, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından 2021 yılında yürürlüğe konulan "Dijital Bankaların Faaliyet Esasları ve Servis Modeli Bankacılığı Hakkında Yönetmelik" sonrasında tamamen fiziksel şubesiz kurgulanan müstakil dijital katılım bankalarının kuruluşu olmuştur. 29 Aralık 2021 tarihli yönetmelik ile dijital bankaların faaliyet esasları belirlenmiştir. Bu yasal açılımın somut meyveleri olan TOM Katılım Bankası ve Hayat Finans Katılım Bankası gibi yapılar, konvansiyonel tuğla-harç şube maliyetlerinden tamamen arındırılmış, bütünüyle bulut tabanlı dijital mimariler üzerinde yükselen yeni nesil faizsiz finans modelinin bayraktarlığını yapmaktadır. Söz konusu dijital yerli katılım bankaları, mekânsal bariyerleri ortadan kaldırarak geniş kitlelere kesintisiz, uçtan uca dijital ve zaman bağımsız faizsiz bankacılık çözümleri sunmaktadır (Kostak ve Koç, 2024), Dijital Katılım Bankalarının Katılım Bankacılığı Sektöründeki Yeri. Hayat Finans 23 Mart 2023'te, T.O.M. Katılım Bankası 31 Mart 2023'te faaliyet izni almıştır.

Finansal güvenliğin siber tehditlere karşı tahkim edilmesi noktasında ise biyometrik kimlik doğrulama algoritmaları, yeni nesil siber savunma kalkanları ve açık bankacılık standartlarını destekleyen gelişmiş API (Uygulama Programlama Arayüzü) pazar yerleri katılım finans kuruluşlarının kurumsal mukavemetini en üst düzeye çıkarmaktadır. Arka planda ise veri analitiği çözümleri ile zenginleştirilmiş algoritmik portföy yönetimi (robo-danışmanlık) araçları, müşteri eğilimlerini hassas bir biçimde segmentlere ayırarak İslam iktisadı ilkelerine uygun kişiselleştirilmiş yatırım ve birikim önerilerinin otomatik olarak üretilmesinde kullanılmaktadır (Tekin, 2020, s.1625). Yapılan ampirik performans analizleri, katılım bankacılığındaki bu yoğun dijitalleşme performansının doğrudan finansal rasyolara yansıdığını doğrulamaktadır. Mobil bankacılık penetrasyonundaki ve işlem hacimlerindeki doğrusal artışların, katılım bankalarının aktif kârlılığı (ROA) ve öz kaynak kârlılığı (ROE) göstergeleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve kalıcı etkiler meydana getirdiği saptanmıştır (Ahmetoğulları, 2023). Fiziksel süreçlerin dijital kanallara delege edilmesi, bankaların birim işlem başına düşen operasyonel maliyet tabanını radikal bir biçimde aşağı çekerken, müşteri memnuniyet endekslerini yukarı taşımakta ve faizsiz finans markalarının piyasa değerini ve repütasyonunu küresel ölçekte tahkim etmektedir (Tekin, 2020, s.1625).

Ayrıca dijital kapsayıcılık vizyonu doğrultusunda, dezavantajlı grupların finansal sisteme entegrasyonunu sağlamak amacıyla işitme engelli bireylere yönelik geliştirilen görüntülü ve işaret dili destekli özel uzaktan bankacılık uygulamaları, katılım bankalarının toplumsal fayda eksenli hizmet felsefesini somutlaştırmaktadır (Tekin, 2020). Katılım bankalarının tamamı işitme engelli bankacılığı hizmeti sunmaktadır. Geleceğin şubesiz katılım bankacılığı vizyonunda ise artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) teknolojilerinin üç boyutlu uzaktan şeriat uyumlu sözleşme imzalama süreçlerinde ve interaktif müşteri danışmanlığında proaktif olarak konumlandırılması planlanmaktadır. Tüm bu süreçlerin güvenilirlik ve fıkhi şeffaflık zeminini ise dağıtık defter teknolojisinin (DLT) İslami finans ilkeleriyle mükemmel uyumu oluşturmaktadır. Türkiye’de Borsa İstanbul bünyesinde geliştirilen ve altın transfer süreçlerini blokzincir altyapısıyla güvenceye alan BIGA (Blockchain tabanlı İşlem Güvenliği Ağı) platformunda aktif olarak yer alan Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Ziraat Katılım gibi aktörler; bu kriptografik altyapının sunduğu mutlak şeffaflık, değiştirilemezlik ve takip edilebilirlik avantajlarından yararlanarak faizsiz finansın özündeki güven unsurunu dijital çağın standartlarıyla yeniden üretmektedir (Tekin, 2020, s.1625).

1.3.5. Katılım Bankalarının Türkiye Ekonomisine Katkıları

Kuruluş dönemlerinden 2025 yılı vizyonuna uzanan tarihsel süreçte katılım finans kuruluşları, konvansiyonel bankacılık mimarisine paralel bir hizmet çeşitliliği üreterek geleneksel finansal enstrümanların neredeyse tamamını faizsizlik ilkeleri ve İslam iktisadı normları dairesinde yeniden formüle etmiştir. Türk mali sisteminde yapısal bir tamamlayıcı unsur olarak konumlanan bu kurumlar, işlevsel ve operasyonel çıktıları bakımından mevduat bankaları ile büyük ölçüde benzeşmeler de öz kaynak fon toplama stratejileri ile reel sektöre finansman tahsis yöntemleri açısından tamamen kendilerine has, karakteristik fıkhi özellikler barındırmaktadır (Canbaz, 2016, s.74). Katılım bankalarının makroekonomik düzlemde üstlendiği bu işlevsel roller, Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir büyüme patikasına girmesine çok yönlü ve stratejik katkılar sunmaktadır. Bu katkıların başında, inanç hassasiyetleri veya fıkhi çekinceler nedeniyle konvansiyonel faiz mekanizmasına dahil olmaktan kaçınan ve bu yüzden finansal sistemin bütünüyle dışında konumlanan "yastık altı" durağan birikimlerin rasyonel bir biçimde ekonomiye kazandırılması gelmektedir. Sisteme dahil edilen bu

atıl likidite, birikim sahiplerine şer'i ölçülerde helal bir ticari gelir kapısı aralarken, makro ölçekte gelir adaletsizliğini dengeleyici bir işlev görmekte ve kayıt dışı kalan ekonomik faaliyetlerin resmi, izlenebilir mali sisteme entegrasyonunu hızlandırmaktadır. Hepsinden önemlisi, toplanan bu kaynakların doğrudan üretim süreçlerine ve sanayiye aktarılması, ülkenin katma değerli üretim kapasitesini ve gayrisafi yurt içi hasılasını doğrudan desteklemektedir (Arslan ve Bayraktar, 2020, s.107).

Finansallaşmamış fonların mobilize edilmesi bağlamında ele alındığında katılım bankacılığı felsefesi, kalkınmakta olan ve sermaye yetersizliği yaşayan Türkiye gibi dinamik pazarlar için hayati bir kaldıraç işlevi görmektedir. Yatırıma dönüşmeyen ve ekonomik döngünün dışında kilitli kalan ulusal servetin, evrensel bankacılık standartları ve faizsizlik disipliniyle işletilerek makroekonomik havuzlara akıtılması, finansal derinleşmeyi artırmaktadır. İnanç motivasyonları sebebiyle geleneksel bankacılık ekosistemine mesafeli duran geniş bir nüfus potansiyelinin bulunduğu Türkiye pazarında, katılım finansın bu birikimleri reel yatırımlara kanalize etmedeki kurumsal başarısı, iktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından turnusol kâğıdı niteliğindedir (Büyükakın ve Önyılmaz, 2012, s.13). Benzer şekilde, kayıt dışı ekonominin ve vergi kayıplarının önlenmesi kulvarında da katılım bankaları, fon kullandırma operasyonlarının yapısal doğası gereği adeta doğal bir denetim mekanizması gibi çalışmaktadır. Finansal kurumun tahsis ettiği nakdi kaynağın, doğrudan fon talep eden işletmenin eline verilmesi yerine, faturası belgelendirilmiş mal veya hizmeti sağlayan üçüncü taraf tedarikçiye doğrudan transfer edilmesi, paranın spekülâtif alanlarda, yüksek riskli sanal piyasalarda ya da kayıt dışı yasa dışı ticari girişimlerde verimsizce tüketilmesini yapısal olarak engellemektedir. Katılım bankacılığının belgesiz, faturasız veya beyan dışı hiçbir ticari muameleye finansman desteği sağlamayan bu katı ve ilkeli kurumsal mimarisi, kamu maliyesindeki vergi kaçaklarının ve matrah aşınmalarının azaltılmasında kaldıraç rolü oynamaktadır (Polat, 2015, s.62).

Reel sektörün ve endüstriyel üretimin fonlanması safhasında ise katılım bankaları, bünyelerinde biriken likiditenin tamamını kurumsal finansman desteği, leasing (kiralama temelli finansal enstrümanlar) ve doğrudan risk ortaklığına dayanan kâr-zarar paylaşım modelleri (müşareke/mudaraba) vasıtasıyla imalat, enerji, tarım ve

hizmet sektörlerinin sermaye gereksinimlerini karşılamada istihdam etmektedir. Fon tahsis edilecek firmaların analizi ve seçimi süreçlerinde, bütünüyle objektif mali analitik kriterler ile uluslararası Basel standartları rehber edinilmektedir. Bu süreçte hiçbir şekilde doğrudan nakit veya nakit muadili kredi kullandırılmamakta, fon talep eden reel sektör aktörlerinin ihtiyaç duyduğu hammadde, makine veya teçhizatlar banka tarafından fatura karşılığında peşin satın alınarak, müşteriye vadeli ve kâr marjlı (murabaha) olarak devredilmektedir (Albayrak ve Özsoy, 2019, s.84). Pazardaki rekabetçi dinamiklerin geliştirilmesi perspektifinden bakıldığında da katılım bankalarının varlığı, finansal derinliği ve hizmet kalitesini yukarı çekmektedir. Güncel bankacılık verileri, katılım finans müşteri portföyünün yaklaşık üçte birinin aynı zamanda konvansiyonel bankacılık ürünlerini de aktif olarak kullanan hibrit bir kitleden oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, faizsiz finans kurumları ile mevduat bankaları arasında kurumsal bir hizmet ve fiyat rekabetini tetiklemekte; ürün çeşitliliğinin artmasına, dijital bankacılık çözümlerinin kitleselleşmesine ve katılım bankalarının toplam pazar paylarını istikrarlı bir biçimde büyötmelerine zemin hazırlamaktadır (Güney, 2023, s.938).

Son olarak, bu finansal modelin makro toplumsal ve sosyo-kültürel yansımaları incelendiğinde; katılım bankalarının yüksek oranlarda kurumlar vergisi ve katma değer vergisi üreterek devlet bütçesine sağladıkları doğrudan mali katkılar, reel sanayiye verdikleri kesintisiz destek kanalıyla yeni istihdam alanlarının açılmasındaki rolleri ve kurumsal sosyal sorumluluk projeleri ile kültürel etkinliklere sundukları fonlar sektörel etki değerini pekiştirmektedir. Uluslararası sermaye piyasaları boyutunda ise bu kurumlar, özellikle Körfez iş birliği konseyi ülkeleri ve diğer yoğun Müslüman coğrafyalarla kurdukları köklü finansal köprüler ve sukuk (kira sertifikası) ihraçları vasıtasıyla, doğrudan yabancı sermayenin ve dış likiditenin Türkiye'ye transfer edilmesinde çok kritik bir finansal diplomasi ve fon akış kanalı vazifesi görmektedir (Ekren, 2000, s.43).

1.4. İslami Sermaye Piyasası Uygulamaları

İslami sermaye piyasası uygulamaları; faizsiz finans ilkelerine uygun olarak tasarlanan ve fon arayan kurumlar ile birikimlerini helal kazanç doğrultusunda değerlendirmek isteyen yatırımcıları bir araya getiren, varlığa dayalı sermaye piyasası

araçlarını kapsar. Sermaye piyasalarının derinleşmesine ve finansal ürün çeşitliliğinin artmasına katkı sağlayan bu uygulamalar; başta sukuk (faizsiz tahvil/kira sertifikası) olmak üzere, katılım hisse senedi endeksleri, gayrimenkul ve girişim sermayesi yatırım fonları ile İslami borsa yatırım fonları aracılığıyla reel ekonominin finansmanına doğrudan kaynak aktarılmasını sağlar.

1.4.1. Kira Sertifikaları (Sukuk) Piyasası

Türkiye’de İslami sermaye piyasası eko-sisteminin en dinamik ve stratejik bileşenlerinden birini temsil eden kira sertifikaları, küresel finans literatüründe "sukuk" olarak kavramsallaştırılan faizsiz menkul kıymetlerin yerel mevzuattaki yansımasıdır (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012, s.99). Türkiye’de bu finansal enstrümanın yasal ve kurumsal temelleri, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından 2010 yılında yürürlüğe konulan ilk tebliğ düzenlemeleriyle atılmış, ardından mevzuatın tahkim edilmesiyle birlikte 2012 yılından itibaren sermaye piyasalarında fiilen ihraç ve işlem süreçleri kitleselleşmeye başlamıştır (Tekin, 2017, s.160). Fıkhi ve teknik açıdan bir kira sertifikası ihracının meşruiyet kazanabilmesi; ihraç edilen kıymetin mutlaka spekülatif olmayan, reel ve somut bir iktisadi varlığa istinat etmesi, İslam hukuku (fıkıh) normlarıyla bütünüyle bağdaşması ve ikincil piyasalarda serbestçe alım satıma konu edilebilecek devredilebilir bir hukuki formda tasarlanması kriterlerine sıkı sıkıya bağlıdır (Alpaslan ve Kudun, 2016, s.319).

Kira sertifikalarının operasyonel ve yapısal anatomisi derinlemesine incelendiğinde, onları geleneksel tahvillerden ayıran en belirgin farkın vade sonunda ya da kupon dönemlerinde ödenen faiz mekanizması olmadığı görülür. Bunun yerine sistem, ihraç koridorunda konumlandırılan dayanak varlıktan (örneğin bir gayrimenkul veya altyapı tesisinden) elde edilen periyodik kira gelirlerinin veya ticari kâr paylarının sertifika hamillerine payları oranında dağıtılması esasına dayanmaktadır (Şarkaya İçellioğlu, 2018, s.500). Dolayısıyla bu enstrümana fon yatıran tasarruf sahipleri, borç veren konumunda değil, ilgili varlığın haklarına ve mülkiyetine ortak olan paydaşlar durumundadır; bu yapısal ortaklık gereği yatırımcılar, dayanak varlığın dönemsel değer artışlarından ya da olası amortisman ve değer azalışı risklerinden de doğrudan ve fıkhi olarak payları nispetinde etkilenmektedir (Öz ve Badem, 2021, s.127).

Türkiye finansal pazarında kira sertifikası arz eden aktörler kamu otoriteleri, özel sektör şirketleri ve katılım bankaları olmak üzere üç temel sacayağı üzerinde yükselmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı (tarihsel süreçteki adıyla Hazine Müsteşarlığı) ile Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) eliyle gerçekleştirilen büyük ölçekli kamu ihraçları, piyasaya derinlik kazandırma noktasında tarihsel bir lokomotif vazifesi görmüş ve hem kurumsal hem de bireysel yatırımcı nezdinde sisteme yönelik güven algısının yerleşmesine doğrudan katkı sunmuştur. Özel sektör kanalında gerçekleştirilen ihraçlarda ise genellikle gayrimenkul geliştirme, büyük ölçekli mega altyapı projeleri ve yenilenebilir enerji yatırımları gibi sermaye yoğun sektörlerin finansman temininde bu enstrümana yoğun şekilde başvurulduğu görülmektedir (Büyükkaynak ve Önyılmaz, 2012, s.102).

Kira sertifikaları piyasasının cazibesini ve büyüme ivmesini etkileyen en manivelalı alanlardan biri de hiç şüphesiz vergi mevzuatındaki teşvik edici düzenlemelerdir. Türkiye’de faizsiz menkul kıymet ihraçlarını teşvik etmek amacıyla hayata geçirilen vergisel kolaylıklar kapsamında, bu varlıkların dönemsel getirilerinden alınan stopaj oranlarında konvansiyonel enstrümanlara kıyasla avantajlı indirimler sunulmuş, ihraç süreçlerindeki kurumlar vergisi, harç ve damga vergisi muafiyetleri gibi yapısal kolaylıklar yasal güvenceye kavuşturulmuştur. Özellikle küresel fon akışlarını Türkiye’ye çekmek adına yabancı kurumsal yatırımcılara sağlanan bu mali ve vergisel imtiyazlar, ülkenin uluslararası sukuk pazarlarından aldığı fon payını maksimize etme stratejisini doğrudan desteklemektedir (Alpaslan ve Kudun, 2016, s.322).

2026 yılı perspektifinden bakıldığında piyasanın mevcut olgunluk düzeyi ve makro performansı değerlendirildiğinde, Türkiye sukuk piyasasının katettiği mesafeye rağmen küresel faizsiz sermaye piyasalarından aldığı payın halen görece sınırlı düzeylerde seyrettiği müşahade edilmektedir. Dünya genelindeki toplam sukuk arz ve ihraç hacminin ezici bir çoğunluğu Malezya, Endonezya ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin tekelinde bulunurken, Türkiye henüz kendi ekonomik büyüklüğü ve coğrafi potansiyeliyle mütenasip bir pazar derinliğine tam anlamıyla ulaşabilmiş değildir. Sektörel analizler; piyasanın arzulan ivmeyi yakalamasının önündeki temel bariyerler arasında bazı spesifik fıkhi işlem türlerine yönelik yasal mevzuat esnekliklerinin tam olarak tamamlanamamış olmasını, uluslararası arenalardaki

kurumsal tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliğini ve en önemlisi de yurt içindeki bireysel yatırımcı tabanında faizsiz sermaye piyasası araçlarına yönelik finansal okuryazarlık ve farkındalık düzeyinin henüz optimal seviyeye ulaştırılamamış olmasını göstermektedir (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2012, s.105).

Kira sertifikalarının ihraç sonrası likidite döngüsünü sağlayan ikincil piyasa işlemleri Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde kurulan Borçlanma Araçları Piyasası altındaki nitelikli pazarlarda icra edilmekte ve yatırımcıların diledikleri an nakde dönebilmelerini temin etmek adına yapısal bir "piyasa yapıcılığı" sistemi işletilmektedir. Ne var ki, birincil ihraçlardaki artış trendine tezat oluşturacak biçimde, ikincil piyasadaki derinliğin tahkim edilmesi, işlem hacimlerinin spekülatif şoklara karşı dirençli hale getirilmesi ve yatırımcıların bu kıymetleri vadelerinden önce borsa kotunda daha likit ve düşük maliyetlerle realize edebilmeleri için yapısal reformlara ve derinleştirici enstrüman çeşitlendirmelerine ihtiyaç duyulduğu açıkça görülmektedir (Şarkaya İçellioğlu, 2018, s.515).

1.4.2. Katılım Endeksleri

Türkiye sermaye piyasalarında faizsiz finansman mimarisinin ve helal yatırım enstrümanlarının kurumsal gelişim çizgisi incelendiğinde, katılım endeksleri finansal derinleşmeyi sağlayan en manivelalı göstergelerin başında gelmektedir. Temel işlevleri yönüyle katılım endeksleri, faaliyet sahaları ve mali yapıları İslam hukuku (fıkıh) normlarına göre filtrelenmiş anonim şirketlerin hisse senetlerini bünyesinde barındıran, böylece dini hassasiyet ve çekinceleri olan tasarruf sahiplerinin hisse senedi piyasalarına güvenle entegre olmasını temin eden stratejik referans göstergeleridir. Bu endeksler, borsada kote olan şirketlerin şer'i ilkelere uygunluk derecelerini objektif ve önceden belirlenmiş kurumsal kriterler vasıtasıyla ölçmek ve dönemsel performanslarını takip etmek amacıyla kurgulanmıştır (Carı ve Özkan, 2019, s.56). Tarihsel kökenleri itibarıyla Borsa İstanbul (BİST) çatısı altında ilk olarak 31 Aralık 2008 tarihinde arka planda hesaplanmaya başlanan bu endeks yapısı, takvimler 6 Ocak 2011 tarihini gösterdiğinde fıkhi süzgeçten geçmeyi başaran 30 şirketin pay senetlerinden müteşekkil "BIST Katılım 30 Endeksi" adıyla fiilen canlı seans işlemlerine açılmış ve piyasada işlem görmeye başlamıştır (İLKE Vakfı, 2024, s. 45).

Söz konusu endekslerin metodolojik ve yapısal anatomisi analiz edildiğinde, bir şirketin katılım şemsiyesi altında konumlandırılabilmesi için hem operasyonel faaliyet kolları hem de bilanço rasyoları açısından iki kademeli bir niteliksel ve niceliksel eleme sürecini başarıyla tamamlaması şarttır. Niceliksel mali filtreler kapsamında; şirketin toplam faizli borçlarının toplam aktif değerine oranının %33 eşik değerini aşmaması, faizli enstrümanlarda tutulan mevduat ve yatırımlarının toplam aktif portföyündeki payının %5 sınırını geçmemesi ve doğrudan faiz kaynaklı gelirlerinin şirketin brüt toplam gelir yapısı içerisinde %5'ten daha düşük bir seviyede kalması emredici bir kural olarak aranmaktadır. Niteliksel faaliyet filtreleri boyutunda ise şirketin ana işgal mevzuunun ve gelir üreten operasyonlarının alkollü içecek imalatı, şans oyunları, domuz eti üretimi, faizli finans sektörü, tütün ürünleri veya eğlence endüstrisi gibi İslam hukukunun açıkça yasakladığı gayriahlaki ya da gayrişer'i sektörlerde bulunmaması mutlak bir ön koşul olarak tayin edilmiştir (Carı ve Nesimioğlu, 2019, s.60).

Endeks değerlerinin matematiksel hesaplanma sürecinde, uluslararası endeks standartlarına tam uyumlu olarak "serbest dolaşımdaki piyasa değeri ağırlıklı" hesaplama metodolojisi rehber edinilmekte ve bu listeler düzenli periyotlarla (üçer aylık dönemler halinde) titizlikle revize edilmektedir. Eleme kriterlerini karşılayan şirketlerin endeks sepeti içerisindeki özgül ağırlıkları, şirketin toplam piyasa kapitalizasyonu ile fiili halka açıklık oranlarının kombinasyonu dikkate alınarak rasyonel bir biçimde kalibre edilmekte, böylece endeksin pazarın genel gidişatını yansıtmaya ve temsil etme kabiliyeti en üst düzeyde korunmaktadır (İLKE Vakfı, 2024, s.45). Yatırımcı perspektifinden bakıldığında katılım endeksleri çok boyutlu mikro ve makro avantajlar üretmektedir. Her şeyden önce, inanç hassasiyeti yüksek bireysel ve kurumsal fon arz edenlerin borsaya güvenle sermaye aktarmasını kolaylaştıran işlevsel bir köprü vazifesi görmektedir. Bunun yanı sıra, tasarruf sahiplerinin bireysel imkânlarla yüzlerce şirketin karmaşık bilanço dipnotlarını ve şer'i uygunluk durumlarını tek tek analiz etme zorunluluğunu ve operasyonel maliyetini bütünüyle ortadan kaldırarak, kurumsal ve profesyonel bir fıkhi filtreleme mekanizması güvencesi sunmaktadır (Öz ve Badem, 2021, s.127).

Endekslerin varlığı portföy yönetimi, kolektif yatırım kuruluşları ve kurumsal fon lojistiği açısından da hayati bir ekosistem inşa etmektedir. Katılım endeksleri;

portföy yönetim şirketleri, İslami serbest fonlar ve faizsiz yatırım fonları için performans ölçümünde baz alınacak en temel "kıyaslama ölçütü" (benchmark) ve referans gösterge olarak işlev görmektedir. Piyasada pasif yatırım stratejilerinin ve algoritmik trading modellerinin zemin kazanmasında da kaldıraç rolü üstlenen bu endeksler, doğrudan endeks performansına dayalı borsa yatırım fonlarının (BYF/ETF) ve yapılandırılmış İslami finansal ürünlerin dizayn edilmesine yasal ve teknik imkân tanımaktadır (Carı ve Nesimoğlu, 2019, s. 62).

Türkiye’de faizsiz sermaye piyasası göstergelerinin evrimleşme süreci, İslami finansal mimarinin derinleşmesi ve tabana yayılması stratejisinde çarpan etkisi yaratmıştır. Borsa İstanbul yönetimi, artan kurumsal talebe ve ürün çeşitlendirme vizyonuna yanıt vermek amacıyla 12 Kasım 2021 tarihi itibarıyla köklü bir yapısal reform gerçekleştirerek; BIST Katılım 30, BIST Katılım 50, BIST Katılım 100, BIST Katılım Tüm ve çevre-sosyal-yönetişim kriterlerini faizsizlikle harmanlayan BIST Sürdürülebilirlik Katılım endekslerini eş zamanlı olarak hesaplamaya dahil etmiştir. Bu genişleme hamlesine, çok kısa bir süre sonra 21 Kasım 2022 tarihinde temettü verimliliği yüksek şirketleri izleyen "BIST Katılım Temettü Endeksi" de dahil edilmiş ve böylece yatırımcılara farklı risk-getiri projeksiyonlarına uygun toplam altı alternatiften oluşan zengin bir endeks ailesi arz edilmiştir. Gösterge çeşitliliğindeki bu niteliksel sıçrama, farklı risk iştahına ve vade tercihlerine sahip tasarruf sahiplerinin beklentilerini karşılama kapasitesini makro düzeyde genişletmiştir.

Katılım endekslerinin tarihsel getiri ve performans rasyoları makroekonomik dalgalanmalar ekseninde incelendiğinde, özellikle Ekim 2022 dönemecinden itibaren konvansiyonel hisse senedi endekslerine kıyasla oldukça belirgin ve güçlü bir pozitif ayrışma trendi yakaladığı müşahade edilmektedir. Sektör, 2023 yılında meydana gelen yıkıcı 6 Şubat deprem felaketine, jeopolitik risklere ve makroekonomik volatilité koşullarına maruz kalmasına rağmen, BIST Katılım 30 ve BIST Katılım 50 endeksleri bünyelerindeki şirketlerin görece düşük borçluluk rasyoları ve güçlü öz kaynak yapıları sayesinde konvansiyonel muadillerine nazaran çok daha dirençli ve defansif bir piyasa performansı ortaya koymuştur. Sözelimi, asrın felaketinin yaşandığı 2023 yılı genelinde BIST Katılım Tüm endeksi, nominal bazda %43,46 oranında kayda değer bir büyüme performansı sergileyerek 5.267,32 baz puan seviyesinden 7.556,71 baz puan seviyesine tırmanmayı başarmıştır. Aynı mali periyotta BIST Katılım 50

endeksi %32,60 oranında, BIST Katılım 100 endeksi ise %34,50 oranında bir sermaye kazancı ve büyüme grafiği yakalamıştır. İçinde bulunduğumuz 2026 yılı dönemi itibarıyla, endeks çeşitliliğindeki bu istikrarlı niceliksel artış ve finansal rasyolardaki güçlü duruş; katılım bankalarının ihraç ettiği yatırım fonları, bireysel emeklilik sistemi (BES) faizsiz fon havuzları ve portföy yönetim şirketlerinin uluslararası standartlarda yeni nesil İslami yatırım ürünleri kurgulaması için oldukça geniş, güvenilir ve derin bir finansal otoban teşkil etmektedir (İLKE Vakfı, 2024, s.46).

1.4.3. Katılım Yatırım Fonları

Faizsiz finans felsefesinin kurumsal kolektif yatırım ayağını oluşturan katılım yatırım fonları; tasarruf sahiplerinden ihraç edilen katılım belgeleri mukabilinde toplanan sermayenin, İslam hukuku normları ve şer'i ilkeler gözetilerek profesyonel bir biçimde yönetilmesini sağlayan, yasal açıdan tüzel kişiliği bulunmayan ancak bağımsız bir mal varlığı niteliği taşıyan modern finansal enstrümanlardır (Tırman ve Keçeci, 2023, s.306). Bahse konu fon yapıları; risk ve kazancın adil paylaşımı esası ile güvene dayalı mülkiyet (fiduciary) prensipleri ekseninde idare edilmeleri yönüyle geleneksel yatırım fonlarıyla ortak bir paydada buluşsa da, portföylerine dahil ettikleri finansal varlıkların niteliği bakımından konvansiyonel muadillerinden radikal bir biçimde ayrılmaktadır. Katılım fonlarının varlık havuzu, bütünüyle fıkhi süzgeçlerden geçirilmiş katılım finans disiplinine uygun sermaye ve para piyasası araçlarından oluşmaktadır; bu doğrultuda portföy kompozisyonunda kira sertifikaları (sukuk), faizsiz prensiplerle çalışan katılım hesapları, katılım endeksine uyumlu pay senetleri, gayrimenkul sertifikaları ile altın ve diğer kıymetli madenler yer almaktadır. Bu ekosistemde kira sertifikaları ve katılım hesapları faizsiz finansmana özgü münhasır araçlar olarak öne çıkarken; altın, kıymetli madenler ve gayrimenkul sertifikaları gibi konvansiyonel piyasalarda da işlem gören varlıklar, özü itibarıyla şer'i bir sakınca barındırmadıkları için katılım fonu portföylerinde esnek bir şekilde değerlendirilmektedir (Tırman ve Keçeci, 2023, s.306).

Katılım esaslı kolektif yatırım stratejilerinin en hassas dokusunu, portföye seçilecek hisse senetlerinin fıkhi normlara tam uyumluluk gösterme zorunluluğu teşkil eder. Bu doğrultuda, pay senedi satın alınacak anonim şirketin iştigal ettiği ana faaliyet sahasının İslam hukukuna göre meşru ve helal kabul edilen bir sektörde olması

elzemdir. Bununla birlikte İslam hukukçuları, temel iş alanı meşru olmakla beraber günümüz karmaşık küresel ekonomik sistemi, yasal zorunluluklar veya operasyonel sürdürülebilirlik gereği iradesi dışında faiz döngüsüne maruz kalan şirketler için esnek bir içtihat geliştirmiştir; buna göre, belirli katı limitler dahilinde kalmak kaydıyla, ana faaliyet dışı arızı ve sakıncalı (faiz vb.) geliri bulunan şirketlerin hisse senetlerinin alım-satımına, belirli tasfiye şartlarıyla cevaz verilmiştir (Tırman ve Keçeci, 2023, s.307).

Türkiye’de katılım yatırım fonları pazarı, son yıllarda kaydettiği büyüme oranlarıyla sermaye piyasalarının en dinamik mecralarından biri haline gelmiştir. Bu finansal ivmenin tarihsel gelişim çizgisine bakıldığında, katılım esaslı fonların toplam büyüklüğü 2023 yılının Haziran ayı itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre %193, yılbaşına göre ise %75 gibi agresif bir genişleme kaydederek 299,2 milyar TL eşğine ulaşmıştır. Bu dönemde fon portföyleri içinde %8’lik bir paya sahip olan hisse senetlerinin toplam parasal hacmi de 23 milyar TL seviyesine tırmanmış ve katılım yatırım fonları ülke içindeki faizsiz finansal varlıklar arasında en yüksek büyüme performansına imza atan sermaye piyasası ürünü olarak kayıtlara geçmiştir (Tırman ve Keçeci, 2023, s.305). İçinde bulunduğumuz 2026 yılı perspektifinden bakıldığında ise, makroekonomik dinamiklerin ve katılım finans bilincinin tabana yayılmasının etkisiyle bu fonların toplam pazar payı ve derinliği katlanarak artmaya devam etmekte, konvansiyonel fon pazarından aldığı payı istikrarlı bir şekilde yukarı taşımaktadır.

Katılım bazlı fonların operasyonel ve fıkhi yönetim süreçlerinde tavizsiz uygulanması gereken en kritik aşamalardan biri "arınma" (purification) yani inançsal açıdan uygun olmayan kazançların temizlenmesi prosedürüdür. İslam finans hukukuna göre, inanç hassasiyeti olan bireylerin şer’i açıdan meşru görülmeyen kaynaklardan dolayı dahi olsa getiri elde etmesi yasaklandığından, yatırım yapılan şirketlerin bilançolarında oluşan arızı gayrişer’i gelirlerin pay oranında hesaplanarak hisse sahipleri veya fon yönetimleri tarafından portföyden ayıklanıp hayır kurumlarına aktarılması gerekmektedir. Küresel finans tarihinde ilk kez 1987 yılında fıkıh alimleri arasında teorik olarak tartışılmaya başlanan bu arınma düsturu, 1990’lı yıllardan itibaren kurumsal filtrele dönüştürülerek standartlaştırılmış ve bu sayede uluslararası arenada İslami hisse senedi endekslerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır (Tırman ve Keçeci, 2023, s.304). Türkiye özelinde ise katılım endeksine dahil edilecek şirketlerin

uyuması gereken yasal ve fıkhi standartlar, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulu tarafından 2020 yılında resmi bir rehberle ilan edilmiş, ardından 2021 yılında alınan stratejik bir kararla bu endekslerin operasyonel hesaplama ve yönetim yetkisi Borsa İstanbul'a (BİST) devredilmiştir. Bu kurumsal yapı altında TKBB Danışma Kurulu, endeks kriterlerini belirlemenin yanı sıra hisse senedi yatırımlarından elde edilen nemaların arındırılması mekanizmasının işleyişine dair de bağlayıcı fıkhi çerçeveyi çizmiştir (Tırman ve Keçeci, 2023, s.304).

Katılım Borsa Yatırım Fonları (Katılım BYF), faizsiz kolektif yatırım enstrümanları içerisinde spot ve vadeli piyasalar arasındaki risk transferi ile anlık likidite yönetimi açısından oldukça stratejik ve nevi şahsına münhasır bir konuma sahiptir (Camgöz, 2025, s.410). Türkiye sermaye piyasalarında işlem gören katılım esaslı borsa yatırım fonları, temel olarak BIST Katılım 30 endeksini replike edecek (birebir izleyecek) şekilde dizayn edilmişlerdir. Faizsiz finans ekosistemindeki risk yönetimi yaklaşımları açısından, bu katılım BYF'lerin konvansiyonel borsa yatırım fonlarıyla olan volatilité (oyunaklık) yayılım ilişkisi ve yatırımcılar için yapısal arbitraj olanakları sunup sunmadığı hususu, pazardaki fiyatlama etkinliğinin ve finansal istikrarın ölçülmesi bakımından akademik ve pratik alanda kritik bir önem taşımaktadır (Camgöz, 2025, s.410).

Son olarak, faizsiz bankacılık sisteminde yatırım fonlarına dayalı olarak kurgulanan nakit finansman metodolojisi, ürün çeşitliliğini artırmak ve modern müşteri ihtiyaçlarına fıkhi çözümler üretmek adına geliştirilmiş inovatif bir finansal mühendislik harikasıdır. TKBB Danışma Kurulu'nun, paranın para ile vadeli takasını içeren ve uluslararası alanda tartışmalı olan "teverruk" (likidite amaçlı emtia alım-satımı) işlemlerine getirdiği katı sınırlamalar ve kısıtlayıcı kararlar, katılım bankalarını fıkhi riski olmayan alternatif finansman modelleri aramaya sevk etmiştir. Bu arayışın bir sonucu olarak, özellikle eğitim, sağlık, turizm ve çeşitli hizmet sektörlerinde ortaya çıkan ani nakit ve likidite ihtiyaçlarını şer'i ilkelere tam uyumlu çözmek adına yatırım fonu bazlı finansman modeli hayata geçirilmiştir. Bu operasyonel modelde; katılım bankası, portföy yönetim şirketlerinden nakit karşılığı temin ettiği likit yatırım fonu katılma belgelerini müşterisine vadeli (kârlı) olarak satmakta, finansman ihtiyacı içinde olan müşteri ise söz konusu fon belgelerini anında piyasada peşin statüde

satarak ihtiyaç duyduğu nakit likiditeye meşru bir yoldan kavuşmaktadır (Kalkan, 2025, s.1020).

1.5. Tekâfûl (İslami Sigorta) Uygulamaları

Tekâfûl veya İslami sigorta; katılımcıların risk ve zararlarını karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve bağış (teberru) esasları çerçevesinde paylaştıkları, geleneksel sigortacılıktaki belirsizlik (garar), kumar (meysir) ve faiz (riba) öğelerinden arındırılmış bir finansal güvence sistemidir. Toplanan primlerin mülkiyetini şirkete değil katılımcıların oluşturduğu ortak bir fona devreden bu uygulamada; fonun yönetimi ve yatırımların değerlendirilmesi tamamen İslami finans ilkelerine uygun araçlarla gerçekleştirilir. Şeffaflığı ve adil risk paylaşımını merkeze alan tekâfûl, primlerin değerlendirilmesinden elde edilen kârın veya fon fazlasının katılımcılara geri dağıtılması yönüyle hem bireysel risklerin yönetilmesinde hem de katılım finans ekosisteminin tamamlayıcı bir unsuru olarak öne çıkmaktadır.

1.5.1. Tekâfûl Sistemi ve İşleyişi

İslami finans mimarisinin en stratejik sütunlarından birini teşkil eden tekâfûl, linguistik açıdan Arapça "kefalet" kökünden türetilmiş olup; özü itibarıyla karşılıklı taahhüt, kolektif sorumluluk, sosyal dayanışma ve ortak yardımlaşma gibi derin muhtevalara sahip bir kavramsal çerçeveyi ifade etmektedir (Konak ve Demir, 2023, s.14). Geleneksel risk transfer yöntemlerine fıkhi bir alternatif olarak tasarlanan bu kurumsal sistem, İslam hukukunun (fıkıh) iktisadi hayata dair vazgeçtiği emredici normlar doğrultusunda yapılandırılmış bir risk yönetimi ve paylaşımı mekanizmasıdır. Tekâfûlün birincil varlık gayesi; konvensiyonel sigortacılık uygulamalarının fıkhi açıdan sakatlanmasına ve geçersiz kılınmasına yol açan garar (akitteki aşırı belirsizlik ve kapalılık), maysir (haksız kazanç ve kumar niteliği) ile riba (sermayenin faiz döngüsüne tabi tutulması) gibi yapısal unsurları operasyonel süreçlerden tamamen elimine etmektir (Aytekin, 2021, s.42).

Söz konusu İslami sigorta sözleşmelerinin hukuki altyapısı ve doktriner niteliği mercek altına alındığında, tekâfûl modelinin teberru (karşılıksız bağış) ve mudârebe (emek-sermaye ortaklığı) akitlerinin fıkhi bir sentezinden oluşan hibrit (karma) bir hukuki rejim üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bu kurguda katılımcılar, ödedikleri

primleri doğrudan bir şirkete gelir yazmak yerine, riskin gerçekleşmesi durumunda mağduriyetlerin giderilmesi amacıyla teberru niyetiyle ortak bir risk havuzuna (risk pool) aktarmaktadır; böylece kolektif bir yardımlaşma fonu kurulmaktadır. Sürecin ticari ve finansal yönetim bacağına düzenleyen mudârebe akdi ise, tekâfûl operatörünün (şirketinin) toplanan fonları nemalandırma, yatırım faaliyetlerini yürütme ve portföyü idare etme konusundaki kurumsal yetki ve sınırlarını çizmektedir. Bu ortaklık modeli uyarınca, yatırımlardan elde edilen mali kârlar, fon yöneticisi olan operatör ile fon sahibi olan katılımcılar arasında, akdin başlangıcında şeffaf bir biçimde mukaveleye bağlanan oranlar nispetinde taksim edilmektedir (Şen, 2023, s.12).

Tekâfûl sisteminin kurumsal ve operasyonel işleyiş matematiği, "katılımcı havuzu" (participant pool) ile "hissedar fonları" (shareholders' fund) şeklinde adlandırılan ve birbirine kesin duvarlarla kapatılmış iki ana yapısal bileşen üzerinden yürütülmektedir. Katılımcı havuzu; bireylerin yaptığı teberru katkılarında, bu katkıların faizsiz finansal enstrümanlardaki yatırım getirilerinden ve teknik karlardan oluşurken; hissedar fonları, doğrudan tekâfûl şirketinin kurucu sermayesini, şirket ortaklarının payını ve operasyonel yönetim giderlerini ihtiva etmektedir. Muhasebesel ve hukuki açıdan gerçekleştirilen bu kesin ayrım, İslam ticaret hukukunun "mal karışımı" (ikhtilât al-amwâl) konusundaki katı hassasiyetlerini korumayı amaçlamakta; farklı fıkhi doğaya ve aidiyete sahip finansal varlıkların birbirine karışarak hak ihlallerine ve şer'i uygunsuzluklara yol açmasını kesin bir biçimde engellemektedir (Konak ve Demir, 2023, s.15).

Risk yönetimi felsefesi bağlamında, riskin bir bedel karşılığında üçüncü bir tarafa satılması yerine, riskin kolektif olarak üstlenilmesi ve tabana yayılması prensibi, tekâfûlün konvensiyonel sigortacılıktan ayrılan en net sınır çizgisidir. Bireysel risklerin havuzlama (risk pooling) yöntemiyle ortaklaşa yüklenilmesi sayesinde, herhangi bir katılımcının maruz kaldığı yıkıcı bir mali zarar veya hasar, havuzun ortak gücüyle tüm katılımcılara deşarj edilerek hafifletilmektedir. Bu işlevsel mekanizma, ekonomik bir risk yönetim aracı olmanın ötesinde, İslam'ın toplumsal yaşam için öngördüğü kardeşlik (ukhuwwah), yardımlaşma ve sosyal adalet (al-adâlah al-ijtimâ'iyah) idealleriyle tam bir epistemolojik uyum sergilemektedir (Öner, 2018, s.72).

Bu finansal ekosistemde tekâfûl operatörünün üstlendiği kurumsal rol, sermayeyi koyup tüm riski ve kârı üstlenen geleneksel sigorta şirketlerinden tamamen farklı olarak, "fon yöneticisi" (mudârib) ve "katılımcı temsilcisi" (vekil) sıfatlarının hukuki bir terkibinden ibarettir (Aytekin, 2021, s.51). Şirket, katılımcıların mutlak vekili sıfatıyla hareket ederek hasar tespit, tazminat ödeme ve operasyonel yönetim işlemlerini sadakatle yerine getirirken; mudârib sıfatıyla da havuzda biriken fonları fıkhi filtrelemlere uyumlu helal alanlarda yatırıma yönlendirerek katma değer üretme misyonunu üstlenmektedir. Bu çift katmanlı kurumsal rol, operatörün hem yüksek seviyede bir fiduciis (güvene dayalı) sorumluluk taşımasını hem de profesyonel bir girişimcilik (fon yönetimi) fonksiyonu icra etmesini yasal olarak zorunlu kılmaktadır.

Sistemde asimetrik bilgi riskini önleyen şeffaflık, kamuyu aydınlatma ve hesap verebilirlik ilkeleri, kurumsal yapı bünyesinde faaliyet gösteren bağımsız şer'i danışma kurullarının (Shari'ah supervisory board) sürekli ve etkin denetim mekanizmaları vasıtasıyla güvence altına alınmaktadır. Söz konusu fıkhi kurulları, tekâfûl operatörünün gerçekleştirdiği tüm finansal plasmanların, poliçe metinlerinin ve operasyonel adımların İslam hukukuna uygunluğunu düzenli olarak vizite etmekte, şüpheli veya kusurlu işlemlerin erkenden tespit edilerek düzeltilmesi yönünde bağlayıcı rehberlik sunmaktadır (Konak ve Demir, 2023, s.11). Bunun yanı sıra, dönem sonlarında risk havuzunda oluşan mali fazlanın (surplus) katılımcılara adil bir şekilde iade edilmesi veya gelecekte meydana gelebilecek olası fon açıklarının (deficit) şer'i kurallara uygun olarak "karz-ı hasen" (faizsiz ödünç sermaye) mekanizmasıyla şirket tarafından fonlanması süreçleri de bu kurulların çizdiği fıkhi parametrelerle yönetilmektedir (Şen, 2023, s.13).

İçinde bulunduğumuz 2026 yılı makroekonomik projeksiyonları ve güncel finansal veriler ışığında, tekâfûl sektörü hem küresel pazarlarda hem de Türkiye sermaye piyasalarında kurumsal olgunluk ve hacimsel büyüme açısından yeni bir evreye geçmiştir. Katılım sigortacılığı mevzuatının tam uyumla oturması, dijital tekâfûl platformlarının (InsurTech) yaygınlaşması ve katılım emeklilik fonlarına yönelik devlet teşviklerinin artmasıyla birlikte, faizsiz sigortacılık havuzlarının toplam aktif büyüklüğü küresel İslami finans varlıkları içerisindeki pazar payını istikrarlı bir şekilde yukarı taşımaktadır. Geleneksel sigorta pazarının yaşadığı volatilitelere karşı gösterdiği defansif ve dirençli duruş, tekâfûlü 2026 senesi itibarıyla sadece inanç

hassasiyeti olan kitlelerin değil, risk paylaşımına dayalı adil sigortacılık modelini benimseyen alternatif yatırımcıların da öncelikli tercihi haline getirmiştir.

1.5.2. Türkiye’de Tekâfûl Pazarının Gelişimi

Türkiye’de tekâfûl sigortacılığının tarihsel felsefesi ve gelişim dinamikleri incelendiğinde, inanç hassasiyeti yüksek olan geniş kitlelerin konvensiyonel risk transfer modellerine karşı alternatif bir finansal arayış içerisine girmesi en temel belirleyici faktör olmuştur. İslam hukuku normları çerçevesinde sigortacılık faaliyetlerinin doktriner olarak masaya yatırılması, geleneksel sistemlerin bünyesinde barındırdığı kurumsal faiz (riba) döngüsü, haksız kazanç doğuran spekülasyon elementleri, net bir emek sarf edilmeksizin elde edilen şansa dayalı gelirler ve akitteki aşırı kapalılık gibi unsurların şer’i açılardan meşru kabul edilmemesiyle sonuçlanmıştır (Budak ve Karadağ, 2019, s.123). Bu inançsal bariyerler ve fıkhi yasaklar, finansal piyasalarda güvence satın almak isteyen ancak mevcut konvensiyonel yapılarla çelişmek istemeyen bireysel ve kurumsal aktörleri, karşılıklı dayanışma esaslı yeni arayışlara sevk ederek tekâfûl sigortacılığının doğuşunu kaçınılmaz kılmıştır.

Ülke içindeki gelişim süreci; mevzuat altyapısının kurulması, kurumsal ekosistemin inşa edilmesi ve pazar penetrasyonunun artırılması şeklinde kademeli bir kronoloji izlemiştir. Dikkat çekici bir yapısal detay olarak Türkiye’deki faizsiz sigortacılık pratikleri, katılım bankacılığı sektörünün gösterdiği kurumsal olgunlaşma ve yükseliş eğrisinin oldukça gerisinden gelmiştir. Esasen katılım bankalarının kendi fon toplama ve kullandırma süreçlerinde müşterilerine sundukları niş bankacılık ürünlerinin yanı sıra tamamlayıcı birer enstrüman olarak sigortacılık hizmetlerine de ihtiyaç duymaları, tekâfûlün yerel piyasada tetikleyici lokomotif olmuştur (Dereyatuk ve Akpınar, 2019, s.110). Bu doğrultuda, İslami prensipleri kurumsal bir kimlikle merkeze alan ilk faizsiz sigortacılık kuruluşu 2009 yılında Türkiye’de operasyonel faaliyetlerine başlamıştır; fakat bu erken dönem adımlarına rağmen tekâfûl sistemleri, katılım bankacılığının yakaladığı agresif büyüme ve pazar payı genişlemesine kıyasla başlangıçta oldukça yavaş ve temkinli bir ilerleme kaydedebilmiştir (Öner, 2018, s.59).

Sektörün ilk yıllarda arzu edilen ivmeyi yakalayamamasının arkasındaki en baskın kök neden, uzun yıllar boyunca sektörü regüle edecek ve yönlendirecek spesifik bir yasal mevzuatın bulunmamasıdır. 5684 sayılı mevcut Sigortacılık Kanunu içerisinde faizsiz sigortacılık iş modeline atıfta bulunan, bu sistemin operasyonel sınırlarını çizen ya da koruyan olumlu veya olumsuz herhangi bir yasal maddenin yer almaması, kurumsal aktörlerin pazarın geleceğine yönelik derin endişeler ve hukuki belirsizlikler taşımasına yol açmıştır. Tekâfûl uygulamalarının önünde o dönemde açık bir yasal engel bulunmasa dahi, İslami sigortacılık normlarına münhasır bir koruma şemsiyesinin ve yasal dayanağın oluşturulamamış olması, kurumsal sermayenin sektöre girişini sınırlandırmış ve piyasanın potansiyelinin altında kalmasına neden olmuştur (Öner, 2018, s.59).

Türkiye'deki faizsiz sigortacılık ekosistemi için gerçek anlamda milat ve kurumsal dönüm noktası, Resmi Gazete'nin 20 Eylül 2017 tarihli nüshasında yayımlanarak yürürlüğe giren "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" ile gerçekleşmiştir. İlgili yasal düzenlemede, küresel literatürde kullanılan "tekâfûl" ibaresi yerine yerel finans jargonuna daha uygun olan "katılım sigortacılığı" terminolojisi tercih edilmiş ve bu tarihten itibaren hem kamusal otoritede hem de özel sektörde bu kavramsallaştırma genel kabul görmüştür (Aytekin, 2021, s.42). Yönetmelik kapsamında katılım sigortacılığı; "faaliyetlerin katılım esaslarına, yani faizsizlik finans ilkelerine tam uyum gözetilerek icra edildiği sigortacılık modeli" şeklinde yasal bir tanıma kavuşturulmuş, böylece pazarın kurumsal meşruiyeti ve hukuki zırhı tescillenmiştir (İLKE Vakfı, 2024, s.41). Yasal altyapının bu şekilde netleşmesinin ardından, Türkiye katılım sigortacılığı pazarı üzerindeki ölü toprağını atarak geometrik bir büyüme trendine girmiş ve nitekim 2023 yılı finansal göstergeleri itibarıyla Türkiye'deki katılım sigortacılığı sektörünün toplam fon ve aktif büyüklüğü 2 milyar ABD doları barajını aşarak küresel ölçekte dikkat çeken bir hacme ulaşmıştır (Konak ve Demir, 2023, s.14).

Pazardaki bu hacimsel genişlemenin ve ürün çeşitliliğinin sürdürülebilir kılınmasında, dünyada kabul görmüş farklı tekâfûl modellerinin esnek bir biçimde Türkiye şartlarına adapte edilmesi büyük rol oynamıştır. Küresel arenada yaygınlığı tescillenmiş olan vekâlet (ücret esaslı yönetim), mudârebe (emek-sermaye ortaklığı) ve her ikisinin karmasından oluşan hibrit modeller, Türkiye'deki katas (katılım

sigortacılığı) mevzuatına entegre edilerek şirketlerin operasyonel yapılarına dahil edilmiştir. Söz konusu model çeşitliliği, risk iştahı ve inanç hassasiyeti farklılık gösteren heterojen müşteri segmentlerine özelleştirilmiş çözümler sunulmasını kolaylaştırmış, böylece faizsiz sigorta ürünlerinin tabana yayılmasını hızlandırmıştır (Konak ve Demir, 2023, s.14). Türkiye katılım sigortacılığı pazarı, kendi iç dinamiklerini kurgularken uluslararası iyi uygulama örneklerinden ve küresel standartlardan da üst düzeyde beslenmiştir. Özellikle İslami finansın ve faizsiz sigorta mimarisinin küresel öncüleri konumunda bulunan Malezya, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerdeki operasyonel tecrübeler, fıkhi standartlar ve kurumsal yapılar Türkiye’deki yerel modellerin revize edilmesinde ve geliştirilmesinde birer benchmark (kıyaslama) ögesi olarak referans alınmıştır (Konak ve Demir, 2023, s.14). Bu küresel know-how transferi, yerel sektörün hata payını azaltarak uluslararası standartlara entegrasyonunu hızlandırmıştır.

Katılım bankacılığı kuruluşları, geçmişte olduğu gibi bugün de tekâfül ürünlerinin geniş kitlelere ulaştırılmasında en stratejik ve efektif dağıtım kanalı (bancassurance) olma misyonunu sürdürmektedir. Katılım bankaları, müşterilerine sundukları kurumsal, ticari veya bireysel finansman paketlerinin yanı sıra bu paketlere entegre edilmiş ya da bağımsız olarak kurgulanmış katılım sigortacılığı ürünlerini de eş zamanlı olarak pazarlamaktadır. Bu bankaların sahip olduğu köklü kurumsal güven, yaygın şube ağları, gelişmiş mobil/dijital bankacılık altyapıları ve en önemlisi faizsizlik hassasiyetine sahip hazır müşteri tabanı, tekâfül fonlarının ve poliçelerinin çok daha hızlı, maliyetsiz ve efektif bir şekilde penetre olmasını sağlayan temel itici güç konumundadır (Öner, 2018, s.59).

İçinde bulunduğumuz 2026 yılı makroekonomik perspektifi ve Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) güncel verileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye’de katılım sigortacılığı sadece geleneksel sigortacılığın pasif bir alternatifi olmaktan çıkmış; dijital tekâfül girişimleri (InsurTech), faizsiz otomatik katılım sistemleri (OKS) ve derinleşen katılım emeklilik fonlarının sinerjisiyle sermaye piyasalarının en dinamik büyüme motorlarından biri haline gelmiştir. 2026 senesi itibarıyla yasal altyapının tam kurumsallaşması ve fıkhi denetim mekanizmalarının uluslararası AAOIFI (İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kuruluşu) standartlarıyla tam uyumlu çalışması, Türkiye’yi

küresel katılım sigortacılığı liginde stratejik bir bölgesel merkez konumuna yükseltmiştir.

1.5.3. Mevcut Durum ve Potansiyel

Türkiye’de katılım sigortacılığı ekosistemi, son dönemlerde kayda değer kurumsal ve operasyonel sıçramalar gerçekleştirmiş olmasına karşın, barındırdığı gerçek pazar potansiyelinin halen oldukça gerisinde bir büyüklük sergilemektedir. Sektörün mevcut makro dengeleri mercek altına alındığında, geleneksel konvansiyonel sigorta endüstrisinin domine ettiği piyasa yapısı karşısında katılım sigortacılığının pazar payının nispeten sınırlı bir düzeyde kaldığı müşahade edilmektedir. Nitekim 2023 yılı finansal göstergeleri baz alındığında, Türkiye’de katılım sigortacılığı alanında üretilen primlerin ve toplanan katkı paylarının toplam sigorta pastası içerisindeki payı yaklaşık %5 bareminde gerçekleşmiştir (İLKE Vakfı, 2024, s.41). Söz konusu derinlik ve pazar payı rasyoları, İslami finans mimarisinin ve faizsiz sigorta ekosisteminin küresel öncüsü ve kural koyucusu konumunda bulunan Malezya gibi ülkelerde %15 eşiğinin üzerinde seyrederek yerleşik bir kurumsal karaktere bürünmektedir (Konak ve Demir, 2023, s.14).

Pazardaki rekabet yapısı ve kurumsal oyuncu çeşitliliği incelendiğinde, Türkiye katılım sigortacılığı sahasında faaliyet gösteren şirketlerin sayısal olarak dar bir koridorda kümelenildiği görülmektedir. 2023 yılı kurumsal sicil verileri itibarıyla ülkede doğrudan ve münhasıran faizsiz esaslara göre çalışan 3 adet tam katılım sigorta şirketi ile konvansiyonel gövdesi içinde faizsiz operasyonlar yürüten 5 adet "pencere" (window) usulü katılım sigortacılığı birimi mevcuttur. Hibrit nitelikteki pencere usulü yapıların, konvansiyonel iş modellerinden muhasebesel ve fıkhi açıdan tamamen yalıtılmış bir biçimde şer’i ilkelere uygun ürün hatları geliştirmesi sektörün tabana yayılmasına şüphesiz pozitif katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, uzun vadeli sektörel olgunlaşma, kurumsal derinlik ve tam fıkhi güvenilirlik açısından hibrit pencerelerden ziyade, münhasıran bu alana odaklanmış tam katılım sigorta şirketlerinin sayısal olarak artırılması ve teşvik edilmesi stratejik bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır (İLKE Vakfı, 2024, s.41).

Sektörün mevcut kurumsal koordinatlarını belirleyen ve risk primini azaltan en önemli katalizörlerden biri, kamusal otorite tarafından örülen mevzuat zırhıdır. Bu

bağlamda, 2017 yılında yürürlüğe giren "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" ile ardından tahkimat niteliğinde 2020 yılında yayımlanan "Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik", endüstrinin yasal ve fıkhi altyapısını tahkim etmiştir. Mevzuattaki bu regülatif netlik ve kurumsal standardizasyonun sağladığı öngörülebilir güven iklimi, katılım sigortacılığının kurumsal sermaye ve yatırımcılar nezdinde rüştünü ispat etmesine zemin hazırlamıştır (Öner, 2018, s.59).

Türkiye'nin makro-demografik realiteleri, inanç hassasiyetleri ve finansal eğilimleri bir arada değerlendirildiğinde, katılım sigortacılığı segmentinin önünde son derece geniş bir büyüme ufku yer almaktadır. Ülkenin sahip olduğu genç, dinamik ve finansal teknolojiye adaptasyon kabiliyeti yüksek nüfus yapısı, yeni nesil faizsiz sigortacılık ürünlerine yönelik talebi organik olarak yukarı çekebilecek en önemli potansiyel dinamiklerden biridir. Bunun yanı sıra, salt dini kaygılar ve inanç hassasiyetleri sebebiyle konvensiyonel sigorta havuzlarına dahil olmaktan imtina eden ve bugüne kadar finansal sistemin dışında kalmış muhafazakar sermaye sahiplerinin varlığı, katılım sigortacılığı sektörü için bakir ve yüksek hacimli bir müşteri portföyü anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2014, s.49).

Katılım sigortacılığı pastasının büyüme hızını doğrudan etkileyen bir diğer makroekonomik değişken ise katılım bankacılığı sektörünün kaydettiği büyüme trendidir. Türkiye'de katılım bankalarının toplam bankacılık varlıkları içindeki payının artması, bu kuruluşların kredi ve finansman süreçlerine entegre olan katılım sigortacılığı ürünlerine (bancassurance) yönelik türev talebi de eş zamanlı olarak kamçulamaktadır. Katılım bankalarının sahip olduğu geniş operasyonel ağ, kurumsal itibar ve müşteri veri tabanı, faizsiz sigorta enstrümanlarının maliyetsiz ve hızlı bir biçimde geniş halk kitlelerine penetre olmasını sağlayan en efektif dağıtım kanalı işlevi görmektedir (Öner, 2018, s.59). Ancak bu büyüme ivmesinin önündeki en belirgin pratik engellerden biri, ürün gamının darlığıdır. Türkiye'de katılım sigortacılığı şirketlerinin sunduğu poliçe ve teminat çeşitliliği, geleneksel sigorta şirketlerinin asırlık ürün yelpazesine kıyasla oldukça sınırlı bir modüler yapı arz etmektedir. Sektörün pazar payını artırabilmesi; siber riskler, sorumluluk sigortaları ve karmaşık mühendislik projeleri gibi niş alanlarda katılım esaslarına uygun yeni

nesil esnek ürünlerin geliştirilmesine ve müşteri ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilmesine göbekten bağlıdır (Konak ve Demir, 2023, s.14).

Endüstrinin uluslararası rekabet gücü ve bölgesel bir finansal aktör olma vizyonu da büyüme potansiyelini doğrudan şekillendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Türkiye, sahip olduğu jeostratejik konum, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu pazarlarına olan lojistik yakınlığı ve köklü kültürel bağları sayesinde, katılım sigortacılığı alanında bölgesel bir operasyon ve fıkhi know-how merkezi (hub) olma potansiyelini saklı tutmaktadır (Konak ve Demir, 2023, s.14). Bu vizyonun hayata geçirilmesindeki en kritik darboğaz ise nitelikli ve multidisipliner insan kaynağı eksikliğidir. Sektörün sürdürülebilir gelişimi; hem modern aktüerya ve sigortacılık matematiğine üst düzeyde vakıf hem de İslam ticaret hukuku (fıkıh) kurallarına ve faizsiz finans teorisine hakim uzman personelin yetiştirilmesiyle mümkündür (Öner, 2018, s.59). Diğer taraftan, mevcut şirketlerin finansal şoklara karşı direnç seviyelerini gösteren sermaye rasyoları da büyüme potansiyeli üzerinde belirleyici bir baskıya sahiptir. Katılım sigorta şirketlerinin özkaynak yapılarının güçlendirilmesi, finansal soluklarının uzatılması ve sektöre yönelik doğrudan yabancı yeşil sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi, pazarın derinleşmesine doğrudan katkı sunacaktır (Konak ve Demir, 2023, s.14).

Son olarak, katılım sigortacılığının makro ölçekte risk yönetim kabiliyetini sınırlayan en hassas yapısal sorun, yerel ve uluslararası retekafül (İslami reasürans) kapasitesinin yetersizliğidir. Türkiye’de münhasıran faaliyet gösteren, yerli sermayeli bir retekafül şirketinin bulunmayışı, katılım sigorta şirketlerinin üstlendikleri büyük montanlı riskleri tekrar sigortalatırken (reasürans) operasyonel zorluklar yaşamasına ve sermaye çıkışına neden olmaktadır. Bu bağlamda, yerel retekafül imkanlarının kurumsal olarak geliştirilmesi, yasal teşviklerin sunulması ve uluslararası dev retekafül havuzlarıyla kurulacak stratejik iş birliklerinin derinleştirilmesi, sektörün küresel ölçekte büyük riskleri güvenle üstlenebilmesi açısından hayati bir eşiktir (Öner, 2018, s.59).

İçinde bulunduğumuz 2026 yılı makroekonomik parametreleri ve Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) vizyon belgeleri çerçevesinde bakıldığında; 2023 yılında temelleri tahkim edilen %5’lik pazar payı,

2026 senesi itibarıyla devreye giren yeni nesil dijital katılım sigortacılığı lisansları, faizsiz sürdürülebilir fon yönetimi (ESG) entegrasyonları ve büyüyen katılım reasürans kapasitesi sayesinde yukarı yönlü güçlü bir kırılma trendine girmiştir. Genç nüfusun InsurTech (sigorta teknolojileri) uygulamalarına gösterdiği ilgi ve katılım bankacılığı ile sağlanan tam ekosistem sinerjisi, 2026 yılında katılım sigortacılığını Türkiye finansal piyasalarının en dinamik büyüme kulvarlarından biri konumuna taşımıştır.

1.6. Türkiye’de İslami Finans Sektörünün Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Türkiye’de İslami finans (Katılım Finans) sektörü; kamu desteği, İstanbul Finans Merkezi vizyonu ve genişleyen kurumsal yapısıyla hızlı bir büyüme sergilese de pazar payını arzulanan seviyeye çıkarabilmek için hem yapısal hem de toplumsal ölçekte bir dizi engelle mücadele etmektedir. Toplumdaki finansal okuryazarlık ve güven algısı eksikliğinden ürün çeşitliliğinin murabaha odaklı sıkışmasına, müstakil bir Katılım Finans Kanunu ihtiyacından uluslararası standartlarda nitelikli insan kaynağı açığına kadar uzanan bu sorunlar; mevzuat reformları, dijitalleşme entegrasyonu, etik şeffaflık ve risk paylaşımli yeni nesil finansal araçların geliştirilmesi gibi bütüncül çözüm önerileriyle aşılmayı beklemektedir.

1.6.1. Sorunlar

Türkiye’de İslami finans ekosistemi, yaklaşık kırk yıllık köklü bir geçmişe ve kurumsal birikime sahip olmasına rağmen, makroekonomik pazar payı ve kurumsal derinlik açısından kendisinden beklenen stratejik sıçramayı tam anlamıyla gerçekleştirememiş, kronikleşen bir dizi yapısal ve operasyonel bariyerle karşı karşıya kalmıştır. Sektörün sergilediği mevcut görünüm, hem fıkhi-teorik zemin hem de piyasa pratikleri açısından akademik ve kurumsal çevrelerde ciddi eleştirilere zemin hazırlamakta; yerel uygulamaların küresel ölçekteki gelişmiş faizsiz finans merkezlerinin gerisinde kaldığına işaret etmektedir. Özellikle 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin ardından faizsiz enstrümanların risklere karşı dirençli yapısının anlaşılmasıyla dünya genelinde İslami finansa yönelik küresel ilgi geometrik olarak artarken, Türkiye’deki kurumsal yapılar ve pazar penetrasyonu maalesef bu küresel

rüzgarı tam anlamıyla arkasına alamamış ve arzu edilen ivmeyi yakalayamamıştır (Orhan, 2023, s.125).

1.6.1.1. Yapısal, Kurumsal ve Operasyonel Yetersizlikler

Sektörün karşı karşıya kaldığı kurumsal sorunların odağında, katılım bankalarının iş modellerinin konvansiyonel bankacılık şablonlarına yapısal açıdan aşırı derecede benzemesi yer almaktadır. Teorik olarak risk, kar ve zarar paylaşımı (müşavere ve ortaklık) esaslarına göre faaliyet göstermesi gereken katılım bankaları, pratik uygulamada geleneksel bankaların kredi ve mevduat mekanizmalarına çok yakın bir operasyonel işleyiş sergilemektedir. Söz konusu finansal ikizleşme, faizsiz finansın kendine has özgün kurumsal kimliğini zedelemekte, fıkhi ilkelerden sapma iddialarını gündeme getirmekte ve sistemin teorik meşruiyet zeminini aşındırmaktadır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.303). Bu kurumsal taklitçiliğin yanı sıra, fiziksel hizmet ağının, yani şube ve nitelikli personel sayısının geleneksel bankacılık devlerine kıyasla oldukça dar bir koridorda kalması, sektörün tabana yayılmasının önündeki en büyük fiziksel engellerden biridir. Katılım bankalarının coğrafi erişilebilirliğinin sınırlı kalması, özellikle metropol dışı ve kırsal bölgelerdeki potansiyel müşterilerin faizsiz finansal hizmetlerden mahrum kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Ortak ATM ağlarındaki payın düşüklüğü ve münhasır faizsiz ATM altyapısının yetersizliği de müşteri memnuniyetini doğrudan törpülemekte ve kurumsal rekabet gücünü zayıflatmaktadır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.310).

İnsan kıymeti boyutunda yaşanan niteliksel eksiklikler ve şube personelinin bilinç düzeyinin zayıflığı, güven odaklı bu sektörün en hassas yumuşak karnını oluşturmaktadır. Saha çalışanlarının İslami finansın fıkhi mantığı, akit tipleri ve operasyonel sınırları konusundaki teorik bilgi yetersizliği, şubeye gelen müşterilere doğru, ikna edici ve fıkhi açıdan tutarlı rehberlik yapılmasını engellemektedir. Özellikle ön safta (front office) müşteriyle doğrudan temas kuran personelin katılım finans ürünleri ile konvansiyonel ürünler arasındaki farkı net bir dille ortaya koyamaması, kurumsal itibar kaybına yol açmakta ve müşteri ilişkilerini mekanik bir boyuta indirgemektedir (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.311).

1.6.1.2. Ürün Çeşitliliği, Mali Mühendislik ve Likidite Araçları

Türkiye İslami finans pazarının hacimsel olarak tıkanmasının arkasındaki bir diğer yapısal etken, finansal ürünlerin derinlik ve çeşitlilik açısından gösterdiği kısıtlı performanstır. Mevcut ürün yelpazesi, modern ekonomide aktörlerin hızla değişen ve karmaşıklaşan finansal ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmakta; çoğu zaman geleneksel bankacılık enstrümanlarının üzerine şer'i kılıflar geçirilmiş basit birer adaptasyonu veya replikası şeklinde tezahür etmektedir. Sektördeki Ar-Ge ve finansal mühendislik (financial engineering) faaliyetlerinin bütçe ve vizyon yetersizliği nedeniyle güdük kalması, risk paylaşımına dayalı yenilikçi, dinamik ve özgün enstrümanların geliştirilmesini engellemekte, bu da katılım finans kuruluşlarının rekabetçi piyasa şartlarında elini zayıflatmaktadır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.311). Özellikle kurumsal finansman ve büyük ölçekli altyapı projelerinin fonlanmasında kullanılabilecek nitelikli araçların azlığı, katılım finansın makro projelerde devre dışı kalmasına neden olmaktadır. Bu noktada, derinlikli ve likit bir sukuk (faizsiz tahvil) piyasasının tam manasıyla inşa edilememiş olması, hem kamunun hem de özel sektörün uzun vadeli, büyük montanlı ve düşük maliyetli faizsiz fon kaynaklarına erişiminin önünde çok ciddi bir bariyer teşkil etmektedir (Serçek ve Yıldız, 2022, s.39).

1.6.1.3. Düzenleyici Çerçeve, Uluslararası Standartlar ve Fetva Yönetişi

Regülatif cephede, Türkiye'de İslami finans sektörünün operasyonel ve hukuki doğasını doğrudan kucaklayan müstakil, kapsamlı ve tek bir "Katılım Finans Kanunu"nun uzun süre yasalaşamamış olması, gri alanların ve yasal belirsizliklerin sürmesine yol açmıştır. Mevcut yasal mevzuatın ve ikincil düzenlemelerin büyük ölçüde konvansiyonel bankacılık kodları ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu referans alınarak şekillendirilmiş olması, faizsiz finansın ruhuna ve fıkhi gerekliliklerine tam olarak yanıt verememektedir. Bu durum, yargı aşamasında ve kurumsal uygulamalarda yorumlama sakatlıklarına ve operasyonel belirsizliklere kapı aralamaktadır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.309). Bunun doğal bir uzantısı olarak, küresel ölçekte faizsiz finansın anayasası kabul edilen AAOIFI (İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kuruluşu) standartlarının yerel katılım finans kuruluşlarının mali tablolarına ve denetim mekanizmalarına entegrasyonu sürecinde de yapısal uyumsuzluklar ve

gecikmeler yaşanmaktadır. Hukuki tahkimatın ve esnek düzenleyici altyapının eksikliği, uluslararası finansal raporlama standartları ile şer'i denetim kodlarının uyumlaştırılmasını zorlaştırırken, şeffaflık arayan yabancı ve kurumsal yatırımcıların Türkiye pazarına yönelik güven endeksini olumsuz etkilemektedir (Yelsiz ve Yurtseven, 2024, s.82).

Sektörün fıkhi meşruiyet algısını zedeleyen en önemli kurumsal eksikliklerden biri de geçmişte merkezi, bağlayıcı ve üst düzey bir fetva ve danışma kurulunun bulunmayışı olmuştur. Farklı katılım bankalarının bünyelerinde barındırdıkları kendi danışma komitelerinin aynı finansal işlem veya enstrüman hakkında birbirleriyle çelişen, heterojen fetva kararları vermesi, piyasada ciddi bir standardizasyon ve fıkhi öngörülebilirlik krizine yol açmıştır. Bu durum, hem sektörel norm birliğinin kurulmasını engellemiş hem de faizsizlik hassasiyeti yüksek olan müşterilerin zihninde meşruiyet noktasında derin şüpheler uyandırmıştır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.318).

1.6.1.4. Toplumsal Algı, İmaj ve İnsan Kaynakları Açmazı

Kamuoyu nezdinde katılım finans kurumlarına yönelik yerleşik algı ve imaj problemleri, pazar payının %10-15 bandına fırlamasının önündeki psikolojik barajı oluşturmaktadır. Geleneksel bankacılık pratikleriyle (örneğin murabahadaki maliyet oranlarının konvensiyonel kredi faiz oranlarıyla paralellik arz etmesi gibi) kurulan operasyonel benzerlikler, toplumun geniş kesimlerinde faizsizlik ilkelerine olan inancı sarsmakta ve sistemi "isim fetişizminden" ibaret gören meşruiyet tartışmalarını harlamaktadır. Tasarruf sahiplerinin azımsanmayacak bir kısmı, katılım bankalarının finansal arka planda gerçekten şer'i normlara tam uyumlu bir biçimde fon kullandırıp kullandırmadığı hususunda kronik bir tereddüt yaşamaktadır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.303). Bu güvensizliği besleyen en temel unsurlardan biri de şeffaflık ve kamuyu aydınlatma düzeyinin zayıflığıdır. Özellikle kar-zarar ortaklığı havuzlarının arka plandaki getiri hesaplama rasyolarının, fon dağıtım matrislerinin ve havuz zarar ettiğinde uygulanacak operasyonel senaryoların müşterilere açık, anlaşılır ve şeffaf bir biçimde deklare edilmemesi, mudilerde bir kapalılık ve güvensizlik algısı yaratmaktadır (Yanık ve Erden, 2019, s.186).

Bu yapısal düğümün insan kaynakları ayağında ise akademik arz ile sektörel talep arasındaki derin kopukluk öne çıkmaktadır. Üniversiteler bünyesinde nitelikli, uluslararası standartlarda ve çok dilli İslami finans eğitimi veren lisans ve lisansüstü programların niceliksel azlığı, sektörün kronikleşen yetişmiş beyin gücü ihtiyacını karşılayamamaktadır. Sektörde mevcut olarak istihdam edilen personelin ise meslek içi sürekli eğitim programlarına katılım oranlarının düşüklüğü, finansal teknolojilerle fıkhi bilginin harmanlandığı güncel bilgi setlerine erişimlerini ve kendilerini yenilemelerini imkansız kılmaktadır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.315). Akademi dünyasındaki teorik-fıkhi müktesat ile finans koridorlarındaki pratik piyasa uygulamaları arasındaki organik iş birliğinin zayıf kalması, teorik doğruların sahada işlevsel ürünlere dönüşmesini engellemekte ve sektörel inovasyonu (Ar-Ge) felç etmektedir (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.315).

1.6.1.5. Teknolojik Altyapı, Dijitalleşme ve Şer'i Denetim Açığı

Teknik ve dijital dönüşüm boyutunda, katılım finans kurumlarının teknolojik altyapı yatırımları ve inovasyon bütçeleri, büyük ölçekli konvansiyonel bankaların devasa bütçeleri karşısında zayıf kalmakta, bu da doğrudan hizmet kalitesi ve işlem hızına olumsuz yansımaktadır. Özellikle yeni nesil finansal teknolojilere (FinTech) tam entegre, yapay zeka destekli, esnek ve hızlı kullanıcı deneyimi sunan dijital/mobil bankacılık çözümlerinin katılım bankacılığında gecikmeli olarak devreye girmesi, faizsizlik hassasiyetinden ziyade hız ve dijital konfora önem veren Z ve Alfa kuşağı genç müşteri segmentinin sisteme dahil edilmesini ciddi ölçüde zorlaştırmaktadır (Yelsiz ve Yurtseven, 2024, s.82). Son olarak, kurumsal yönetim kalitesini doğrudan ilgilendiren iç kontrol ve bağımsız denetim süreçlerinin, İslami finansın doğasına uygun spesifik "şer'i denetim" (shariah auditing) parametrelerine göre kurgulanmamış olması risk yönetimi açısından yapısal kırılganlıklar üretmektedir. Geleneksel risk ve finansal denetim mekanizmalarıyla yetinilip, operasyonların fıkhi risklerini (shariah non-compliance risk) ölçecek kurumsal denetim standartlarının işletilmemesi, kurumsal yönetim kalitesini uluslararası ligin altına çekmektedir (Yelsiz ve Yurtseven, 2024, s.90).

2026 Yılı Güncel Finansal Perspektifi

İçinde bulunduğumuz 2026 yılı makroekonomik görünümü, Merkez Bankası (TCMB) veri setleri ve Katılım Finans Kurumları Birliği (TKBB) stratejik raporları çerçevesinde değerlendirildiğinde; geçmişte eleştirilen pek çok yapısal açmazın aşılması yönünde son üç yılda devrimsel adımlar atıldığı müşahade edilmektedir. 2026 senesi itibarıyla, uzun yıllardır eksikliği hissedilen müstakil Katılım Finans Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve şer'i denetim mekanizmalarının BDDK ve SEDDK nezdinde yasal birer zorunluluk haline getirilmesi, sektördeki standardizasyon sorununu büyük ölçüde çözmüştür. Ayrıca, fıkhi kurallara tam uyumlu akıllı sözleşmelerin (Smart Contracts) ve blokzincir tabanlı İslami FinTech enstrümanlarının yerel pazara entegre edilmesiyle, katılım finansı geleneksel sistemin bir taklidi olmaktan sıyrılarak dijital çağda kendi özgün, şeffaf ve küresel rekabet gücü yüksek kurumsal kimliğine kavuşmuştur.

1.6.2. Çözüm Önerileri

Türkiye'deki katılım finans ekosisteminin yapısal tıkanıklıklarını aşarak sürdürülebilir bir büyüme trendi yakalaması, makroekonomik ve kurumsal düzeyde çok boyutlu, senkronize bir reform paketinin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu stratejik dönüşümün yasal sacayağını oluşturmak adına, katılım finans faaliyetlerinin operasyonel ve fıkhi doğasını doğrudan kavrayan, konvansiyonel mevzuatın gölgesinden arındırılmış müstakil bir "Katılım Finans Kanunu"nın tasarlanarak yürürlüğe konulması birincil önceliktir. Bahse konu yasal mevzuat, faizsiz finansman modellerinin özgün mantığını koruyacak esneklikte inşa edilmeli ve küresel finans piyasalarındaki regülasyon standartlarıyla tam bir entegrasyon sergilemelidir (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.310). Bu doğrultuda, küresel faizsiz finansın anayasası niteliğindeki AAOIFI (İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kuruluşu) kriterleri baz alınarak Türkiye'deki kurumsal yapıya özgü, kolektif ve şeffaf muhasebe kayıt standartlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Finansal raporlama mekanizmalarının uluslararası normlarla uyumlaştırılması, gri alanları ortadan kaldırarak yabancı kurumsal yatırımcıların Türkiye pazarına yönelik güven endeksini yukarı taşıyacak ve ülkeye yönelik faizsiz sermaye girişlerini ciddi ölçüde hızlandıracaktır (Yelsiz ve Yurtseven, 2024, s.93). Regülatif yapının fıkhi meşruiyet

zeminini tahkim etmek amacıyla, makro düzeyde bağlayıcı kararlar alabilen, bağımsız ve merkezi bir üst danışma ve fetva kurulunun kurumsallaştırılması şarttır. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde fıkıh ve finans uzmanlarını bünyesinde barındıracak olan bu özerk yapı, faizsiz enstrümanların şer'i uygunluk denetiminde yaşanan yorum farklılıklarını ve karmaşayı giderecek, piyasada norm birliğini ve fıkhi standardizasyonu tesis edecektir (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.310).

Sektörün entelektüel ve insani sermaye açığını kapatmak, ancak akademi ile finans koridorları arasında kurulacak güçlü bir köprüyle mümkündür. Yükseköğretim kurulu bünyesinde, İslami finans teorisini modern finansal teknolojilerle harmanlayan geniş vizyonlu lisans ve lisansüstü programların sayısının artırılması, niteliksel insan kaynağı havuzunun dolmasını sağlayacaktır. Mevcut müfredatların küresel finans trendleri ışığında güncellenerek uluslararası akreditasyonlara uyumlu hale getirilmesi, sektöre taze ve donanımlı bir uzman kuşağı kazandıracaktır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.310). Akademik çevrelerde üretilen teorik-fıkhi müktesebat ile sahada katılım bankacılığı pratiklerini yürüten uygulayıcıları tek bir potada eritecek müşterek düşünce enstitülerinin ve inovasyon platformlarının kurulması, teorinin pratiğe aktarılmasını kolaylaştıracaktır. Bu ortak ekosistemde Ar-Ge faaliyetlerinin fonlanması, Türkiye'nin faizsiz finans pazarındaki kurumsal ve operasyonel rekabet gücünü küresel ligde üst sıralara taşıyacaktır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.309). Finansal mühendislik kapasitesinin artırılması suretiyle, geleneksel ürünlerin basit birer kopyası olmayan, risk ve kar paylaşımını merkeze alan yenilikçi finansal araçların üretilmesi müşteri sadakatini artıracaktır. Özellikle yeni nesil blokzincir altyapılarına entegre dijital finansal ürünlerin ve İslami FinTech uygulamalarının devreye alınması, hız ve dijital konfora odaklanan genç müşteri segmentinin sisteme entegrasyonunda katalizör rolü oynayacaktır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.311).

Fiziksel ve dijital erişilebilirliğin eş zamanlı olarak genişletilmesi, katılım finansın tabana yayılmasında kritik bir diğer stratejik hamledir. Şube ağlarının ve alternatif dağıtım kanallarının, özellikle finansal hizmetlerin sınırlı ulaştığı kırsal bölgeleri de kapsayacak biçimde genişletilmesi fırsat eşitliği yaratacaktır. Teknolojik altyapının yeni nesil bulut bilişim ve yapay zeka tabanlı sistemlerle güçlendirilmesi, mobil bankacılık deneyimini mükemmelleştirerek kullanıcı memnuniyetini en üst seviyeye çıkaracaktır (Bağış ve Yılmaz, 2021, s.311). Kurumsal itibarın sahada

korunması adına, şube personelinin meslek içi sürekli eğitim programlarına tabi tutulacağı kurumsal akademiler inşa edilmelidir. Çalışanların İslami finans akitlerinin mantığı ve operasyonel sınırları konusunda derinlemesine uzmanlaşması, şubeye gelen müşterilere doğru, ikna edici ve şeffaf rehberlik yapılmasını sağlayarak hizmet kalitesini optimize edecektir (Yelsiz ve Yurtseven, 2024, s.94). Türkiye'nin jeopolitik konumunu avantaja çevirerek bölgesel bir finansal çekim merkezi olabilmesi için uluslararası İslami finans otoriteleriyle küresel iş birlikleri sıklaştırılmalıdır. Özellikle Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ve Malezya gibi derinlikli pazarlarla kurulacak stratejik ortaklıklar ve ortak fon mekanizmaları, tecrübe paylaşımını artırırken Türkiye katılım finans pazarına taze likidite akışı sağlayacaktır (Yelsiz ve Yurtseven, 2024, s.94).

Sistemin makro ihtiyati dengesini korumak için düzenleyici ve denetleyici üst kurulların denetim kapasiteleri ve teknolojik izleme yetkinlikleri artırılmalıdır. Faizsiz finansın doğasına uygun spesifik şer'i denetim (shariah auditing) ve risk yönetimi modellerinin geliştirilmesi, operasyonel risklerin önceden elimine edilmesini sağlayarak olası sistematik şoklara karşı kurumsal bağışıklığı güçlendirecektir (Yanık ve Erden, 2019, s.194). Maliyet dezavantajlarının ortadan kaldırılması amacıyla, vergi mevzuatının katılım finans ürünlerinin mükerrer vergileme gibi yapısal dezavantajlarını giderecek şekilde revize edilmesi gerekmektedir. Özellikle yardımlaşma ve risk paylaşımı esaslı tekaful (faizsiz sigortacılık) ürünlerinin vergilendirilmesindeki yasal boşlukların ve belirsizliklerin netleştirilmesi, sigortacılık kolunun büyümesini doğrudan destekleyecektir (Ünsal ve Laçınbala, 2016, s.24). Son olarak, toplum genelinde var olan ön yargıların ve olumsuz algı bariyerlerinin yıkılması amacıyla geniş çaplı kamuoyu bilinçlendirme ve finansal okuryazarlık kampanyaları düzenlenmelidir. Medya organları ve dijital iletişim kanalları ile stratejik iş birlikleri kurularak, katılım finans ilkelerinin, kar-zarar havuzlarının işleyiş rasyolarının ve enstrümanların meşruiyet zeminlerinin topluma doğru, açık ve manipülasyondan uzak bir dille aktarılması kurumsal güven iklimini yeniden inşa edecektir (Orhan, 2023, s.144).

2026 Yılı Güncel Finansal Perspektifi

İçinde bulunduğumuz 2026 yılı makroekonomik gerçeklikleri doğrultusunda, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Katılım Finans Kurumları Birliği'nin (TKBB) güncel verileri incelendiğinde; söz konusu reform önerilerinin büyük bir kısmının stratejik eylem planları dahilinde hayata geçirildiği görülmektedir. 2026 yılı itibarıyla, yürürlüğe giren yeni nesil mevzuat düzenlemeleri ve dijital katılım bankacılığı lisanslarının yasallaşması, Türkiye'yi küresel faizsiz finans liginde dijitalleşme ve şeffaflık yönüyle öncü bir konuma taşımıştır. Merkezi Danışma Kurulu'nun dijital fetva ve standardizasyon modüllerini devreye almasıyla birlikte, geçmiş yıllarda eleştirilen fıkhi belirsizlikler minimize edilmiş ve sektörün toplam bankacılık varlıkları içerisindeki payı 2026 yılı projeksiyonlarında tarihi zirvesine ulaşmıştır. İmla yazımları amacıyla yapay zeka aracından faydalanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL VE İSLAMİ FİNANSAL OKURYAZARLIK

2.1. Finans Kavramı Ve Tanımı Finansal Okuryazarlık Kavramı Ve Tarihsel Gelişimi

Finans kavramı, para ve para ile ilgili araçları, değerleri konu edinen iş alanı olarak ifade edilmektedir (TDK, 2026). Bireysel düzeyde değerlendirildiğinde finans, kişilerin mevcut satın alma gücünü koruma ve zaman içinde bu gücü artırma hedefleri doğrultusunda ulaştıkları tasarruf, harcama, yatırım ve borçlanma benzeri ekonomik karar ve davranışların hepsini kapsayan bütünsel bir süreci tanımlamaktadır (Yıldırım, 2020).

Finansal okuryazarlık kavramına dair akademik ilgi, 20. yüzyılın başlarından finans tarihi çalışmaları ve günümüz "yetişkin okuryazarlığı" olarak kavramsallaştırılan alanlar ile eş zamanlı olarak gelişmeye başlamıştır. Ne var ki, kavramın tanımsal sınırı ve bilgi okuryazarlığından farklılaştığı noktalar hâlihazırda tam bir netlik kazanmamakla birlikte literatürde bu anlamda farklı yaklaşımlar ve süregelen tartışmalar bulunmaktadır. Finansal okuryazarlığın kavramsal evriminin tarihsel izleği değerlendirildiğinde, kütüphaneler ve eğitim kurumlarının çoklu okuryazarlık hareketlerinde öncü roller üstlenmelerine karşın, "finansal okuryazarlık" kavramının akademik ve popüler yayınlarda belirgin biçimde görünürlük kazanmasının 1990'ların sonlarına rastladığı görülmektedir. Söz konusu dönemde kavram, eğitim odaklı süreli yayınlar ve kişisel gelişim literatüründe yer edinmeye başlamış; özellikle Robert T. Kiyosaki'nin "Rich Dad Poor Dad" adlı yapıtı, finansal farkındalık söylemlerinin yaygınlaşmasına katkı sunan önemli eserlerden biri olarak öne çıkmıştır (Faulkner, 2015, s.7).

Finansal okuryazarlık kavramının akademik literatürde belirgin bir ağırlık kazanması, özellikle 2008 küresel finansal krizi sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Bireylerin finansal tercihleri yalnızca mikro düzeyde bireysel sonuçlar yaratmamakta, makro düzeyde ekonomik sistemin işleyişini de etkileyebilmektedir. Bu çerçevede, 2008 krizi sürecinde hane halkı borçluluk oranlarındaki kayda değer artış ve bireylerin söz konusu borçları yönetebilecek etkin bütçe planlama kapasitesinden yoksun

olmaları, pek çok ülkeyi finansal okuryazarlığın güçlendirilmesi ve bu konuda eğitim politikalarının geliştirilmesi yönünde adım atmaya yöneltmiştir (Kanmaz, 2018, s.9).

2010’lu yıllarda literatür tarandığında, finansal okuryazarlık kavramının çoğunlukla finansal bilgi ve finansal eğitim kavramlarıyla eş anlamlı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Ancak bu kavramları kavramsal olarak birbirinden ayırtıran ve farklı boyutlar olarak inceleyen araştırmacı sayısının oldukça sınırlı olduğu; ayrıca finansal okuryazarlığı ölçmeye yönelik standartlaştırılmış bir ölçüm aracının eksikliğinin önemli bir boşluk olarak öne çıktığı dikkat çekmektedir. Bu eksikliğe dikkat çeken çalışmalardan biri Marcolin ve Abraham (2006) tarafından gerçekleştirilmiş olup, finansal okuryazarlığın ölçümlemesine yönelik daha sistematik araştırmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Benzer biçimde Huston (2010), finansal okuryazarlık ya da finansal bilgi düzeyinin; tasarruf, yatırım ve borçlanma gibi finansal davranış farklılıklarını açıklamada ve finansal eğitim ihtiyacını modellemede temel bir değişken olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

Bireyler ile kamu ve özel sektör kuruluşlarının finansal konulardaki kararlarında isabetli sonuçlara varabilmeleri açısından finansal okuryazarlık büyük önem taşımaktadır. Bu kavram, bireyin finans alanını kavrayabilme kapasitesini ifade etmektedir (Kılıç vd., 2015). Bireylerin sahip oldukları bütçeyi kullanma ve idare etme konularındaki temel yeterlilik seviyesini yansıtan finansal okuryazarlık, mali hedeflere ulaşabilmek için gerekli olan temel yetkinliktir (Barut ve Çam, 2015). Dolayısıyla kavram, bireylerin karmaşık finansal durumlar karşısında bilinçli ve tutarlı kararlar verebilmelerini sağlayan önemli bir değerlendirme kriteri olarak ele alınmalıdır.

2.2. Finansal Okuryazarlığın Gelişimi Ve Önemi

Finansal okuryazarlık kavramı, akademik literatürde çok sayıda araştırmacı tarafından farklı boyutları ile ele alınmış ve çok çeşitli tanım çerçeveleri sunulmuştur. Huston (2010), kavramın kapsamını daha geniş bir perspektiften değerlendirerek yalnızca bilgi ve farkındalık düzeyiyle sınırlı kalmayıp, bu birikimin hem bireysel hem de mesleki yaşamda işlevsel hâle getirilebilmesini de kapsayacak biçimde ele almıştır. Söz konusu yaklaşımlar bütüncül olarak değerlendirildiğinde, finansal okuryazarlığın temelinde bütçe oluşturma, bankacılık işlemlerini etkin biçimde yürütme, tasarruf ve

yatırım stratejileri geliştirme ile borç yönetimi gibi çekirdek finansal becerilerin bulunduğu tespit edilmektedir.

Buna karşın Taft ve arkadaşları (2013), finansal okuryazarlığı salt bilgi düzeyiyle eşitlememekte; bireyin değişken ekonomik koşullar altında kaynaklarını verimli biçimde yönetebilmesini sağlayan algısal ve teknik yetkinliklerin bütünleşik bir yapısı olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde finansal okuryazarlık, bireyin dinamik ekonomik çevreye uyum sağlama kapasitesini de yansıtan çok katmanlı bir olgu olarak öne çıkmaktadır.

Finansal okuryazarlık, durağan bir bilgi yığını olmaktan öte, zaman içinde gelişen ve deneyimle pekişen sürekli bir öğrenme sürecini temsil etmektedir. Ne var ki ampirik bulgular, bireylerin finansal bilgi ve beceri düzeylerinin arzu edilen seviyenin önemli ölçüde altında kaldığını ve genel finansal okuryazarlık düzeyinin yetersiz olduğunu göstermektedir (Barut ve Çam, 2015). Gökmen (2012) tarafından gerçekleştirilen derleme çalışmasında finansal okuryazarlığın temel bileşenleri; finansal kavramları anlama, ekonomik verileri analiz edebilme, etkin kaynak yönetimi geliştirme ve geleceğe yönelik rasyonel stratejiler kurgulayabilme yetkinlikleri biçiminde sistematik olarak sınıflandırılmaktadır.

Küresel ekonomik yapıda yaşanan teknolojik ilerlemeler ve finansal yeniliklerin yoğunlaşması, bireylerin giderek karmaşıklaşan bu yapıyı yönetebilmesi için daha üst düzey bilgi ve beceri donanımına sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede Güler ve Tunahan (2017), sınırlı ekonomik kaynakların etkin ve verimli biçimde yönetilebilmesinin, ancak finansal okuryazarlık bilincinin bireylerde köklü bir şekilde yerleşmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmektedir.

Tarihsel süreçte sürekli evrilen ödeme araçları, günümüzde kredi kartları ve benzeri modern finansal enstrümanlar vasıtasıyla bireylere önemli kolaylıklar sunmaktadır. Özellikle harcamaların ertelenebilmesi ve taksitlendirme olanaklarının sağlanması, tüketicilere kısa vadede finansal esneklik kazandırmaktadır. Ancak bu tür araçların bilinçsiz biçimde kullanılması, bireylerin tasarruf eğilimlerinin zayıflamasına ve kontrolsüz borçlanma davranışlarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Nitekim ekonomik belirsizliklerin yoğunlaştığı dönemlerde veya bireylerin satın alma gücünün eridiği koşullarda, harcama davranışlarını denetim altına alamayan bireyler ciddi finansal risklerle yüz yüze kalabilmektedir. Bu noktada finansal okuryazarlık, yalnızca teorik bilgi düzeyini değil, aynı zamanda bu bilginin gündelik yaşamda bilinçli kararlar aracılığıyla hayata geçirilmesini ifade eden stratejik bir yetkinlik olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla finansal okuryazarlık, bireyleri olası ekonomik dalgalanmalara karşı güvence altına alan ve sürdürülebilir mali denge kurmalarına imkân tanıyan kritik bir yönetim becerisi olarak değerlendirilmektedir (Bağcı ve Arabacı, 2019).

Etimolojik açıdan incelendiğinde finans kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından "para, mülk ve mali işlerle ilgili süreçler" olarak tanımlanırken; okuryazarlık kavramı yalnızca okuma ve yazma becerisiyle sınırlı kalmayıp, belirli bir alana ilişkin bilgiyi anlama, yorumlama ve analiz edebilme yetkinliğini kapsamaktadır (Tüzel, 2010). Bu iki kavramın kesişim noktasında yer alan finansal okuryazarlık ise literatürde farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda Mandell (2008), finansal okuryazarlığı giderek karmaşıklaşan finansal araçlar hakkında bilgi sahibi olarak uzun vadeli ve rasyonel ekonomik kararlar alabilme yeteneği biçiminde tanımlamaktadır. Benzer biçimde Hastings ve arkadaşları (2013), kavramı yaşam boyu ekonomik güvenliğin tesisi perspektifinden ele almakta ve finansal araçların bilinçli ve güvenli kullanımına özellikle vurgu yapmaktadır.

Willis (2008) ise finansal okuryazarlığın temelinde tasarruf, yatırım ve menkul kıymetler gibi finansal unsurlara ilişkin bilgi birikiminin yattığını ve bu bilginin ihtiyaç duyulan anlarda etkin biçimde kullanılabilmesinin büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Literatürdeki farklı yaklaşımlar bütüncül olarak değerlendirildiğinde, finansal okuryazarlığın yalnızca bilgi düzeyiyle sınırlı kalmayıp; bu bilginin doğru zamanda, uygun araçlarla ve rasyonel kararlar doğrultusunda kullanılmasını içeren çok yönlü bir yetkinlik alanı olduğu anlaşılmaktadır.

Literatürde finansal okuryazarlığa ilişkin tanımlar farklı açılardan ele alınmakla birlikte, kavramın temel unsurları konusunda genel bir uzlaşıdan söz edilebilir. Jeanne M. Hogarth, finansal okuryazarlığı yalnızca bilişsel bilgi düzeyiyle sınırlı olmayan,

aynı zamanda bireylerin finansal davranışları üzerinden değerlendirilen bir yetkinlik alanı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre finansal okuryazar birey; vergi, sigorta, yatırım ve varlık yönetimi gibi temel finansal alanlarda yeterli bilgiye sahip olan, paranın işleyiş mekanizmasını kavrayabilen ve edindiği bilgi ile deneyimleri somut finansal planlara dönüştürerek uygulayabilen kişidir (Ergün vd., 2014).

Bu çerçevede finansal okuryazarlık, yalnızca teorik bilgi birikimini ifade eden statik bir kavram olmaktan ziyade, bu bilginin bireyin ekonomik yaşamına yön veren stratejik kararlar aracılığıyla pratiğe aktarılmasını gerektiren dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla finansal okuryazarlık, bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik bilinçli ve sürdürülebilir finansal davranışlar geliştirmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir.

21.yüzyılın başlangıcından itibaren küresel ekonomik sistem, kapsamlı bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. 1970’li yıllarda Bretton Woods sisteminin sona ermesiyle ivme kazanan finansal serbestleşme eğilimleri, piyasalarda küreselleşmeyi derinleştirmiş ve uluslararası rekabeti daha yoğun bir hâle getirmiştir. Bu süreçte teknolojik gelişmelerin etkisiyle bilgiye erişimin kolaylaşması, maliyetlerin daha şeffaf hâle gelmesi ve sermaye hareketlerinin büyük ölçüde serbestleşmesi, finansal piyasaların hem daha etkin hem de daha karmaşık bir yapıya evrilmesine yol açmıştır (Yılmaz ve Tuncay, 2012).

Söz konusu dönüşüm, bireylerin karşılaştığı finansal ürün ve hizmetlerin çeşitliliğini artırarak karar alma süreçlerini daha sofistike hâle getirmiştir. Bu nedenle günümüzde ekonomik kararlar alırken rasyonel davranma, uzun vadeli planlama yapma ve riskleri doğru analiz edebilme becerisi; değişen demografik yapı, küresel belirsizlikler ve finansal piyasalardaki dalgalanmalar nedeniyle her zamankinden daha kritik bir konuma yükselmiştir.

2.3. Finansal Okuryazarlığın Bireysel Ve Toplumsal Etkileri

Finansal bilgi düzeyinin yetersizliği, bireylerin yalnızca hatalı ekonomik kararlar almasına yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda bu kararların doğruluğuna ilişkin yanıltıcı bir güven algısı geliştirmelerine de neden olabilmektedir. Bu durum bireysel servet kayıplarıyla sınırlı kalmayıp, zamanla finansal sistemin bütünü

etkileyebilecek yapısal risklerin oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bayazıt Hayta (2011), küresel ekonomik krizler, doğal kaynakların kıtlığı ve bireylerin kendi finansal yaşamlarını yönetme zorunluluğunun artması gibi faktörlerin, finansal okuryazarlığı artık opsiyonel bir tercih olmaktan çıkarıp zorunlu bir yetkinlik haline dönüştürdüğünü ifade etmektedir.

Finansal okuryazar birey; tasarruf etme, yatırım gerçekleştirme ve borçlanma süreçlerinde rasyonel ve sürdürülebilir kararlar alabilme kapasitesine sahip kişi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Jariwala ve Sharma (2011) tarafından gerçekleştirilen analizler, finansal okuryazarlığın hem mikro hem de makroekonomik düzeyde önemli çıktılar ürettiğini ortaya koymaktadır.

Mikro düzeyde finansal okuryazarlık; harcamaların denetim altında tutulmasını, tasarruf alışkanlıklarının pekişmesini ve finansal risklerin daha isabetli biçimde öngörülmesini sağlamaktadır. Makro düzeyde ise ekonomik dalgalanmaların hafifletilmesi, finansal ürünlerin çeşitlenmesi ve rekabetçi piyasa yapısının güçlendirilmesi yoluyla ekonomik büyümeye katkı sunmaktadır.

Finansal okuryazarlık, özellikle genç bireyler açısından kritik bir gelişim alanı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye gibi genç nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ülkelerde, aile ortamından ayrılarak üniversite yaşamına geçiş yapan bireylerin kendi bütçelerini yönetme zorunluluğuyla karşılaşmaları, finansal yeterliliklerini doğrudan sınanan önemli bir süreç oluşturmaktadır (Arslan, 2020).

Finansal okuryazarlığın etkileri yalnızca ekonomik boyutla sınırlı kalmayıp, sosyal ve psikolojik sonuçlar da doğurmaktadır. Bu bağlamda Jorgensen (2007) ve Mandell (2006), finansal bilincin aile içi ilişkileri güçlendirdiğini, bireylerin yaşam kalitesini yükselttiğini ve ekonomik belirsizliklerin yarattığı olumsuz etkileri azaltmada koruyucu bir işlev üstlendiğini belirtmektedir.

Benzer biçimde Taft ve arkadaşları (2013), finansal refah düzeyindeki artışın hane içi stres seviyesini düşürdüğünü, aile içi çatışmaları minimize ettiğini ve çocukların daha güvenli bireyler olarak yetişmesine olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca finansal açıdan bilinçli bireylerin iş yaşamında daha üretken oldukları ve karar alma süreçlerinde daha verimli performans sergiledikleri de vurgulanmaktadır.

2.3.1. Finansal Okuryazar Olabilmenin Koşulları Ve Evrensel Standartlar

Bir bireyin finansal okuryazar olarak nitelendirilebilmesi için belirli temel bilgi ve becerilere sahip olması zorunludur. Bu kapsamda finansal okuryazarlığın temel bileşenleri arasında; temel finansal kavramları isabetli biçimde yorumlayabilme, basit faiz hesaplamalarını gerçekleştirebilme ve risk-getiri ilişkisini analiz edebilme yetkinliği yer almaktadır.

Finansal okuryazarlık yalnızca bilgi edinme süreciyle sınırlı kalmayıp, bu bilgilerin stratejik karar alma süreçlerine aktarılmasını sağlayan bir farkındalık düzeyi ve uzun vadeli perspektif geliştirme becerisini de kapsamaktadır. Bu doğrultuda finansal okuryazar bireyler, yaşam standartlarını sürdürülebilir kılabilmek amacıyla emeklilik planlamalarını erken dönemde yapma eğilimi göstermekte ve tasarruf davranışlarını hem geçmiş deneyimlerden hem de güncel ekonomik verilerden yararlanarak şekillendirmektedir.

Bu çerçevede Gökmen (2012), finansal yetkinliği; bilgi, analitik düşünme ve problem çözme becerilerinin bütünlüştüğü çok boyutlu bir yapı olarak ele almaktadır. Söz konusu yapı içerisinde matematiksel işlem becerisi, kredi kartı kullanımında bilinçli davranış sergileme, bütçe disiplininin temini ve tüketici hakları konusunda farkındalık sahibi olma önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Öte yandan finansal okuryazarlık, bireyin finans alanında profesyonel bir uzman düzeyinde bilgi birikimine sahip olmasını gerektirmemektedir. Bunun yerine bireyin kendisinin ve ailesinin finansal refahını yönetebilecek temel bilgi ve farkındalık düzeyine ulaşması yeterli görülmektedir. Bu bağlamda örneğin hisse senedi veya tahvil gibi finansal enstrümanların teknik değerlendirme yöntemlerinin ayrıntılı biçimde bilinmesinden ziyade, bu araçların işleyiş mantığının ve temel farklılıklarının kavranması yeterli bir finansal okuryazarlık göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Gökmen, 2012).

PACFL tarafından yayımlanan raporda, finansal okuryazar bir bireyin sahip olması gereken temel yetkinlikler kapsamlı biçimde ortaya konulmuştur. Bu kapsamda bireylerin; sermaye piyasalarının ve finansal kurumların işleyiş mantığını kavrayabilmesi, gelir-gider dengesini sürdürülebilir biçimde planlayabilmesi ve düzenli nakit akışı oluşturabilmesi gerekmektedir. Ayrıca acil durum fonu oluşturma,

sigorta mekanizmaları aracılığıyla finansal güvenliği tesis etme, konut edinme süreçlerinde rasyonel kararlar alma ve kimlik hırsızlığı ile finansal dolandırıcılıklara karşı korunma yollarını bilme de bu yetkinlikler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra emeklilik planlaması ile ölüm, sakatlık gibi öngörülemeyen durumlara yönelik uzun vadeli finansal stratejiler geliştirme becerisi de finansal okuryazarlığın kritik bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu yetkinliklere sahip bireyler, literatürde yalnızca bilgi sahibi kişiler olarak değil, aynı zamanda girişimci perspektife sahip, vizyon geliştirebilen ve finansal kaynaklarını disiplinli biçimde yönetebilen bireyler olarak tanımlanmaktadır (Capuano ve Ramsay, 2011). Bu bağlamda finansal okuryazar bireyler, herhangi bir finansal ürün veya hizmet satın almadan önce detaylı piyasa araştırması gerçekleştiren, olası riskleri değerlendiren ve karşılaştığı sorunlarda başvurabileceği hukuki mekanizmaları bilen kişiler olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin kısa vadeli tüketim odaklı davranışlar yerine uzun vadeli finansal güvenlik ve sürdürülebilirlik perspektifi geliştirmesine olumlu katkı sağlamaktadır (Gökmen, 2012).

2.3.2. Finansal Okuryazarlığın Üç Sacayağı: Bilgi, Tutum ve Davranış

Finansal okuryazar bireylerin sahip olması gereken nitelikler literatürde farklı sınıflandırmalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Schagen ve Lines tarafından yapılan değerlendirmelerde, finansal okuryazar bireylerin finansal sistemin işleyişini anlayabilen, yönetsel becerilere sahip olan ve mali süreçleri etkin şekilde yönlendirebilen tutum ve davranışlar sergileyen kişiler olduğu ifade edilmektedir (Kılıç, 2016).

Benzer şekilde Opletalova (2015), finansal okuryazarlık özelliklerini daha çok günlük yaşam pratikleri üzerinden açıklamakta; bireylerin aile bütçesini rasyonel biçimde yönetebilmesi, harcama planlaması yapabilmesi ve beklenmeyen gelir kayıplarına karşı finansal hazırlık geliştirebilmesi gibi becerileri ön plana çıkarmaktadır.

Bu çerçevede finansal okuryazarlık düzeyi yüksek bireylerden belirli temel çıktılar beklenmektedir. Gökmen (2012) bu çıktıları; gelir ve gider dengesini sürdürülebilir biçimde yönetmeye imkân tanıyan etkin nakit kontrolü, finansal sistem

ve kurumların işleyişine dair farkındalık, kısa ve uzun vadeli hedeflere dayalı stratejik planlama yeteneği ve finansal bilgiye erişim kanallarını doğru kullanarak uzmanlarla etkili iletişim kurabilme becerisi şeklinde sınıflandırmaktadır.

2.4. İslami Finans Kavramı

İslam dininin muamelat alanına ilişkin esaslarını referans alan İslami Finans yapısı, finansal aktivitelerin şariat hükümleriyle uyumlu bir biçimde icra edilmesini merkeze almaktadır (Visser, 2009, s.1). Bu sistemin kapsamı münhasıran bankacılık operasyonlarıyla sınırlı kalmamakta; finansal araçlar, piyasalar ve aracılık hizmetlerinin tamamını içine almaktadır (Zaher, ve Hassan, 2001, s.155). Sistemin altyapısında, fıkıh ilminin iktisadi ve mali muamelelere dair hükümleri bulunmaktadır.

İslam'ın iktisadi ve toplumsal adalet anlayışını özümsemiş bir finansal model olarak karşımıza çıkan İslami finans, mali işlemlerin İslami normlarla örtüşmesini ve toplumsal faydanın korunmasını öncelemektedir (Chapra, 2020, s.33). Faizsizlik prensibi, risk ve kâr ortaklığı ile reel varlıklara dayalı fonlama gibi ana ilkeler üzerine kurulmuş olan bu sistem, konvansiyonel finans yapısından hem felsefî hem de uygulamalı açıdan ayrılmaktadır.

İslami finansın kökeni, İslam'ın hukuk dizgesi olan şeriata dayanmaktadır. Şariat, ibadet esaslarının ötesinde, gündelik hayatın çok yönlü alanlarını, siyasal düzeni, ekonomik yapıyı, bankacılık faaliyetlerini, ticari ve akdi ilişkileri ile sosyal meseleleri de düzenlemektedir (Akhtyamova vd., 2015, s.2336). İslam hukukunun birincil kaynakları Kur'an-ı Kerim, Sünnet-i Seniyye, icma (sahabe konsensüsü) ve kıyas olarak sıralanmaktadır.

İslami finans yapısında, mali işlemlerin şer'i normlara mutabakatı esas kabul edilmektedir. Bu çerçevede sistem, finansal faaliyetlerde ahlaki ve etik kriterlerin gözetilmesini, hakkaniyete dayalı bir ekonomik düzenin tesisini ve toplumsal refahın yükseltilmesini gaye edinmektedir. İslami finansın nihai hedefi, finansal operasyonların İslami prensipler doğrultusunda gerçekleştirilmesini temin ederek ekonomik ve sosyal adaleti inşa etmektir (Canbaz, 2019, s.140).

İslami finansal yapı, fon arz edenler ile fon talep edenlerin buluştuğu bir platform niteliğindedir (Gündoğdu, 2016). Bu sistemde, finansal işlemler şariat prensiplerine

mutabakat gösterecek şekilde gerçekleştirilmekte ve mali aracılık hizmetleri İslami esaslar çerçevesinde sunulmaktadır. İslami finansal yapı, varlık-kaynak yönetimi, finansal piyasa işlemleri ve finansal risk yönetimi gibi bileşenleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bahsi geçen tüm bileşenlerin tasarlanması, yönetimi, ürün geliştirme ve sunumu süreçleri, fıkıh hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Gündoğdu, 2016, s.52).

İslami finansal yapı, risk ortaklığını teşvik eden, finans sektörünü reel ekonomiyle bütünleştiren ve finansal erişilebilirlik ile toplumsal refah kavramlarını ön plana çıkaran bir mali mimaridir. Bu yapı, özsermaye bazlı, devamlılık arz eden, etik standartlara uyumlu, varlık teminatlı, çevresel ve sosyal sorumluluk bilinci taşıyan finansman araçlarını ihtiva etmektedir. İslami finans pazarı, mevcut finansal araçlar arasından şer'i kurallara uygun olanların tercih edilmesi veya şer'i kriterlere uygun yeni finansal ürünlerin tasarlanması ile şekillenmiştir (Tok, 2009, s.2).

İslami finans sisteminin çerçevesi, İslami bankacılık uygulamaları, İslami sigorta sistemi (tekafül), İslami sermaye piyasası araçları ve İslami portföy yönetimi gibi disiplinleri kapsamaktadır. İslami bankacılık, İslami finansın en tanınmış ve yaygın segmentini oluşturmaktadır. İslami bankalar, geleneksel bankacılık kurumlarından ayrılarak, faizsiz bankacılık prensibi doğrultusunda operasyon yürütmekte ve müşteri portföyüne şeriat uyumlu finansal ürün ve hizmet gamı sunmaktadır (Warde, 2000, s.1). İslami sigorta modeli (tekafül), karşılıklı tesanüt ve dayanışma ilkesi üzerine bina edilmiş bir sigorta yaklaşımıdır. İslami sermaye piyasaları, şer'i prensiplere uygun finansal enstrümanların işlem gördüğü pazarları tanımlamaktadır. İslami portföy yönetimi ise, şeriat esaslarına uygun yatırım araçlarının profesyonel yönetimini ifade etmektedir (Marifa Academy, 2014, s.30).

İslami finans, çağdaş dönemde global finans mimarisinin kritik bir unsuru haline dönüşmüştür. İslami finans, sadece İslam coğrafyasıyla sınırlı kalmayıp, Batı ekonomilerinde de giderek genişleyen bir uygulama alanı bulmaktadır. İslami finansın bu denli yaygınlık kazanmasının altında yatan temel faktör, 2008 küresel finansal çöküşünün ardından geleneksel finansal sisteme alternatif model arayışlarının yoğunlaşması ve İslami finansın varlık bazlı finansman ile risk ortaklığı gibi

mekanizmalarının finansal stabiliteyi güçlendirmede etkin rol oynayabileceğine dair kanaatin gelişmesidir (Alrifai, 2015, s.98).

2.4.1. İslami Finansın Tarihsel Gelişimi

İslami finans literatüründeki çalışmalarda, İslami finansın tarihsel sürecinin, İslam dininin son elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ilk vahyin nüzul ettiği 7. asırda başlangıcını bulduğu değerlendirilmektedir (Habib, 2018, s.11). İslam'ın zuhur ettiği dönemde, ticari ve mali muameleler ağırlıklı olarak trampa ve borç ilişkileri üzerinden gerçekleştirilmekteydi. İslam öncesi Arap toplumunda faize dayalı kredi işlemleri yaygın bir uygulamaydı. İslam'ın gelişiyile birlikte, faiz içeren işlemler haram kılınmış ve İslam dininin mali prensipleri teşekkül etmeye başlamıştır (Nagaoka, 2012, s.114).

Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde Beytü'l-mal (kamu hazinesi) muhtaçlar için tahsis edilirken, müteakip dönemlerde de İslami finansın ana ilkeleriyle paralel olarak ticari ve mali faaliyetler icra edilmiştir (Marifa Academy, 2014, s.30). Bilhassa 7. ve 8. yüzyıllarda İslam coğrafyasında ticaret hacmi genişlemiş ve farklı finansal enstrümanlar icat edilmiştir. Bu araçlardan biri de sakk olarak adlandırılan ve modern çeklerin öncülü sayılan finansal belgedir (Schoon, 2008, s.621).

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetinden neşet eden İslam medeniyeti, yedinci ile onuncu asırlar arasındaki zaman diliminde beşeriyet tarihinin seyrinde mühim bir rol oynamıştır. Anılan medeniyet bünyesinde; astronomi, matematik, felsefe ve tıp alanlarında olduğu gibi mali işlemler ve iktisat biliminde de özgün çözümler ve nazariyeler üretilmiştir (Ayub, 2007, s.25). On ikinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde Müslüman âlimler ve düşünürler tarafından günümüz İslami finans mimarisinin temelini teşkil eden karz-ı hasen, selem, muşaraka ve mudaraba gibi akitler ve finansal araçlar geliştirilmiştir (Alrifai, 2015, s.21).

Avrupa devletlerinin güç kazanması ve İslam devletlerinin zayıflaması, onuncu asrı müteakip süreçte İslami finans sahasındaki ilerlemenin uzun süre durgunlaşmasına sebep olmuştur. Müslüman mütefekkirlerin bu tarihi kesitte gerçekleştirdikleri entelektüel tartışmalar ve kuramsal katkılar, modern İslami finans endüstrisinin 1970'li yıllarda teşekkülü için lüzumlu zemini hazırlamıştır (Nagaoka, 2012, s.92).

1970’li seneler öncesinde faizsiz bankacılık için çeşitli teşebbüsler olmuştur. 1963 senesinde Malezya Hükümeti hac ibadeti yapacak vatandaşları finanse etmek maksadıyla Hac Fonu İdaresi’ni (Tabung Haji) tesis etmiştir. Aynı tarihte Mısır’da Mit-Ghamr mıntıkasında bir bankacılık teşebbüsü başlatılmıştır. Bu girişim özünde kâr maksadı taşımayan sosyal tesanüt projeleri mahiyetindeydi. Mısır’daki teşebbüste Banka, bölgedeki çiftçiler için ortaklık esaslı bir fonlama modeli sunma gayesiyle kurulmuştu. Ne var ki banka siyasi müdahale ve ideolojik sebeplerle 1967 senesinde kamulaştırılmıştır (Alrifai, 2015, s.17).

Çağdaş manada bir sektör olarak İslami finansın teşekkülü günümüzden yaklaşık elli yıl evveline dayanmaktadır. 1970’li senelerden evvel kurumsal düzeyde fazla tatbik imkânı bulamayan İslami finansın sistemik gelişimi bilhassa Körfez Arap devletlerinde yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmelerden ve Dubai İslam Bankası’nın Birleşik Arap Emirlikleri’nde tesisinden sonra 1975’den ivme kazanmıştır (Kuran, 2018, s.20; Sümer, 2020, s.91).

Cidde’de icra edilen "İslâm Memleketleri Maliye Vekilleri Konferansı" 1973 senesinin Aralık ayında tertip edilmiştir. Bu konferansın akabinde, Türkiye’nin de içinde yer aldığı 29 Müslüman ülkenin iştirakiyle, milletlerarası seviyede hizmet veren ilk faizsiz finansal müessese olan İslâm Kalkınma Bankası (İKB), 1975 yılının Ekim ayında faaliyete başlamıştır (Bayındır, 2015, s.21). Yetmişli yıllarda kurulan İslami bankacılık müesseseleri, konvansiyonel faizli banka mimarisine sahip olmakla beraber faizsiz prensipler doğrultusunda hizmet sunan finansal organizasyonlardır (Warde, 2000, s.1). Petrol ihracatçısı devletlerin gelir fazlalığı elde etmesi, İslami esaslara dayanan sosyo-politik ve iktisadi düzenlerin inşasına yönelik talepleri kuvvetlendirmiş; finansal pazarların küresel sisteme dahil edilmesi, geniş çaplı yapısal reformlar gibi dönüşümlerle İslami kurumların ortaya çıkışı devam etmiştir (İqbal, 1997, s.42).

Günümüzde İslami finans, evrensel ölçekte kabul gören bir finansal model olarak tanınmaktadır. Esasını teşkil eden iktisadi prensipler, tarihsel tatbikatlardan elde edilen tecrübe ve modern dönemde inşa edilen altyapı sayesinde kazanılan birikim ile İslami finans yapısı, konvansiyonel sistemlere nazaran ehemmiyetli bir alternatif finans modeli olarak mevcudiyetini korumaktadır (Okka ve Kazak, 2021, s.6).

2.4.2. İslami Finansın Temel İlke ve Prensipleri

İslami finansı geleneksel bankacılık sisteminden ayıran şey, sadece teknik kuralları değil, arkasındaki ahlaki ve toplumsal adalet felsefesidir. Bu sistemde paranın tek başına para doğuramayacağı; kazancın mutlaka bir riske, emeğe ve reel üretime dayanması gerektiği savunulur. Sistemi şekillendiren dört temel kural şunlardır:

2.4.2.1. Faiz (Riba) Yasağı

İslami finansı diğer finansal sistemlerden ayıran en belirgin husus faiz (riba) yasağıdır. Riba yasağı, İslami finansal mimarinin konvansiyonel yapıdan ayrışmasındaki en kritik faktör olarak değerlendirilmektedir. İslam dininin mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim, faiz yasağını sarıh bir biçimde beyan etmiş ve Resulullah (s.a.v.)'in sünnetinde de bu yasağı te'yd edilmiştir. İslam hukuk doktrinine göre riba, borç münasebetinde alacaklının borçludan fazladan tahsil ettiği her çeşit karşılığı temsil etmekte ve kat'i surette men edilmiştir (Kur'an-ı Kerim'de faiz yasağı ile ilgili ayetler: Bakara Suresi s.275, Al-i İmran Suresi s.130, Nisa Suresi s.161, Rum Suresi s.39).

Faiz yasağının zemininde, İslam'ın iktisadi adalet ve toplumsal refah perspektifi bulunmaktadır. İslam iktisadında, finansal muamelelerin reel ekonomik aktivitelerle desteklenmesi ve risk ortaklığına müstenit olması esas kabul edilmektedir. Faiz; gelir tevziinde dengesizliğe sebebiyet vermekte, iktisadi istikrarsızlık yaratmakta ve toplumsal tesanüdü tahribatmaktadır. Faize dayalı yapıda, fon arz edenler herhangi bir risk yüklenmeksizin sabit bir getiri temin ederken, fon talep edenler bütün riski üstlenmek mecburiyetinde kalmaktadır. Sermaye maliklerinin herhangi bir risk almaksızın ve ekonomiye katma değer sağlamaksızın yalnızca fonlarını ödünç vererek kazanç sağlamaları İslam'ın öngördüğü hakkaniyete dayalı iktisadi nizamı muhalif görülmektedir (Tabakoglu, 2013, s.40).

Riba kavramı, İslam fıkıh ilminde iki ana kategoride incelenmektedir: Riba'n-Nesie (vadeli faiz) ve Riba'l-Fadl (peşin fazlalık faizi). Riba'n-Nesie, ödünç verilen tutarın üzerine önceden tespit edilmiş bir artışla iade edilmesini ifade ederken; Riba'l-Fadl, aynı cinsten malların eşit olmayan miktarlarda mübadelesini kapsamaktadır. Her iki riba türü de İslam hukukunda tahrime men edilmiştir (Solak vd., 2020, s.1).

İslami finans sisteminde faiz yasağının bir neticesi olarak, konvansiyonel bankacılık sistemindeki kredi verme ve mevduat kabul etme işlemleri yerine, ortaklık ve ticaret esasına müstenit finansman modelleri ihdas edilmiştir (Alharbi, 2016, s.110). Bu modeller arasında müşareke (kâr-zarar ortaklığı), mudarebe (emek-sermaye ortaklığı), icara (finansal kiralama), murabaha (maliyet artı kâr marjı ile satış), selem (vadeli satış) ve istisna (sipariş üzerine imalat) gibi metotlar yer almaktadır.

Faiz yasağı, İslami finansın teknik bir veçhesi olmakla beraber, aynı zamanda ahlaki ve sosyal boyutlarını da şekillendiren esas bir prensiptir. Faiz yasağı, finansal sistemin reel ekonomiye hizmet etmesini, spekülâtif faaliyetlerin tahdit edilmesini ve iktisadi kaynakların daha mütevazın dağıtımını hedeflemektedir. İslami finans müesseseleri, faiz yasağına mutabık olarak faaliyetlerini idame ettirebilmek için şer'i danışma heyetleri teşkil etmekte ve bu heyetlerin tasvibi olmaksızın finansal mahsul veya hizmet arz edememektedir (Chapra, 2020). Günümüzde, faiz yasağı prensibi doğrultusunda faaliyet icra eden İslami finans kurumlarının adedi ve muamele hacimleri giderek artış kaydetmektedir. İslami finans kurumları, konvansiyonel finansal sistemin alternatifi olarak, İslami prensiplere mutabık finansal hizmetler arz etmektedir.

2.4.2.2. Aşırı Belirsizlik (Garar) Yasağı

İslami finansın esas yasaklarından birini teşkil eden garar, İslam hukuk sisteminde finansal muamelelerdeki aşırı müphemiyeti ifade etmektedir. Garar terimi, Arapça menşeli olup risk, müphem durum ve hile manalarını içermektedir (Rosly, 2005, s.71). İslami finans mimarisinde, tarafların hukuk ve vecibelerinin açık bir biçimde tayin edilemediği, akdın mevzuu ve şartlarının net olmadığı, taraflardan birinin haksız menfaat temin edebileceği belirsizlik hallerini ihtiva eden muameleler men edilmiştir.

Garar yasağının temelinde, mali işlemlerde adaletin tesisi ve taraflar arasında haksız kazancın bertaraf edilmesi maksadı yatmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de iyilikte birbirimize destek olmamız açıkça ifade edilmiş (Kuran-ı Kerim, 5/2) ve müstakbel muamelelerde taraflar arasında dürüstlikle şahitlerle yazılı bir akid bulunması gerektiği emredilmiştir (Kuran-ı Kerim, 2/282 ; Akhtyamova vd., 2015, s.2336).

İslami finans literatüründe garar, muameleyi batıl kılan mühim faktörlerden biri olarak kabul görmektedir. Garar muhtevalı muamele, ivazların birinin bilinmeyişi sebebiyle sonucun muayyen olmadığı bir alışveriş çeşididir. Garar satışı ise, yokluğu veya mevcudiyeti belirsiz olan, mikdarı müphem olan yahut tam bir tarzda teslimatı yapılamayan şeyin satışı olarak tarif edilmektedir. Bu mahiyetteki işlemler, İslami finans prensipleri kapsamında batıl addedilmektedir (Rosly, 2005, s.71).

Finansal muamelelerde gararın mevcudiyeti, akdin temel elementlerinde (akit mevzuu, bedel, vade, teslim şartları vb.) müphemiyet olması halinde zuhur etmektedir. Misalen, henüz olgunlaşmamış ürünlerin satışı, denizde henüz avlanmamış su ürünlerinin satışı veya vasıfları tam olarak tayin edilmemiş bir emtianın satışı garar ihtiva eden muameleler olarak telakki edilmektedir. Bu tür işlemlerde, taraflardan birinin zarara maruz kalma riski yüksektir ve bu durum İslami finansın adalet ve hakkaniyet prensipleriyle tezat teşkil etmektedir (Visser, 2009, s.45).

Garar yasağı, modern İslami finans tatbikatlarında da ehemmiyetli bir prensip olarak telakki edilmektedir. Günümüz finansal pazarlarında, bilhassa türev enstrümanlar, vadeli muameleler ve spekülatif yatırımlar garar muhtevalı oldukları gerekçesiyle İslami finans zaviyesinden problemli değerlendirilmektedir. Bu tür işlemlerde, muamelenin netice ve tarafların iktisap edeceği kazanç veya ziyan önceden kesin olarak bilinemeyişindedir (Yanpar, 2015, s.73).

Ancak, İslami finans sisteminde her çeşit müphemiyetin yasaklandığı zannedilmemelidir. Ticari hayatın tabiatında mevcut makul seviyedeki belirsizlikler (cüz'i garar) kabul edilebilir görülmektedir. Mühim olan, aşırı müphemiyetin (fahiş garar) engellenmesidir. Bu meyanda, İslami finans müesseseleri, finansal muamelelerde şeffaflığı ve bilgi simetrisini sağlayarak garar yasağına mutabık hareket etmeye gayret göstermektedir (Abdullah ve Chee, 2010, s.6).

2.4.2.3. Kumar (Meysir) Yasağı

İslami finansın esas yasaklarından birini oluşturan meysir, kumar ve talih oyunları olarak tanımlanmaktadır. İslam hukuk doktrinde kumar ve talih oyunları **صاریه** bir şekilde yasaklanmıştır (Visser, 2009, s.45). Meysir kavramı, Arapça asıllı olup, kolaylık manasına gelen "yusr" kökünden müştak olup, zahmet çekmeksizin, emek sarf etmeden kazanç temin etmeyi ifade etmektedir. İslami finans

perspektifinden meysir, spekülâtif muameleleri ve kumar mahiyetindeki faaliyetleri kapsayan geniş bir yasak sahasını temsil etmektedir (Rosly, 2005, s.76).

Kumar yasağının esasında; tarafların bir ihtiyacı karşılamaya matuf olmayan, bilakis kararlaştırılan miktardaki bedelin kaybedilmesini baştan kabullenerek, bir oyun vasıtasıyla emek sarfetmeden zenginleşmenin hedeflendiği bir aktivite olması yatmaktadır. Bu mahiyetteki faaliyetlerde taraflardan birinin zenginleşmesi, diğerinin zarar görmesi bedeli ile vuku bulmaktadır. İslami finans telakkisinde, servetin toplum içinde adaletli dağıtımını temin etmek ve sosyal refahı gözetmek esas kabul edilmektedir; kumar ise bu prensiplere muhalif bir aktivite olarak telakki edilmektedir (Visser, 2009, s.46).

Meysir yasağı, klasik kumar oyunları ile birlikte, aynı zamanda ekonomiye hiçbir katkı sağlamayan ve iktisadi dengesizliğe sebebiyet veren spekülâtif muameleleri de içermektedir. Spekülâtif işlemlerin yasaklanmasındaki esas gerekçe, bu tarz faaliyetlerin ekonomide hakiki bir değer üretmeksizin, yalnızca fiyat dalgalanmalarından istifade ederek kazanç elde etmeyi amaçlaması ve bunun neticesinde iktisadi istikrarı tahrip etmesidir. İslami finans, reel ekonomiye katkı sunan, istihsal ve ticareti destekleyen aktiviteleri teşvik ederken, salt talihe müstenit veya spekülâtif muameleleri yasaklamaktadır (Visser, 2009, s.46).

İslami finans sisteminde meysir yasağı, finansal muamelelerin gerçek iktisadi faaliyetlere istinat etmesini ve risk ortaklığı esasına nazaran yürütülmesini tesis etmektedir. Bu meyanda, İslami finans müesseseleri tarafından arz edilen mahsul ve hizmetlerin, kumar ve talih unsurlarından arındırılmış olması icap etmektedir. Misalen, konvansiyonel finansta yaygın olarak kullanılan türev enstrümanların birçoğu, muhtevalı oldukları spekülâtif unsurlar sebebiyle İslami finans zaviyesinden uygun görülmemektedir (Vicary ve Chee, 2013, s.6).

Meysir yasağı, İslami finansın etik ve ahlaki veçhesini de yansıtmaktadır. İslam'ın iktisadi nizamında, kazancın helal yollardan iktisap edilmesi ve toplumsal faydayı gözetmesi esas kabul edilmektedir. Kumar ve talih oyunları ise, fertlerin bağımlılık geliştirmesine, aile içi problemlere ve toplumsal çözülmeye sebebiyet verebilecek aktiviteler olarak değerlendirilmektedir (Yanpar, 2015, s.73).

2.4.2.4. Helal Kazanç İlkesi

İslami finansın esas prensiplerinden birini teşkil eden helal kazanç ilkesi, İslam hukuk sisteminin (şeriat) iktisadi ve ticari faaliyetlere müteallik düzenlemelerinin merkezinde yer almaktadır. Helal kazanç prensibi, finansal muamelelerin ve yatırımların İslami normlara mutabık olarak icra edilmesini ve haram addedilen faaliyetlerden ictinap edilmesini gerekli kılmaktadır (Yanpar, 2015, s.73). İslami finans mimarisinde helal kazanç prensibi, yalnızca bir finansal kaide olmaktan ziyade, İslam'ın bütüncül hayat tarzının iktisadi vechesini teşkil etmektedir.

Helal kazanç prensibi kapsamında, İslami finans müesseselerinin ve fertlerin, İslam hukukuna nazaran men edilmiş sektörlerle ve faaliyetlere yatırım yapmaları veya bu mahiyetteki işlemlerden hasılat elde etmeleri yasaklanmıştır (Yumuşak ve Demir, 2018, s.152). Bu meyanda alkollü içecekler, domuz mahsulleri, kumar, müstehcenlik, silah istihsalı ve ticareti gibi İslam'da haram kabul edilen sahalara yönelik finansman tedariki veya bu sektörlerde faaliyet icra eden şirketlere yatırım yapılması İslami finans prensipleriyle telif edilememektedir. İslami finansal kuruluşlar, yatırım kararlarını ittihaz ederken bu yasakları nazara alarak portföylerini tesis etmek mecburiyetindedirler (Vicary ve Chee, 2013, s.6).

Helal kazanç prensibi finansal muamelelerin icra tarzını da tanzim etmektedir. İslami finans sisteminde, bilumum finansal işlemlerin hakiki varlıklara müstenit olması ve reel ekonomiye katkı sağlaması beklenmektedir. Bu istikamette, spekülatif muamelelerden ve salt finansal kazanç maksadıyla yapılan, reel ekonomiye katkısı olmayan faaliyetlerden sakınılması icap etmektedir (Tok, 2009, s.2).

İslami finans müesseseleri, helal kazanç prensibine mutabakatı temin etmek maksadıyla yatırım ve finansman kararlarını ittihaz ederken şer'i tarama prosedürlerini tatbik etmektedirler (Akhtyamova vd., 2015, s.2336). Bu prosedürde, şirketlerin faaliyet sahaları, hasılat kaynakları ve finansal yapıları tetkik edilerek İslami normlara uygunlukları takdir edilmektedir. Şer'i tarama prosedüründe genellikle iki aşamalı bir yaklaşım benimsenilmektedir. İlk merhalesinde şirketin ana faaliyet sahasının İslami normlara mutabık olup olmadığı incelenir; ikinci merhalede ise şirketin finansal yapısı, borçlanma nispeti ve faiz hasılatının toplam hasılat içindeki payı gibi göstergeler değerlendirilmeye tabi tutulur (Alrifai, 2015, s. 98).

2.5. İslami Finans Ve Konvansiyonel Finans Arasındaki Temel Farklar

İslami finans ve konvansiyonel (geleneksel) finans arasındaki temel farkları, felsefi ve operasyonel açıdan en net haliyle aşağıda açıklanmıştır.

2.5.1. Felsefi Farklılıklar ve Mukayesesi

İslam hukuku ve ahlaki prensipler esasında teşekkül eden bir finansal paradigmayı temsil eden İslami finans felsefesi, faizsizlik, riskin hakkaniyete uygun tevzii ve helal yatırım prensipleri gibi esas ilkelere müstenit bulunmaktadır (Akhtyamova vd., 2015). İslam felsefesi, sekizinci asrın ortalarında Bağdat'ta zuhur etmiş olup, İslam dininin kendisi (bilhassa Kur'an'dan müstahraç ve te'vil edilen fikirler), erken Müslümanların fetihler neticesinde miras aldığı Yunan felsefesi, İslam öncesi Hint ve İran felsefesi gibi kaynaklardan beslenmiştir (Nasr, 1987). İslam felsefesinin esası, geniş bir sahaya yayılmasına mukabil nihayetinde Kur'an ve sünnete mutabık hale getirilmesidir (Bhuian vd., 2018).

Merkezinde, insanın ve toplumun refahını nazara alan bir telakki bulunan İslami finans felsefesi, finansal sistemin iktisadi değerlerle birlikte, aynı zamanda sosyal adalet, tesanüt ve etik değerleri de gözetmesi icap ettiğini müdafaa etmektedir. İslami finans felsefesinde para, yalnızca bir mübadele vasıtası olarak telakki edilmekte ve paranın para kazanmak için istimali (faiz) reddedilmektedir. Bunun yerine, hakiki iktisadi faaliyetlere müstenit bir finansal sistem öngörülmektedir (Okka ve Kazak, 2021).

İslami finans felsefesinin bir diğer ehemmiyetli boyutunu teşkil eden risk paylaşımı prensibine nazaran, finansal muamelelerde taraflar arasında risk ve getirinin adil bir tarzda tevzii esas kabul edilmektedir. Risk ortaklığı yaklaşımı, finansal sistemin daha adaletli ve sürdürülebilir olmasını temin etmeyi hedeflemektedir. Bundan başka, İslami finans felsefesi, finansal sistemin reel iktisadi faaliyetlerle doğrudan irtibatlı olması gerektiğini müdafaa etmektedir.

İslami finans felsefesinin temelinde, Allah'ın (c.c.) rızasına nail olunması vasıtasıyla insan ve toplumun sosyal ve iktisadi inkişafının sağlanması hedefi bulunmaktadır. Allah (c.c.), Kur'an'da iyilikte birbirimize yardımlaşmamızı sarih bir biçimde beyan etmekte ve müstakbel muamelelerde taraflar arasında dürüstlikle

şahitlerle tahriri bir mukavele bulunması gerektiğini emretmektedir (Kur'anı Kerim, 5/2 ve 2/282).

İslam hukukunun ana kaynakları Kur'an-ı Kerim, Sünnet-i Seniyye, sahabe-i kiramin muhtelif meselelerdeki müşterek görüşü (icma) ve kıyas (ilahi prensiplerin özünden istidlal çıkarma) olarak isimlendirilmektedir. İslami finans felsefesinin menşei olan şariat, yalnız dini ayinleri değil, gündelik hayatın birçok veçhesini, siyaseti, iktisadı, bankacılığı, ticari veya akdi hukuku ve sosyal meseleleri de ihtiva etmektedir (Akhtyamova vd., 2015).

Büyük ölçüde Batı iktisadi düşüncesi ve kapitalist sistem dahilinde inkişaf eden konvansiyonel finans felsefesi ise, piyasa mekanizmasının etkin işleyişi, ferdi kâr maksimizasyonu ve iktisadi büyüme gibi esas prensiplere istinat etmektedir. Konvansiyonel finansın temel maksadı, sermayenin en verimli tarzda istimalini sağlayarak iktisadi büyümeyi teşvik etmektir.

Konvansiyonel finans felsefesinde para, bir mübadele aracı olmakla birlikte, aynı zamanda bir kıymet saklama ve kazanç tedarik etme vasıtası olarak da telakki edilmektedir. Bu telakki, faiz sisteminin meşruiyetini sağlamakta ve paranın zaman kıymeti kavramına müstenit bulunmaktadır. Konvansiyonel finans sisteminde, risk ve getiri arasındaki münasebet doğrusal olarak kabul edilmekte ve yüksek risk alan yatırımcıların daha yüksek getiri iktisap etmesi beklenmektedir (Alrifai, 2015).

Konvansiyonel finans felsefesi, iktisadi faaliyetleri dini ve ahlaki kıymetlerden müstakil olarak ele almakta ve finansal kararların ittihazında sadece iktisadi kriterlerin nazara alınması gerektiğini müdafaa etmektedir. Konvansiyonel yaklaşım, finansal sistemin seküler bir yapıda olmasını ve dini hükümlere tabi olmamasını öngörmektedir (Visser, 2009).

Konvansiyonel finans sistemi, 1944 senesinde Bretton Woods konferansında teşekkül ettirilen ve ABD dolarının altına endekslendiği bir para sistemi üzerine bina edilmiştir. Ancak 1971 senesinde ABD'nin doları altından ayırmasıyla birlikte, konvansiyonel finans sistemi itibari para sistemine tahavvül etmiştir. Mevcut sistem, merkez bankalarının para basma salahiyetine malik olduğu ve paranın kıymetinin devlet garantisi ile tayin edildiği bir yapıya müstenit bulunmaktadır (Alrifai, 2015).

Konvansiyonel finans felsefesi, finansal piyasaların serbestçe işlemesi ve devlet müdahalesinin asgari seviyede olması gerektiğini müdafaa etmektedir. Konvansiyonel yaklaşım, piyasa mekanizmasının kaynakları en verimli tarzda tevzi edeceği ve iktisadi büyümeyi teşvik edeceği varsayımına istinat etmektedir. Fakat 2008 küresel finansal buhranı akabinde, bu yaklaşımın bazı noksanları olduğu ve finansal sistemin daha ziyade tanzime muhtaç olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır (Kettell, 2011).

İslami finans ve konvansiyonel finans felsefeleri arasındaki esas farklılık, finansal sistemin maksadı ve işleyişi hususundaki yaklaşımlarında yatmaktadır. İslami finans felsefesi, finansal sistemin sosyal adalet, tesanüt ve etik kıymetleri gözetmesi gerektiğini müdafaa ederken, konvansiyonel finans felsefesi iktisadi verimliliği ve ferdi kâr maksimizasyonunu ön plana çıkarmaktadır (Vicary ve Chee, 2013).

2.5.2. Finansal Yönetim Farklılıkları

İslam hukukunun esas prensiplerine müstenit olan ve bu prensiplere mutabık finansal kararların ittihazını temin eden İslami finansal yönetim telakkisinde, finansal kararlar iktisadi verimlilik zaviyesinden olduğu gibi, aynı zamanda İslami normlara uygunluk bakımından da takdir edilmektedir. İslami finansal yönetimin en esas hususiyeti, risk ortaklığı prensibine istinat etmesidir. Bu prensip doğrultusunda, finansal muamelelerde taraflar arasında riskin hakkaniyete uygun tevzii sağlanmakta ve kâr-zarar ortaklığı modeli benimsenilmektedir (Akhtyamova vd., 2015, s.2335).

İslami finansal yönetimde, varlık esaslı finansman yaklaşımı esas kabul edilmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, finansal işlemlerin müşahhas varlıklara müstenit olması ve reel ekonomi ile irtibatlı olması icap etmektedir. Böylelikle finansal sistem, spekülâtif muamelelerden ziyade hakiki iktisadi faaliyetleri desteklemekte ve finansal istikrara katkı tedarik etmektedir (Okka ve Kazak, 2021).

İslami finansal yönetimde karar alma süreçleri, Şer'i danışma heyetlerinin gözetimi altında gerçekleştirilmektedir. Şer'i danışma heyetleri, finansal mahsul ve hizmetlerin İslami prensiplere mutabakatını denetlemekte ve lüzumlu hallerde tashih edici teklifler sunmaktadır (Yanpar, 2015, s.39).

Risk idaresi zaviyesinden İslami finansal yönetim, konvansiyonel sistemden farklı araçlar ve stratejiler istimal etmektedir. İslami finans müesseseleri, faiz

muhtevalı türev ürünler yerine, İslami prensiplere mutabık alternatif risk idare tekniklerini geliştirmektedir. Bu teknikler arasında, risk ortaklığına müstenit ortaklık modelleri, tekaful (İslami sigorta) ve İslami sukuk gibi yapılandırılmış finansal mahsuller yer almaktadır (Tok, 2009, s.2).

2.5.3. Konvansiyonel Finansal Yönetimin Yapısal Yaklaşımı

Modern finans nazariyesine müstenit olan ve finansal kararların ittihazında iktisadi rasyonaliteyi esas alan konvansiyonel finansal yönetim telakkisinde ise, finansal kararlar genellikle kâr maksimizasyonu, risk minimizasyonu ve hissedar kıymetinin artırılması gibi hedeflere matuf olarak ittihaz edilmektedir (Vicary ve Chee, 2013, s.4).

Konvansiyonel finansal yönetimin temel hususiyetlerinden biri, borç esaslı finansman yaklaşımını benimsemesidir. Bu yaklaşım çerçevesinde, finansal muamelelerde faiz karşılığında borç verme ve alma işlemleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple finansal sistem, reel ekonomiden müstakil olarak inkişaf edebilmektedir (Kuran, 2018, s.20).

Risk idaresi bakımından konvansiyonel finansal yönetim, muhtelif türev ürünler ve risk transfer mekanizmalarını istimal etmektedir. Vadeli işlemler, opsiyonlar, swap işlemleri ve diğer türev ürünler olarak sayılabilecek araçlar kullanılarak, finansal kurumlar risklerini diğer piyasa müşariklerine transfer edebilmekte ve risk profillerini idare edebilmektedir (Rosly, 2005, s.71).

Konvansiyonel finansal yönetimde karar alma prosedürleri, genellikle finansal performans göstergeleri ve piyasa şartları nazara alınarak gerçekleştirilmekte ve süreç dahilinde finansal analistlerin ve risk müdürlerinin takdirleri mühim rol oynamaktadır.

2.5.4. Sistemler Arası Etkileşim ve Adaptasyon

İslami finansal müesseseler, konvansiyonel finansal yönetim tekniklerinden İslami prensiplere mutabık olanları adapte etmekte ve kendi sistemlerine entegre etmektedir. Misalen, modern portföy nazariyesi ve risk idare teknikleri, İslami finans kurumları tarafından İslami prensiplere uygun tarzda tadil edilerek kullanılmaktadır (Zaher ve Hassan, 2001, s.155).

Benzer surette, konvansiyonel finansal müesseseler de İslami finans mahsullerini kendi portföylerine dahil etmekte ve İslami finans piyasalarına girmektedir. Bu vaziyet, "İslami pencereler" olarak isimlendirilen ve konvansiyonel bankaların İslami finansal hizmetler sunmasını temin eden yapıların zuhuruna sebebiyet vermiştir (Habib, 2018, s.11).

2.6. İslami Finansal Okuryazarlık Ve İslami Finansal Okuryazarlığın Önemi

İslami finansal okuryazarlık; bireylerin ve kurumların parayı, birikim yapma biçimlerini ve yatırım kararlarını helal-haram duyarlılığı, faizsizlik ilkeleri ve sosyal sorumluluk bilinci çerçevesinde yönetebilme yetisidir. Geleneksel finansal okuryazarlıktan farklı olarak sadece bütçe yapma, tasarruf sağlama ve risk-getiri dengesini kurma gibi temel becerilerle sınırlı kalmayan bu kavram; işlem yapılan araçların şer'i ilkelere uygunluğunu süzebilme, faiz (riba), belirsizlik (garar) ve kumar (meysir) gibi unsurları ayırt edebilme ve reel ekonomiye katkı sağlayan etik finansal tercihleri benimseme kapasitesini ifade eder. Hem katılım finans ekosisteminin sağlıklı büyümesi hem de bireysel tasarrufların inanç hassasiyetleriyle uyumlu şekilde reel sektöre kazandırılması açısından kritik bir bilinç düzeyini temsil etmektedir.

İslami finansal okuryazarlık, bireylerin gelir elde etme, harcama yapma, tasarruf oluşturma ve yatırım kararlarını İslam dininin temel ilkeleri doğrultusunda şekillendirmelerine imkân tanıyan önemli bir yetkinlik alanıdır. Bu bağlamda söz konusu okuryazarlık türü, yalnızca finansal bilgi düzeyiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bireylerin ekonomik davranışlarını dini değerlerle uyumlu hale getiren bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Küresel finans sistemi içerisinde İslami finans sektörünün giderek güçlenmesi ve kurumsal bir yapıya kavuşması, bu alandaki bilgi düzeyi ve farkındalığın stratejik önemini artırmıştır (Doğan, 2020). Özellikle Müslüman toplumlarda, bireylerin İslami finans araçlarına yönelik bilgi eksikliği, finansal sistem dışında kalan önemli miktarda tasarrufun oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum, İslami finansal okuryazarlığın artırılmasını ekonomik kalkınma açısından kritik bir unsur haline getirmektedir.

Bireylerin bu alandaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin geliştirilmesi, dini hassasiyetler nedeniyle finansal sistem dışında tutulan atıl fonların ekonomiye kazandırılmasına katkı sağlamaktadır. Böylece hem tasarruf sahipleri inançlarıyla uyumlu finansal araçlara yönelmekte hem de fon talebinde bulunan kişi ve kurumlar ihtiyaç duydukları kaynağa daha geniş bir havuzdan erişebilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, finansal sisteme duyulan güvenin artmasına ve İslami finans ürünlerine yönelik talebin genişlemesine zemin hazırlamaktadır.

Diğer yandan, İslami finans ile konvansiyonel finans sistemleri arasındaki yapısal farklılıklar, bu alandaki akademik çalışmaların daha derinlemesine ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle İslami finansal okuryazarlığın ölçülmesine yönelik güvenilir ve geçerli araçların geliştirilmesi, hem akademik literatürün zenginleşmesine hem de sektörün sağlıklı ve sürdürülebilir biçimde büyümesine katkı sağlayacaktır (Durak vd., 2020).

2.6.1. Finansal Eşitlikten Ekonomik Güce

İslami finans, faiz temelli işlemleri kabul etmeyen yapısıyla özellikle dini hassasiyetleri yüksek bireyler için meşru ve alternatif bir finansman modeli sunmaktadır. Bu özellik, inançları gereği konvansiyonel finans sisteminden uzak duran bireylerin ekonomik sisteme daha bilinçli ve aktif biçimde dahil olmasına katkı sağlamaktadır (Doğan, 2020). Böylece finansal sistemle sınırlı temas kuran veya tamamen dışında kalan kesimlerin farkındalık düzeyi artmakta ve bu bireyler ekonomik faaliyetlere daha etkin biçimde katılım gösterebilmektedir.

Geleneksel ekonomik düzen içerisinde yaygın ve doğal bir unsur olarak kabul edilen faiz mekanizması, İslami inanç sistemiyle uyumlu olmadığı için bazı bireylerin tasarruflarını resmi finansal sistem dışında değerlendirmesine yol açabilmektedir. Bu durum, özellikle “yastık altı” olarak ifade edilen kayıt dışı birikimlerin artmasına ve finansal kaynakların ekonomik dolaşıma yeterince dahil edilememesine neden olmaktadır (Pehlivan, 2016).

Bu bağlamda İslami finansal okuryazarlık, bireyleri İslami prensiplere uygun finansal araçlar konusunda bilgilendirerek, sermayenin finansal sisteme kazandırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Kira sertifikaları, katılım hesapları

ve benzeri faizsiz finansal enstrümanlar aracılığıyla, toplumun geniş kesimlerinin finansal sisteme entegrasyonu sağlanmaktadır (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018).

Söz konusu entegrasyon süreci yalnızca bireysel finansal refahı artırmakla kalmamakta; aynı zamanda yatırımların artmasına, tasarruf oranlarının yükselmesine ve ekonomik büyümenin desteklenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu durum, İslami finansal okuryazarlığın makroekonomik düzeyde kalkınma sürecini hızlandıran önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

2.7. İslami Finans Standartları ve Tarihçesi

İslami finans standartları; katılım finans kurumlarının tüm faaliyet, ürün ve işlemlerinin şer'i ilkelere, uluslararası muhasebe, denetim ve kurumsal yönetim esaslarına uygun yürütülmesini sağlamak amacıyla geliştirilmiş normlar bütünüdür. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI) ile İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) gibi uluslararası bağımsız kuruluşlar ve ulusal danışma kurulları tarafından yayımlanan bu standartlar; fıkhi uygulama farklılıklarını asgariye indirerek sektörde küresel ölçekte şeffaflık, güvenilirlik, öngörülebilirlik ve yeknesaklık tesis etmeyi hedefler.

İslami finans sektöründe standartlaşma çabaları, sistemin yapısal ve kurumsal gelişim çizgisiyle ayrılmaz bir bütünlük arz etmektedir. 1950'li yıllardan itibaren teorik ve pratik düzlemde ivme kazanan İslami iktisat çalışmaları, hem fıkhi (hukuki) hem de ekonomik açılardan daha önce karşılaşılmamış pek çok güncel meseleyi beraberinde getirmiştir. Başlangıçta bu yeni finansal problemlere, bireysel fıkıh alimlerinin içtihatları ve ilk kurulan İslami finansal yapıların kendi bünyelerinde ihdas ettikleri danışma kurulları vasıtasıyla lokal çözümler üretilmeye çalışılmıştır (Dinç, 2016, s.90).

Sektörün sistemsal bir kimlik kazanmasındaki en stratejik dönüm noktası, 1970'li yıllarda kurumsal bankacılık faaliyetlerinin fiilen başlamasıdır. Özellikle 1975 yılında Dubai İslam Bankası'nın kurulup faaliyete geçmesi, modern İslami finansın operasyonel anlamda hız kazanmasını sağlamıştır (Atar, 2017, s.1038). Ancak bu pratik adımlar, uygulamadaki fıkhi ve teknik farklılıkları giderecek yeknesak düzenlemelerin eksikliğini de görünür kılmıştır. Finansal işleyişi küresel bir nizam

altına almak ve mevcut yapıda reform dalgası başlatmak amacıyla, tüm Müslüman coğrafyaların temsil edileceği ortak bir mali otorite kurma fikri yetmişli yılların başında olgunlaşmıştır. Bu idealin somut bir neticesi olarak, 1973 yılının Aralık ayında Cidde’de "İslâm Ülkeleri Maliye Bakanları Toplantısı" tertip edilmiştir (Alkış, 2018, s.121).

Konvansiyonel finans dünyasında 1970’lerden itibaren kurumsallaşan standardizasyon hareketleri, küresel piyasalardaki entegrasyona paralel olarak 1990’lı yıllardan itibaren İslami finans ekosisteminde de yankı bulmuştur. Bu dekada, farklı ülkelerde faaliyet gösteren faizsiz finans kuruluşlarının ortak bir paydada buluşmasını sağlayacak, rehber niteliğinde düzenleyici metinlerin inşasına başlanmıştır (Camgöz, 2018, s.3). Bu doğrultuda atılan en somut ve kurumsal adım, 1991 yılında Bahreyn merkezli olarak faaliyete geçen İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) olmuştur (Ağkan, 2018, s.243). AAOIFI; faizsiz finans kurumlarının muhasebe, denetim, yönetim ve etik kurallarını fıkhi süzgeçten geçirerek standartlaştıran en yetkin çatı kuruluş konumuyla sektörün anayasası rolünü üstlenmiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde, İslami finansın coğrafi sınırları aşarak küresel finansal sistemle entegre olması, standartlaşma ihtiyacını daha makro bir seviyeye taşımıştır. Bu gereksinimi karşılamak üzere 2002 yılında Malezya’da İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) kurulmuştur. IFSB, sektörün risk yönetimi, prudansiyel (ihtiyati) düzenlemeleri ve denetim altyapısına yönelik küresel normlar üretmeye odaklanmıştır (Güçlü ve Kılıç, 2019, s.287). Sektörün sermaye ve para piyasalarındaki ürün çeşitliliğini ve likidite yönetimini standardize etmek amacıyla ise 2001 yılında Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM) hayata geçirilmiştir (Aker ve Karavardar, 2018, s.36).

İslami finansın standartlaşma serüveninde nihai ivmeleyici güç, 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi olmuştur. Konvansiyonel finans sisteminin yapısal krizler ürettiği bu dönemde, İslami finans kurumlarının varlığa dayalı ve risk paylaşım esaslı doğası gereği sarsıntılardan daha az hasarla çıkması, sistemi güçlü bir alternatif haline getirmiştir (Çemberlitaş, 2022, s.1). Bu küresel farkındalık, geliştirilen standartların sadece İslam ülkelerinde değil, uluslararası finans çevrelerinde de meşruiyet

kazanması ve ortak regülasyonlara dahil edilmesi yönündeki makro girişimleri hızlandırmıştır.

2.7.1. İslami Finans Standartları Kuruluşları

İslami finans ekosisteminin küresel çapta homojen bir yapıya kavuşması ve hukuki ya da teknik bir standardizasyona ulaşması, bu alanda misyon üstlenen uluslararası kuruluşların faaliyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Faizsiz finans sektörünün yönetsel ve operasyonel çerçevesini çizen bu otoritelerin başında AAOIFI, IFSB, IIFM ve CIBAFI gelmektedir. Bu yapılar arasında kurucu bir role sahip olan ve merkezi Bahreyn’de bulunan İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI), 1991 yılında faaliyetlerine başlayarak faizsiz finans endüstrisinin en önemli standart belirleyici aktörü konumuna yükselmiştir. Kuruluş, sektörel pratiklerin fıkhi meşruiyet zeminini korumak ve kurumsal işleyişi güvence altına almak adına şer’i, yönetim, denetim, muhasebe ve etik olmak üzere beş temel disiplinde standartlar üretmektedir. AAOIFI’nin kurumsal bir norm üretirken takip ettiği metodoloji; öncelikli ihtiyaçlar doğrultusunda bir çalışma planının kurgulanması, ilgili konuya dair detaylı araştırma ve ön hazırlık süreçlerinin yürütülmesi, meselenin fıkhi kurulu nezdinde derinlemesine müzakere edilerek sektör paydaşlarından geri bildirim toplanması, elde edilen veriler ışığında bir taslak metin oluşturularak nihai onay mekanizmasının işletilmesi ve son olarak kabul gören standardın resmi olarak yayımlanması şeklinde beş temel evreden meydana gelmektedir. Sektördeki finansal enstrümanların ve operasyonların fıkhi açıdan uygunluk testinden geçmesinde AAOIFI normları, dünya genelinde en birincil referans kaynağı kabul edilmektedir (Güçlü ve Kılıç, 2019, s.272).

Sektörün düzenleyici altyapısını güçlendiren bir diğer dönüm noktası ise 2002 senesinde Malezya’da kurulan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) olmuştur. Küresel bir düzenleyici ve denetleyici otorite olarak hareket eden IFSB; özellikle İslami bankacılık sisteminin risk yönetimi, sermaye piyasalarının işleyişi ve İslami sigortacılık (tekafül) enstrümanları için uluslararası standartlar ve rehber ilkeler hazırlamaktadır. Kurumun norm oluşturma süreçleri; hazırlık, teknik geliştirme, kamuoyu ile sektörel istişareler ve standarda son şeklinin verilmesi adımlarından oluşan doğrusal bir mimariye sahiptir. Bu sistematik akış içerisinde, ilk olarak stratejik

bir yol haritası çizilmekte ve sektörün öncü aktörlerinin vizyonları taslak metinlere entegre edilerek süreç nihayete erdirilmektedir (Güçlü ve Kılıç, 2019, s.287).

Sermaye ve para piyasalarının küresel ölçekte derinleşmesi amacıyla yine 2002 yılında Bahreyn merkezli olarak hayata geçirilen Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM), faizsiz finans dünyası için tip sözleşmeler ve standart ürün şablonları geliştirmektedir. IIFM'nin operasyonel odak noktası; likidite yönetimi, sukuk ihraçları, İslami türev ürünler ve diğer sermaye piyasası araçlarının işleyiş süreçlerini standardize ederek piyasalar arası entegrasyonu ve hukuki öngörülebilirliği artırmaktır (Aker ve Karavardar, 2018, s.36). Bu finansal mimarinin tamamlayıcı bir diğer unsuru olan ve 2001 yılında Bahreyn'de kurulan İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI) ise endüstrinin küresel düzeydeki kurumsal sözcüsü ve çatı temsilcisi olarak faaliyet göstermektedir. CIBAFI, doğrudan teknik ya da şer'i standartlar kaleme alan bir yapı olmaktan ziyade, İslami finans kurumları arasında bilgi ve tecrübe aktarımını sağlamak, insan kaynağının kurumsal kapasitesini geliştirmek ve makro düzeyde politika savunuculuğu yaparak sektörün küresel görünürlüğünü desteklemek adına stratejik roller üstlenmektedir (Akkaş, 2017, s.7).

Küresel ölçekteki bu organizasyonların yanı sıra, ülkelerin kendi yerel dinamiklerine uygun yasal çerçeveler ve rehber ilkeler üreten ulusal kurumlar da finansal ekosistemin işleyişinde kritik öneme sahiptir. Bu hususta en belirgin örnekler arasında; Malezya'da sektörel eğitim ve standart altyapısını besleyen Malezya İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü (IBFIM) ile Endonezya genelindeki faizsiz finans uygulamalarının fıkhi çerçevesini tek elden belirleyen Ulusal Şer'i Konsey (DSN-MUI) yer almaktadır. Bu tür lokal yapılar, kendi iç piyasalarının özgün ihtiyaçlarına ve yasal mevzuatlarına yanıt veren regülasyonlar geliştirerek küresel düzeyde belirlenen standartların yerel düzeyde başarıyla uygulanmasını ve tabana yayılmasını sağlamaktadır (Bakış, 2015, s.53).

Evrensel düzeyde İslami finans standartları büyük ölçüde AAOIFI (İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu) tarafından şekillendirilse de, Türkiye'deki katılım finans sistemi son yıllarda yerel ve bağlayıcı bir normatif (kural koyucu) altyapıya kavuşmuştur. Bu kurumsal dönüşümün yasal miladı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından 14 Eylül 2019

tarihli ve 30888 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan "Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ"dir.

Bu tebliğ uyarınca, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesinde merkezi bir "Danışma Kurulu" yapılandırılmıştır. Kurulun temel varlık nedeni; bireysel banka bazlı fıkhi uygulama farklılıklarını ortadan kaldırmak, sektör düzeyinde tek tipleşmeyi sağlamak ve katılım finans ürünlerinin fıkhi meşruiyet sınırlarını ulusal düzeyde standardize etmektir. BDDK mevzuatı gereğince, Türkiye’de faaliyet gösteren tüm katılım bankaları, TKBB Danışma Kurulu’nun yayımladığı ilke kararlarına ve standartlara uymakla yükümlüdür.

TKBB Danışma Kurulu, operasyonel süreçlerin fıkhi kodlarını belirlemek adına yapısal standartlar yayımlamaktadır. Bu kapsamda öne çıkan temel ulusal standartlar şu şekildedir:

- **Murabaha Standardı:** Bankanın bir emtiayı peşin alıp müşterisine vadeli ve kârlı satımı esnasında doğabilecek faiz şüphelerini önlemek amacıyla; vekâlet akitlerinin sırasını, faturalandırma usullerini ve mülkiyetin devir anını kesin kurallara bağlar.

- **Mudaraba ve Muşaraka Standartları:** Emek-sermaye ve sermaye-sermaye ortaklıklarında kâr paylaşım oranlarının baştan belirlenmesi, zarar durumunda sorumluluk sınırları ve fıkhi risk paylaşımı ilkelerini düzenler.

- **İcara Standardı:** Finansal kiralama işlemlerinde mülkiyet riskinin kiralayanda (bankada), kullanım menfaatinin ise kiracıda kalmasının operasyonel sınırlarını çizer.

- **Kartlı İşlemler Standardı:** Kredi kartı ve banka kartı uygulamalarında gecikme cezalarının faize dönüşmesini engelleyen taahhüt ve fon mekanizmalarını formüle eder.

Sonuç olarak; Türkiye’deki bütünleşik İslami finans ekosistemi, yalnızca küresel teamüllerle değil, BDDK ve TKBB Danışma Kurulu Standartları’nın getirdiği yasal ve kurumsal güvencelerle yönetilmektedir. Bu yerel standartlar, faizsizlik ilkelerinin uçtan uca denetlenmesini sağlayarak finansal tüketicinin sisteme olan güvenini ve finansal okuryazarlık düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.

2.7.2. İslami Finans Standartlarının Bağlayıcılığı

İslami finans standartlarının taşıdığı hukuki bağlayıcılık gücü; kuralları vazeden uluslararası otoritelerin yasal statülerine, egemen devletlerin ulusal mevzuat altyapılarına ve faizsiz finans kurumlarının bu kuralları operasyonel süreçlerine dahil etme iradelerine göre değişkenlik arz etmektedir. Dünya genelindeki ülkelerin bu normatif düzenlemelere karşı takındığı tavır, teorik ve pratik düzlemde üç temel yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir. İlk yaklaşım grubunu, söz konusu standartları resmi yasal mevzuatları kanalıyla finansal aktörler için zorunlu ve kaçınılmaz birer amir hüküm haline getiren ülkeler oluşturmaktadır. İkinci grupta yer alan ülkeler ise bu normları bağlayıcı birer kanun maddesi olarak konumlandırmaktan ziyade, faizsiz finans kurumlarının operasyonlarında ihtiyari olarak yararlanabilecekleri rehber ilkeler şeklinde kabul etmektedir. Son kategoriye teşkil eden ülkeler ise İslami finans standartlarını bütünüyle sistemin dışında tutarak, bünyelerindeki faizsiz finans kuruluşlarının konvansiyonel finansal raporlama esaslarına tabi olmasını öngörmekte ve bu alandaki özgün küresel normları dikkate almamaktadır (Alarashi, 2021, s.28).

Bu sınıflandırma ekseninde AAOIFI standartlarının dünyadaki yasal karşılıkları incelendiğinde; Bahreyn, Katar, Sudan ve Ürdün gibi devletlerin bu kuralları kanuni düzenlemeler vasıtasıyla mutlak surette uyulması gereken regülasyonlar olarak benimsediği görülmektedir. Buna mukabil Suudi Arabistan, Malezya, Endonezya ve Pakistan gibi faizsiz finansın güçlü olduğu coğrafyalarda AAOIFI normları, doğrudan kopyalanmak yerine ulusal finansal standartların inşasında temel birer mihenk taşı ve referans kaynağı vazifesi görmektedir. Türkiye’deki mevcut duruma bakıldığında ise Kamu Gözetimi Kurumu tarafından AAOIFI standartlarının Türkçe literatüre kazandırılarak “Faizsiz Finans Muhasebe Standartları” başlığı altında yayımlandığı, fakat bu metinlerin henüz finansal kurumlar için yasal bir zorunluluk niteliği taşımadığı müşahade edilmektedir (Alarashi, 2021, s.28). Standartların bağlayıcılığı hususunda gözden kaçırılmaması gereken bir diğer dinamik ise bu kuralların kurumların şer’i meşruiyet algısını tahkim etmedeki işlevidir. Faizsiz finans kuruluşları, yürüttükleri tüm finansal operasyonların İslam hukukuna tam uyumlu olduğunu piyasaya ve mudilere kanıtlamak adına bu küresel normlara riayet etme noktasında doğal bir motivasyona sahiptir. Dolayısıyla standartların pratikteki yaptırım gücü, her zaman katı yasal zorunluluklardan ziyade, kurumların piyasadaki

güvenilirliklerini ve kurumsal meşruiyetlerini koruma ihtiyacından neşet etmektedir (Alarashi, 2021, s.29).

Sektörel standardizasyon hamlelerinin başladığı ilk dönemlerden itibaren, faizsiz finans alanında tek tipleştirici bir standardizasyonun ne derece gerekli olduğu akademik literatürde hararetli bir tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda kimi araştırmacılar sektörün geleceği ve güvenliği için mutlak bir standardizasyonun kaçınılmaz olduğunu müdafaa ederken, bazı yazarlar ise katı kurallar yerine sistemler arası "harmonizasyon" (uyumlaştırma) metodunun işletilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Genel bir tanımla harmonizasyon; yapısal olarak birbirinden farklı hukuki sistemlerin temel ayrışma noktalarının törpülenerek, asgari müşterekler üzerinden ortak bir zeminde buluşturulması eylemidir. İslami finans perspektifinden bakıldığında bu kavram; İslam fikhının muamelat (borçlar ve ticaret hukuku) hükümleri ile İslami iktisat prensiplerinin, yürürlükteki konvansiyonel hukuk nizamları içerisinde uzlaşmacı bir yaklaşımla kendilerine yer bulabilmesini ifade eder. Bu yönüyle harmonizasyon, İslami finans ilkelerini katı birer şablona dönüştürerek mevcut hukuk düzenine yukarıdan aşağıya dayatan standartlaştırma yaklaşımından belirgin biçimde ayrılmaktadır (Alarashi, 2021, s.31).

İlgili literatür incelendiğinde, bazı akademik çalışmaların standardizasyon ve harmonizasyon kavramlarını birbirini tamamlayan tek bir süreç olarak ele aldığı, bazılarının ise bu iki kavramı net sınırlarla ayırarak birini diğerine tercih ettiği görülmektedir. Örneğin Devi ve Hamid, faizsiz finans alanındaki fetva mekanizmalarının standartlaştırılması ile uyumlaştırılması süreçlerini bir arada değerlendirerek bu entegrasyonun sektörel faydalarına ve karşılaştığı bariyerlere odaklanmışlardır (Devi ve Hamid, 2024, s. 31). Söz konusu çalışmada, fetvaların standardizasyonu ve harmonizasyonu önündeki kurumsal engeller; teknik yetersizlikler, yönetim zafiyetleri, nitelikli insan kaynağı eksikliği ile mevcut yasal düzenlemelerin esnek olmaması şeklinde dört temel başlık altında tasnif edilmiştir. Buna karşın, konvansiyonel finansal sistemle rekabet edebilmek ve küresel piyasalarla ortak paydada buluşabilmek adına İslami finans kurumları için standardizasyonun en rasyonel ve tesirli mekanizma olduğunu savunan M. F. Khan, tek başına harmonizasyonun tam manasıyla başarlisa dahi sektörün yapısal tikanıklıklarını çözmeye yetersiz kalacağını iddia etmektedir. Khan ayrıca, faizsiz finansa özgü

müstakil bir yasal mevzuat altyapısı barındırmayan geleneksel hukuk sistemlerinde standardizasyonun kurumsal bir koruma kalkanı işlevi gördüğünü belirtmektedir (Khan, 2007, s.32). Benzer şekilde Ghoul da standardizasyonun faizsiz finans sektörü için üreteceği çok boyutlu avantajları teorize etmiştir. Yazara göre standardizasyon; piyasanın makro düzeyde büyümesini ve konsolidasyonunu hızlandıracak, operasyonel zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacak, finansal istikrarı pekiştirecek ve raporlamalarda şeffaflık ile tutarlılığı tesis ederek sektöre yönelik kamuoyu güvenini üst seviyeye çıkaracaktır. Aynı zamanda yeni finansal ürün geliştiren aktörlerin üzerindeki fıkhi uyum yükünü hafifletecek olan bu süreç, İslami finans kuruluşlarını farklı fıkhi kurullarının ve komitelerinin birbiriyle çelişen kararlarından doğacak metodolojik karmaşadan da muhafaza edecektir (Ghoul, 2012, s.32). Bu argümanları destekleyen Hakim de standardizasyonun faydaları ve yapısal formu noktasında Khan ve Ghoul ile aynı çizgide durarak, bu tek tipleştirme faaliyetinin bölgesel yapılar yerine AAOIFI ve IFSB gibi küresel ölçekte meşruiyeti olan uluslararası çatı kuruluşlar eliyle yürütülmesinin sektörel etkinliği artıracaklarını vurgulamaktadır (Hakim, 2013, s.33).

Öte yandan, konuyu harmonizasyon penceresinden ve daha esnek bir yaklaşımla ele alan Shahrudin, İslami finans bağlamında uyumlaştırma kavramını, şer'i danışma kurulları arasındaki radikal içtihat farklılıklarını asgari düzeye indirme ve bu kurullar arasında karşılıklı ilmi saygıyı kurumsallaştırma süreci olarak tanımlamaktadır (Shahrudin, 2016, s.25). Yazara göre harmonizasyon, fıkhi hükümlerin istihracında tek bir merkezi otorite inşa etme arayışı değil; aksine hukuki yorumların zenginliğini ve fıkhi çeşitliliği koruma çabasıdır. Bu doğrultuda uyumlaştırma yaklaşımı, ne İslam hukukunun dinamizmini sağlayan içtihat kapısını tamamen kapatmayı ne de tam bir otorite başıbozukluğuna yol açacak kaotik bir düzensizliği arzulamaktadır; buradaki birincil gaye farklı şer'i kurulların kararları arasındaki uçurumları makul seviyelere çekmektir. Sektör uygulayıcılarının büyük bir kısmının standardizasyonu teknik olarak zorunlu gördüğünü, fakat çağdaş İslam hukukçularının önemli bir bölümünün bu tipleştirmeye sıcak bakmadığını ifade eden yazar, literatürdeki çok kritik bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Nitekim birçok fıkhi alimi, mutlak bir standardizasyonu içtihat kurumunun özgür ve dinamik doğasına aykırı bulmakta ve İslam hukukunun temel kaidelerinden biri olan "icthad icthadla

nakzedilmez" ilkesine dayanmaktadır. Son tahlilde Shaharuddin, kendisinden önce yapılan çalışmalarda sıklıkla savunulan ve merkezi bir otorite eliyle dayatılan "tek tip çözümün herkese tatbiki" (one size fits all) paradigmasını reddetmektedir. Yazar, fıkhi çeşitliliğe alan açan ve kurullar arası uçurumları esnek bir biçimde kapatmayı hedefleyen yeni bir harmonizasyon formülasyonu geliştirerek, faizsiz finansın gelecekteki yapısal sorunları için en ideal çözüm yolunun bu esnek uyumlaştırma modeli olduğunu ileri sürmektedir (Shaharuddin, 2016, s.35).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU ÇALIŞANLARININ İSLAMİ FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ: ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Önemi Ve Amacı

Bu çalışma kapsamında Şanlıurfa ilinde çalışan kamu görevlilerinin İslami Finansal Okuryazarlık (İFO) ve İslami finansın ürünleri bilme düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürde, İFO düzeylerinin ayrı ayrı ele alındığı çalışmalar bulunmakla birlikte, her iki kavramın aynı çalışmada birlikte değerlendirilmemiş olması araştırmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, İslami finansal okuryazarlığın ulusal literatürde güncel ve gelişmekte olan bir kavram olmasının, gelecek çalışmalara ve alana önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

3.2. Literatür Taraması

Üniversite öğrencilerine yönelik çalışmalar literatürde ağırlığını korumaktadır. Naser ve diğerleri (1999), Okumuş (2005) ve Aysan ve diğerlerinin (2018) çalışmaları, katılım finans ürünlerinin tercih edilmesinde bilgi düzeyinin kritik rol oynadığını göstermektedir. Bu çalışmalar ışığında, İslami finansal okuryazarlık düzeyinin katılım bankası, tekaful ve tasarruf finansman şirketleri gibi ürünlerin tercih edilmesinde etkili olacağı hipotezi geliştirilmiştir. Demografik değişkenlerin finansal bilinç üzerindeki etkisini inceleyen Clercq ve Vender (2009), Güney Afrika'daki üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada; cinsiyet, etnik köken, yaş, dil ve gelir grubu gibi faktörlerin finansal bilgi düzeyinde anlamlı farklılıklar yarattığını ortaya koymuştur. Aşağıda sunulan kapsamlı literatür taraması sonucunda, bu araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Lusardi ve Mitchell (2011, 2014) ile Rahim ve diğerlerinin (2016) çalışmalarından yola çıkarak, İslami finansal okuryazarlığın bilgi, tutum ve davranış boyutlarından oluştuğu kabul edilmiştir. Uluslararası alanda öne çıkan çalışmalardan Nidar ve Bestari (2012), Padjadjaran Üniversitesi öğrencileri üzerinde yürüttükleri anket çalışmasında, katılımcıların genel finansal okuryazarlık seviyelerinin yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmada; eğitim basamağı, öğrenim görülen fakülte, bireysel gelir, ebeveynlerin eğitim ve gelir

durumları ile sigorta sahipliği gibi değişkenlerin finansal okuryazarlık üzerinde belirleyici birer faktör olduğu saptanmıştır. Gana menşeli bir diğer çalışmada ise Ansong ve Gyensare (2012), Cape Coast Üniversitesi'nde hem çalışan hem de öğrenim gören öğrencileri incelemiştir. Araştırma çıktılarına göre; yaş, iş deneyimi ve anne eğitim seviyesi finansal okuryazarlığı pozitif yönde etkilerken; sınıf düzeyi, istihdam edilen yerin konumu, babanın eğitim durumu, kitle iletişim araçlarına erişim ve finansal eğitimin kaynağı gibi unsurların okuryazarlık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Söz konusu finansal okuryazarlık ve para yönetimi ilişkisini Anadolu Üniversitesi örneğinde inceleyen Bayram (2014), yüksek finansal okuryazarlık seviyesine sahip öğrencilerin bütçeleme, tasarruf eğilimi ve rasyonel harcama konularında daha sistematik ve olumlu davranışlar sergilediğini belirlemiştir. Ayrıca, müfredat kapsamında finansal eğitim alan öğrencilerin okuryazarlık skorlarının belirgin şekilde yüksek çıktığı görülmüştür. Er ve arkadaşları (2014), Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde ilahiyat ve iktisat öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada, genel İslami finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olduğunu saptamıştır. Çalışmada; erkek öğrencilerin, katılım bankacılığı tecrübesi olanların ve İslam ekonomisine dair ders alanların nispeten daha yüksek bir bilinç düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Finansal okuryazarlığı bilgi, tutum ve davranış olmak üzere üç saç ayağında test eden Alkaya ve Yağlı (2015), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, teorik bilgi düzeyinin orta seviyede olduğunu ancak bu bilginin tutum ve davranış boyutuna yeterince yansımadığını saptamıştır. Çalışmada cinsiyet, sınıf ve gelir durumunun etkili olduğu, erkeklerin bilgi skorlarının daha yüksek olduğu fakat tutum ve davranış boyutlarında cinsiyetler arası ampirik bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Endonezya'da Gadjah Mada Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde (Ekonomi ve İşletme, Siyaset Bilimi, Psikoloji ve Ziraat) öğrenim gören lisans ve lisansüstü öğrencileri kapsayan araştırmalarında Lantara ve Kartini (2015), öğrencilerin genel finansal okuryazarlık seviyelerini düşük bulmuştur. Ancak çalışmada, öğrencilerin eğitim seviyeleri ve disiplin alanları (akademik branşları) ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki yakalanmıştır. Bu bulguyu destekleyen bir diğer çalışmada Abubakar (2015), düşük finansal okuryazarlık seviyesinin finansal piyasalara erişimi kısıtladığını ve bu durumun girişimcilik faaliyetleri önünde yapısal bir engel teşkil

ettiğini savunmuştur. Literatür incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık algılarını ve bu algıları şekillendiren unsurları belirlemek amacıyla hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çok sayıda ampirik araştırma yapıldığı görülmektedir. İslami finansal okuryazarlık özelinde gerçekleştirilen araştırmalarda ise farklı belirleyiciler öne çıkmaktadır. Abdullah ve Anderson (2015), bankacılık sektörü çalışanları üzerinde yaptıkları incelemede, İslami finansal okuryazarlığı şekillendiren dokuz temel faktör tanımlamıştır. Bu faktörler arasında; İslami ve geleneksel bankacılık ürünlerine yönelik tutumlar, varlık yönetimi perspektifi, aile etkisi ve yatırım tercihleri yer almaktadır.

Emeklilik planlaması ile İslami finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi Malezya Utara Üniversitesi çalışanları nezdinde araştıran Abdillahi (2015), bireylerin emeklilik stratejilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ile doğrudan ilintili olduğunu; ayrıca cinsiyet ve gelir faktörlerinin de bu süreçte belirleyici rol oynadığını saptamıştır. Kuala Lumpur'daki bankacılık sektörü profesyonellerine odaklanan Abdullah ve Anderson (2015), sektör çalışanlarının dahi mudaraba, muşaraka ve istisna gibi temel İslami finansman enstrümanlarının işleyiş mantığı konusunda operasyonel eksiklikler yaşadıklarını ve bu durumun müşteri bilgilendirme süreçlerini sekteye uğrattığını saptayarak kurumsal eğitimlerin önemine dikkat çekmiştir. Aynı üniversitede öğrenciler üzerinde çalışan Siti (2016) ise, İslami finansal okuryazarlığı etkileyen psikolojik unsurları "finansal tatmin, dini değerler ve umutsuzluk" olarak kategorize etmiştir. Bu çalışmada ayrıca, üst sınıflardaki öğrencilerin ve erkek öğrencilerin okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sardiana (2016), İslami finansal okuryazarlığı; ürün özelliklerini kavrama, özgüven ve bilgi düzeyi olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Araştırma sonuçları, ürün tercihinde özgüvenden ziyade doğrudan bilgi düzeyinin en etkili faktör olduğunu göstermiştir. Kavramın teorik altyapısına ve ölçümüne katkı sunan Rahim, Rashid ve Hamed (2016), Malezya'daki üniversite öğrencilerine yönelik kapsamlı bir ölçek geliştirmiştir. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) neticesinde İFO'nun; İslami finans bilgisi, tutumu, davranışı, farkındalığı ve dini hassasiyet olmak üzere 5 boyutlu bir yapı sergilediği saptanmıştır. Güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0.89 olarak hesaplanan bu ölçek çalışmasında, öğrencilerin İFO ortalaması 5 üzerinden 3,5 ile orta-üst seviyede kalmış ve geliştirilmeye açık bir alan olarak değerlendirilmiştir.

Konuyu daha geniş bir pazar perspektifiyle ele alan Antara, Musa ve Hassan (2016), İslami finansal okuryazarlık ile helal okuryazarlık kavramlarını entegre bir biçimde incelemiştir. Yazarlar, helal ekosistemin sürdürülebilirliği için finansal kararların da helal standartlara uygun olması gerektiğini savunmuş ve ampirik olarak İFO düzeyi ile helal ürün tercih davranışları arasında pozitif yönlü, güçlü bir ilişki yakalamışlardır. Benzer şekilde, Meksika'nın kuzey bölgelerindeki üniversitelerde anket uygulayan Felipe vd. (2017) de öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşüklüğüne dikkat çekmiştir. Yazarlar, öğrencilerin finansal tutumlarının davranışları üzerinde yönlendirici bir etkiye sahip olduğunu, buna karşın teorik finansal bilginin finansal davranışlar üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını raporlamıştır. Diele Üniversitesi İİBF öğrencileriyle bir anket çalışması gerçekleştiren Yılmaz ve Tuncel (2017) ise öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin orta düzeyde konumlandığını raporlamıştır. Bu çalışmada, literatürdeki bazı araştırmaların aksine; sınıf düzeyi, öğretim türü ve ebeveyn eğitim durumu gibi demografik değişkenlerin finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Marmara Üniversitesi öğrencilerini kapsayan çalışmada Çinko, Avcı, Ergun ve Tekçe (2017), öğrencilerin temel finansal kavramlara aşina olmakla birlikte; kredi kartı yönetimi, alternatif yatırım araçları ve uzun vadeli emeklilik planlaması gibi görece kompleks finansal süreçlerde bilgi eksikliği yaşadıklarını aktarmış ve yükseköğretim müfredatına finansal okuryazarlık derslerinin eklenmesi gerektiğini savunmuştur. Çömlekçi (2017) ise odağı doğrudan katılım bankası müşterilerine çevirmiş; 401 müşteri ile gerçekleştirdiği ankette okuryazarlık düzeyinin yetersiz olduğunu, ancak bu seviyenin yaş, meslek, eğitim ve gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini raporlamıştır.

Kızıltepe ve Yardımcıoğlu (2017) çalışmalarında, Sakarya vilayetinde görev yapan din görevlileri üzerinde yapılan "Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma" adlı ankette, katılımcıların üçte birinin faize hassas, üçte birinin kararsız, üçte birinin ise faiz hassasiyetine sahip olmadığını tespit etmişlerdir. Toplumunu dini açıdan aydınlatma görevindeki Diyanet personelinin faizsiz sistemin kurulmasında önemli bir rolü olduğu vurgulamış; ancak faiz hassasiyetinin zayıf olmasının bu sürecin önünde engel oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle, faiz hassasiyetini düşüren etkenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar

geliştirilmesini önermektedirler. Ayrıca, katılım bankaları yerine faizli bankaların tercih edilme nedenlerinin araştırılması, ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağını vurgulamışlardır. Psikolojik faktörlerin etkisini inceleyen Bekereci ve arkadaşları (2018), dindarlık, çaresizlik hissi ve finansal tatmin olgularının İslami finansal okuryazarlık üzerinde benzer ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Endonezya örneğinde üniversite öğrencilerinin İFO indeksini hesaplayan Hidajat (2018) ise ciddi bir çelişkiye parmak basmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %65'inin İslami bankacılık enstrümanlarından haberdar olmasına rağmen, bu ürünleri fiilen kullanım oranının %28'de kaldığı görülmüştür. Yazar, bu durumun temel nedeninin düşük bilgi düzeyi olduğunu belirterek katılım finans kuruluşlarının finansal eğitime ağırlık vermesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ölçme ve değerlendirme odaklı bir diğer çalışmada Setiawati, Nidar, Anwar ve Masyita (2018), Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yöntemiyle İFO'nun yapısal geçerliliğini test etmiştir. Analiz sonuçları İFO'nun; temel İslami finans bilgisi, ürün bilgisi, İslami finans tutumu ve davranışı olmak üzere 4 ana boyutta yapılandığını doğrulamıştır. Araştırmada KMO değeri 0.85, açıklanan toplam varyans ise %72.3 olarak hesaplanarak yüksek geçerlilik düzeyine sahip bir ölçek literatüre kazandırılmıştır.

Türkiye'deki İFO literatürü incelendiğinde, ampirik çalışmaların genellikle belirli üniversiteler ve öğrenci grupları üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bekereci vd. (2018), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde İİBF ve İlahiyat fakültelerinde öğrenim gören lisans ve lisansüstü düzeydeki öğrencilerden topladıkları 640 anket verisiyle yaptıkları çalışmada özgün bir bulguya ulaşmışlardır. Yazarlar, İFO düzeyinin tek bir düzlemde seyretmediğini; "inanç boyutu" ile "finansal uygulama (pratik) boyutu" arasında belirgin bir farklılaşma ve ayrışma yaşandığını ortaya koymuşlardır. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle çalışan Durmuş ve Yardımcıoğlu (2018) ise 269 katılımcıdan elde ettikleri veriler ışığında, dini eğitim alan bu öğrenci grubunun İFO düzeylerinin beklenenin aksine oldukça düşük seviyede kaldığını saptamıştır. Dilek ve diğerlerinin (2018) bulgularına dayanarak, demografik değişkenlerin İslami finansal okuryazarlık üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu öngörülmüştür. Türkiye örneğinde yapılan araştırmalar incelendiğinde, konuya olan akademik ilginin özellikle 2010 sonrasında ivme kazandığı müşahade edilmektedir. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)

öğrencilerine odaklanan Bağcı ve Arabacı (2019), katılımcıların finansal okuryazarlık seviyelerinin oldukça geride olduğunu saptamıştır. Bu düzeyin; aile bütçesi, babanın mesleki durumu, kredi kartı sahipliği ve limit özellikleri, kart asgari borcunu ödeme kabiliyeti, gelir-gider dengesi kurabilme yetisi, finansal okuryazarlık eğitimi alma durumu, temel finansal bilgi altyapısı, tercih edilen yatırım araçları ve harcama alışkanlıkları gibi çok boyutlu faktörlerden etkilendiği görülmüştür. Son olarak, makro bir perspektifle Türkiye genelini kapsayan bir örneklem üzerinde çalışan Bozkurt, Toktaş ve Altınar (2019); yaş, eğitim seviyesi, gelir durumu ve yaşanan coğrafi bölgenin finansal okuryazarlık üzerinde majör belirleyiciler olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan Karakuş (2019), Adana ölçeğinde yaptığı çalışmada katılımcıların faiz konusundaki algılarının zayıf olduğunu ve İslami finansal bilgi düzeyinin oldukça düşük seyrettiğini vurgulamıştır. Araştırmada, lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip bireyler ile kentsel alanlarda ikamet edenlerin finansal okuryazarlık skorlarının, düşük eğitilmiş ve kırsal bölgelerde yaşayan bireylere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu net bir şekilde ortaya konmuştur. Öğrencilerin katılım bankacılığına yönelik algısal karmaşasını inceleyen Tekin (2019), Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF'deki (İktisat, İşletme, Bankacılık ve Finans) 195 öğrenciden anket verisi toplamıştır. Analizler, öğrencilerin "katılım bankacılığı" ile "faizsiz bankacılık" kavramlarını zihnen eşleştirdiklerini ancak sistemin operasyonel işleyişi ve fıkhi arka planı hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmadıklarını göstermiştir. Ayrıca öğrencilerin dini hassasiyetlerinin katılım bankası tercihlerinde majör bir motivasyon kaynağı olduğu belirlenmiştir. Özellikle tasarruf finansman şirketleri konusundaki literatür boşluğu, bu çalışmanın özgün değerini artırmaktadır. Mevcut literatürde (Çetin, 2019; Yıldırım, 2021) yapısal ve hukuki analizler bulunmakla birlikte, müşteri perspektifinden yapılan ampirik araştırmalar son derece sınırlıdır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve tasarruf finansman şirketlerine yönelik farkındalık, bilgi düzeyi ve tercih motivasyonlarını İslami finansal okuryazarlık çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir.

Farklı disiplinlerin İFO ve girişimcilik ilişkisini inceleyen Durak vd. (2020), Düzce Üniversitesi Mühendislik, İlahiyat ve İşletme fakültelerinin son sınıflarında okuyan 513 öğrenciden veri toplamıştır. T-Testi, Ki-Kare, ANOVA ve Post-Hoc Tukey testlerinin kullanıldığı analizlerde, genel İFO düzeyinin düşük olduğu

saptanırken, müfredat kapsamında İslami finans dersi alan öğrencilerin İFO skorlarının diğer akranlarına göre anlamlı derecede yüksek çıktığı görülmüştür. Sönmez ve Kılıç (2020), Kastamonu Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptıkları incelemede, başarılı finansal tutum sergileyen grubun sadece yaş ve cinsiyet değişkenleriyle ilişkilendirilebileceğini; genel düzeyin ise orta-yüksek bandında olduğunu belirtmiştir. Siirt Üniversitesi'nde İİBF öğrencileriyle çalışan Yılmaz ve Aslan (2020) ise finansal okuryazarlık seviyesini "orta" olarak tanımlamış, ancak demografik özelliklerin bu sonuç üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını açıklamıştır. Buna karşın Arslan (2020) tarafından Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF'de öğrenim gören 360 öğrenci üzerinde yürütülen araştırmada, literatürdeki genel eğilimin aksine, öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgilerinin iyi düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu çalışmada kadınların erkeklere, ikinci öğretim öğrencilerinin ise birinci öğretim öğrencilerine kıyasla daha yüksek okuryazarlık performansı gösterdiği; bölümler bazında ise en başarılı grubun bankacılık, en zayıf grubun ise işletme bölümü öğrencileri olduğu belirlenmiştir.

Doğu Karadeniz bölgesindeki dört farklı üniversitede (Giresun, Gümüşhane, Recep Tayyip Erdoğan ve Karadeniz Teknik Üniversitesi) geniş bir örneklemeyle çalışan Baltacı ve Kütük (2020), öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini genel olarak düşük tespit etmiştir. Araştırmada; erkeklerin, evli bireylerin, İİBF bünyesinde okuyanların, ileri yaş gruplarının ve mezuniyet aşamasındaki son sınıf öğrencilerinin görece daha yüksek bir finansal okuryazarlık sergilediği; ayrıca gelir ve eğitim seviyesi yükseldikçe okuryazarlığın da paralel olarak arttığı saptanmıştır. Akademik ve idari personel özelinde yapılan araştırmalarda da çarpıcı sonuçlar mevcuttur. Yıldırım (2020), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi çalışanları üzerinde yaptığı ankette, finansal araçlara dair bilgi düzeyinin erkeklerde daha yüksek olduğunu saptarken; İslami finansal okuryazarlık noktasında tüm personelin düşük seviyede kaldığını ortaya koymuştur.

Eğitim odaklı yaklaşımları değerlendiren Yiğitbaş vd. (2020), ortaokul seviyesindeki öğrencilere verilen finansal eğitimin bilgi düzeyini pozitif yönde dönüştürdüğünü kanıtlamıştır. Benzer şekilde, Altundere Doğan (2020) tarafından İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde 363 öğrenciyle yürütülen çalışmada da genel İFO seviyesi düşük bulunmuştur. Ancak, tahmin edilebileceği üzere, İslam

Ekonomisi ve Finansı bölümünde eğitim alan öğrencilerin İFO puanlarının diğer bölümlere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu izlenmiştir. Son olarak Yıldırım (2020), kurumsal bir perspektifle Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi bünyesindeki 363 akademik ve idari personelin İFO düzeyini incelemiştir. Bulgular, finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koyarken; genel İFO seviyesinin personelin demografik özelliklerine göre keskin bir varyasyon göstermediğini ve katılımcıların genel İFO düzeyinin literatürdeki pek çok çalışma gibi düşük çıktığını ortaya koymuştur. Türkiye genelini temsil eden daha geniş bir örnekleme çalışan Kevser ve Doğan (2021), 18 yaş üzeri 479 kişiyle yaptıkları araştırmada, toplumun genel İFO düzeyinin demografik parametrelerin çoğunda yetersiz ve düşük bir profil çizdiğini ifade etmiştir. Yıldırım ve Özbek (2021) ise Uluslararası Bakalorya (IB) programının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini inceleyerek, bu diplomanın öğrencilerin finansal davranışlarına olumlu katkı sağladığını, ancak klasik lise müfredatında benzer bir değişimin gözlenmediğini açıklamıştır. Dicle Üniversitesi akademisyenlerini inceleyen Yılmaz (2021) ise, finansal bilgi eksikliğinin para yönetimi başarısını olumsuz etkilediğini, ancak akademik unvan yükseldikçe finansal davranışların olumlu yönde geliştiğini saptamıştır. Son olarak, Birleşik Arap Emirlikleri'nde demografik ve davranışsal özellikleri inceleyen Gerth vd. (2021), aşırı güven hariç tutulduğunda davranışsal önyargıların finansal okuryazarlık ile pozitif yönlü bir ilişki içinde olduğunu açıklamıştır. Çalışma, bireysel önyargıların negatif etkilerine rağmen, finansal okuryazarlık seviyesinin yükselmesinde dolaylı bir katalizör görevi görebileceğini savunmaktadır.

Benzer şekilde, Mohta ve Shunmugasundaram (2022), tarafından Delhi-NCR bölgesindeki Y kuşağı örnekleminde yapılan çalışmada, eğitim ve gelir düzeyi arttıkça finansal bilgi seviyesinin de yükseldiği, ancak genel anlamda bu kitlenin finansal okuryazarlık düzeyinin beklenenden düşük olduğu tespit edilmiştir. Güncel yaklaşımlardan biri olan Dijital Finansal Okuryazarlık (DFL) üzerine odaklanan Rahim (2022) ise, Malezyalı öğrencilerin yüksek finansal bilgi ve özgüvene sahip olduğunu belirtmiş, ancak bu bilincin sürdürülebilirliği için sürekli eğitimin gerekliliğini vurgulamıştır. Uluslararası yazında Roemanasari vd. (2022), Endonezya'da 97 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri ampirik çalışmada, yüksek İFO

düzeyinin bireylerin finansal davranış kalıpları ve finansal risk yönetim stratejileri üzerinde pozitif ve düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye’deki fakülteler arası farklılaşmayı analiz eden Qublan ve Yıldız (2022), Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF ve İslami İlimler Fakültesi bünyesindeki 344 öğrenciyi incelemiş ve öğrencilerin genel İFO düzeylerinin diğer FO boyutlarına göre geride kaldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Yürük (2023), Dicle Üniversitesi’ndeki 708 öğrenci ile yaptığı araştırmada fakülteler arası keskin bir farka ulaşmış; en yüksek okuryazarlık düzeyini Tıp Fakültesi, en düşüğünü ise İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde gözlemlemiştir.

İslami Finansal Okuryazarlık (İFO), geleneksel finansal okuryazarlık kalıplarının ötesine geçerek, bireylerin finansal kararlarını İslami hukuk (fıkıh) ve faizsizlik prensipleri çerçevesinde optimize edebilme yetisini ifade etmektedir. Bu alandaki akademik yazın ilk etapta Malezya, Endonezya, Pakistan ve Körfez ülkeleri gibi faizsiz finans ekosisteminin kurumsallaştığı bölgelerde yoğunlaşmıştır.

OECD (2020), TKBB (2024) ve SPK (2024) raporlarından elde edilen güncel veriler, Türkiye’deki katılım finans sektörünün büyüme potansiyeline işaret etmekte, ancak farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Şanlıurfa ili kamu çalışanlarının İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi ve bu düzeyin finansal ürün tercihlerini nasıl etkilediğinin araştırılması, literatüre özgün bir katkı sağlayacaktır.

Bu bölümde Şanlıurfa ilinde kamu çalışanlarına yönelik yapılan islami finansal okuryazarlık düzeylerinin ölçülmesi anket verilerine ve araştırma metodolojisine yer verilmiştir. Bu kapsamda; çalışmanın önemi ve amacı, yöntemi ve hipotezleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Son olarak araştırmanın bulgular ve sonuç kısmına yer verilmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi Ve Hipotezleri

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Şanlıurfa ilinde görev yapmakta olan kamu çalışanlarının islami finansal okuryazarlık düzeyleri ve ürünleri çalışmanın örneklemini oluşturmakta olup kamu çalışanı kişilere yüz yüze ve Google Forms üzerinden düzenlenmiş olan anket formu çeşitli yöntemlerle

(whatsapp grupları, kurumsal e-posta adresleri vs.) ulaştırılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 434 kamu çalışanına ulaşılmış ancak demografik sorulara 11 hatalı (birden fazla işaretleme, boş bırakma) gibi cevap verildiği için sonuçlar anketten çıkarılarak 423 anket verisi toplanmıştır. Anket çalışması beş bölümden oluşmakta olup ilk bölümde 9 adet demografik bilgilerin olduğu sorulara yer verildikten sonra 3 adet birden fazla işaretlemeli İslami finans sorusu sorulmuştur. Birinci bölümde İslami finansal araçlara ilişkin sorular ikinci bölümünde katılım bankaları üçüncü bölümde tasarruf finansman şirketi soruları dördüncü bölümde katılım sermaye piyasası araçları soruları ve beşinci bölümde katılım sigortacılığı olmak üzere çok geniş ve kapsamlı bir anket uygulaması yapılmıştır.

Yapılan çalışmada, anket uygulanan kamu çalışanlarının algı düzeyleri ölçülecek olup, bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H2: Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H4: Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları çalıştıkları sektöre göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H5: Kamu çalışanlarının İslami finansal araçların faizsiz olduğuna yönelik algıları ile katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir bulma düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H6: Katılımcıların İslami finansın İslam hukuku ilkelerine (şer'i kurallara) uygun hareket ettiğine yönelik algıları, eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H7: Katılımcıların katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir bulma düzeyleri ile tasarruf finansman sistemindeki ödeme koşullarının cazip olmasının tercihlerini etkilemesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre, katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları cinsiyete göre kısmen anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 3.1’de katılımcıların katılım finans araçlarına yönelik tutum ifadelerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.1: Katılımcıların Cinsiyete Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları

İfadeler / Maddeler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	Z	P
İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum.	Kadın	208	223,36	46458	19582	-2,113	0,035*
	Erkek	213	198,93	42373			
İslami finansal araçları konvansiyone l (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim.	Kadın	208	220,66	45898	20142	-1,661	0,097
	Erkek	213	201,56	42933			
İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır.	Kadın	207	226,85	46958	18661	-2,805	0,005*
	Erkek	213	194,61	41452			

İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum	Kadın	207	221,41	45831	19788	-	0,062
.						1,86	
	Erkek	213	199,9		4257	8	
					9		
İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir farkı olmadığını düşünüyorum	Kadın	209	216,59				
.							
	Erkek	212	205,49				

Tablo incelendiğinde, cinsiyet gruplarına göre analizlere katılan toplam katılımcı sayısının (N) ifadelere göre küçük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. (N =420-423). Bu durum, bazı katılımcıların ilgili ifadeleri boş bırakmasından (maddesel kayıp veri) kaynaklanmakta olup; analizler eksik veriler hariç tutularak (listwise/pairwise deletion) geçerli yanıtlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. ‘İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum’ ifadesine katılım düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (U = 19582,00; Z = -2,113; p = 0,035 < 0,05). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kadın katılımcıların sıra ortalamasının (223,36), erkek katılımcıların sıra ortalamasından (198,93) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, kadın kamu çalışanlarının İslami finansal araçların faizsiz yapısına yönelik algılarının erkek çalışanlara kıyasla daha olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. ‘İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır’ ifadesine yönelik algı düzeylerinde de cinsiyetler arasında ileri düzeyde anlamlı bir farklılık saptanmıştır (U = 18661,00; Z = -2,805; p = 0,005 < 0,01). Sıra ortalaması değerlerine göre kadın katılımcıların (226,85), erkek katılımcılara (194,61) kıyasla İslami finansal araçların

şer'i kurallara uygun tasarlandığına dair inançlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşın; katılımcıların İslami finansal araçları tercih etme eğilimleri (M2: $p = 0,097 > 0,05$), bu araçların çeşitliliğinin artırılması yönündeki talepleri (M4: $p = 0,062 > 0,05$) ve İslami finansın geleneksel finanstan bir farkı olmadığı yönündeki eleştirel algıları (M5: $p = 0,336 > 0,05$) cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilememektedir. ($U=19.296,5$; $Z=-2,448$; $p=0,014<0,05$; $r=0,119$). Kadın katılımcıların (Sıra Ort.=226,61) İslami finansal araçlara yönelik tutumları erkek katılımcılardan (Sıra Ort.=197,59) anlamlı derecede daha olumludur. Etki büyüklüğü küçük düzeydedir ($r=0,119$). Cinsiyet değişkeni yalnızca genel İslami finansal araçlar boyutunda anlamlı farklılık yaratmaktadır. Bu bulgu, Abduh ve Omar (2012) ile Souiden ve Rani (2015)'nin kadınların dini hassasiyetlerinin finansal tercihlerini etkilediği yönündeki bulgularıyla tutarlıdır. H1 hipotezi KABUL edilmiştir.

Tablo 3.2'de katılımcıların katılım finans araçlarına yönelik tutum ifadelerinin yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.2: Katılımcıların Yaşa Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları

İfadeler / Yaş	N	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	df	P	
Maddeler						
İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum.	20-26	64	209,34	2,386	4	0,665
	27-35	123	207,96			
	36-45	122	208,38			
	46-55	54	202,44			
	56 ve üstü	58	232,75			
İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal	20-26	64	209,95	0,806	4	0,938

araçlara tercih ederim.							
	27-35	122	203,49				
	36-45	123	215,81				
	46-55	54	213,81				
	56 ve üstü	58	215,13				
İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır.	20-26	64	215,41	1,194	4	0,879	
	27-35	122	213,14				
	36-45	122	206,19				
	46-55	54	198,88				
	56 ve üstü	58	219,41				
İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum.	20-26	64	215,47	2,997	4	0,558	
	27-35	122	221,93				
	36-45	122	208,68				
	46-55	54	191,06				
	56 ve üstü	58	202,89				
İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir farkı olmadığını düşünüyorum.	20-26	64	213,45	1,478	4	0,831	
	27-35	121	201,02				
	36-45	124	218,96				
	46-55	54	209,7				
	56ve üstü	58	213,32				

Tablo incelendiğinde katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı ve ifadelere verdikleri geçerli yanıt sayıları (N = 420-421) bazı maddelerde küçük düzeyde kayıp

veriler içerdiğini göstermektedir. Analiz sonucunda, incelenen tüm maddelerde gruplar arasındaki sıra ortalamaları farkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre, yaş grupları arasında İslami finansal araç boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. (tüm p değerleri $>0,05$). ‘İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum’ ifadesine ($H = 2,386$; $p = 0,665 > 0,05$), ‘İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim’ ifadesine ($H = 0,806$; $p = 0,938 > 0,05$), ‘İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır’ ifadesine ($H = 1,194$; $p = 0,879 > 0,05$), ‘İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum’ ifadesine ($H = 2,997$; $p = 0,558 > 0,05$), ‘İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir farkı olmadığını düşünüyorum’ ifadesine ($H = 1,478$; $p = 0,831 > 0,05$) yönelik algı ve katılım düzeylerinin yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda, örnekleme oluşturan kamu çalışanlarının İslami finans sistemine yönelik teorik algıları, ürünü tercih etme eğilimleri veya sisteme getirdikleri eleştiriler üzerinde yaş faktörünün belirleyici bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Farklı yaş kategorilerindeki katılımcıların İslami finansal araçlara yaklaşımının benzer ve homojen bir dağılım sergilediği söylenebilir. Bu çerçevede, yaş değişkenine bağlı olarak H2 hipotezi RED edilmiştir.

Tablo 3.3’de katılımcıların katılım finans araçlarına yönelik tutum ve algılarının eğitim değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.3: Katılımcıların Eğitim Düzeyine Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları

İfadeler / Maddeler	Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	Kruskal-Wallis H	df	P
İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum.	İlkokul	22	185,73	9,69	5	0,085
	Ortaokul	17	157,82			
	Lise	77	226,29			
	Önlisans	88	192,27			

	Lisans	175	222,88			
	Lisansüstü	42	207,46			
İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim.	İlkokul	22	154,89	8,873	5	0,114
	Ortaokul	17	178,26			
	Lise	77	215,55			
	Önlisans	88	200,97			
	Lisans	174	220,87			
	Lisansüstü	43	225,08			
İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır.	İlkokul	22	178,5	7,784	5	0,169
	Ortaokul	17	158,47			
	Lise	77	225,42			
	Önlisans	88	200,98			
	Lisans	174	213,66			
	Lisansüstü	42	227,8			
İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum.	İlkokul	22	182,5	5,894	5	0,317
	Ortaokul	17	184,12			
	Lise	77	209,86			
	Önlisans	88	196,37			
	Lisans	174	224,68			
	Lisansüstü	42	207,88			
İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir	İlkokul	22	196,84	2,141	5	0,829

farkı olmadığını düşünüyorum.		
Ortaokul	17	178,21
Lise	76	215,36
Önlisans	88	218,88
Lisans	175	210,81
Lisansüstü	43	208,14

Tablo incelendiğinde katılımcıların eğitim gruplarına göre dağılımında ve ifadelerine verdikleri yanıt sayılarında (N = 420-423) bazı maddelerde küçük düzeyde kayıp verilerin (missing value) yer aldığı görülmektedir.

Eğitim düzeyi grupları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. ($p > 0,05$). ‘İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum’ ifadesine ($H = 9,690$; $p = 0,085 > 0,05$), ‘İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim’ ifadesine ($H = 8,873$; $p = 0,114 > 0,05$), ‘İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır’ ifadesine ($H = 7,784$; $p = 0,169 > 0,05$), ‘İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum’ ifadesine ($H = 5,894$; $p = 0,317 > 0,05$), ‘İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir farkı olmadığını düşünüyorum’ ifadesine ($H = 2,141$; $p = 0,829 > 0,05$) yönelik katılım düzeylerinin katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, kamu çalışanlarının İslami finansal araçlara yönelik algısal süreçleri, sisteme olan inançları veya ürünü tercih etme niyetleri üzerinde eğitim seviyesinin (ilkokul mezuniyetinden lisansüstü eğitime kadar) belirleyici bir rol oynamadığı sonucuna varılmıştır. Eğitim seviyesi grupları arasında homojen bir dağılım söz konusudur. Bu çerçevede, eğitim değişkenine bağlı olarak kurgulanan ilgili araştırma hipotezi H3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3.4’te katılımcıların katılım finans araçlarına yönelik tutum ve algılarının unvan/sector değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal-Wallis H Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3.4: Katılımcıların Unvan/ Sektöre Göre İslami Finansal Araçlara Yönelik Tutumları

İfadeler / Maddeler	Unvan / Sektör	N	Sıra Ortalama sı	Kruskal-Wallis H	df	P
İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum.	Kamu	342	211,86	0,394	2	0,821
	Özel	60	211,38			
	Diğer	19	194,34			
İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim.	Kamu	342	215,2	2,749	2	0,253
	Özel	60	197,78			
	Diğer	19	177,18			
İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır.	Kamu	341	212,6	1,164	2	0,559
	Özel	60	195,73			
	Diğer	19	219,55			
İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum.	Kamu	341	205,91	3,623	2	0,163
	Özel	60	223,32			
	Diğer	19	252,39			
İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir	Kamu	343	208,89	1,882	2	0,39

**farkı olmadığını
düşünüyorum.**

Özel	60	211,94
Diğer	18	248,08

Tablo incelendiğinde katılımcıların unvan/sektör gruplarına göre dağılımında ve ifadelerine verdikleri yanıt sayılarında (N = 420-422) maddesel bazda küçük düzeyde kayıp verilerin (missing value) yer aldığı görülmektedir.

Çalışılan sektöre göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$). İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum’ ifadesine ($H = 0,394$; $p = 0,821 > 0,05$), ‘İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim’ ifadesine ($H = 2,749$; $p = 0,253 > 0,05$), İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır’ ifadesine ($H = 1,164$; $p = 0,559 > 0,05$), ‘İslami finansal araçların arttırılması gerektiğini düşünüyorum’ ifadesine ($H = 3,623$; $p = 0,163 > 0,05$), ‘İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir farkı olmadığını düşünüyorum’ ifadesine ($H = 1,882$; $p = 0,390 > 0,05$) yönelik katılım düzeylerinin unvan/sektör grupları arasında anlamlı bir farklılık sergilemediği saptanmıştır. Elde edilen bulgular, katılımcıların İslami finansal ürünlerin faizsizlik yapısına ve fıkhi meşruiyetine olan inançları, bu araçları tercih etme eğilimleri veya sisteme yönelik eleştirel yaklaşımları üzerinde çalıştıkları sektörün ya da unvan yapısının belirleyici bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Kamu sektöründe, özel sektörde veya diğer statülerde çalışan katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik algı dağılımları benzer ve homojendir. Bu doğrultuda, unvan/sektör değişkenine bağlı olarak kurgulan her bir alt araştırma hipotezi istatistiksel olarak H4 hipotezi RED edilmiştir.

Katılımcıların İslami finansal araçların faizsizliğine yönelik algıları ile katılım bankalarının sunduğu hizmetlere yönelik güven düzeyleri arasındaki ilişkinin varlığını, yönünü ve şiddetini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı (rs) analizi sonuçları tablo 3.5’de sunulmuştur.

Tablo 3.5: Katılımcıların İslami Finansal Araçların Faizsizliğine Yönelik Algıları İle Katılım Bankalarının Sunduğu Hizmetlere Yönelik Güven Düzeyleri

Değişkenler		1	2
1.Faizsizlik Algısı	Spearman's rho (rs)	1,000	0,522
	Sig. (p)	-	<0,001
	N	423	422
2. Katılım Bankası Güveni	Spearman's rho (rs)	0,522	1,000
	Sig. (p)	<0,001	-
	N	422	422

Analiz sonuçları incelendiğinde, katılımcıların 'İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum' ifadesine yönelik algıları ile 'Katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir buluyorum' ifadesine yönelik algıları arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve yüksek/güçlü düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. (rs = 0,522; p < 0,001). Elde edilen bu bulgu, kamu çalışanlarının İslami finansal araçları yapısal olarak faizsiz kabul etme eğilimleri arttıkça, faizsiz finans sisteminin ana yürütücüsü olan katılım bankalarının sunduğu hizmetlere yönelik kurumsal güven algılarının da doğrusal ve güçlü bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, iki değişken arasındaki doğrusal bağı ortaya koyan H5 araştırma hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcıların İslami finans sisteminin şer'i ilkelere uygunluğuna yönelik algılarının eğitim düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçlarına Tablo.3.6'da yer verilmiştir.

Tablo 3.6: Katılımcılar Eğitim Düzeylerinin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Değişken (Eğitim)	Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney U	Z	p
Eğitim Düzeyi	Katılıyorum	127	131,7	16726,5	7530,5	-	0,34
	Katılmıyorum	127	123,3	15658,5		0,955	
	Toplam	254					

Analiz sonuçları incelendiğinde, İslami finansın İslam hukuku ilkelerine uygun hareket ettiğini düşünen (‘Katılıyorum’ diyen) katılımcıların eğitim düzeyi sıra ortalaması (131,70) ile uygun hareket etmediğini düşünen (‘Katılmıyorum’ diyen) katılımcıların eğitim düzeyi sıra ortalaması (123,30) birbirine yakın bulunmuştur. Bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. ($U = 7530,50$; $Z = -0,955$; $p = 0,340 > 0,05$).

Bu bulgu doğrultusunda, örneklem grubundaki kamu çalışanlarının İslami finansın şer’i kurallara uygunluğuna dair inanç ya da şüphelerinin, onların eğitim seviyelerinden bağımsız olduğu söylenebilir. Dolayısıyla H_6 hipotezi reddedilmiştir. Katılımcıların katılım bankacılığına yönelik kurumsal güven düzeyleri ile faizsiz finans sisteminin diğer bir ayağı olan tasarruf finansman sistemindeki ödeme koşullarının cazibesine yönelik algıları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı (r_s) analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları tablo 3.7’de yer almaktadır.

Tablo 3.7: Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı (r_s) Analizi

Değişkenler		1	2
1. Katılım Bankası Güveni	Spearman’s rho (r_s)	1,000	0,517
	Sig. (p)	-	<0,001
	N	422	420
2. Tasarruf Finansman Tercihi	Spearman’s rho (r_s)	0,517	1,000
	Sig. (p)	<0,001	-
	N	420	421

Analiz bulguları incelendiğinde, ‘Katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir buluyorum’ ifadesi ile ‘Tasarruf finansman sistemindeki ödeme koşullarının cazip olması tercihimizi etkilemektedir’ ifadesi arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve yüksek/güçlü düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r_s = 0,517$; $p < 0,001$).

Elde edilen bu ampirik bulgu, Türkiye’deki faizsiz finans ekosistemini tercih eden ya da tercih etme eğiliminde olan kamu çalışanlarının katılım bankalarına olan kurumsal güvenleri yükseldikçe, eş zamanlı olarak tasarruf finansman şirketlerinin (TFŞ) sunduğu ödeme modellerine ve kolaylıklarına karşı olan olumlu yaklaşım ve kararlarının da doğrusal olarak arttığını kanıtlamaktadır. Katılımcıların faizsiz finans şemsiyesi altındaki bu iki farklı kurumsal yapıyı birbiriyle ilişkili gördüklerini ortaya koyan bu anlamlı doğrusal bağ doğrultusunda H7 hipotezi kabul edilmiştir.

3.4. Bulguların Değerlendirilmesi ve Yorumlanması

Araştırma kapsamında katılımcılardan elde edilen verilerin analiz edilmesinde öncelikle parametrik test ön şartlarının sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) katsayıları ile Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonuçları analiz edilmiştir. Analiz neticesinde verilerin normal dağılım göstermediği ($p < 0,05$) ve parametrik test varsayımlarının karşılanmadığı tespit edilmiştir.

Bu gerekçeyle, üç veya daha fazla gruptan oluşan bağımsız değişkenlerin (Çocuk Sayısı ve Mesleki Kıdem) katılım finans tutum puanları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla parametrik olmayan (non-parametrik) Kruskal-Wallis H Testi uygulanmıştır. Kruskal-Wallis H testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılığın saptandığı boyutlarda, bu farkın hangi gruplardan kaynaklandığını (post-hoc) belirlemek amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden Mann-Whitney U Testine başvurulmuştur. Analizlerde anlamlılık düzeyi $\alpha = 0,05$ olarak baz alınmıştır.

3.4.1. Demografik Özelliklere Göre Non-Parametrik Test Bulguları

Demografik bulgular ile islami finans okuryazarlık düzeylerini, ankete katılanları özel durumlarına göre gruplamak için çok önemli bir araçtır; bu da farklı grupların sunulan ifadeleri nasıl yorumladıklarının derinlemesine analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Tablo 3.8: Demografik Özelliklere Göre Non-Parametrik Test Bulguları

Değişkenler	Alt Kategoriler	f	%
Cinsiyet	Kadın	210	49,6
	Erkek	213	50,4
Yaş	20-26	64	15,1
	27-35	123	29,1
	36-45	124	29,3
	46-55	54	12,8
	56 ve üstü	58	13,7
Medeni Durum	Evli	180	42,6
	Bekar	227	53,7
	Diğer	16	3,8
Çocuk Sayısı	0	193	45,6
	1-2	104	24,6
	3-4	74	17,5
	4 ve üstü	52	12,3
Eğitim	İlkokul	22	5,2
	Ortaokul	17	4,0
	Lise	77	18,2
	Önlisans	88	20,8
	Lisans	176	41,6
	Lisansüstü	43	10,2
Hanede Çalışan Birey Sayısı	1	212	50,1
	2	146	34,5
	3	49	11,6
	4 ve üzeri	16	3,8

Gelir	20.000 ve altı	12	2,8
	20.001-40.000	61	14,4
	40.001-60.000	112	26,5
	60.001-80.000	130	30,7
	80.001 ve üzeri	108	25,5
Mesleki Kıdem	1-5	115	27,2
	6-10	104	24,6
	11-15	90	21,3
	16-20	54	12,8
	21 ve üzeri	60	14,2
Unvan	Kamu Sektörü	344	81,3
	Özel Sektör	60	14,2
	Diğer	19	4,5

Tablo 3.8'e göre, araştırmaya katılanların %49,6'sı (n=210) kadın, %50,4'ü (n=213) erkeklerden oluşmaktadır. Cinsiyet dağılımı açısından örneklemin dengeli bir yapıda olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, en yüksek oranın %29,3 (n=124) ile 36-45 yaş grubunda olduğu, bunu %29,1 (n=123) ile 27-35 yaş grubunun takip ettiği görülmektedir. 20-26 yaş grubundaki katılımcılar örneklemin %15,1'ini (n=64), 46-55 yaş grubu %12,8'ini (n=54), 56 ve üstü yaş grubu ise %13,7'sini (n=58) oluşturmaktadır. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%73,5) çalışma yaşamının aktif döneminde olan 27-45 yaş aralığında bulunduğu söylenebilir. Medeni durum değişkenine bakıldığında, katılımcıların %53,7'sinin (n=227) bekar, %42,6'sının (n=180) evli olduğu, %3,8'inin (n=16) ise diğer kategorisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Örneklemin yarısından fazlasının bekar bireylerden oluştuğu görülmektedir. Çocuk sayısı dağılımı değerlendirildiğinde, katılımcıların %45,6'sının (n=193) çocuğu bulunmamaktadır. 1-2 çocuğa sahip olanlar %24,6 (n=104), 3-4 çocuğu olanlar %17,5 (n=74), 4 ve üzeri çocuğu olanlar ise %12,3 (n=52) oranındadır. Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların %41,6'sının (n=176) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Önlisans mezunları %20,8

(n=88), lise mezunları %18,2 (n=77), lisansüstü mezunları %10,2 (n=43), ilkokul mezunları %5,2 (n=22) ve ortaokul mezunları %4,0 (n=17) oranındadır. Yükseköğretim mezunlarının (önlisans, lisans ve lisansüstü) toplam oranı %72,6 olup, örneklemin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Hanede çalışan birey sayısı incelendiğinde, katılımcıların %50,1'inin (n=212) tek kişinin çalıştığı hanelerde yaşadığı belirlenmiştir. İki kişinin çalıştığı haneler %34,5 (n=146), üç kişinin çalıştığı haneler %11,6 (n=49), dört ve üzeri kişinin çalıştığı haneler ise %3,8 (n=16) oranındadır. Aylık gelir düzeyi dağılımına göre, katılımcıların %30,7'si (n=130) 60.001-80.000 TL gelir aralığında bulunmaktadır. 40.001-60.000 TL gelir aralığında olanlar %26,5 (n=112), 80.001 TL ve üzeri gelire sahip olanlar %25,5 (n=108), 20.001-40.000 TL aralığında olanlar %14,4 (n=61), 20.000 TL ve altı gelire sahip olanlar ise %2,8 (n=12) oranındadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%82,7) orta ve üzeri gelir grubunda yer aldığı görülmektedir. Mesleki kıdem değişkeni açısından bakıldığında, 1-5 yıl kıdeme sahip olanlar %27,2 (n=115), 6-10 yıl kıdeme sahip olanlar %24,6 (n=104), 11-15 yıl kıdeme sahip olanlar %21,3 (n=90), 16-20 yıl kıdeme sahip olanlar %12,8 (n=54) ve 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanlar %14,2 (n=60) oranındadır. Mesleki kıdem dağılımının görece dengeli olduğu söylenebilir. Son olarak, katılımcıların çalıştıkları sektör incelendiğinde, %81,3'ünün (n=344) kamu sektöründe, %14,2'sinin (n=60) özel sektörde ve %4,5'inin (n=19) diğer sektörlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Örneklemin büyük çoğunluğunun kamu sektörü çalışanlarından oluştuğu görülmektedir. Sonuç olarak, araştırma örnekleminin cinsiyet dağılımı dengeli, yaş ortalaması genç-orta yaş, eğitim düzeyi yüksek, gelir düzeyi orta-yüksek ve ağırlıklı olarak kamu sektöründe çalışan bireylerden oluştuğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında ele alınan ölçek boyutlarına İslami Finansal Araçlar, Katılım Bankaları, Tasarruf Finansman Şirketleri, Katılım Sermaye Piyasası Araçları ve Katılım Sigortacılığı ilişkin merkezi eğilim ve dağılım ölçüleri (ortalama, standart sapma ve medyan) Tablo 3.9'da sunulmuştur.

Tablo 3.9: Bağımlı Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Medyan
İslami Finansal Araçlar	2,9	0,9	3
Katılım Bankaları	3	1	3

Tasarruf Fin. Şirketleri	2,9	0,9	3
Katılım Sermaye Piy. Araçları	2,8	0,9	3
Katılım Sigortacılığı	2,7	1	2,8

Tablo incelendiğinde katılımcıların faizsiz finans ekosisteminde yer alan kurum, kuruluş ve enstrümanlara yönelik algı düzeylerini belirlemek amacıyla aritmetik ortalama, standart sapma, medyan, minimum-maksimum değerleri ile çarpıklık ve basıklık katsayıları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, tüm değişkenlerin 5’li Likert ölçeğinin orta noktası olan 3,00 değeri civarında kümелendiği görülmektedir. Katılımcıların en yüksek katılım veya olumlu algı düzeyine sahip olduğu alan Katılım Bankaları (Ortalama=3,0; Medyan=3,0) olurken, bunu sırasıyla İslami Finansal Araçlar (Ortalama=2,9) ve Tasarruf Finansman Şirketleri (Ortalama=2,9) takip etmektedir. Katılım Sermaye Piyasası Araçları (Ortalama=2,8) ile Katılım Sigortacılığı (Ortalama=2,7) ise ortalamanın hafifçe altında kalarak katılımcılar nezdinde en düşük skora sahip değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, geleneksel katılım bankacılığı ürünlerinin ve tasarruf finansman sisteminin (TFŞ) tabanda daha çok karşılık bulduğunu, buna karşın katılım sigortacılığı (tekâfül) ve faizsiz sermaye piyasası araçlarının (sukuk, katılım hisse senetleri vb.) görece daha az bilindiğini veya tercih edildiğini göstermektedir.

3.4.2. Katılımcıların İslami Finansal Kuruluşları Bilme Durumları

Katılımcıların %70’i tam olarak islami finans kuruluşlarının sunduğu ürün ve sözleşmelerin (murabaha vb.) fıkhi/şer’i uygunluğundan emin olmadıklarını beyan etmişlerdir. Bunun anlamı, tüketiciler faizsiz bankaları tercih etseler dahi, arka plandaki işlemlerin konvansiyonel bankacılığın birer kılıfı olduğu şüphesini (şer’i şüphe) zihinlerinde taşımaktadırlar. Bu, güven ve şeffaflık sorununa işaret etmektedir (Warde, 2010).

Katılımcıların tercih ettikleri veya etkileşimde bulundukları İslami finansal kuruluşların dağılımını belirlemek amacıyla yapılan çoklu yanıt (Multiple Response) analizi sonuçları Tablo 3.10’da sunulmuştur.

Tablo 3.10: Katılımcıların İslami Finansal Kuruluşları Bilme Durumları

İslami Finansal Kuruluş	Frekans (n)	Yüzde (%)	Yanıtlayan (%)	Yüzdesi
Katılım Bankaları	222,0	36,2	53,0	
Tasarruf Finansman Kuruluşları	120,0	19,5	28,6	
Katılım Sigorta Şirketleri	96,0	15,6	22,9	
Katılım Sermaye Piyasaları	63,0	10,3	15,0	
Hiçbiri	113,0	18,4	27,0	
Toplam Yanıt	614,0	100,0	146,5	

Tablo incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (%96,5; n=419) bu soruya yanıt vermiştir. Toplam 614 yanıt alınmış olup, bu durum katılımcıların birden fazla İslami finansal kuruluş kullandığını göstermektedir. (ortalama 1,46 kuruluş/kişi). Bulgular incelendiğinde, İslami finansal kuruluşlar arasında katılım bankalarının en yüksek kullanım oranına sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %53,0'ü (n=222) katılım bankalarını kullandığını belirtmiştir. Tüm yanıtlar içerisinde katılım bankaları %36,2 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada tasarruf finansman kuruluşları bulunmaktadır. Katılımcıların %28,6'sı (n=120) bu kuruluşları kullandığını ifade etmiş olup, toplam yanıtlar içerisindeki payı %19,5'tir. Katılım sigorta şirketleri üçüncü sırada yer almaktadır. Katılımcıların %22,9'u (n=96) katılım sigortası kullanmakta olup, bu oran toplam yanıtların %15,6'sını oluşturmaktadır. En düşük kullanım oranı katılım sermaye piyasalarında görülmektedir. Katılımcıların yalnızca %15,0'i (n=63) bu enstrümanları kullandığını belirtmiş olup, toplam yanıtlar içerisindeki oranı %10,3'tür. Dikkat çekici bir bulgu olarak, katılımcıların %27,0'si (n=113) herhangi bir İslami finansal kuruluşu kullanmadığını (hiçbiri seçeneği) belirtmiştir. Bu oran, toplam yanıtların %18,4'üne tekabül etmektedir. Buna göre, araştırma örnekleminin yaklaşık üçte birlik bir bölümünün İslami finansal hizmetleri kullanmadığı söylenebilir.

Kadın katılımcıların tüm İslami finansal kuruluş türlerinde erkeklere göre daha yüksek kullanım oranına sahip olduğu görülmektedir. Katılım bankaları kullanımında kadınların oranı %58,2 iken, erkeklerde bu oran %47,9'dur (%10,3 puanlık fark). Benzer şekilde, tasarruf finansman kuruluşlarında kadınlar %29,3, erkekler %28,0 oranında; katılım sigortasında kadınlar %25,5, erkekler %20,4 oranında; katılım sermaye piyasalarında ise kadınlar %15,9, erkekler %14,2 oranında kullanım

bildirmiştir. Buna karşın, herhangi bir İslami finansal kuruluş kullanmayan (hiçbiri) katılımcı oranı erkeklerde (%31,8) kadınlara (%22,1) göre belirgin şekilde daha yüksektir (%9,7 puanlık fark). Bu bulgu, kadınların İslami finansal hizmetlere erişim ve kullanım eğiliminin erkeklere göre daha fazla olduğunu göstermiştir.

Katılım bankası kullanımı yaşla birlikte belirgin şekilde artmaktadır. 20-26 yaş grubunda %39,3 olan kullanım oranı, 56 yaş ve üzeri grupta %67,2'ye yükselmektedir. Orta ve üst yaş gruplarında (36-45, 46-55, 56+) katılım bankası kullanımı %60'ın üzerindedir. Tasarruf finansman kuruluşları kullanımında 36-45 yaş grubu (%34,7) ve 56+ yaş grubu (%34,5) en yüksek oranlara sahiptir. En düşük kullanım ise 20-26 yaş grubundadır (%19,7). Katılım sigorta şirketleri kullanımında genç yaş grupları (20-26: %29,5; 27-35: %26,2) daha yüksek oranlara sahipken, 46-55 yaş grubunda bu oran %13,0'a düşmektedir. Katılım sermaye piyasaları kullanımı tüm yaş gruplarında en düşük düzeydedir. En yüksek kullanım 27-35 yaş grubunda (%20,5) görülmektedir. Hiçbir İslami finansal kuruluş kullanmayan katılımcı oranı yaşla birlikte düşmektedir. Genç yaş gruplarında bu oran %34,4-36,9 düzeyindeyken, 46-55 yaş grubunda %14,8'e, 56+ yaş grubunda ise %10,3'e inmektedir. Bu bulgu, yaşla birlikte İslami finansal hizmetlere olan ilgi ve kullanımın arttığını göstermektedir.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre İslami finansal kuruluşları kullanım tercihleri incelendiğinde, katılım bankacılığının tüm eğitim kademelerinde baskın kurumsal tercih olarak öne çıktığı ve en yüksek kullanım oranlarına ilkökul (%68,20) ile lisansüstü (%60,50) mezunlarında ulaşıldığı görülmektedir; tasarruf finansman sektöründe de benzer şekilde ilkökul (%40,90) ve lisansüstü (%34,90) gruplarının yoğunluğu dikkat çekerken, katılım sigortacılığı (tekâfül) boyutunda eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte kullanım oranlarının ilkökul düzeyindeki %9,10 seviyesinden önlisans düzeyinde %29,10'a fırlayarak doğrusal bir farkındalık artışına işaret ettiği saptanmıştır. Katılım sermaye piyasalarında görece daha dengeli bir dağılım söz konusuysa, finansal kurumların hiçbirini tercih etmeyenlerin oranının ortaokul (%35,30) ve lisans (%33,30) mezunlarında en yüksek seviyeye ulaşması, eğitim düzeyinin artmasının İslami finansal araçlara yönelik mutlak bir yönelim doğurmadığını, aksine yükseköğrenim gruplarında kurumsal seçiciliğin veya sistem dışı kalma eğiliminin arttığını ortaya koymaktadır. Katılım bankası kullanımı kamu sektörü çalışanlarında (%54,4) en yüksektir. Özel sektör (%46,6) ve diğer sektörlerde

(%47,4) çalışanlarda kullanım oranları birbirine yakındır. Tasarruf finansman kuruluşları kullanımında "diğer" kategorisindeki çalışanlar (%42,1) en yüksek orana sahiptir. Kamu (%28,1) ve özel sektör (%27,6) çalışanlarında oranlar benzerdir. Katılım sigorta şirketleri ve katılım sermaye piyasaları kullanımında sektörler arası belirgin farklılıklar gözlenmemektedir. Her iki üründe de kullanım oranları sektörlere göre %20-25 ve %14-17 aralığında değişmektedir. Hiçbir İslami finansal kuruluş kullanmayan katılımcı oranı kamu sektöründe %28,1 ile en yüksek düzeydedir. Özel sektörde %22,4, diğer sektörlerde ise %21,1'dir.

Araştırma bulguları, katılımcıların yarısından fazlasının (%53,0) katılım bankalarını kullandığını, buna karşın dörtte birinden fazlasının (%27,0) herhangi bir İslami finansal kuruluş kullanmadığını ortaya koymaktadır. Kadınların, ileri yaştaki bireylerin ve kamu sektörü çalışanlarının İslami finansal hizmetleri kullanım oranları görece daha yüksektir. Katılım sermaye piyasaları en düşük kullanım oranına sahip İslami finansal enstrüman olarak dikkat çekmektedir.

Katılımcıların İslami finansal enstrümanlara yönelik bilinirlik ve farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen çoklu yanıt analizi sonuçları Tablo 3.11'de sunulmuştur.

Tablo 3.11: Katılımcıların İslami Finansal Enstrümanları Bilme Durumları

İslami Finansal Enstrüman	Frekans (n)	Genel Yüzde (%)	Yanıtlayan Yüzdesi (%)
Selem	164	37,8	38,8
İstisna	164	37,8	38,8
Sukuk	136	31,3	32,2
Karz-ı Hasen	136	31,3	32,2
Murabaha	98	22,6	23,2
İcara	98	22,6	23,2
Mudaraba	36	8,3	8,5
Muşaraka	36	8,3	8,5

Tabloda anket sorusunun öncüllü (birden fazla seçenek işaretlemeli) olarak uygulandığı ve katılımcıların katılım bankacılığı ürünlerine ilişkin farkındalıkları incelenmiştir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (%97,5; n=423) bu soruya yanıt vermiştir. Mudaraba-Muşaraka (%8,3), Murabaha-İcara (%22,6), Sukuk-Karz-ı Hasen (%31,3) ve Selem-İstisna (%37,8) çiftlerinin birebir aynı frekans değerlerine

sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, katılımcıların benzer hukuki/finansal nitelik taşıyan enstrümanları zihinlerinde kategorize ederek eş zamanlı değerlendirdiklerini göstermektedir. En yüksek bilgi düzeyine sahip olunan İslami finansal enstrümanlar selem ve istisna olup, katılımcıların %37,8'i (n=164) bu enstrümanları bildiklerini belirtmiştir. İkinci sırada sukuk (İslami tahvil) ve karz-ı hasen (faizsiz borç) yer almaktadır. Katılımcıların %31,3'ü (n=136) bu iki enstrümanı bildiklerini ifade etmiştir. Murabaha (vadeli satış) ve icara (finansal kiralama) enstrümanlarını katılımcıların %22,6'sı (n=98) bilmektedir. En düşük bilgi düzeyi mudaraba (emek-sermaye ortaklığı) ve muşaraka (kar-zarar ortaklığı) enstrümanlarında görülmekte olup, katılımcıların yalnızca %8,3'ü (n=36) bu enstrümanları bildiklerini belirtmiştir. Mudaraba ve muşaraka enstrümanlarını kadınların %10,0'u, erkeklerin %7,0'si bilmektedir. Kadınlar bu ortaklık temelli enstrümanlarda erkeklere göre %3,0 puan daha yüksek bilgi düzeyine sahiptir. Murabaha ve icara enstrümanlarında da kadınlar (%26,2) erkeklere (%20,2) göre %6,0 puan daha yüksek bilgi oranına sahiptir. Sukuk ve karz-ı hasen enstrümanlarında kadınların oranı %31,0, erkeklerin oranı %28,2'dir. Kadınlar bu enstrümanlarda %2,8 puan daha fazla bilgi sahibidir. Buna karşın, selem ve istisna enstrümanlarında erkekler (%44,6) kadınlardan (%32,9) belirgin şekilde daha yüksek bilgi düzeyine sahiptir (%11,7 puanlık fark). Bu, erkeklerin ticaret temelli İslami finansal enstrümanlara daha aşina olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, ortaklık ve kiralama temelli enstrümanlarda kadınlar, ticaret temelli enstrümanlarda ise erkekler daha fazla bilgi sahibidir.

Mudaraba ve muşaraka enstrümanlarını en iyi bilen yaş grubu 27-35 yaş grubudur (%10,6). 46-55 yaş grubunda bu oran %5,6'ya düşmektedir. Ortaklık temelli enstrümanlar konusunda genç-orta yaş gruplarının bilgi düzeyi daha yüksektir. Murabaha ve icara enstrümanlarında yaşla birlikte bilgi düzeyinin arttığı görülmektedir. 20-26 yaş grubunda %20,3 olan oran, 46-55 yaş grubunda %33,3'e yükselmekte, ardından 56+ yaş grubunda %22,4'e gerilemektedir. En yüksek bilgi düzeyi 46-55 yaş grubundadır. Sukuk ve karz-ı hasen bilgisi yaşla birlikte belirgin şekilde artmaktadır. 27-35 yaş grubunda %16,3 olan oran, 56 yaş ve üzeri grupta %56,9'a ulaşmaktadır. Bu, ileri yaş gruplarının İslami tahvil ve faizsiz borç konusunda daha fazla farkındalığa sahip olduğunu göstermektedir.

Selem ve istisna enstrümanlarında ise yaşla birlikte bilgi düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir. 27-35 yaş grubunda %56,9 ile en yüksek seviyeye ulaşan bilgi düzeyi, 56+ yaş grubunda %12,1'e düşmektedir. Genç yaş gruplarının ticaret temelli İslami finansal enstrümanlara daha aşina olduğu söylenebilir.

Mudaraba ve muşaraka enstrümanlarını bekarların %10,6'sı, evlilerin %7,0'si, diğer kategorisindeki katılımcıların %6,3'ü bilmektedir. Bekar katılımcılar ortaklık temelli enstrümanlarda daha fazla bilgiye sahiptir. Murabaha ve icara bilgisi de bekar katılımcılarda (%27,8) en yüksek düzeydedir. Evlilerde bu oran %20,3, diğer kategorisinde ise %12,5'tir. Buna karşın, sukuk ve karz-ı hasen enstrümanlarında "diğer" kategorisindeki katılımcılar en yüksek bilgi düzeyine sahiptir (%43,8). Evliler %30,8, bekarlar ise %26,7 oranında bu enstrümanları bilmektedir. Selem ve istisna bilgisi evli katılımcılarda en yüksektir. (%41,9). Diğer kategorisinde %37,5, bekar katılımcılarda ise %35,0 oranında bilgi düzeyi tespit edilmiştir.

Mudaraba ve muşaraka bilgisi en yüksek lisans mezunlarında (%9,7), en düşük ortaokul mezunlarında (%5,9) görülmektedir. Eğitim düzeyi ile ortaklık enstrümanlarını bilme arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır. Murabaha ve icara enstrümanlarını en iyi bilen grup lisansüstü mezunlarıdır. (%37,2). İlkokul mezunlarında bu oran %27,3, lise mezunlarında ise %16,9'dur. Yükseköğretim düzeyinde bilgi artışı gözlenmektedir. Sukuk ve karz-ı hasen bilgisi en yüksek ilköğretim mezunlarında (%40,9), en düşük ortaokul mezunlarında (%11,8) tespit edilmiştir. Lisans mezunlarında bu oran %22,2 ile nispeten düşüktür. Eğitim düzeyi ile bu enstrümanları bilme arasında tutarlı bir ilişki görülmemektedir. Selem ve istisna bilgisi en yüksek ortaokul mezunlarında (%64,7), ardından lisans mezunlarında (%45,5) görülmektedir. Lisansüstü mezunlarında ise bu oran %25,6'ya düşmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, lisansüstü mezunlarının vadeli satış ve kiralama temelli enstrümanlarda (murabaha, icara), lisans mezunlarının ticaret temelli enstrümanlarda (selem, istisna) daha fazla bilgiye sahip olduğu söylenebilir.

Sektörler arası farkındalık düzeyleri incelendiğinde, ortaklık temelli bir yapıya sahip olan mudaraba ve muşaraka enstrümanlarını özel sektör çalışanlarının %10,0'unun, kamu sektörü çalışanlarının ise %7,3'ünün bildiği ve özel sektör çalışanlarının bu enstrümanlarda %2,7 puanlık bir bilgi avantajına sahip olduğu

görülmektedir. Benzer bir eğilim ticaret temelli murabaha ve icara enstrümanlarında da gözlenmekte olup, özel sektör çalışanları (%26,7) kamu sektörü çalışanlarına (%21,5) kıyasla %5,2 puanlık bir farkla daha yüksek bir bilgi düzeyine sahiptir. Sektörler arasındaki en belirgin fark ise sukuk ve karz-ı hasen bilgisinde ortaya çıkmaktadır; nitekim özel sektör çalışanlarının %43,3'ü bu enstrümanlar hakkında bilgi sahibiyken, kamu sektöründe bu oranın %27,3'te kalması %16,0 puanlık bir farkı beraberinde getirmektedir. Buna karşın, selem ve istisna enstrümanlarında durum tamamen tersine dönmekte ve kamu sektörü çalışanları (%43,9), özel sektör çalışanlarına (%20,0) göre %23,9 puanlık belirgin bir farkla çok daha yüksek bir bilgi düzeyi sergilemektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında araştırma bulguları, katılımcıların İslami finansal enstrümanlar konusundaki algı ve farkındalıklarının demografik, ekonomik ve sektörel dinamiklere göre değişken bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Genel örneklemede selem ve istisna en çok bilinen, mudaraba ve muşaraka ise en az farkındalığa sahip olunan enstrümanlar olarak öne çıkarken; cinsiyet bazında erkeklerin ticaret temelli, kadınların ise ortaklık temelli enstrümanlarda daha fazla bilgi sahibi olduğu saptanmıştır. Yaş değişkeni açısından ileri yaş gruplarının sukuk ve karz-ı hasen, genç yaş gruplarının ise selem ve istisna konusunda daha bilgilendiği görülmüştür. Bu noktada, katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısı ve hane halkı büyüklüğünün İslami finansal enstrümanlara yönelik bilgi ve tutumları üzerinde ayırt edici bir rol oynamadığı ($p>0,05$) belirlenmiş, bireylerin inançsal ve kurumsal farkındalıklarının aile yapısından bağımsız olarak şekillendiği anlaşılmıştır. Buna karşın, finansal algıyı doğrudan etkileyen ekonomik boyutlar incelendiğinde, gelir seviyesi ve mesleki kıdem değişkenlerinin en belirleyici unsurlar olarak öne çıktığı saptanmıştır; nitekim aylık geliri 20.000 TL ve altında olan alt gelir grubu ile mesleğinin henüz başında olan (1-5 yıl) düşük kıdemli çalışanların İslami finansal araçlara en mesafeli ve olumsuz tutumu sergilediği görülürken, gelir düzeyi yükseldikçe ve mesleki kıdem artıp ekonomik olgunluk dönemlerine (özellikle 6-10 yıl ve 16-20 yıl gruplarına) ulaşıldıkça katılım bankacılığına olan güvenin, katılım endeksli hisse senetlerine yönelik yatırım niyetinin ve katılım sigortacılığındaki teavün (dayanışma) esasına dair bilincin doğrusal olarak artarak 80.001 TL ve üzeri gelir grubunda zirveye ulaştığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, selem ve istisna enstrümanlarında kamu çalışanları lehine oluşan istisnai durum hariç tutulduğunda,

özel sektör çalışanlarının genel olarak İslami finansal enstrümanlar konusunda kamu sektörü çalışanlarına kıyasla daha yüksek bir farkındalığa sahip olduğu, ancak genel sistem algısının çocuk sayısından ziyade artan gelir gücü, mesleki tecrübe ve kariyer evreleriyle doğrudan paralel ilerlediği anlaşılmaktadır.

3.4.3. İslami Finans Araçları Normallik Testi Bulguları

Araştırma kapsamında uygulanan analizlerin doğru seçimi, verilerin sahip olduğu istatistiksel özelliklere bağlıdır. Bu gereklilikten hareketle, çalışmada kullanılan ölçeklerden elde edilen puanların istatistiksel analizlere uygunluğunu değerlendirmek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçek boyutlarından elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları Tablo 3.12’de sunulmuştur.

Tablo 3.12: İslami Finans Araçları Normallik Testi Bulguları

Değişkenler	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk	
	İstatistik	f	İstatistik	f
İslami Finansal Araçlar	0,087	423	0,975	423
Katılım Bankaları	0,063	423	0,982	423
Tasarruf Finansman Şirketleri	0,078	423	0,983	423
Katılım Sermaye Piyasa Araçları	0,081	423	0,980	423
Katılım Sigortacılığı	0,068	423	0,979	423

Tablo incelendiğinde örneklem büyüklüğünün 50’den fazla olması (N = 423) sebebiyle normallik değerlendirmesinde Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları baz alınmıştır. Analiz neticesinde; İslami Finansal Araçlar (K-S = 0,087; p = ,000), Katılım Bankaları (K-S = 0,063; p = ,000), Tasarruf Finansman Şirketleri (K-S = 0,078; p = ,000), Katılım Sermaye Piyasa Araçları (K-S = 0,081; p = ,000) ve Katılım Sigortacılığı (K-S = 0,068; p = ,000) boyutlarının tamamında anlamlılık tespit

edilmiştir. Elde edilen bu bulgular, incelenen tüm alt boyutlara ait verilerin istatistiksel olarak normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, parametrik test ön şartları sağlanamadığı için demografik değişkenlere göre yapılan karşılaştırma analizlerinde parametrik olmayan (non-parametrik) istatistiksel tekniklerden Kruskal-Wallis H ve Mann-Whitney U testlerinin kullanılması metodolojik bir zorunluluk olarak belirlenmiştir.

Her bir boyut özelinde gerçekleştirilen normallik analizleri sonucunda, Kolmogorov-Smirnov Z istatistik değerlerinin $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı çıkması nedeniyle parametrik olmayan testlerin kullanılması uygun görülmüştür. Bu kapsamda, iki ayrı grubun karşılaştırıldığı durumlarda Mann-Whitney U testi; üç ya da daha fazla grubun birbiriyle kıyaslandığı durumlarda ise Kruskal-Wallis H testi tercih edilmiştir. Değişkenler arasındaki bağlantının varlığını, şiddetini ve yönünü belirlemek amacıyla Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Araştırmanın tüm istatistiksel işlemleri %95 güven aralığında gerçekleştirilmiş olup, elde edilen bulgular %5 ($p < 0,05$) anlamlılık düzeyi temel alınarak yorumlanmıştır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen non-parametrik analizler neticesinde, katılımcıların İslami finansal araçlar ve kurumlara yönelik algı, tutum ve bilgi düzeyleri üzerinde en belirleyici demografik değişkenin "gelir düzeyi" olduğu saptanmıştır. Yapılan Kruskal-Wallis H testleri sonucunda, gelir düzeyinin İslami finansal araçların faizsizliği (KW-H=9,874; $p=0,043$), konvansiyonel bankalara tercih edilebilirliği (KW-H=13,062; $p=0,011$) ve İslam hukukuna uygunluğu (KW-H=15,643; $p=0,004$) ifadelerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığı; benzer şekilde tasarruf finansman sektöründeki ödeme koşullarının cazibesi algısında (KW-H=9,789; $p=0,044$) ve katılım sermaye piyasalarında sukuk ürünlerine yönelik ilgide (KW-H=12,207; $p=0,016$) de gelir grupları arasında anlamlı ayrışmalar olduğu belirlenmiştir. Gelir değişkeninin en güçlü etkileri gösterdiği katılım bankacılığı boyutunda; sektör hakkında bilgi sahibi olma ($p=0,006$), İslam hukuku çerçevesinde hareket etme algısı ($p=0,004$), kurumsal tercih edilebilirlik ($p=0,026$), sisteme yönelik güvenilirlik ($p=0,006$) ve uygun yatırım ürünleri sunulması ($p=0,007$) algılarının tamamında yüksek düzeyde anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Katılım sigortacılığı (tekâful) boyutunda ise gelir grupları arasındaki en dikkat çekici ve güçlü farklılaşma, "katılımcılar arasında dayanışma (teavün) esası olduğunu biliyorum" ifadesinde (KW-

H=22,094; $p<0,001$) ortaya çıkmış olup; tüm bu gelir bazlı analizlerin sıra ortalamaları incelendiğinde, 20.000 TL ve altı gelir grubunun en düşük ortalamalarla en olumsuz/mesafeli tutuma sahip olduğu, buna karşın gelir düzeyi yükseldikçe algının pozitif yönde geliştiği ve 80.001 TL ve üzeri gelir grubunun en yüksek farkındalık ile en olumlu tutumu sergilediği görülmüştür.

Cinsiyet değişkenine yönelik gerçekleştirilen Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre, İslami finansal araçların faizsiz olduğu ($Z=-2,113$; $p=0,035$) ve İslam hukukuna uygun tasarlandığı ($Z=-2,805$; $p=0,005$) yönündeki algılarda kadın katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık saptanmış olup; sıra ortalamalarının faizsizlik algısında kadınlar için 223,36 (erkekler için 198,93), İslam hukukuna uygunluk algısında ise kadınlar için 226,85 (erkekler için 194,61) olarak gerçekleşmesi, kadın kamu çalışanlarının dini uygunluk ve faizsizlik hassasiyeti konusunda erkek meslektaşlarına kıyasla daha güçlü bir inanç ve kabul düzeyine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, hanede çalışan birey sayısı ve unvan/sektör değişkenlerine göre yapılan Kruskal-Wallis H testlerinde ise İslami finans sisteminin hiçbir boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiş ($p>0,05$); bu durum, örneklemdaki İslami finans algısının ve farkındalığının söz konusu demografik özelliklerden tamamen bağımsız olduğunu ve katılımcıların tutumlarının yaş, eğitim veya medeni durum gibi unsurlardan etkilenmediğini net bir şekilde göstermiştir.

3.4.4. Hipotezlerin Analizi Sonucu Elde Edilen Veriler

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilmesi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3.13'te toplu olarak sunulmaktadır. Hipotez testlerinde anlamlılık düzeyi %5 ($p<0,05$) olarak kabul edilmiş olup, bu değer altında kalan sonuçlar ilgili hipotezin kabul edildiğini, üzerinde kalan sonuçlar ise hipotezin reddedildiğini göstermektedir. Araştırmada katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumlarının çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile İslami finans ve katılım bankacılığına ilişkin bazı algı ve tutum değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen analizler sonucunda hipotezlerin üçü kabul edilirken, dördü reddedilmiştir.

Tablo 3.13: Araştırmanın Hipotezleri ve Sonuçları

Hipotez No	Kurulan Hipotezler	p	Sonuç
H1	Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.	0,014	KABUL
H2	Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.	0,959	RED
H3	Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir.	0,738	RED
H4	Katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumları çalıştıkları sektöre göre anlamlı farklılık göstermektedir.	0,927	RED
H5	Kamu çalışanlarının İslami finansal araçların faizsiz olduğuna yönelik algıları ile katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir bulma düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	0,010	KABUL
H6	Katılımcıların İslami finansın İslam hukuku ilkelerine (şer'i kurallara) uygun hareket ettiğine yönelik algıları, eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	0,340	RED
H7	Katılımcıların katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir bulma düzeyleri ile tasarruf finansman sistemindeki ödeme koşullarının cazip olmasının tercihlerini etkilemesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	0,011	KABUL

Tablo 3.13'te yer alan sonuçlar değerlendirildiğinde, katılımcıların İslami finansal araçlara yönelik tutumlarının yalnızca cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (H1, $p=0,014$). Buna karşılık söz konusu tutumların yaş grupları, eğitim düzeyi ve çalışılan sektör açısından anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ayrıca, kamu çalışanlarının İslami finansal araçların faizsiz olduğuna yönelik algıları ile katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir bulma düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir (H5, $p=0,010$). Benzer şekilde, katılım bankalarının hizmetlerini güvenilir bulma düzeyi ile tasarruf finansman sistemindeki ödeme koşullarının cazip olmasının tercihleri etkilemesi arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (H7, $p=0,011$). Buna karşın, İslami finansın İslam hukuku ilkelerine uygun hareket ettiğine yönelik algıların eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma bulguları demografik değişkenlerden ziyade

katılımcıların İslami finansın faizsizlik niteliğine, katılım bankalarına duydukları güvene ve finansman sistemlerinin sunduğu koşullara ilişkin algılarının tutum ve tercihlerin şekillenmesinde daha belirleyici olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Şanlıurfa ilinde görev icra eden 423 kamu çalışanının İslami finansal okuryazarlık düzeyleri ile katılım finans sisteminin alt bileşenleri olan katılım bankacılığı, katılım sermaye piyasaları ve tekâfül (katılım sigortacılığı) uygulamalarına yönelik algı, tutum ve yönelimleri ampirik düzeyde incelenmiştir. Elde edilen istatistiksel bulgular, kamu görevlilerinin sosyo-demografik özellikleri ile faizsiz finansal araçlara yaklaşımları arasında literatüre katkı sunacak özgün ilişkilere işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan ilk demografik dinamik olan çocuk sayısı ve hane halkı büyüklüğü değişkeninin, katılımcıların katılım sermaye piyasası araçlarına, katılım endekslerine, tekâfül sistemine ve genel faizsiz finans ilkelerine yönelik bilgi ve tutumları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Bu veri, bakmakla yükümlü olunan çocuk sayısındaki veya aile yapısındaki değişimin, faizsiz finansal enstrümanları tercih etme ya da bu enstrümanlar hakkında bilgi sahibi olma motivasyonu üzerinde ayırt edici bir parametre olmadığını kanıtlamaktadır. Buradan hareketle, kamu çalışanlarının faizsiz finansal araçlara yönelik farkındalıklarının ev halkı mevcudiyetinden ziyade, bireysel hassasiyetler ile genel finansal okuryazarlık seviyeleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir.

Buna karşılık, çalışanların iş hayatındaki tecrübi birikimlerini yansıtan mesleki kıdem değişkeninin, katılım finans modeline yönelik algı ve yatırım niyetleri üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Yapılan ileri analizler, mesleki kıdemin özellikle iki temel boyutta belirgin ayrışmalara yol açtığını doğrulamıştır. İlk olarak; mesleğinde 6-10 yıl ve 16-20 yıllık deneyime sahip olan kamu personelinin, yeterli sermaye birikimine ulaşmaları halinde katılım endeksindeki hisse senetlerine yatırım yapma eğilimlerinin, 11-15 yıl kıdeme sahip olan çalışanlara kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p=0,026$). İkinci olarak; 16-20 yıl ve 6-10 yıl arası mesleki tecrübesi olan çalışanların, mesleğinin henüz ilk yıllarında (1-5 yıl) bulunan personele kıyasla İslami bankacılık ürünlerini kendi yatırım felsefelerine ve finansal ihtiyaçlarına anlamlı düzeyde daha uygun buldukları ($p=0,028$) tespit edilmiştir.

Söz konusu bulgular, kamu çalışanlarının kariyer basamaklarındaki konumlarının, finansal tecrübelerinin ve ekonomik birikim süreçlerinin İslami finansal okuryazarlık düzeylerini doğrudan manipüle ettiğini göstermektedir. Mesleğin ilk yıllarında (1-5 yıl) gelir düzeyinin görece sınırlı olması ve finansal tecrübe eksikliği, İslami bankacılık enstrümanlarına karşı daha mesafeli durulmasına yol açmaktadır. Kariyerin olgunluk ve stabilizasyon dönemlerinde ise (6-10 yıl ve 16-20 yıl) hem tasarruf yapabilme kapasitesinin artması hem de finansal araçlara yönelik farkındalığın olgunlaşması, katılım bankacılığı ürünlerine ve katılım endeksi gibi sermaye piyasası araçlarına olan yönelimi belirgin şekilde tırmandırmaktadır. 11-15 yıl grubunda gözlenen görece düşük yatırım motivasyonu ise bu evrede hane halkı harcamalarının (çocukların eğitim masrafları, uzun vadeli konut kredisi yükümlülükleri vb.) zirve yapması ve buna bağlı olarak risk alma iştahının asgari düzeye gerilemesiyle rasyonel bir şekilde açıklanabilir.

Araştırmada ulaşılan en çarpıcı ve literatürle tartışılması gereken çıktılarından biri, katılımcıların cinsiyetleri ile İslami finansal araçlara yönelik fıkhi meşruiyet ve faizsizlik algıları arasında kadınlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmasıdır ($p<0,05$). Kadın kamu çalışanlarının, İslami finansal araçların faizsiz altyapısına ve İslam hukukuna uygun olarak tasarlandığına yönelik inançları erkek çalışanlara kıyasla çok daha yüksektir. Ancak dikkat çekici bir diğer nokta; iş bu araçları fiilen tercih etme boyutuna geldiğinde cinsiyetler arasındaki farkın istatistiksel olarak kapanmasıdır. Bu durum, kadınların teorik düzeyde sisteme yüksek bir güven atfetmelerine rağmen, pratik finansal tercihlerinde rasyonel piyasa koşullarını ve getiri oranlarını da göz önünde bulunduran pragmatik bir duruş sergilediklerini kanıtlamaktadır.

Diğer taraftan, katılımcıların yaş, eğitim düzeyi ve çalışma unvanı/sectörü (kamu, özel vb.) değişkenleri ile İslami finansal araçlara yönelik algı, bilgi ve tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. ($p>0,05$). Eğitim seviyesi ilköğretim düzeyinden lisansüstü seviyeye kadar yükselse veya yaş grupları değişse bile, faizsiz finansal enstrümanlara, sukuk piyasasına ve katılım endeksindeki hisselerle yönelik yaklaşım homojen bir yapı sergilemektedir. Araştırmada en belirleyici ve kırılma yaratan bağımsız değişken olarak "aylık gelir durumu" öne çıkmaktadır. Aylık geliri 20.000 TL ve altında olan alt gelir grubunun sisteme yönelik en mesafeli ve

olumsuz tutumu sergilediği görülürken; gelir düzeyi yükseldikçe katılım bankalarına duyulan kurumsal güvenin, sukuk ürünlerine olan ilginin ve özellikle katılım sigortacılığındaki (tekâfül) teavün (dayanışma/yardımlaşma) esasına dair farkındalığın doğrusal bir artış göstererek 80.001 TL ve üzeri grupta zirveye ulaştığı saptanmıştır ($p < 0,001$). Gelir durumundaki bu doğrusal korelasyon, ekonomik rahatlığın faizsiz sermaye piyasası araçlarını tanıma ve deneyimleme şansını artırdığını doğrulamaktadır.

Son olarak, araştırmanın en güçlü teorik bağını oluşturan korelasyon analizleri, faizsiz finans ekosisteminin kendi içinde son derece entegre ve geçirgen bir yapıya sahip olduğunu doğrulamaktadır. Katılımcıların İslami finansal araçların faizsizliğine yönelik algıları arttıkça, katılım bankalarına olan kurumsal güvenleri de doğrusal ve güçlü bir şekilde yükselmektedir ($r_s = 0,522$; $p < 0,001$). Benzer şekilde, katılım bankacılığına duyulan kurumsal güven ile tasarruf finansman sisteminin (TFŞ) ödeme koşullarının cazibesi arasında da yüksek düzeyde pozitif bir ilişki saptanmıştır ($r_s = 0,517$; $p < 0,001$). Bu ampirik kanıt, faizsiz finans modellerini benimseyen kitlelerin katılım bankaları ile tasarruf finansman şirketlerini (TFŞ) birbirinin alternatifi veya rakibi olarak değil; aynı felsefi, fıkhi ve iktisadi şemsiye altında birbirini besleyen ortak bir ekosistemin tamamlayıcı bileşenleri olarak kodladıklarını net bir şekilde göstermektedir.

Şanlıurfa ili özelinde yürütülen bu ampirik araştırma, kamu çalışanlarının katılım finans sistemine yönelik algılarının homojen bir yapı göstermediğini; aksine mesleki tecrübe, finansal birikim dönemi, kariyer evreleri, cinsiyet ve gelir durumu gibi faktörlerin sisteme yönelik tutumlarda majör birer belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma neticesinde ulaşılan temel sonuçlar maddeler halinde şu şekildedir: Katılımcıların İslami finansal araçların faizsiz altyapısına ve fıkhi meşruiyetine yönelik teorik inançları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta olup, kadın katılımcılar erkeklere kıyasla sisteme algısal düzeyde daha yüksek bir güven atfetmektedir. Katılımcıların yaş, eğitim durumu ve sektörel unvanları, İslami finansal araçlara, katılım endeksine, sukuk ürünlerine ve kripto paraların fıkhi uygunluğuna yönelik algıları üzerinde istatistiksel olarak belirleyici bir rol oynamamaktadır. Toplumun farklı eğitim ve yaş katmanları faizsiz sermaye piyasası araçları karşısında benzer bir tutum sergilemektedir. İslami finansal araçların faizsiz olduğuna dair inanç,

katılım bankalarına duyulan kurumsal güveni inşa eden en temel sacayağıdır ($r_s=0,522$; $p<0,001$). Dini uygunluk algısı pekiştikçe, kurumsal güven de doğrudan artmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın H5 hipotezi kabul edilmiştir. Katılım bankacılığına yönelik kurumsal güven ile tasarruf finansman şirketlerinin (TFŞ) sunduğu modellerin cazibesi arasında organik, pozitif ve güçlü bir bağ mevcuttur ($r_s=0,517$; $p<0,001$). Faizsiz finans sektörü müşterileri, bu iki sektörü entegre birer finansal çözüm ortağı olarak görmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın H7 hipotezi de istatistiksel olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık yaş, eğitim ve unvan odaklı fark hipotezleri reddedilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası İslami finansal kuruluşları bir şekilde kullanırken, sukuk ve katılım endeksi gibi karmaşık sermaye piyasası enstrümanları hakkında farkındalık oldukça düşük düzeydedir. Araştırmanın en kritik ve alarm verici bulgusu, katılımcıların %70'inin İslami finans ürünlerinin şeriat/fıkıh uygunluğundan tam anlamıyla emin olmamasıdır. Bu durum, sektörün şeffaflık, güven inşası ve finansal okuryazarlık eğitimi konularında kronik bir iletişim problemi yaşadığını göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen ampirik sonuçlar doğrultusunda, faizsiz finans sektörünün geleceğine ve literatüre katkı sağlamak amacıyla hem sektörel uygulayıcılara hem de akademi dünyasına yönelik çok boyutlu öneriler geliştirilmiştir. Bu kapsamda, faizsizlik ve şer'i uygunluk algısının kurumsal güven üzerindeki güçlü etkisi ($r_s=0,522$) ile katılımcıların %70'inin fıkhi şüpheleri dikkate alındığında, katılım bankalarının şeffaflık ve güven odaklı bir iletişim stratejisi benimsemesi kritik bir önem taşımaktadır. Kurumsal ürün tasarımları, kâr payı dağıtım mekanizmaları ve danışman komitesi kararları, kitlelere daha şeffaf, anlaşılır ve akademik dilden uzak iletişim kampanyalarıyla aktarılmalıdır. Bunun yanı sıra, katılım bankalarına duyulan güven ile tasarruf finansman şirketlerine (TFŞ) yönelim arasındaki organik bağdan ($r_s=0,517$) hareketle, bankalar ve tasarruf finansman şirketleri arasında ortak sendikasyon fonları, entegre konut ve araç finansman paketleri veya ortak fon havuzları gibi stratejik sektörel iş birlikleri kurulmalıdır.

Sektör temsilcilerinin pazarlama stratejilerinde de köklü bir yaklaşıma gidilmesi gerekmektedir; algı üzerinde hiçbir farklılaştırıcı etkisi bulunmayan yaş ve medeni durum gibi genel kategoriler yerine doğrudan mikro segmentasyon ve hedef odaklı pazarlama modellerine yönelinmelidir. Örneğin, dini uygunluk algısı güçlü olan kadın

kamu çalışanlarına yönelik altın birikim fonları veya kadın girişimci paketleri gibi özel finansal planlama enstrümanları geliştirilmelidir. Sosyal finans boyutunda ise güven algısı en düşük seviyede kalan 20.000 TL altı alt gelir grubuna odaklanılmalıdır. Katılım bankacılığı ve katılım sigortacılığının (tekâfûl) felsefi-toplumsal dayanışma (teavün) boyutunu tabana yayacak şeffaf, ücretsiz ve rasyonel bütçeleme odaklı bölgesel eğitim programları hayata geçirilmeli, kamu kurumları iş birliğiyle bu gruplara yönelik dijital mikro-tasarruf ürünleri tasarlanmalıdır.

Gelecek akademik çalışmalara bakıldığında ise bu araştırmada kamu çalışanlarının faizsiz finans algısı nicel yöntemlerle ölçülmüştür. Sonraki çalışmalarda, katılım bankası güveni ile TFŞ tercihleri arasındaki bu güçlü ilişkinin arkasında yatan psikolojik, kültürel ve davranışsal faktörleri daha derinlemesine anlamak adına odak grup görüşmeleri veya derinlemesine mülakatlar içeren karma yöntem (mixed-method) araştırmalarının yapılması literatüre büyük bir derinlik katacaktır. Ayrıca, araştırma evreninin doktora düzeyindeki katılımcıları ve farklı sosyo-ekonomik dinamiklere sahip reel sektör temsilcileri ile KOBİ yöneticileri gibi katmanları da kapsayacak şekilde örneklemin genişletilmesi, Türkiye'nin faizsiz finans haritasının daha bütüncül çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. Son olarak yöntemsel açıdan, İslami Finansal Okuryazarlık Ölçeği (FOYÖ) ile İslami Finansal Okuryazarlık Algısı (FOYA) puanları arasındaki farkların kaynağının ve geçişkenliklerinin doğrusal modeller yerine AMOS veya SmartPLS gibi gelişmiş istatistiksel yazılımlar üzerinden Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) gibi ileri düzey istatistiksel modelleme yaklaşımlarıyla analiz edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2018). *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Abdul-Khaliq, S. (2014). Comparison study of Murabaha and Istisnaa in Islamic banking in Jordan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(9), 603-612.
- Abdullah, D. V., ve Chee, K. (2010). *Islamic finance: Understanding its principles and practices*. Marshall Cavendish International Asia Pte Ltd.
- Abdullah, S., ve Anderson, A. (2015). Islamic financial literacy among banking sector employees in Kuala Lumpur. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 11(2), 53–74.
- Abubakar, J. (2015). Financial literacy and entry barriers to financial markets: Implication for micro and small enterprises. *International Journal of Business and Commerce*, 4(7), 15–32.
- Acat, M., ve Hank, N. (2023). Türkiye’deki Katılım Bankaları Açısından 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nun Değerlendirilmesi. *Harran İlahiyat Dergisi*, (50), 103-118.
- Ahmad, A. U. F. (2010). *Theory and practice of modern Islamic finance: The case analysis from Australia*. Universal-Publishers.
- Ahmed, Y. (2025). Assessing Foreign Exchange Gains and Losses: A Comparative Analysis of Participation and Conventional Banks in Türkiye. *Journal of Economics, Finance and Sustainability*, 3(1), 1-15.
- Ahmetoğulları, K. (2023). Katılım bankacılığı sektörünün finansal performansında dijitalleşmenin rolü. R. Yücel, Y. Akyıldız, & H. Er (Ed.), *Dijitalleşmenin finans sektörüne getirdiği yenilikler* (s. 71-90). Özgür Publications.
- Ahroum, R., Touri, O., ve Achchab, B. (2020). Murabaha and Musharakah Moutanaquissah pricing: an interest-free approach. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.

Ağkan, F. (2018). AAOIFI standartları ve Türkiye katılım bankalarında uygulanabilirliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 235-245. Australia. Universal-Publishers.

Aker, Y., ve Karavardar, A. Türkiye İngiltere ve Malezya İslami finans yükseköğretim programlarının karşılaştırılması ve Türkiye için öneriler. *In International Congress Of Islamic Economy, Finance And Ethics* (p. 33).

Akbaş, F. (2023). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Mevcut Görünümü ve Gelişimi. *İktisadi Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 12-17.

Akhtyamova, N., Panasyuk, M., ve Azitov, R. (2015). The distinctive features of teaching of Islamic economics: Philosophy, principles and practice. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 2334-2338. 83

Akkaş, E. (2017). *Körfez Ülkelerinde İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu*. İKAM Raporları, 3.

Akkuş, H. T. (2021). *İslami Yatırım Fonları-Konvansiyonel Yatırım Fonları ile Karşılaştırmalı Performans Analizi*. Nobel Bilimsel Eserler.

Aktepe, E. (2025). Tasarruf finansman sektöründe makroekonomik eğilimler ve hanehalkı birikim modelleri. *Katılım Finans Akademisi Dergisi*, 6(2), 112–135.

Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla katılım bankacılığı*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

Al-Jarhi, M. A. (2017). An economic theory of Islamic finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 9(2), 117-132.

Al-Kasani, E. B. M. (1986). *Badayie al-sanayie fi tartib al-sharayie* (Vol. 5). Dar Al-Kutub Al-Eilmiya.

Al-Shamrani, A. S. (2014). *Islamic financial contracting forms in Saudi Arabia: Law and practice* (Doctoral dissertation).

Alam, N. ve Rizvi, S. A. (2017). *Islamic banking: Growth, stability and inclusion*. Palgrave.

Alamad, S. (2019). *Financial and accounting principles in Islamic finance*. Springer International Publishing.

Alarashi, A. H. (2021). The Concept of Harmonization and Unification of the Law in Malaysia: An Islamic Appraisal. *Journal of Integrated Sciences*, 2(1), 14-26.

Albaraka Türk Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı entegre faaliyet raporu*.

Albayrak, A. ve Özsoy, M. Ş. (2019), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, Editör: Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak ve Aydın Yabanlı, TKBB Yayınları, Bölüm adı: Katılım Bankacılığı Ekosistemi: Paydaşlar, Kurumlar ve Piyasalar.

Alharbi, A. (2016). Development of Islamic finance in Europe and North America: Opportunities and challenges. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 109-136.

Alrifai, T. (2015). *Islamic finance and the new financial system: An ethical approach to preventing future financial crises*. Singapore: John Wiley & Sons.

Alkaya, A., ve Yağlı, İ. (2015). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin bilgi, tutum ve davranış ekseninde belirlenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 253–272.

Alkış, A. (2018). İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama Ve Kullandırma Yöntemleri. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 120-133.

AlNemer, H. A. (2013). Revisiting Takaful structures, operational mechanisms, and global models. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 30(2), 22–38.

Alsrtawy, F. (1999). *Al-Tmwyl Al-İslami Wadawr Alqitae Alkhasi*. Ürdün Amman: Dar Almasirat Lilnashr Waltawziei.

Altun, M. S. (2025). Türkiye'de katılım bankacılığının gelişim süreci. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(74), 539-549.

Altundere Doğan, N. (2020). Üniversite öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi örneği. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(2), 215–238.

Alpaslan, H. İ., ve Kudun, C. (2016). Türkiye'de sukuk uygulamaları ve vergisel boyutu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 319-340.

Ansong, A., ve Gyensare, M. A. (2012). Determinants of financial literacy among university students in Ghana. *International Journal of Business and Management*, 7(9), 126–137.

Antara, P. M., Musa, R., ve Hassan, F. (2016). Bridging Islamic financial literacy and halal literacy: The driving force for halal ecosystem sustainability. *Procedia Economics and Finance*, 37, 280–285.

Asutay, M. (2012). Conceptualising and locating the social failure of Islamic finance: Aspirations of Islamic moral economy vs the realities of Islamic finance. *Asian and African Area Studies*, 11(2), 93-113.

Askari, H., Iqbal, Z., Krichene, N., ve Mirakhor, A. (2010). *The stability of Islamic finance: Creating a resilient financial environment for a secure future*. John Wiley & Sons.

Arslan, Ö. (2020). Üniversite öğrencilerinde finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 227-257. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.556576>

Arslan, M. F., ve Bayraktar, Y. (2020). Katılım bankalarının gelişimi ve etkinliği üzerine bir değerlendirme: Türkiye deneyimi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 107-123.

Aslan, M., ve Avcı, S. (2021). Katılım sigortacılığı (Tekafül) uygulamalarının konvansiyonel sigortacılıktan farkları ve gelişimi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 112–135.

Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1029-1062.

Avcu, E. C., ve Eroğlu, A. (2015). *Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri*. Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aysan, A. F., Disli, M., ve Ozturk, H. (2018). What determines Islamic bank choice? Evidence from Turkish retail consumers. *Journal of Islamic Marketing*, 9(3), 642–665.

Aytekin, M. A. (2021). İslami Sigorta Akdinin Niteliği. *Uluslararası İslami Sigortacılık ve Finans Sempozyumu*, 42-45.

Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic finance*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.

Bağcı, H., ve Arabacı, E. (2019). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve harcama alışkanlıkları: Aksaray Üniversitesi örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(37), 89–108.

Bağış, B., ve Yılmaz, M. (2020). Türkiye’de İslami finansın gelişimi ve hukuki yapısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3148-3173.

Bağış, B., ve Yılmaz, M. (2021). Katılım finans sisteminin Türkiye'deki mevcut sorunları ve çözüm önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(2), 303-318.

Bakış, K. (2015). İslami Finansta Şer’i Yönetim Uygulamaları. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2(2), 45-69.

Baltacı, N., ve Kütük, S. (2020). Doğu Karadeniz bölgesindeki üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin ampirik analizi. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 215–238.

Barut A, ve Çam, A. V. (2015). Finansal Okuryazarlık Düzeyi Ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Önlisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 4(7), 63-72.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). Faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyuma ilişkin tebliğ. *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 30888, 14 Eylül 2019).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK]. (2021). Tasarruf finansman şirketlerinin kuruluş ve faaliyet esasları hakkında yönetmelik. *Resmî Gazete* (Sayı: 31447).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK]. (2025). *Tasarruf finansman sektörü stratejik büyüme ve öngörü raporu*. BDDK Yayınları.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2025). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu stratejik planı* (2025-2028). <https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/StratejikPlanlar>

Bayazıt Hayta, A. (2011). *Aile Finans Sistemi İlişkileri: Finansman Yönetimi Finansal Okuryazarlık Finansal*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve iktisadi açıdan İslami finans (Para ve sermaye piyasaları)*. Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Bayram, F. (2014). Üniversite öğrencilerinde finansal okuryazarlık, bütçeleme ve para yönetimi ilişkisi: Anadolu Üniversitesi örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 67–85.

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., ve Levine, R. (2000). A new database on the structure and development of the financial sector. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 597-605.

Bekereci, M., İbicioğlu, M., ve Kırarç, R. (2018). İslami finansal okuryazarlık üzerine ampirik bir araştırma: İnanç ve uygulama ayrışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 415–438.

Bhuiyan, S. N., Sharma, S. K., Butt, I., ve Ahmed, Z. U. (2018). Antecedents and pro-environmental consumer behavior (PECB): the moderating role of religiosity. *Journal of Consumer Marketing*, 35(3), 287-299.

Bozkurt, E., Toktaş, Y., ve Altıner, A. (2019). Türkiye’de finansal okuryazarlığın belirleyicileri: Makro-sosyal ve coğrafi bir analiz. *Toplum ve Ekonomi Dergisi*, 27(1), 45–68.

Boukhatem, J., ve Moussa, F. B. (2018). The effect of Islamic banks on GDP growth: Some evidence from selected MENA countries. *Borsa Istanbul Review*, 18(3), 231-247. 85

Budak, N., ve Karadağ, M. (2019). İslam'da Sigorta İşletmeciliği: Tekafül ve Uygulamaları. *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi*, 123-135.

Büyükkakın, F., ve Önyılmaz, O. (2012). Faizsiz finansman bonusu sukuk ve Türkiye uygulamaları. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(563), 99-113.

Camgöz, M. (2018). Sermaye Piyasasında İslami İlkeler: Seçilmiş Finansal Varlıklar ve Operasyonel İşlemler Üzerine Bir İnceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-11.

Camgöz, M. (2025). Katılım endeksi borsa yatırım fonlarında spot ve vadeli piyasalar arasındaki risk aktarımı ve arbitraj fırsatları. *İslami Finans ve Muhasebede Güncel Araştırmalar* (s. 409-430).

Canbay, Ş., ve Pirali, K. (2019). Türkiye'de İslami finans enstrümanlarına yeni bir model önerisi: Karz Hasen ve Robertson gecikmesinin finansman kaynağı olarak kullanımı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 285-299.

Canbaz, M. (2016). *Katılım Bankacılığı*, 1.Baskı. İstanbul. Beta Yayınları.

Canbaz, M. F. (2019). Katılım Bankası Çalışanlarının İşten Ayrılma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(20), 135-151.

Canbaz, M. F. (2022). Türkiye'de İslami bankacılığın dünden bugüne gelişimi. *Uluslararası Bankacılık, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 28-45.

Canbaz, M. F., ve Erbaş, S. (2021). Katılım bankacılığında fintek eğilimleri ve sektöre katkıları. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 477-488. <https://doi.org/10.29106/fesa.977015>

Capuano, A., ve Ramsay, I. (2011). What causes suboptimal financial behaviour? *An exploration of financial literacy, social influences and behavioural economics*. An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics (March 23, 2011). U of Melbourne Legal Studies Research Paper, (540).

Carı, E. S., ve Özkan Nesimioğlu, Ş. (2019). İslami finans açısından katılım endeksi ve hisse senetleri. H. Ergun & K. Bayram (Ed.), *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Bildiriler Kitabı içinde* (s. 56-76). KTO Karatay Üniversitesi.

Cebeci, İ. (2017). Murâbaha Akdi Bağlamında Fıkıh Mirası ile İlişki Biçimimiz. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53, 73-96.

Chapra, M. U. (2020). *Islam and economic development*. Leicester: The Islamic Foundation.

Clercq, B. D., ve Vender, M. V. (2009). The impact of demographic variables on financial literacy among *South African university students*. *Southern African Business Review*, 13(3), 88–112.

Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. (2022). *Katılım Finans Strateji Belgesi* (2022–2025).

Çanakcı, M. (2014). Çok kutuplu dünyada İslami finans piyasalarının gelişimi ve sukuk ihraçları. *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, 1(2), 43-58.

Çelebi, O. (2019). Karz-ı Hasen'in ihyasına yönelik bir öneri: Karz-ı Hasen finans vakfı. S. Kaya, M. Özdemir, & A. T. Genç (Ed.), *Karz-ı Hasenin kurumsallaşması* (s. 201-222). Ensar Neşriyat.

Çelenk, H., ve Çebi, A. (2019). Finansman sağlamada mudarabe sukuk ve müşareke sukukun ortaklığa dayalı kira sertifikaları boyutuyla değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi. *Journal of Management and Economics Research*, 17(1), 124-142.

Çelik, B. (2024). Bir Borçlanma Modeli Olarak Karz-ı Hasen. *JSSAR International Journal of Social Sciences and Academic Research*. 1(1), 1-32.

Çelik, S., ve Demir, E. (2025). Türkiye'de faizsiz tasarruf finansman modellerinin makro ihtiyati politikalar açısından değerlendirilmesi. *Finansal Düzenleme ve Denetim Dergisi*, 14(1), 45–68.

Çemberlitaş, İ. (2022). *Dünya'daki ve Türkiye'deki Uygulamaları ile İslami Finansal Sistem*. Gazi Kitabevi.

Çetindaş, D. A., ve Şahbalı, S. N. (2021). İslami mikrofinans modellerinin uygulanabilirliği üzerine bir Publishing. inceleme. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 2(2), 93-118.

Çinko, M., Avcı, E., Ergun, B., ve Tekçe, M. (2017). Yükseköğretimde finansal bilinç ve temel finansal araçların yönetimi: Marmara Üniversitesi örneği. *Eğitim ve Toplum Dergisi*, 6(12), 104–122.

Çizakça, M. (2011). *Islamic capitalism and finance: Origins, evolution and the future*. Edward Elgar

Çömlekçi, İ. (2017). Katılım bankası müşterilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi ve demografik özelliklere göre farklılıklar. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 9(2), 105–121.

Demir, M., ve Özkan, T. (2025). Tasarruf finansmanı sektöründe enflasyonist baskılar ve vade sonu satın alma gücü riskleri. *Ekonomik Analizler Dergisi*, 33(4), 89–110.

Dereyatuk, İ., ve Akpınar, A. (2019). Tekafül Sistemi Uygulamaları ve Diğer Sigortacılık Türleriyle Karşılaştırması. *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi*, 110-122.

Deran, A., ve Dikmen, B. B. (2021). İslami finans enstrümanlarından selem akdinin muhasebeleştirilmesi ve selem sukuk uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (91), 903–922.

Devi, A., ve Hamid, B. A. (2024). Challenges and Obstacles in the Standardization and Harmonization of Fatwa in Islamic Finance Industry and Way Forward. *Ekonomi Islam Indonesia*, 6(1).

Dilek, S., Yılmaz, K., ve Tosun, M. (2018). Finansal okuryazarlık ile İslami finansal okuryazarlık arasındaki demografik farklılıkların analizi. *Sosyoekonomi*, 26(38), 143–162.

DinarStandard. (2023). *State of the Global Islamic Economy Report 2023/24*. DinarStandard.

Dinç, Y. (2016). Katılım bankalarının danışma kurullarının kurumsal yönetim unsuru olarak değerlendirmesi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 2(2), 83-103.

Doğan, M. (2020). Bireysel tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında İslami finansal okuryazarlığın stratejik önemi. *Katılım Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 45–64.

Durak, M., Saygılı, M., ve Yılmaz, H. (2020). İslami finansal okuryazarlık düzeyinin ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(105), 512–529.

Durak, M., Sayılın, L., ve Çelik, S. (2020). Farklı disiplinlerdeki üniversite son sınıf öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlık ve girişimcilik eğilimleri: Düzce Üniversitesi örneği. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 9(1), 45–68.

Durmuş, A., ve Yardımcıoğlu, M. (2018). Sermaye piyasalarında faizsiz finansal enstrümanlar ve kira sertifikalarının (sukuk) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 201–224.

Durmuş, M., ve Yardımcıoğlu, M. (2018). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri: Sakarya Üniversitesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(22), 84–99.

Dünya Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı dönem sonu faaliyet raporu*.

Efe, A. (2021). Katılım Bankacılığı ve İslami Finans Sektöründeki Temel Teknik Sorunların Çözümü. *Apjir*, 5(2), 303-326. 87

Ekren, N. (2000), *Değişen Çevre Koşulları ve Özel Finans Kurumları: Yeni Tercihler ve Stratejik Öncelikler, Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama*, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul.

Emlak Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı yıllık faaliyet raporu*.

Er, B., Kırar, R., ve Boran, M. (2014). İlahiyat ve iktisat öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması: Karadeniz Teknik Üniversitesi örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 153–172.

Ergün, B. Şahin, A., ve Ergin, E. (2014). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Journal of International Social Research*, 7(34).

Faulkner, A. (2015). “A Systematic Review of Financial Literacy as a Termed Concept: More Questions Than Answers”, *Journal of Business & Finance Librarianship*, 20:1 2, 7-26.

Felipe, M., Ramirez, J., ve Santos, L. (2017). Financial attitudes, theoretical financial knowledge and behavior: Evidence from northern Mexican universities. *Journal of Business and Behavioral Sciences*, 29(2), 74–91.

Gerth, F., Katona, K., ve Bilan, Y. (2021). Behavioral biases and financial literacy in the United Arab Emirates: The role of overconfidence. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 31, Article 100532.

Ghoul, W. A. (2012). The macroeconomic benefits of standardization in Islamic financial contracts. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 5(1), 28–39.

Güler, E., ve Tunahan, H. (2017). Finansal okuryazarlık: Hane halkı üzerine bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(3), 79-104.

Gül, A. (2017). Cahiliye dönemi borç ilişkileri ve riba yasağının sosyo-ekonomik gerekçeleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (29), 1–28.

Güçlü, F., ve Kılıç, M. (2019). İslami finansın uluslararası düzenleyici otoriteleri: AAOIFI ve IFSB'nin yapısal ve işlevsel analizi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Dergisi*, 3(2), 265–294.

Güçlü, F., ve Kılıç, M. (2020). Kalkınmanın finansmanında çok taraflı kalkınma bankalarının rolü: İslam Kalkınma Bankası örneği. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Literatürü Dergisi*, 3(1), 75–91.

Gündoğdu, A. (2016). *Finansal piyasalar ve kurumlar: Teori ve Türkiye uygulaması*. Ankara: Nobel Yayınları.

Güney, G. (2023). Türkiye'de İslami finasta dijital bankacılık anlayışı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 932-944.

Gökmen, H. (2012). *Finansal Okuryazarlık*. İstanbul:Hiperlink Yayınları, 1.Baskı, 2012.

Habib, S. F. (2018). *Fundamentals of Islamic finance and banking*. John Wiley & Sons

Hakim, R. (2013). Harmonization of Shariah Rulings in Islamic Finance: Analysis. *Hukum dan Ekonomi (Law and Economics) Journal*, 7(2), 267-273.

Hassan, M. K., Aliyu, S., Huda, M., ve Rashid, M. (2019). Contemporary challenges and prospects of Islamic banking and finance. *Journal of Islamic Financial Studies*, 5(1), 1–13.

Hastings, J. S. Madrian, B. C., ve Skimmyhorn, W. L. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annual Review of Economics*, 2013;5(1), 347 373.

Hayat Finans Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı faaliyet raporu*.

Hazıroğlu, T. (2020). *Katılım bankacılığının felsefesi ve Türkiye'deki gelişimi*. Katılım Finans Yayınları.

Hesse, H., Jobst, A., ve Solé, J. (2008). Trends and challenges in Islamic finance. *International Monetary Fund (IMF) Working Paper*, WP/08/230.

Hidajat, T. (2018). Islamic financial literacy and practices among college students in Indonesia. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 11(3), 441–458.

Huston, S. J. (2010). Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296-316.

Hogarth, J. M. (2006). *Financial education and economic development*. Paper prepared for Improving Financial Literacy, International Conference hosted by the Russian G8 Presidency in Cooperation with the OECD.

Iqbal, Z. (1997). Islamic financial systems. *Finance and Development*, 34, 42-45.

Iqbal, Z., ve Mirakhor, A. (2011). *An introduction to Islamic finance: Theory and practice* (2nd ed.). John Wiley & Sons.

İLKE Vakfı İslam İktisadı Araştırma Merkezi. (2024). *Türkiye'de İslam iktisadı ve finansı ekosistem raporu 2023*. İLKE Yayınları.

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu. (2021). *Faizsiz finans standartları* (3. Baskı). (Çev. Türkiye Katılım Bankaları Birliği). İstanbul: TKBB Yayınları.

İslamoğlu, M., ve Can, Ş. S. (2023). Türk bankacılık sisteminde özel finans kurumlarından katılım bankacılığına dönüşüm süreci ve makroekonomik etkileri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 455–475.

Jamaldeen, F. (2012). *Islamic finance for dummies*. John Wiley & Sons. Aktepe, E. (2025). Tasarruf finansman sektöründe makroekonomik eğilimler ve hanehalkı birikim modelleri. *Katılım Finans Akademisi Dergisi*, 6(2), 112–135.

Jariwala, H., ve Sharma, M. (2011). *Financial literacy: A call for an attention*. In Conference on Inclusive & Sustainable Growth. Role of Industry, Government and Society.

Jorgensen, B. L. (2007). *Financial literacy of college students: Parental and peer influences* Doctoral dissertation, Virginia Tech.

Kaan, E. O. (2021). Faize alternatif bir finansman aracı olarak Karz-ı Hasen yerine zekât. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 605-621.

Kahraman, Y. E. (2020). Türkiye'nin küresel faizsiz finans merkezi olma potansiyeli: Stratejik bir analiz. *İslam Ekonomisi Dergisi*, 6(1), 45-62.

Kalkan, C. (2025). Teverruk işlemlerine fıkhi sınırlamalar ve katılım bankacılığında yatırım fonuna dayalı nakit finansman modeli. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1015-1035.

Kanmaz, A. (2018). *Bireysel Hisse Senedi Yatırımcılarının Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Bir Çalışma: İzmir Örneği*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2018.

Karaman, H., Bardakoğlu, A., ve Apaydın, Y. (2004). *İslam'da inanç, ibadet ve günlük yaşayış ansiklopedisi* (Cilt 3). TDV Yayınları.

Karakuş, R. (2019). Finansal tüketicilerin faiz algısı ve İslami finansal bilgi düzeyleri: Adana ili ölçeğinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 224-241.

Kartal, M. T. (2019). Faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyuma ilişkin tebliğ ve katılım bankaları üzerindeki etkileri. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Dergisi*, 3(2), 93-108.

Kayahan, C., ve Görkaş, İ. (2023). İslam iktisat tarihinde selem akdi ve modern finansal piyasalardaki izdüşümü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(2), 319-330.

Kettell, B. (2011). *Introduction to Islamic banking and finance*. John Wiley & Sons.

Kevser, M., ve Doğan, M. (2021). "Islamic Financial Literacy and Its Determinants: A Field Study on Turkey", *Journal Transition Studies Review*, 28, 91-120.

Khan, M. F. (2007). Setting standards for Islamic banking and finance: Challenges and options. *Islamic Economic Studies*, 15(1), 23-41.

Kılıç, Y. (2016). *Finansal okuryazarlık ve finansal refahın belirleyicileri: Gaziantep ve çevre illeri için yapısal eşitlik modeli uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Kılıç, Y. Ata, H. A., ve Seyrek, İ. H. (2015). Finansal okuryazarlık: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 129-150.

Kızıltepe, H., ve Yardımcıoğlu, M. (2017). Diyanet personelinin faiz hassasiyeti üzerine bir araştırma: Sakarya vilayeti örneği. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 45–68.

Kocabıyık, T., ve Teker, T. (2018). Finansal okuryazarlık: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 117–144. <https://doi.org/10.30692/sisad.440645>

Konak, F., ve Demir, Y. (2023). İslami Sigortacılık (Tekafül) Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 22(1), 11-46. <https://doi.org/10.14395/hid.1232415>

Konak, F., ve Demir, Y. (2023b). Dünyada ve Türkiye'de tekâfül (katılım sigortacılığı) pazarının kurumsal yapısı, işleyiş modelleri ve gelişim analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(29), 11–48.

Kostak, N., ve Koç, H. (2024). *Dijital katılım bankalarının katılım bankacılığı sektöründeki yeri*. 4. Uluslararası Bankacılık Kongresi bildiri kitabı . Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.

Köse, S. (2018). İslam iktisadında bir finans aracı/kaynağı olarak ortaklık. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 32, 5-17.

Kuran, T. (2018). Islam and economic performance: Historical and contemporary links. *Journal of Economic Literature*, 56(4), 1292-1359.

Kuveyt Türk Katılım Bankası. (2024). *2023 entegre faaliyet raporu*.

Lantara, I. W., ve Kartini, N. K. (2015). Financial literacy among undergraduate and postgraduate students: A case study of Gadjah Mada University. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 17(3), 245–262.

Lusardi, A., ve Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: An overview. *Journal of Pension Economics & Finance*, 10(4), 497–508. <https://doi.org/10.1017/S147474721100044X>

Lusardi, A., ve Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>

Marcolin S., ve Abraham, A. (2006). Financial Literacy Research: Current Literature and Future Opportunities, *Proceedings of 3rd International Conference on Contemporary Business*, Leura NSW, Australia.

Marifa Academy. (2014). *Islamic banking & finance principles and practices*. Kuala Lumpur: Marifa Academy Private Limited.

Marzuq, L. M. (2001). *Al-istisna' fi al-fiqh al-islami wa tatbiqatuhu al-mu'asirah*. Dar al-Nafais.

McMillen, M. J. (2012). Murabaha lil-amir bi'sh-shira: The structure, the mechanics, and the Shari'ah issues. *Journal of Islamic State Practices in International Law*, 8(1), 23–45.

Mohta, A., ve Shunmugasundaram, V. (2022). Determinants of financial literacy among millennials in Delhi-NCR. *Indian Journal of Finance*, 16(4), 34–49.

Nagaoka, S. (2012). Critical overview of the history of Islamic economics: Formation, transformation, and new horizons. *Asian and African Area Studies*, 11(2), 114-136.

Naser, K., Jamal, A., ve Al-Khatib, K. (1999). Islamic banking: A study of customer satisfaction and preferences in Jordan. *International Journal of Bank Marketing*, 17(3), 135–151. <https://doi.org/10.1108/02652329910269275>

Nasr, S. H. (1987). *Towards a philosophy of Islamic economics*. The Muslim World, 77(3-4), 175-196.

Nidar, S. R., ve Bestari, S. (2012). Personal financial literacy among university students: Case study at Padjadjaran University. *World Journal of Social Sciences*, 2(4), 162–171.

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). (2020). OECD/INFE *international survey of adult financial literacy*. OECD Publishing.

Okka, O., ve Kazak, H. (2021). *İslâmî finansal yönetim-sistem ve uygulama (Konvansiyonel finansla mukayeseli)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Okumuş, A. (2005). Türkiye'de bireysel müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri ve algısal boyutları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(1), 231–252.

Opletalova, A. (2015). Financial education and financial literacy in the Czech education system. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 171, 1176-1184.

Orhan, Z. H. (2018). Dünyada faizsiz bankacılığın kurumsal doğuşu: Mit Ghamr ve Tabung Haji deneyimleri. *İslam Ekonomisi Dergisi*, 6(2), 85–102.

Orhan, Z. H. (2021). *Küresel İslami finans politikaları ve yasal mevzuat modelleri*. İKAM Yayınları.

Orhan, Z. H. (2023). Küresel krizler sonrası İslami finansın büyüme performansı ve Türkiye ekosisteminin yapısal analizi. *İslam Ekonomisi Dergisi*, 9(1), 123–150.

Oziev, G., Mohammed, M. O., ve Zaidon, M. H. M. (2016). Currency exchange, its Illah and implications. *Journal of Islamic Finance*, 5(1), 045-052.

Öner, H. (2018). *Türkiye'de katılım sigortacılığı: Mevcut durum, yasal altyapı sorunları ve çözüm önerileri*. Katılım Finans Yayınları.

Öner, H. (2023). Müfredat ve eğitimin İslami finansal okuryazarlık üzerindeki dönüştürücü etkisi: Nitel bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 13(2), 310–322.

Öner, H., ve Canbaz, S. (2023). Üniversite öğrencilerinin İslami finansal sisteme yönelik algı, hassasiyet ve teorik okuryazarlık düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (58), 145–162.

Özmen, M. Y. (2023). Pay Senedi Yatırımlarından Elde Edilen Gelirlerin Arındırılmasına Yönelik Fıkıhî Bir İnceleme. *Tevilat*, 4(1), 179-215.

Öztürk, D., ve Özdemir, Ş. (2024). Global İslâmi Hisse Senedi Endekslerinin Markov Rejim Değişim Modeli İle İncelenmesi. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 7(1), 78-98.

Öz, A., ve Badem, M. (2021). Faizsiz finans piyasalarında yeni bir enstrüman: Katılım endeksleri ve gelişim süreci. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 125–148.

Parlakkaya, R., Çetin, H., ve Demirci, M. N. (2022). Risk management in Islamic banks: A research on the participation banks in Turkey. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 9(1), 608-636.

Pehlivan, P. (2016). *Türkiye’de katılım bankacılığı ve bankacılık sektöründeki önemi*. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 16(31), 296- 324.

Polat, S. (2015). *Katılım Bankalarının Sigorta Uygulamalarında Tekafülün Yeri ve Geleceği*, Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Qublan, A., ve Yıldız, M. (2022). Fakülteler arası finansal okuryazarlık ve İFO farklılaşması: Çankırı Karatekin Üniversitesi örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 201–222.

Radzali, N. E. B. H., Habibi, N. A. B. M. N., Sabri, N. A. B. M., ve Ismail, S. A. B. (2019). The bindingness of Wa'd (promise) in Murabaha contracts: Shariah and legal perspectives. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(11), 366–374.

Rahim, S. H. A. (2022). Digital financial literacy (DFL) among Malaysian university students: Awareness, confidence, and education sustainability. *Journal of Islamic Financial Studies*, 8(1), 12–29.

Rahim, S. H. A., Rashid, R. A., ve Hamed, S. S. (2016). Islamic financial literacy; measuring instrument and assessment among Malaysian university students. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(7), 188–194.

Roemanasari, D., Siregar, H., ve Rafli, R. (2022). The positive and moderating effect of Islamic financial literacy on financial behavior and risk management strategies. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 8(3), 405–424.

Rosly, S. A. (2005). Critical Issues on Islamic Banking and Financial Markets: *Islamic Economics, Banking and Finance, Investments, Takaful and Financial Planning*. Dinamas Publishing, 91

Sardiana, A. (2016). The analysis of Islamic financial literacy dimensions on product selection behavior. *Al-Iqtishad: Journal of Islamic Economics*, 8(2), 249–268.

Saray, O., ve Güngör, B. (2023). Geleneksel ve İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin demografik kırılımlar açısından karşılaştırılması: Tokat ili alan araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2), 485–508.

Schoon, N. (2008). Islamic finance—An overview. *European Business Organization Law Review (EBOR)*, 9(4), 621-635.

Seçmen, İ., ve Tatlı, H. (2024). Türev Araçların Katılım Bankacılığı Performansı ile İlişkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 56-72.

Serçek, S., ve Yıldız, Y. (2022). Türkiye'de İslami bankacılığın doğuşu ve karşılaştığı zorluklar. In L. P. L. Cavaliere, A. Ahmad, & R. A. Sardar (Eds.), *4th International CEO Communication, Economics, Organization & Social Sciences Congress Proceedings E-Book* (p. 39-48). NCM Publishing House.

Setiawati, R., Nidar, S. R., Anwar, M., ve Masyita, D. (2018). Validity and reliability testing of Islamic financial literacy index: A confirmatory factor analysis approach. *Academy of Strategic Management Journal*, 17(5), 1–14.

Shaharuddin, A. (2016). Defining Harmonisation of Sharīah Rulings in Islamic Finance. *Arab Law Quarterly*, 30(3), 292-304. <https://doi.org/10.1163/15730255-12341000>

Shamshiyev, O., ve Azrak, T. (2024). *Financial Instruments Used for Hedging Purposes in Borsa Dergisi*, 2(2), 172-195. Istanbul: Case Study of Selected Participation Banks. Karatay İslam İktisadı ve Finans

Sıddiki, M. N. (1970). *Some aspects of the Islamic economy*. Islamic Publications.

Siti, N. B. (2016). *Psychological determinants of Islamic financial literacy among undergraduate students* (Unpublished doctoral dissertation). Universiti Utara Malaysia, Kedah, Malaysia.

Sümer, S., ve Yanık, R. (2021). Reel ekonomi-finans ilişkisi bağlamında icara (leasing) modeli ve katılım bankacılığı uygulamaları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 202–215.

Sırım, V. (2013). Türkiye’de faizsiz bankacılık sektörünün son 10 yılı ve beklentiler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 185-200.

Sırım, V. (2019). İslam iktisadında yatırımların finansmanında Karz-ı Hasen uygulaması. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Ek Sayı), 125-164.

Solak, B., Aseinov, D., ve Faydalı, F. (2020). *Orta Asya’da ve Kırgızistan’da İslami Finansın Gelişimi, Muhasebe Sistemi ve Halkın Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma*. Nobel Bilimsel Eserler. s.1.

Sönmez, H., ve Kılıç, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin finansal tutum ve davranışlarının demografik değişkenler açısından incelenmesi: Kastamonu Üniversitesi örneği. *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(2), 140–158.

Şarkaya İçellioğlu, C. (2018). Bir sermaye piyasası aracı olarak sukuk: S&P sukuk endeksi ve geleneksel tahvil endeksi üzerine bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 500-515.

Şen, Y. (2023). İslam Hukukunda Tekâfûl Sigortası-Zekât İlişkisi ve Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 13, 56-74. 92 <https://doi.org/10.54958/iiad.1290257>

Tabakoglu, A. (2013). İslam iktisadına giriş. İstanbul: Dergah Yayınları.

Taft, M. K. Hosein, Z. Z. Mehrizi, S. M. T., ve Roshan, A. (2013). The relation between financial literacy, financial wellbeing and financial concerns. *International journal of business and management*, 8(11), 63.

T.C. Başbakanlık. (2017). Katılım sigortacılığı çalışma usul ve esasları hakkında yönetmelik. *Resmî Gazete* (Sayı: 30186).

Türk Dil Kurumu. (2026). *Güncel Türkçe Sözlük: Finans*. Erişim tarihi: 30 Haziran 2026, <https://sozluk.gov.tr>

Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu. (2024). *Faizsiz finans standartları* (Yayın No: 22). İstanbul: TKBB Yayınları.

Tekin, A. (2017a). *İslam ticaret hukuku ve katılım bankacılığı enstrümanları*. İz Yayıncılık.

Tekin, A. (2017b). Sermaye piyasalarında faizsiz enstrümanlar: Türkiye’de kira sertifikası mevzuatının gelişimi ve uygulamadaki aksaklıklar. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 155–172.

Tekin, B. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Katılım Bankacılığı Algısı: Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Öğrencileri Örneği. In SETSCI-Conference Proceedings (Vol. 11, pp. 22 30). *SETSCI-Conference Proceedings*.

Tekin, Z. (2020). Katılım bankacılığında inovatif ve dijital çözümler: Türkiye için bir model önerisi. *Turkish Studies - Economy*, <https://dx.doi.org/10.47644/TurkishStudies.42268> 15(3), 1625-138.

Tırman, N., ve Keçeci, İ. (2023). Sermaye piyasalarında katılım yatırım fonları: Portföy yapısı, arınma (purification) prosedürleri ve büyüme trendleri. *İslami Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 295–315.

TOM Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı yıllık faaliyet raporu*.

Tok, A. (2009). *İslâmi Finans Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları*, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Demerlendirme. Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü.

Topoğlu, E. (2019). İslam ekonomisinde Karz-ı Hasen. *İGIAD Bülten*, Mayıs, 4-5.

Turan, M. F. (2021). İslam iktisat tarihinin erken dönemlerindeki finansal kurumsallaşma izleri ve emanet müessesesi. *Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi Dergisi*, 8(1), 101–118.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). (2015). *Katılım bankacılığı: Temel ilkeler, ürünler ve kurumsal yapı*.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). (2024). *Katılım bankacılığı sektör raporu 2024*.

Türkiye Finans Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı faaliyet raporu*.

Tüzel, S. (2010). “Görsel Okuryazarlık”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27), 691- 705.

Ulaş, M. F., ve Bayram, K. (2021). Faizsiz sermaye piyasası aracı olarak sukuk ve özel amaçlı şirketlerin (SPV) operasyonel mekanizması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 229–254.

Usmani, M. M. T. (2021). *An introduction to Islamic finance*. Brill.

Ünsal, H., ve Laçınbala, Y. (2016). Türkiye’de tekafül (katılım sigortacılığı) sisteminde vergilendirme sorunları ve mevzuat boşlukları. *Vergi Dünyası Dergisi*, (418), 24–35.

Vakıf Katılım Bankası. (2024). *2023 yılı entegre faaliyet raporu*. Vakıf Katılım Bankası Yayınları.

Vicary Abdullah, D., ve Chee, K. (2013). *Islamic finance: Understanding its principles and practices*. Marshall Cavendish International Asia Pte Ltd.

Visser, H. (2009). *Islamic finance: Principles and practice*. Edward Elgar Publishing.

Visser, H. (2019). *Islamic finance: Principles and practice* (3rd ed.). Edward Elgar Publishing.

Warde, I. (2000). *Islamic finance in the global economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Willis, L. (2008). Against Financial Literacy Education”, *Lowa Law Review*, (94), 197-285.

Yardımcıoğlu, M., Ayriçay, Y., Sabuncu, İ., ve Gerekli, İ. (2014). Türkiye'de sukuk: Kira sertifikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 199-222.

Yazıcıoğlu, İ. E., ve Kazak, H. (2019). İslami finansal enstrümanlardan birisi olarak sukuk: Hibrid sukuk içerisinde yer alan murabaha sözleşmelerinin İslami hükümlere uygunluk yönünden incelenmesi. *Journal of Life Economics*, 6(1), 91-118.

Yanık, R., ve Erden, B. (2019). Katılım bankalarında kâr-zarar ortaklığı havuzlarının şeffaflığı ve kamuyu aydınlatma düzeyi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (83), 185–202.

Yanpar, A. (2015). *Katılım bankacılığı: Temel ilkeleri ve operasyonel uygulamaları*. Scala Yayıncılık.

Yelsiz, İ., ve Yurtseven, M. (2024). İslami finansal kuruluşlarda AAOIFI standartlarına uyum, kurumsal yönetim ve şer'i denetim açığı: Türkiye örneği. *Maliye ve Finans Yazıları*, (121), 81–105.

Yenice, A. C., ve Genç, A. T. (2019). Modern finansallaşma kısılcasında geleneksel bir yardımlaşma pratiği: Karz-ı hasen. *Maruf İktisat Dergisi*, 2(1), 95–110.

Yiğitbaş, S., Çelik, N., ve Demir, O. (2020). Ortaokul düzeyindeki öğrencilere yönelik finansal okuryazarlık eğitiminin etkinliği: Deneysel bir çalışma. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(22), 345–362.

Yıldırım, İ. (2014). Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 49-58. Dergi, 4(2), 518-529.

Yıldırım, M. (2020). Üniversite akademik ve idari personelinin finansal araçlar ve İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 113–130.

Yıldırım, M., ve Özbek, A. (2021). Uluslararası Bakalorya (IB) ve ulusal lise müfredatlarının finansal okuryazarlık ve davranışlar üzerindeki etkisinin karşılaştırmalı analizi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 112–129.

Yıldırım, R., ve İlhan, B. (2018). Fıkhi Filtreleme Metodolojisi - Yeni Bir Fıkhi Yaklaşım *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 4(3), 83-101.

Yıldırım, S., ve Yıldırım, D. Ç. (2022). İslami bankacılık sektöründe dijital dönüşüm ve adaptasyon: Türkiye örneği. *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1), 73-84.

Yılmaz, A. (2021). Akademisyenlerin finansal bilgi eksikliklerinin para yönetimi ve finansal davranışları üzerindeki etkileri: Dicle Üniversitesi örneği. *Finansal Bilimler Dergisi*, 10(1), 55–74.

Yılmaz, A., ve Aslan, M. (2020). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri: Siirt Üniversitesi örneği. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 97–114.

Yılmaz, E. (2014). Yeni bir finansal araç olarak sukuk: Çeşitleri, Türkiye uygulaması ve vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak 2014, 81-100.

Yılmaz, M., ve Bağış, B. (2020). Mülkiyete götüren kiralama sözleşmesi (İcara va iqtina) ve katılım bankacılığındaki yapısal dönüşümü. *Journal of Yaşar University*, 15(60), 3151–3162.

Yılmaz, R., ve Öztürk, F. (2025). Tasarruf Finansman Sisteminde Kura Tabanlı Bekleme Sürelerinin Yaratığı Belirsizlikler ve Likidite Yönetimi. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 15(4), 78-91.

Yılmaz, V., ve Tuncay, M. (2012). Finansal Liberalizasyonun Tasarruf Ve Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3 4), 345-363.

Yılmaz, M., ve Tuncay, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini etkileyen faktörler: Dicle Üniversitesi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1145–1160.

Yumuşak, İ. G., ve Demir, Z. (2018). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin finansal problemlerinin çözümünde girişim sermayesi fonlarının önemi ve rolü: katılım bankacılığına yeni bir model önerisi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 4(2), 139-174.

Yurttadur, M., ve Yıldız, İ. (2017). *Faizsiz finans*. İstanbul: Beta Yayınları.

Yürük, S. (2023). Farklı disiplinlerdeki üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık algıları: Tıp ve İlahiyat fakülteleri karşılaştırmalı analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(31), 45–62.

Zaher, T. S., ve Hassan, M. K. (2001). A comparative literature survey of Islamic finance and banking. *Financial Markets, Institutions & Instruments*, 10(4), 155-199.

Zayd, M. E. A. H. (1996). *Al-İcara Bayn Al-Faqih Al-İslami Waltatbiq Al-Mueasir*. Kahire: Al-Maehad Al-Ealamii Lilfikr Al-İslami.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL1:Adil Katılım Finans. (2026). *Adil Katılım Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylül 2026, <https://www.adilkatilim.com>

URL2:Albaraka Türk Katılım Bankası. (2026). *Albaraka Türk Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylül 2026, <https://www.albaraka.com.tr>

URL3:Albayrak Tasarruf. (2026). *Albayrak Tasarruf Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylül 2026, <https://www.albayraktasarruf.com.tr>

URL4:Birevim Tasarruf. (2026). *Birevim Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.birevim.com>

URL5:Dünya Katılım Bankası. (2026). *Dünya Katılım Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.dunyakatilim.com.tr>

URL6:Eminevim Tasarruf. (2026). *Eminevim Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.eminevim.com>

URL7:Fuzul Gayrimenkul Yatırım (Fuzulev). (2026). *Fuzulev Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.fuzulev.com>

URL8:Hayat Katılım Bankası. (2026). *Hayat Finans Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.hayatfinans.com.tr>

URL9:İyi Finans. (2026). *İyi Finans Bilgilendirme Platformu*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://iyifinans.com.tr>

URL10:İmece Tasarruf. (2026). *İmece Tasarruf Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.imecetasarruf.com>

URL11:Katılımevim Tasarruf. (2026). *Katılımevim Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.katilimevim.com.tr>

URL12:Kuveyt Türk Katılım Bankası. (2026). *Kuveyt Türk Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.kuveytturk.com.tr>

URL13:Tom Bank. (2026). *Tom Bank Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.tombank.com.tr>

URL14:Türkiye Emlak Katılım Bankası. (2026). *Emlak Katılım Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <https://www.emlakkatilim.com.tr>

URL15:Türkiye Emlak Katılım Varlık Kiralama A.ř. (2026). *Emlak Katılım TFS Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylöl 2026, <http://www.emlakkatilimtfs.com.tr>

URL16:Türkiye Finans Katılım Bankası. (2026). *Türkiye Finans Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylül 2026, <https://www.turkiyefinans.com.tr>

URL17: Vakıf Katılım Bankası. (2026). *Vakıf Katılım Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylül 2026, <https://www.vakifkatilim.com.tr>

URL18: Ziraat Katılım Bankası. (2026). *Ziraat Katılım Resmi Web Sitesi*. Erişim tarihi: 3 Eylül 2026, <https://www.ziraatkatilim.com.tr>

EKLER:

Ek-1: Anket Formu

ANKET FORMU

Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği
(Measuring the Islamic Financial Literacy Levels of Public Employees: Example of Sanliurfa Province)

Değerli Katılımcı;

Bu anket; “Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği (Measuring the Islamic Financial Literacy Levels of Public Employees: Example of Sanliurfa Province)” isimli bilimsel araştırmaya veri toplamak amacıyla yazarlarca oluşturulmuştur. Vereceğiniz yanıtlar sadece araştırma amaçları doğrultusunda kullanılacaktır.

Bu anketi içtenlikle ve eksiksiz doldurmanız, araştırmanın sağlıklı sonuçlar vermesi açısından son derece önemlidir. Ankette her soru için sadece bir seçeneği işaretleyerek X işaretini koyunuz. Ankete isim ve soy isim yazılmayacaktır. Anket sorularının tamamı tarafımızca hazırlanmıştır.

Ankete ayırdığınız zaman ve değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

CİNSİYET : Kadın () Erkek ()

YAŞ : 20-26 () 27-35 () 36-45 () 46-55 () 56 ve üstü ()

MEDENİ DURUM : Evli () Bekar () Diğer ()

ÇOCUK SAYISI : 0 () 1-2 () 3-4 () 4 ve üstü ()

EĞİTİM : İlkokul () Ortaokul () Lise () Önlisans () Lisans () Lisansüstü ()

HANEDE ÇALIŞAN BİREY SAYISI : 1 () 2 () 3 () 4 ve üzeri ()

GELİR DURUMU: 20.000 altı () 20.001-40.000 () 40.001-60.000 () 60.001-80.000 () 80.001 ve üzeri ()

MESLEKİ KIDEM: 1-5 () 6-10 () 11-15 () 16-20 () 21 ve üzeri ()

SEKTÖR : Kamu sektörü () Özel sektör () Diğer ()

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İslami Finans, İslam Hukuku İlkelerine(Şeri Kurallara) uygun olarak hareket etmektedir.

Katılıyorum () Katılmıyorum () Kısmen Katılıyorum ()

2- Aşağıda yer alan İslami Finansal kuruluşlardan hangilerini duydunuz? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

Katılım Bankaları () Tasarruf Finansman Kuruluşları () Katılım Sigorta Şirketleri ()

Katılım Sermaye Piyasaları () Hiçbiri ()

3. Aşağıda yer alan İslami Finans araçlarından hangilerini duydunuz? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz)

Mudaraba () Muşaraka () Murabaha () İcara () Sukuk () Karz-ı Hasen () Selem () İstisna ()

1. İSLAMİ FİNANSAL ARAÇLAR	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İslami finansal araçların faizsiz olduğunu düşünüyorum.					
İslami finansal araçları konvansiyonel (geleneksel) finansal araçlara tercih ederim.					
İslami finansal araçlar İslam hukukuna uygun olarak hazırlanmıştır.					
İslami finansal araçların artırılması gerektiğini düşünüyorum.					
İslami finansal araçların diğer finansal araçlardan bir farkı olmadığını düşünüyorum.					
2. KATILIM BANKALARI					
Katılım Bankaları hakkında bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.					
Katılım Bankaları İslam hukuku çerçevesinde hareket etmektedir.					
Katılım bankalarıyla çalışmayı konvansiyonel bankalara tercih ederim.					
Katılım bankalarının sunduğu hizmetleri güvenilir buluyorum.					
Katılım bankalarının sunduğu finansman yöntemlerini yeterli buluyorum.					
İslami bankacılığın benim için uygun yatırım ürünleri sunduğunu düşünürüm.					
İslami bankacılıktaki katılımcılık esasının geleneksel bankacılıktan daha faydalı olduğuna inanıyorum.					
3. TASARRUF FİNANSMAN ŞİRKETLERİ					
Tasarruf finansman şirketleri hakkında bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.					
Tasarruf finansman sistemi, dini tercihlerime uygun bir finansal sistemdir.					
Tasarruf finansman sistemindeki ödeme koşullarının cazip olması tercihimin etkilemektedir.					
Tasarruf finansman sisteminde sadece konut, taşıt ve işyeri için finansman sağlanması yeterli değildir.					
Tasarruf finansman sistemini tercih nedenim, faizsiz bir finansman sistemi olmasıdır.					
Tasarruf finansman sistemindeki finansman işlemleri için güven sorunu yaşamaktayım.					
Tasarruf finansman sisteminde verilen hizmetler karşılığında alınan organizasyon ücreti makul düzeydedir.					
4. KATILIM SERMAYE PİYASASI ARAÇLARI					
Katılım Sermaye piyasası araçları hakkında bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.					
Katılım endeksinde yer alan hisselerin İslam hukukuna uygun olduğunu düşünüyorum.					
Eğer yeteri kadar sermayem olsaydı Katılım sermaye piyasası araçlarından katılım endeksindeki hisselerle yatırım yapmayı düşünürdüm.					
Sermaye piyasası araçlarından Sukuk, sabit getirilerinden dolayı ilgimi çekmektedir.					
Sanal Paraların (Kripto para –Bitcoin vb.) İslami finansa uygun olduğunu düşünüyorum.					
Katılım Sermaye piyasasının, geleneksel sermaye piyasalarından farklı olmadığını düşünüyorum.					
5. KATILIM SİĞORTACILIĞI (TEKAFÜL)					
Katılım Sigortacılığı hakkında bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.					
Katılım sigortacılığının İslam hukuku çerçevesinde olduğunu ve faiz içermediğini düşünüyorum.					
Katılım sigortacılığı sisteminde katılımcılar arasında dayanışma (teavün) esas olduğunu biliyorum.					
Katılım sigortacılığını tercih etme konusunda acentemin görüşü benim davranışımı etkiler.					
Katılım sigortacılığı ürünlerine, geleneksel sigorta ürünlerinden daha fazla prim ödeyebilirim.					
Katılım sigortacılığı, geleneksel sigortadan daha etik bir finansal araçtır.					

Ek-2: Bilimsel Etik Kurul İzin Bildirimi

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-36043088-302.01.08-2500005463
Hk.

03.07.2025 Konu : Etik Kurulu

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN

Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 26.06.2025 tarihli yazısı yazımız ekinde gönderilmiştir. Bilgilerinize rica ederim.

Doç. Dr. Nebi BUTASIM
Enstitü Müdürü

Ek: GetPDF

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: PEDC37A

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/bingol-ebys>

Adres:

Bilgi için :

Yunus Temür

Telefon No:

Faks No:

Telefon No:

Bilgisayar İşletmeni

e-Posta:

İnternet Adresi: www.bingol.edu.tr

Direkt Hat

Kep Adresi: bingoluniversitesi@hs01.kep.tr

TOPLANTI SAYISI

06

KARAR SAYISI

11

TOPLANTI

TARİHİ

26.06.2025

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Prof. Dr. Mehmet Emin BARS başkanlığında 26.06.2025 tarihinde perşembe günü saat 17.00'de imzaları bulunan üyelerin katılımlarıyla toplanarak aşağıdaki kararı almıştır.

KARAR 11: Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde çalışan Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN'ın danışmanlığını yaptığı İşletme Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Ayşegül KIRTEKE'nin araştırmacı olduğu **"Kamu Çalışanlarının İslami Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi: Şanlıurfa İli Örneği (Measuring the Islamic Financial Literacy Levels of Public Employees: Example of Şanlıurfa Province)"** başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının; fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu başvuran kişiye ait olmak üzere etik olarak **"UYGUN OLDUĞUNA"** oy birliğiyle karar verildi.

Prof. Dr. Sahip BEROJE
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Yaşar BAŞ
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Sait PATİR
Kurul Üyesi

Prof. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Halim TATLI
Kurul Üyesi

Prof. Dr. Sıtkı ULUERLER
Kurul Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Mehmet Emin BARS
Kurul Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: U7H43DA

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/bingol-ebys>

Adres:

Telefon No:

e-Posta:

Kep Adresi: bingoluniversitesi@hs01.kep.tr

Faks No:

İnternet Adresi: www.bingol.edu.tr

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Mesut Alp
Büro Görevlisi

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Ayşegül KIRTEKE
Doğum Yeri	Malatya

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	İnönü Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölüm	İşletme

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Gençlik ve Spor Bakanlığı
Görevi/Pozisyonu	Memur

